

Disertační práce

Univerzita Karlova Praha, Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Historie, Starší české dějiny

Mgr. Jan Kilián

Mělník za třicetileté války
Melnik dutiny the Thirty Years' War

Vedoucí práce: Prof. Eduard Maur

2008

Prohlášení o původnosti disertační práce:

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Dubé dne 10. března 2008

Mgr. Jan Kilián

Mělník za třicetileté války

1. Téma, historiografie a pramenná základna	s. 5
1.1. Třicetiletá válka a dějiny měst jako badatelské téma	s. 6
1.2. Archiv města Mělník a komplementární prameny	s. 14
1.3. Metodologie a teorie historické vědy se zřetelem k uchopení tématu	s. 23
1.4. Stanovení otázek, struktura práce	s. 27
2. Mělnický městský organismus, jeho obyvatelé, kultura a elity	s. 31
2.1. Městský organismus	s. 32
2.1.1. Život v prostoru a v čase, komunikační síť	s. 33
2.1.2. Podoba města a jeho staveb	s. 34
2.1.3. Městská a církevní správa	s. 38
2.1.4. Školství a vzdělanost	s. 41
2.2. Mělnické obyvatelstvo v první polovině 17. století	s. 43
2.2.1. Proměny počtu obyvatel a jejich domů	s. 43
2.2.2. Migrace a národnostní složení	s. 50
2.2.3. Sociální stratifikace a profesní složení	s. 54
2.2.4. Mělnická rodina a dopad válečných událostí na její podobu	s. 59
2.2.5. Žena, její postavení v mělnické společnosti a válečné strasti	s. 62
2.3. Měšťanská kultura v konfrontaci s válečnou realitou	s. 66
2.3.1. Mělnický dům a jeho vybavení	s. 66
2.3.2. Oblékání	s. 69
2.3.3. Kuchyně a stravování	s. 70
2.3.4. Bezpečnostní opatření proti požárům, požáry, voda a hygiena	s. 71
2.3.5. Volný čas	s. 73
2.3.6. Poslední věci člověka	s. 75
2.4. Mělnické elity	s. 77
2.4.1. Proměny mělnických elit a jejich autorekonstrukce	s. 78
2.4.2. „Tvůrci dějin svého města“	s. 79
2.4.2.1. Tradiční mělnické rody	s. 79
2.4.2.2. Zámečtí úředníci a císařští rychtáři na cestě mezi místní elitou	s. 87
2.4.2.3. Další zástupci radních elit	s. 91
2.4.2.4. Vzestupy a pády městských písařů	s. 94
2.4.2.5. Katoličtí děkanové: proměnlivé soužití s mělnickými farníky	s. 95
2.5. Lepší zítřky? (Místo závěru)	s. 98
3. Městské hospodářství. Fakt či mýtus jeho regrese?	s. 100
3.1. Úvod – obecné aspekty, nástin předbělohorského vývoje	s. 101
3.2. Zemědělská produkce – obilnářství a ovocnářství	s. 104
3.3. Vinařství	s. 106
3.4. Řemeslná výroba a cechy	s. 108
3.4.1. Pivovarnictví	s. 109
3.4.2. Ostatní potravinářská řemesla	s. 112
3.4.3. Oděvní, textilní a kožedělná řemesla	s. 115
3.4.4. Kovodělná a další řemesla	s. 117
3.5. Obchod a městské příjmy	s. 118
3.6. Výdaje městského eráru	s. 119
3.7. Vrchnostenský statek mělnické obce	s. 121

3.8.Zadlužení města	s. 124
3.9.Závěr	s. 125
4.Mělník a válečný konflikt	s. 127
4.1.Město versus vojáci	s. 128
4.1.1.Stavovští – od financí k domobraně	s. 128
4.1.2.Císařští – posádky, kvartýrování, berně a další povinnosti	s. 131
4.1.2.1.Obecné aspekty pobytu císařských vojáků ve městě	s. 140
4.1.3.Nepřátelé – vpády, okupace, kontribuce	s. 142
4.1.3.1.Příběh jedné „zrady“ aneb Hledání viníka	s. 151
4.1.4.Obranné mechanismy	s. 157
4.1.5.Kdo je vlastně nepřítelem? (Závěrečná pozorování k problematice)	s.163
4.2.Válečný prožitek města	s. 166
4.2.1.Víra pod tlakem konfesijního absolutismu	s. 166
4.2.2.Konfliktní soužití (rodina a spoluměšťané, město a jeho sousedé)	s. 171
4.2.3.Frustrace, deziluze, rezignace? Dopad války na myšlení a konání mělnických obyvatel	s. 176
5.Město ve válce, válka ve městě (Shrnutí)	s. 179
6. Přílohy	s. 187
7.Seznam pramenů a literatury	s. 191
7.1.Prameny archivní	s. 192
7.2.Staré tisky	s. 194
7.3.Edice pramenů	s. 194
7.4.Literatura	s. 195
7.5.Seznam použitých zkratk	s. 218
8.Summary	s. 220

1. Téma, historiografie a pramenná základna

1.1. Třicetiletá válka a dějiny měst jako badatelské téma

Třicetiletá válka. Termín, který již sám o sobě vzbuzuje bohaté asociace a přitahuje pozornost. Období pod ním se skrývající prošlo za více než tři a půl století kuchyní bezpočtu historiků. Zkoumáno bylo zpočátku zvláště především z hlediska svých politických a diplomatických dějin, jen pozvolna se přidávaly poznatky z jeho dějin hospodářských, sociálních, demografických, kulturních, i z jeho dějin všedního dne, jak nám je ve svém nesmrtelném vylíčení Simpliciových příhod zanechal Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen a na rytinách neméně barvitě znázornil Jacques Callot. Již k těmto současníkům války se přidávali první dějepisci, snažící se zanechat budoucím pokolením co nejvěrohodnější vypsání konfliktu, který tehdy hýbal celou Evropou a ve středověku, ani dlouho poté, neměl analogii. Monumentální *Theatrum Europaeum*, vyprávějící den po dni příběh dlouhé války s fascinujícími detaily o padlých a zajatých, zaujalo přední místo jak v historiografii, tak v knihovědě. Dosud nikdy jako během oněch třiceti let nezaplnilo stránky dějepisu tolik vynikajících generálů a monarchů v tak krátkém časovém úseku. Životní osudy nejzářivější hvězdy Albrechta z Valdštejna si vyhradily tisíce popsaných stránek, vstoupily do beletrie i na divadelní scénu. Valdštejnovi nadřízení, partneři, protivníci i spolubojovníci zůstali sice poněkud v jeho stínu, ale rovněž muži jako Ferdinand II., Kristián IV. Dánský, Gustav II. Adolf, Fridrich Falcký, Richelieu, Banér, Torstensson a mnozí další našli své životopisce a uplatnění v moderních učebnicích. Jejich životy a činy přitahovaly zájem dějepisců již za jejich života nebo krátce poté, jak vidíme v různých biografických lexikonech¹ nebo v díle Gualda Priorata². Tito muži tvořili velké dějiny své doby. A dokud byla na výsluní výhradně politická linie zpracování dějin, hráli se v její záři. Mělo to trvat dlouho – změnu přinesli až francouzští historikové kolem revue *Annales*, kteří odmítli zažité pojetí dějin a přinesli čtenářům vlastní alternativu, historii všedního dne, lidského myšlení a také okrajových sociálních skupin či tabuizovaných témat. Jejich cesta nebyla, a ani nemohla být, ve střední Evropě dlouhý čas reflektována, přesto do ní pronikla. Vedle tradičních prací tak i o třicetileté válce začala vznikat nově pojatá pojednání, stále jich však bylo pohříchu málo. Velké dějiny třicetileté války se mezitím dočkaly svých zásadních syntéz v podobě knih Sigfrida Steinberga³, Geoffrey Parkera⁴, Cecily Wedgwoodové⁵, Josefa Polišínského⁶ a několika dalších, jimž zde nemůže být věnován patřičný prostor.

Shrňme jen, že se každý z uvedených pokoušel konflikt klasifikovat a položit si především otázky po jeho příčinách. Třicetileté válce se tak mj. dostalo nálepky posledního velkého konfliktu náboženské povahy, kdy proti sobě stanuli v boji protestanti a katolíci. Dnes spíše převládá názor, že náboženský rozkol dal jen podnět k boji. Jako příčinu války sice

¹ Např. *Allgemeines-Historisches Lexicon. Das Leben und die Thaten der Patriarchen, Propheten etc.*, Leipzig 1709; Johann GAUHE, *Helden- und Heldinnen-Lexicon*, Leipzig 1716; Franz Christoph KHEVENHÜLLER, *Conterfet Kupfferstich II*, Leipzig 1722.

² Conte Galeazzo del GUALDO PRIORATO, *Vite et azzioni di personaggi militari, e politici*, Vienna 1674.

³ Sigfrid Henry STEINBERG, *Der Dreissigjährige Krieg um die Vorherrschaft in Europa 1600-1660*, Göttingen 1967.

⁴ Geoffrey PARKER, *Europe in Crisis 1598-1648*, London 1979 a Týž, *Der Dreissigjährige Krieg*, Frankfurt am Main 1987.

⁵ Cecily Veronica WEDGWOOD, *Der Dreissigjährige Krieg*, München 1967.

⁶ Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970; Týž, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1960 a Týž, *Der Krieg und die Gesellschaft in Europa 1618-1646* (=Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia I), Praha 1971. Polišínský je společně s Antonínem Gindelym (*Geschichte des Dreissigjährigen Krieges* I-IV, Prag 1869-1880) vlastně dosud jediným, kdo vytvořil v českém prostředí zásadní syntézu o dějinách třicetileté války. Klímova práce sporných kvalit (Arnošt KLÍMA, *Dlouhá válka*, Praha 1996) či Fukalova skripta (Radek FUKALA, *Třicetiletá válka. Konflikt, který změnil Evropu*, Opava 2001) ji nemohou ani překonat, ani nahradit. Směrem k širší veřejnosti je přínosným počinem díky své názornosti Klučinova kniha (Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618-1648*), Praha-Litomyšl 2000.

nelze náboženství vyloučit, ale je k němu nutno přidat i politiku, zahrnující i boj o (údajně) přirozené hranice, a ekonomiku, sotva ale již nacionalismus, v raném novověku stojící stranou. Mimořádně problematickou se ukázala i otázka vymezení území, na němž válka probíhala, např. zda sem zahrnout Nizozemí s probíhající osmdesátiletou válkou proti Španělsku, Savojsko s jeho mocenským bojem či Rusko se smolenským konfliktem. Každopádně se ukázalo, že někdejší omezení třicetileté války prostorem německé říše je neudržitelné. Steinberg v souvislosti s tím patrně jako první označil válku za „takzvanou třicetiletou“. Diskutována byla zároveň problematika tradičního rozdělení války na pět období podle místa převažujícího těžiště konfliktu. Autor těchto řádků se rovněž kloní k názoru, že v odborné terminologii by na ně mělo být jako na poněkud zavádějící rezignováno. V každé z oněch etap by totiž bylo možno najít oblasti s ozbrojenými konflikty, vymykajícími se onomu obecně přijímanému zaškatulkování. Zajímavý názor do polemiky přinesl Josef Pekař, který třicetiletou válku považoval za střet dvou dominantních kultur, německé protestantské a románské katolické.⁷ Antonín Gindely⁸ a po něm i Steinberg zase proti sobě postavili střet progresivního stavovství s monarchickým absolutismem. Vítězem i poraženým v přerodu mocenských sil přesto byli dva představitelé absolutismu, na úkor španělských Habsburků se jimi stali francouzští Bourboni. Pro Polišínského byla válka výsledkem dlouholeté společenské krize s hlubokými sociálními a hospodářskými kořeny, současně však i důležitým činitelem ve změně struktury evropské společnosti. Anglický marxistický historik Eric Hobsbawm nastínil evropskou krizi let 1560-1660 a to, že 17. století bylo obdobím „obecné krize“. S jeho názorem mnozí polemizovali s poukazem na to, že problém nastává již v samotném výkladu slova krize, kterou někteří historikové sledovali v Evropě od 13. až do 19. století, jiní ji zase chybně ztotožňovali s regresem a stagnací. Pierre Chaunu poněkud úzce nacionalisticky viděl ve 20. letech 17. století pozitivní období vzniku evropského klasicismu s nahrazením španělské převahy francouzskou, přičemž to nemělo být důsledkem mocenského střetu, ale funkčního přenesení, jelikož Francie nebyla soupeřem španělského modelu civilizace.⁹ Na rozdíl od Nizozemí s jeho novou formou vlády a společnosti. Velmi zjednodušující názor nabídla Wedgwoodová, pozorující válku jako nesmyslný konflikt bez jakéhokoli řešení. Na druhou stranu je její pohled i pochopitelný, vyjdeme-li ze stavu zemí před válkou a srovnáme-li je se stavem poválečným. Kritiku si ale Wedgwoodová vysloužila i za koncepci své práce, např. pro Josefa Polišínského byla její kniha jen galerií předních osobností tehdejší doby. V Německu vyvolala (a vlastně dodnes vyvolává) velký ohlas Franzova kniha o třicetileté válce a německém národu, vydaná poprvé na počátku druhé světové války a tudíž nutně tendenční. Po několika desetiletích přepracované vydání již tuto výtku sice nezasluhuje, ale práce jako taková se více než na cokoli jiného soustřeďuje na škody, které válka způsobila.¹⁰ Poslední léta pak ze zásadních prací přinesla obsáhlou Matějkovu studii o Moravě za třicetileté války, detailně zkoumající zvláště hospodářskou situaci v markrabství.¹¹ A také knihu mistra narace, Petera Englunda, již plně v intencích moderních dějepisných trendů, přesto ne bez výhrad přijímanou. Jeho velmi čtivé pojetí

⁷ Josef PEKAŘ, *Bílá hora, její příčiny a následky*, Praha 1921, mj. s. 105. Pekařova kniha je přes svou útlost myšlenkově velmi nabitá, např. pobělohorský útisk je pro autora důvodem zrodu českého nacionalismu. V tom Pekař vidí i jeden z prospěchů Bílé hory.

⁸ Anton GINDELY, *Geschichte des Dreissigjährigen Krieges I-IV*, Prag 1869-1880.

⁹ Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*.

¹⁰ Günther FRANZ, *Der Dreissigjährige Krieg und das deutsche Volk*, Stuttgart 1979.

¹¹ František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992. Srovnej též jeho práce: *Škody způsobené řáděním vojáků za třicetileté války*, ČMM 113, č. 1, 1994, s. 83-94 a *Osídlení Moravy a třicetiletá válka*, SH 24, 1976, s. 53-101.

třicetileté války nese až příliš prvky beletrie, včetně černo-bílého líčení a někdy přímo násilného konstruování výrazných antagonismů.¹²

Vedle těchto velkých dějin existovaly také ty „menší“, soustředící se nikoli na jejich tvůrce, ale na trpné účastníky, nebojím se říci: oběti. Takovými byli poddaní na vesnicích¹³, takovými byla města. A ostatně i vojáci, kteří jim utrpení způsobovali. Mluvil-li Erich Maria Remarque o syndromu ztracené generace, neschopné se po první světové válce začlenit do mírové společnosti, můžeme něco podobného sledovat i u žoldnéřů třicetileté války, přicházejících ze dne na den o svou komunitu a o zaběhnutý zdroj obživy. Jistě další úžasné téma, čekající u nás dosud na své badatele....

Urbánní problematika po boku s konjunkturálním aristokratickým bádáním zažívá v posledních letech v historiografii nebyvalý rozkvět, což však bohužel stále platí zvláště pro zahraniční výzkum a pro komplexní zpracování. Zpracována tak byla větší časová období či rozsáhlejší evropské prostory, což jako trend potvrdila i nedávná kniha Jaroslava Millera.¹⁴ Ta přitom zcela zásadně do evropské mozaiky doplnila chybějící oblast středovýchodních regionů – ačkoli by se s řadou Millerových závěrů dalo polemizovat, včetně již samotného názvu knihy, oponujícího klasické Popperově studii o společnosti otevřené.¹⁵ Paradoxně vyšla téměř současně s Millerovou prací studie Hany Jordánkové a Ludmily Sulitkové, které svému příspěvku o raně novověkem Brně rovněž daly do názvu termín otevřená společnost.¹⁶ Rozhodujícím faktorem pro definici a snad přímo pro vytvoření paradigmatu v městském atributu se jim stala otázka, zda město bylo či nebylo nositelem pokroku a prostředím zárodečného vzniku kapitalismu. K podobné rezoluci je bezpodmínečně nutný dlouhodobý aspekt sledování vývoje města, respektive mnoha měst, napříč staletími. Do diskuse o městě raného novověku tímto způsobem nejvíce přispěli ve středoevropském prostoru německy píšící historici, mj. Heinz Schilling¹⁷ či Herbert Knittler¹⁸, částečně i Richard van Dülmen¹⁹. Pravdou ale je, že jejich pohled je příliš generalizující a nebere ohled na místní specifika, k nimž je možno dospět pouze mikrosondami do jednotlivých městských organismů. I tento postup je v Německu již početně reprezentován, doslova průlomové jsou studie Berndta Roecka o Augsburku, střediskem neúnavného výzkumu bylo akademické prostředí v Göttingenu s institutem Maxe Plancka, vydávajícím řadu monografií a sborníků k tématu.²⁰

¹² Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000. Zde mám na mysli zvláště jeho pohled na císařského generála Matyáše Gallase, jehož jméno nedokázal Englund ani jedinkrát nedoprovodit pejorativním přívlastkem.

¹³ K nim v českém prostředí Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964. Na podobnou práci pro následné období dosud čekáme, nabízí se alespoň Eduard MAUR, *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*, FHB 8, 1985, s. 241-264, případně i Týž, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1976 a Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti (se zřetelem k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí)*, ČNM 175, č. 1-2, 2006, s. 41-78.

¹⁴ Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700)*, Praha 2006. Miller nabízí oproti běžným modelům naprosto odlišné pojetí urbánní problematiky s důrazem kladeným na charakter městské sítě, migraci, židovskou komunitu a parametry městské ekonomiky.

¹⁵ Karl POPPER, *Open Society and its Enemies I-II*, London 1945.

¹⁶ Hana JORDÁNKOVÁ-Ludmila SULITKOVÁ, „Otevřená společnost“ jednoho královského města na prahu novověku (na příkladu Brna). In: Kateřina JÍŠOVÁ (red.), *V komnatách paláců, v ulicích měst*. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám, Praha 2007, s. 165-180.

¹⁷ Heinz SCHILLING, *Die Stadt in der frühen Neuzeit*, München, München 1993.

¹⁸ Herbert KNITTLER, *Die europäische Stadt in der frühen Neuzeit*, Wien – München 2000.

¹⁹ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku I-III*, Praha 1999-2006.

²⁰ Např. Hans MEDICK – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999. Redaktorka tohoto svazku také krátce předtím uveřejnila vynikající soupis pramenů ze sledovaného období, viz Benigna von KRUSENSTJERN, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis*, Berlin 1997.

Rovněž předkládaná práce zvolila za téma poměrně úzké časové rozpětí v dějinách jediného města.

V předchozích větách naznačená konjunktura urbánní problematiky již nemá v případě nejdelšího raně novověkého ozbrojeného konfliktu platnost. K dispozici je minimální množství prací, v českém prostředí je tato absence zvláště citelná. Žádné české město moderní kritickou studií o svém vývoji za třicetileté války nemá. Za modelová je proto opět nutno vzít monografie z říšského prostoru. Americký historik Friedrichs se zaměřil na výzkum významného střediska středního Německa, dnes spíše stagnujícího, města Nördlingen, u nějž se navíc odehrála jedna z největších bitev třicetileté války, zakončená dobytím města. Sledování nördlingenské urbánní společnosti v předvečer třicetileté války a ještě mnoho let po ní Friedrichsovi umožnilo detailní pohled do městské struktury, ovlivněné do své nejzákladnější podstaty ničivou válkou. Na rozdíl od starších prací s tradičním pojetím se však Friedrichs nevydal cestou líčení politických dějin, ale cestou průniku do všech složek městského organismu.²¹ Metodu komparace zvolil pro podobný cíl Thomas Wolf, zaměřující se na čtyři města v jižním Bavorsku poblíž Bodamského jezera. Na základě výzkumu Isny, Lindau, Memmingen a Ravensburgu v 17. století se pokusil vytyčit signifikantní aspekty říšského města v době třicetileté války.²² Mnoho nového přinesl sborník prací o Vídni za třicetileté války, s jasným podtitulem, který naznačil aktuální témata k řešení.²³ Na nezáměr historiků o svou tehdejší dějinnou etapu si nemůže stěžovat Magdeburk, což je ale přirozeně dáno tím, že likvidace tak velkého a důležitého města Tilym neměla ani tenkrát analogii a vyvolala již u současníků mimořádný ohlas, trvající kontinuálně dodnes.²⁴ Momentálně asi nejlépe poznaným říšským městem ale není, za takový je možno považovat díky neúnavné Roeckově práci bavorský Augsburg. Snad žádná složka městského života neunikla jeho zájmu, velmi důsledně však Roeck pojal především sociální vztahy uvnitř zkoumaného města a hospodářské i sociální důsledky války současně s položením si otázky, jaké byly psychické následky v myslích aktérů jeho knihy.²⁵ Sám Roeck přitom nedávno poukázal na četná bílá místa v dějinách měst za třicetileté války, což platí třeba o přesunech center obchodu nebo o poznání osudu žen za války.²⁶

Obsáhlou práci by bylo možno věnovat jinému aspektu města za třicetileté války, a sice válečnému hospodaření. Ani k tomuto tématu není v české historiografii adekvátní množství prací. V řadě sumarizujících studií bylo dříve pomíjeno s poukazem na to, že městská ekonomika byla za války rozvrácena a nefungovaly snad ani základní hospodářské vazby. „Ekonomie přežití“ městského obyvatelstva je přitom fascinujícím a velmi lákavým tématem, které by mohlo vysvětlit až neuvěřitelnou poválečnou resuscitaci českých měst. Momentálně dosud obecně v představách i ve výuce panuje obraz na dlouhou dobu zdevastovaného města, zvedajícího se jako bájný félix z popela po dlouhou řadu dekad. V odborných kruzích již tato teze ovšem neplatí. Vždyť i co se týče zadlužení, jsou si dnes mnozí historikové vědomi skutečnosti, že města mohla být zadlužena již před válkou a celé

²¹ Christopher FRIEDRICHS, *Urban Society in an Age of War: Nördlingen 1580-1720*, Princeton 1979.

²² Thomas WOLF, *Reichstädte in Kriegszeiten*, Memmingen 1991.

²³ Andreas WEIGL (red.), *Wien im Dreissigjährigen Krieg. Bevölkerung-Gesellschaft-Kultur-Konfession*, Wien – Köln – Weimar 2001.

²⁴ Otto von GUERICKE, *Geschichte der Belagerung, Eroberung und Zerstörung Magdeburgs*, Magdeburg 1860 (první edice rukopisu očitého svědka katastrofy); Matthias PUHLE (red.), *„...gantz verheeret!“ Magdeburg und der Dreissigjährige Krieg*, Magdeburg 1998; Hans MEDICK, *Historisches Ereignis und Zeitgenössische Erfahrung: Die Eroberung und Zerstörung Magdeburgs*. In: Týž – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 377-407 aj.

²⁵ Bernd ROECK, *Eine Stadt in Krieg und Frieden*, Göttingen 1989.

²⁶ Týž, *Einige offene Fragen und Perspektiven der Forschung*. In: Hans MEDICK – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 609-620.

řadě, zvláště těch menších, se dluhy během konfliktu nijak dramaticky nezvýšily.²⁷ Ano, většina měst byla po válce v katastrofálním stavu a dluhy spláceli ještě vnuci pamětníků Vestfálského míru, popírat to snad ani není možné. Opatrně by ale mělo být nahlíženo na údaje o výdajích, která města po válce uváděla, mohly být záměrně silně nadhodnoceny. Informace o vylidněných městech za třicetileté války jsou pak již mnohde skutečným mýtem, je možné prokázat, že četná města pár let po Vestfálském míru vykazovala stejné demografické stavy jako před válkou.²⁸ Samozřejmě to opět neplatí všude. Nové obyvatelstvo se rekrutovalo nezřídka z okolních i vzdálenějších vsí, proto by jako vylidněný mohl být spíše klasifikován český venkov. Pravdou je, že s rozkvětem měst předbělohorské doby, jak je načrtl v Čechách zvláště Zikmund Winter²⁹ a po něm mnohem opatrněji Josef Janáček³⁰, následující epochy ostře kontrastují. Jedním z podstatných faktorů v otázce, jak mohlo město válku přežít, je kromě kooperace s vojáky existence jeho vlastního vrchnostenského statku. To je záležitost, které by měla být věnována zvýšená pozornost z mnoha důvodů – odsud město získávalo jisté příjmy, spíše než peněžní naturální, a současně byly tyto vsi demografickým potenciálem pro své město. Vždyť již za války se do předpokládaného (nikoli skutečného) bezpečí jeho hradeb uchýlovali z těchto vsí obyvatelé se svými rodinami a s hospodářským zvířectvem. Syntéza podobná nedávnému frankfurtskému sborníku³¹ sice pro české prostředí zatím není, ale aspekt města jako vrchnosti je již v komplexních pracích zohledňován³², pokud mu není přímo věnována zvláštní pozornost.

Bez nadsázky průkopnickou prací pro dějiny českých měst za třicetileté války se stalo dnes již klasické dílo Josefa Polišínského o válce a evropských konfliktech 17. století.³³ Třidimenzionální vyprávění umožnilo autorovi porovnat situaci v Evropě, v českých zemích a v malém městě na jihovýchodní Moravě, ve Zlíně. Přes četné postihy, umocněné ještě valašskou iredentou a její pacifikací, konstatoval Polišínský, že se obyvatelé Zlína nenechali zlomit, dbali na své církevní, vzdělávací a kulturní instituce, které pro ně byly platformou života jejich města. Především, že rovněž v případě Mělníka bude potvrzeno, že jeho radní nenechali padnout zdejší školu, špitál, záduší, literátské bratrstvo či péči o sirotky. Ačkoli se na rozdíl od Zlínských nechali mnohem dříve zlomit ve věci přijetí katolické víry. Konverze městského obyvatelstva jsou ostatně dalším tématem pro dlouhodobý výzkum, v němž již leccos naznačily práce o radních elitách a editované seznamy konšelů. V Čechách existovala původně čistě nekatolická města, kde se složení rad ani po vypovídacích mandátech příliš nezměnilo, tudíž je zřejmé, že hromadná konverze nebyla ničím výjimečným.

²⁷ Norbert WINNIGE, *Wirtschaften im Dreissigjährigen Krieg. Das Beispiel Göttingen*. In: Hans MEDICK – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 300. Viz též Eduard MAUR, *Die Minderstädte in Böhmen und Mähren, besonders in der frühen Neuzeit*. In: Herbert KNITTLER (red.), *Minderstädte – Kümmerformen – gefreite Dörfer. Studien zur Urbanität und das Marktproblem*, Linz 2006, s. 159-180.

²⁸ Srovnej např. některou z prací historika Adolfa Zemana, který se dlouhodobě zabýval raně novověkou Plzní. Zvláště Adolf ZEMAN, *Plzeň za války třicetileté. K některým otázkám hospodářských následků války*, *Minulost Plzně a Plzeňska* 2, 1959, s. 37-65. Viz též Týž, *Plzeň v první polovině XVIII. století*, Plzeň 1947 či Týž, *Hospodářská a sociální skladba Plzně na počátku 18. století*, Plzeň 1955.

²⁹ Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst I-II*, Praha 1890-1892, Týž, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913; Týž, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909 a Týž, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1913.

³⁰ Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955; Týž, *Města v českých zemích v 16. století*, HD 4, 1979, s. 165-203; Týž, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959 a Týž, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.

³¹ Clemens ZIMMERMAN (red.), *Dorf und Stadt. Ihre Beziehungen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main 2001.

³² Dále citované dějiny měst, vydávané Nakladatelstvím Lidové noviny; též Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé*, s. 297-311.

³³ Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*.

Kromě zmíněného Zlína se ke komparaci nabízejí zvláště některé dílčí práce Marka Durčanského o Nymburce, kladoucí důraz na válečnou zkušenost analyzovaného města,³⁴ Jana Schwallera o Pardubicích³⁵ a nově vydané dějiny Loun, Náchoda, Opavy a Žatce. Jako nejprínosnější se mi jeví žatecká kapitola o třicetileté válce od Bohumíra Roedla.³⁶ Kombinace politických dějin s hospodářskými, církevními a sociálními, s pohledem na každodennost města v době konfliktu vyhovují moderním trendům historiografie. Identifikují se i s Roedlovým názorem na oddělení krátkého období stavovské rebelie od zbylé éry konfliktu, v níž již působily zcela jiné vlivy a okolnosti života města se změnily k nepoznání. Roedl si současně položil otázku, jak nahlíželi žatečtí obyvatelé na „nepřátelská“ a jak na „domácí“ vojska, zda je vůbec rozlišovali, když byly jejich požadavky víceméně stejné. O mnoho dále než ke konstatování jistých sympatií Žateckých vůči okupantům se nicméně nedostal. Patrně narazil na podobný problém, který bude možné vysledovat i v Mělníce, totiž že prameny detailněji nabízející pohled na případnou latentní nebo přímo otevřenou kolaboraci neexistují. Nikdo se s tím nechtěl pochopitelně písemně chlubit, navíc se ani v době okupace nemusela scházet městská rada a dnes tak postrádáme pro ona období zápisy v městských knihách. Podobný model jako u Žatce zvolil předešle Roedl také u Loun, byť zde ještě nebyla příslušná stať tak propracována a kapitola o všedním životě města v ní chybí.³⁷ Zato se Roedl speciálně věnoval soužití měšťanů s vojáky. V navazujících kapitolách pak jeho spolupracovníci v případě obou měst načrtli jejich tristní poválečný obraz, jistě pravdivý, ale signifikantní především pro prostor severozápadních Čech, který byl postižen nejvíce, jak vojenskými manévry, tak emigrací obyvatelstva. Že tomu tak nebylo všude, vidíme u dalších dvou svazků nové ediční řady. Zcela jinak k problematice svého města za třicetileté války přistoupili autoři knihy o Náchodě.³⁸ Uvedené aspekty sice více či méně stručně zmínili, ale snažili se držet chronologické linie od stavovského povstání do švédského pobytu na sklonku války, po kapitolách řídících se proměnami vrchnosti, což jim neumožnilo rozvinout odpovědi na některé důležité otázky, např. po demografické proměně či konverzi obyvatelstva. Zato ve stručném závěru o ekonomických a sociálních důsledcích války pro Náchod konstatovali, že nebyly až zase tak ničivé, v čemž sehrálo podstatnou roli vlastnictví vrchnostenského statku, kterým i toto patrimoniální město disponovalo.³⁹ Chronologický postup zvolila také pro Opavu Irena Korbelářová, kladoucí pochopitelný důraz na dánskou kapitolu dějin města, dobře známou i v širším odborném povědomí. Její Opava za třicetileté války⁴⁰ sice není hlubším ponorem do městského organismu⁴¹, ale oproti jiným nabízí plastičtější představu při vylíčení poválečné situace, označené za neutěšenou. Korbelářová zde mj. narazila na pokles cen nemovitostí i na jejich zisky opavskou obcí, což je ostatně záležitost, která se nedatuje pouze ke konci války, ale prolíná celým jejím průběhem.

K těmto čtyřem syntézám by bylo možno v českém prostředí přiřadit ještě celou řadu starších prací o královských i jiných městech, stejně jako několik novějších, ale v nich použité postupy modernímu trendu až na výjimky příliš nevyhovují, a proto nebudou výrazněji

³⁴ Např. Marek ĐURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, Kuděj 1999/1, s. 22-38.

³⁵ Zvláště Jan SCHWALLER, *Pardubice a pardubické panství v polovině 17. století*. In: *Historická Olomouc XIII*, Olomouc 2002, s. 409-418.

³⁶ Petr HOLODŇÁK – Ivana EBELOVÁ (red.), *Žatec*, Praha 2004, s. 220-242.

³⁷ Bohumír ROEDL (red.), *Louny*, Praha 2005, s. 133-152.

³⁸ Lydia BAŠTECKÁ – Ivana EBELOVÁ (red.), *Náchod*, Praha 2004, s. 87-98.

³⁹ K tomu podrobněji Petr ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15. – 17. století*, in: Jiří KUBEŠ (red.), *Historie 2003. Celostátní studentská vědecká konference*, Pardubice 2004, s. 55-88.

⁴⁰ Karel MÜLLER – Rudolf ŽÁČEK (red.), *Opava*, Praha 2006, s. 165-179.

⁴¹ Takový ovšem autorka plně uplatnila ve vynikající práci Irena KORBELÁŘOVÁ, *Města na Těšínsku v 18. století*, Český Těšín 2005.

zohledněny. Onou příslovečnou výjimkou je v poslední době vlastně jediná monografie o českém městě za třicetileté války, a to o městě hlavním, pojatá jako výroční a velmi reprezentativní publikace.⁴² Jejím primárním cílem není sonda do městského organismu, nýbrž dokázání, že není pravdivé tvrzení „inter arma silent musae“, že měšťanská kultura zůstala v Praze přes veškeré strasti na vysoké úrovni. Na pole českého výzkumu touto knihou vstoupila tematika kulturních dějin třicetileté války, opírající se v zahraničí o proslulou monografii Herberta Langer.⁴³ Mimořádné postavení Prahy s jejími stavebníky, umělci a literáty, aristokratickou společností, italskou minoritou a židovskými obchodníky sice nemělo v Čechách analogii, přesto bude nutné vytvořit i pro mnohem menší česká města alespoň obsahově podobnou práci. A v souvislosti s tím se zaměřit na vybavení církevních budov, městských domácností, na otázky existence stavební a umělecké činnosti. Obnovy poničených veřejných i privátních staveb, obstarávání nových sakrálních předmětů za zcizené, fundace v podobě peněz na kostelní vybavení, zřizování honosných figurálních či znakových náhrobníků naznačují, že ani v prostředí menších českých měst nelze na jejich kulturu rezignovat s tvrzením, že veškeré finance pohltila válka. Naprosto opomíjená otázka zbožnosti měšťanů, předpokládejme, že v době permanentního konfliktu vygradovaná na nejvyšší stupeň, by s tím měla být v nejužším spojení.

Při výzkumu českého města za třicetileté války nelze nezhlednit několikrát významné práce o českých městech předbělohorského období a jejich závěry. Obrat české historiografie k zájmu o raně novověké město, které bylo nově kategorizováno, signalizovala v roce 1990 pardubická konference, nastiňující směry dalšího výzkumu. Jaroslav Pánek zde mimo jiné prokázal, že politický pokles měst ve srovnání se šlechtou započal hluboko před Bílou horou, nikoli až po ní, na konci předbělohorského období měla být města již politicky rozdracena. Současně podle něj byla města potenciálně konfliktním prostředím, kde se na úzkém prostoru soustřeďovaly všechny sociální, politické a konfesijní skupiny.⁴⁴ To je jistě pravdivé tvrzení, ale ne vždy skutečně toto soužití muselo do konfliktu vyústit a ne vždy platila rovnice, že katolík podával ruku katolíkovi. Na zmíněnou pardubickou konferenci navázala četná další odborná sympozia⁴⁵, usilující o poznání života v českém městě raného novověku, přičemž některé z příspěvků se nejužěji dotýkaly právě období třicetileté války.⁴⁶ Jinak opět prokázaly, že soustavný výzkum českých měst pro léta 1618-1648 stále chybí a důraz je až jednostranně kladen na období předbělohorské. Na to měla upozornit i mělnická konference, v rámci možností omezená pouze na královská věnná města, jejíž organizátoři se snažili do problematiky zainteresovat především kolegy z partnerských měst a sborníkem vytvořit jakési kompendium, které by sumarizovalo poznání devíti panovnící spojených českých měst za třicetileté války.⁴⁷ Václav Ledvinka zde rovněž konstatoval naprostý nedostatek odborných prací k tématu a definoval několik zásadních otázek, které by měly být výzkumem

⁴² Michal ŠRONĚK-Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Gloria et Miseria 1618-1648. Praha v době třicetileté války*, Praha 1998.

⁴³ Herbert LANGER, *Hortus Bellicus. Der Dreissigjährige Krieg. Eine Kulturgeschichte*, Leipzig 1978.

⁴⁴ Jaroslav PÁNEK, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: Týž (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, zvláště s. 30-31.

⁴⁵ Jiří JUROK (red.), *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného sympozia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře*, Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002; Marie MACKOVÁ (red.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996; Michaela KOKOJANOVÁ (red.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997.

⁴⁶ V ústeckoorlickém sborníku tak Daniel DOLEŽAL, *Rožmitál pod Třemšínem za Arnošta z Harrachu (1623-1627)*. In: Marie MACKOVÁ (red.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 94-100 a Martin ŠTINDL, *Patrimoniální péče o duchovní tvář poddanského města. (Velké Meziříčí 1592-1676)*. In: Tamtéž, s. 163-172.

⁴⁷ Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004.

zodpovězeny, nikoli však generalizujícím způsobem, ale obsáhlým spektrem konkrétních poznatků z konkrétních míst. Zmínil zvláště problematiku válečné konjunktury ve dvacátých letech 17. století, již přičítá procentuálně nízký emigrační exodus z pražských měst a ochotu Pražanů ke konverzi, jako další příklad hospodářsky expandující oblasti v první polovině třicetileté války uvádí především Frýdlantské vévodství. Rozvrat měla přinést až čtyřicátá léta s několika švédskými vpády. Ledvinka je rovněž přesvědčen o úplném vyrovnání válečných deficitů ve městech během několika desetiletí, znamenající na počátku 18. století plný návrat k populačnímu a ekonomickému stavu na počátku století 17.⁴⁸

Nejsou-li k dispozici adekvátní práce pro dané období, lze v určité míře použít i jiné. Sterneckův rozbor městských daní v Brně, odváděných za patnáctileté války habsburské monarchie s tureckým sultánem⁴⁹, je vhodný ke komparaci s obdobným zatížením jiného města v jiném ozbrojeném konfliktu. Zřetelně pak uvidíme, že města zůstávala nejvýznamnějšími daňovými poplatníky dlouhodobě a v době válek nesla nejtěžší finanční břemena, znamenající jejich trvalý ekonomický propad. Závěry početných prací Petra Vorla o rezidenčních městech v Čechách a na Moravě sice nelze aplikovat, již jen kvůli odlišné typologii, na danou problematiku, ale Vorlovo klasifikování funkcí těchto měst (hospodářské, společenské, kulturní) má obecnou validitu.⁵⁰ Velmi dobře aplikovatelné jsou naopak početné příspěvky z konferenčního sborníku o pražských (a jiných) městských elitách středověku a raného novověku, ostentativně se opět vyhýbající období třicetileté války.⁵¹ Podobně upotřebitelné jsou i zmíněné Wintrovy práce, zvláště o kultuře a řemeslech v českých městech, a Janáčkovy studie, především o obchodu a pivovarnictví.

Je zde však ještě jiná možnost, jak získat obraz doby z analogického prostředí. Jsou jimi osobní pohledy současníků války zevnitř – městské kroniky, nepočetné paměti, privátní korespondence – v mnoha případech egodokumenty v rovině individuálně subjektivní. Mělník sice ani jedno z prvních dvou uvedených k dispozici nemá, ale existují česká a moravská města, která jsou na tom lépe. Unikátní je v tomto směru zvláště holešovská kronika z let 1615-1645, jejímž autorem byl neznámý holešovský písmák. Jeho údaje mají sice charakter zápisů běžných městských knih, ale nechybí u nich subjektivní komentář (vyjádření nadějí, strachu apod.).⁵² Z moravského prostředí byly čtenářům ještě zpřístupněny výbory z kroniky uherskohradištské a prostějovské.⁵³ V Čechách jsou to notoricky známé Paměti kutnohorského měšťana Mikuláše Dačického z Heslova, dovedené do roku 1626, mající nesmírnou cenu historickou i literární. Dačický nebyl jen briskním vypravěčem a dějepřevcem, ale i břitkým komentátorem politických událostí.⁵⁴ Svě dílo vedl ve třech dimenzích (podobně jako později Polišínský), v evropské, české a kutnohorské. Pro úzce zaměřené srovnávací studie mají největší cenu posledně uvedené, v nichž Dačický dává nahlédnout do svého nazírání na domácí události, mj. na pobyt císařských vojáků ve městě,

⁴⁸ Václav LEDVINKA, *Česká města v době třicetileté války a problematika jejich vývoje v epoše baroka*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004, Mělník 2004, s. 22-31.

⁴⁹ Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593-1606)*, Praha 2006.

⁵⁰ Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.-17. století*, Pardubice 2001. Srovnej též Týž, *Města jako sídla feudálních vrchností*. In: Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s. 121-138 a Týž, *Poddanská rezidenční města v českých zemích. (K typologii měst předbělohorské doby)*. In: Michaela KOKOJANOVÁ (red.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 38-48.

⁵¹ Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil* (=DocP 22), Praha 2004.

⁵² Vlasta FIALOVÁ, *Kronika holešovská (1615-1645)*, Holešov 1967.

⁵³ Zdeňka TICHÁ (ed.), *Kroniky válečných dob*, Praha 1975 a Josef POLIŠIŇSKÝ (ed.), *Kniha o bolesti a smutku*, Praha 1948.

⁵⁴ Naposledy Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996.

označených jím za darmochleby, na zavedení dlouhé mince či na průběh morové epidemie. Dačického lze považovat *sui generis* za hlas měšťana své doby, jeho pohled se sotva výrazněji lišil od názorů tehdejších předních mělnických obyvatel. Větší pozornosti by si zasloužil v prostředí věnných měst jediný známý autor pamětí, či spíše vypsání třicetileté války, poličský písař Jan Felix.⁵⁵ Některé dobové příznačné listy z Jaroměře a Dvora Králové vydal Antonín Schulz.⁵⁶ Na vydání a na své badatele dosud pouze čekají velmi pozoruhodná vypsání třicetileté války z národnostně německých měst českého pohraničí.⁵⁷

Mělnická regionální historiografie měla sice jisté ambice v pojednání raně novověkých dějin svého města, nepřivedla je však k publikačnímu závěru a období třicetileté války v Mělníce nezalidnila. Středoškolský profesor Ludvík Böhm do svého dosud jediného (!) kompendia mělnických dějin, spíše vlastivědy, zařadil jen několik stručných kapitol o Mělníce 16.-18. století. Pro dobu třicetileté války se sice jedná o více než dvacet stran, ale ty jsou pouze chronologicky seřazenými výpisky z městských knih.⁵⁸ Oba dlouholetí zdejší archiváři, Karel Zamastil a Josef Stáhlík, se bezpochyby chystali tristní stav napravit, jak to dokazují kvanta výpisků z městských knih, dosud dochované v jejich pozůstatostech.⁵⁹ Stáhlík měl údajně již i hotovou knihu o mělnických domech a jejich majitelích napříč staletími, ta však z osobních důvodů nikdy nespátřila světlo světa a nyní je asi navždy nezvěstná. Počáteční fáze třicetileté války, stavovské povstání, zaujalo jeho archivního předchůdce Zamastila natolik, že do jednoho výročního spisku sepsal podrobné pojednání o Mělníce v době vlády direktorů a Fridricha Falckého.⁶⁰ Více než stoletá práce dnes již samozřejmě nemůže uspokojit požadavky moderního zpracování problematiky, navíc ani nevyčerpala veškeré možné prameny, v archivu se nabízející. Třemi uvedenými jmény jsme vyčerpali seznam autorů, kteří se Mělníku první poloviny 17. století, byť jen okrajově, věnovali. Pro komparaci jsou ještě použitelné novější studie Miloslava Bělohlávka o předbělohorském hospodářství pojednávaného města⁶¹, stejně jako nepublikovaná diplomová práce současného mělnického archiváře Vladimíra Macha o městské kanceláři a správě v první polovině 70. let 16. století.⁶² Soustavný zájem autora předkládané práce již také přinesl několik dílčích studií.⁶³

1.2. Archiv města Mělník a komplementární prameny

Zájemce o studium raně novověkých dějin jednoho z věnných měst českých královen bude při prvních návštěvách příslušného okresního archivu asi poněkud zděšen. Pro předmět svého zájmu totiž nenajde téměř žádnou archivní pomůcku, která by mu jeho snahu usnadnila. Fond Archiv města Mělník zůstává dosud nezpracován – tištěný inventář není k dispozici a

⁵⁵ Podrobněji jsem se jím zabýval v Jan KILIÁN, *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrovaného sekretáře*, České Budějovice 2005, s. 132-133.

⁵⁶ Antonín SCHULZ (ed.), *Trudné epištoły Jaroměřských a královédvorských měštěninů k hraběti Heřmanu Černínovi, jeho choti, jeho zřízenci a plnomocníku jeho dědiců*, Hradecký kraj 5, 1908, s. 132-141 a Týž (ed.), *Dopisy Jaroměřské 1606-1641*, Hradecký kraj 6, 1909, s. 110-114.

⁵⁷ Zvláště mám na mysli chabařovickou kroniku Bartoloměje Habela (uložena v Archivu města Ústí nad Labem), dovedenou do počátku 30. let 17. století a krupské paměti Michaela Stülera (originál nedochován, opis uložen v SOKA Teplice), nabízející detailní pohled na jeho město od 20. let do konce válečného konfliktu.

⁵⁸ Ludvík BÖHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1892, s. 327-350.

⁵⁹ Dnes obě uloženy v SOKA Mělník.

⁶⁰ Karel ZAMASTIL, *Mělník v době direktorů a Fridricha Falckého*. In: *Upomínka na slavnost pětadvacetiletého trvání Sokola mělnického a na výroční slet sokolské župy podřipské na Mělníku ve dnech 19. a 20. srpna 1893*, Mělník 1893, s. 2-8.

⁶¹ Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bilou horou*, ČSPSČ 63, 1955, s. 147-168.

⁶² Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*, DP FF UK, Praha 1997.

⁶³ Blíže viz seznam literatury.

starší soupis městských knih, obsahující jen jejich názvy a často nepřesný chronologický rozsah, jej nemůže nahradit.⁶⁴ Existence spisového materiálu by pak bez dotazu na místní archiváře zůstala badatelům úplně utajena. Po jeho objevení a začtení se do něj však zděšení vystřídá nadšení, neboť v kombinaci s městskými knihami představují dochované spisy pro období třicetileté války pozruhodný materiál. Dohromady několik tisíc folií jednotlivin i vázaných knih vypovídá o událostech a o životě v Mělníce v době válečných let s mnohými cennými detaily, dokumenty se navzájem doplňují a potvrzují. Jen co se městských knih týče, svými zápisy do období průkazně zasahuje jednadvacet knih nejrůznějšího obsahu. Konkrétně dvě knihy pamětní, čtyři kopiáře korespondence městské rady, ze sklonku války dva radní manuály, dále knihy domovní, kontribucí, patentů, testamentů, zápisů na vinice, dluhů, ale i pozemkové knihy městských poddaných z okolních vsí, protokol podací a registra vstoupení, obeslání a odkladů.⁶⁵ V době mého výzkumu byly nezvěstné kniha kontribuční z let 1638-1650 a bohužel také výťah z mělnických privilegií (*Extractus privilegiorum*) ze 16. a 17. století.

Patrně nejvíce informací přinášejí tzv. kopiáře, tedy knihy opisů korespondence městské rady.⁶⁶ Nejsou bohužel dochovány uceleně, chybí zvláště první polovina třicátých let, přesto poskytují vynikající přehled o tom, s kým město za třicetileté války korespondovalo a co bylo obsahem tohoto dopisování.⁶⁷ Autorem chronologicky (až na výjimky) vedených kopiářů byli radní písaři, z rukopisů se dá i poměrně dobře vysledovat jejich mělnické funkční období – své názory však mezi řádky projevíli málokdy, s ich-formou se setkáme spíše výjimečně. Zato jsou kopiáře plné emocí ze strany města jako celku, většina listů adresovaná ve válečném období některému z úředníků, bez závislosti na tom, zda nižšímu či vyššímu, nese charakteristické fráze o zchuzeném a vyliďňujícím se městě. Nejvíce zastoupeny (až dvěma třetinami) jsou nicméně listy do českých měst nebo různým vrchnostem ve věci pohledávek mělnických obyvatel, jichž se ujímala městská rada. Do kopiářů též byly zapisovány výhostní listy, které Mělničtí udělili svým poddaným, chtěli-li se usadit na jiném panství, stejně jako zachovací listy pro místní mladé rodáky, aby mohli získat obyvatelské právo v jiném městě nebo v přespolečném cechu. Značným problémem kopiářů je ale jejich mezerovitost. Zvláště pokud bylo město obsazeno nepřátelskou posádkou, nebylo do kopiářů zapisováno – jistě z pochopitelných důvodů přerušení spojení mezi Mělníkem a neokupovaným územím.

Z pamětních knih do období třicetileté války zasahují dvě. První z nich, psaná od počátku 17. století po více než dvě stě let, již vzhledem k širokému záběru, znamenajícímu jen minimum údajů ze sledované doby, příliš upotřebitelná není. Obsah zápisů je velmi různorodý, oznámeními o koupi vinic počínaje a opisem listu české komoře ve věci převorem pšoveckého konventu chystané stavby pivovaru konče. Jednoznačně nejčastějšími zápisy jsou nicméně kvitance, vydaná městu za odvedení kontribucí, šosu, berní aj.⁶⁸ Druhá pamětnice je

⁶⁴ Státní okresní archiv Mělník, Archiv města Mělník (dále jen SOKA Mělník, AM Mělník), Soupis městských knih. Byl vytvořen pražským archivářem Václavem Lešerem někdy kolem přelomu 19. a 20. století.

⁶⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Knihy 16 (Kopiář 1619-1623), 17 (Kopiář 1626-1627), 18 (Kopiář 1636-1637), 19 (Kopiář 1637-1654), 38 (Registra vstoupení, obeslání a odkladův 1614-18), 39 (Registra vstoupení, obeslání a odkladův 1628-1644), 40 (Registra vstoupení, obeslání a odkladův 1646-1662), 48 (Kniha pamětní 1604-1835), 49a (Kniha pamětní 1632-1658), 53 (Protokol podací 1614-1628), 75 (Manuál neb protokol radní 1641-1646), 76 (Manuál neb protokol radní 1646-1653), 103 (Kniha domovní 17. století), 104 (Blaues Kontraktenbuch 1610-1759), 120 (Weingartenbuch 1610-1745), 126 (Liber testamentorum 1606-1771), 132 (Pozemková kniha Podolí Okrouhlíku a Kozlova 1615-1776), 138 (Schuldenbuch 1604-1728), 189a (Kniha patentů 1625-1646), 248 (Kniha kontribuční 1638-1650), 274 (*Extractus privilegiorum* z 16. a 17. věku).

⁶⁶ Terminologicky korektně se jedná o registáře či o registra, nicméně zapisovatelé-současníci používali termín kopiář (*copialum*), proto u tohoto označení zůstávám.

⁶⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16 (Kopiář 1619-1623), Kniha 17 (Kopiáře 1626-1628), Kniha 18 (Kopiář 1636-1637) a Kniha 19 (Kopiář 1637-1654).

⁶⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 48 – Kniha pamětní 1604-1835.

mnohem sdílnější, o životě ve městě vypovídá mnohé. Počíná obnovou úřadu podkomořím v srpnu 1632 a následně o několik let překračuje horizont třicetileté války. Zápisy o obnovách městského úřadu bývají ostatně pravidelnou součástí pamětních knih a mělnická toto tvrzení jen dokazuje. Identická slova mají validitu i v případě jmenování městských rychtářů, cechmistrů, inspektorů a výběřích některých poplatků. Další zapsané údaje jsou nejširším spektrem informací – mj. o přestupcích a uvězněních ve městě (jejichž velmi častým pozadím byly dluhy a nactiutrhání), o rukojemstvích, o prodejkách, o koupích či o postoupeních nemovitostí atd. Zajímavé jsou zápisy o nelegálním způsobu podnikání, jímž se někteří z obyvatel asi snažili řešit svou tíživou ekonomickou situaci. Poměrně málo časté jsou překvapivě zápisy o udělení městského práva, což je o to větší škoda, že samostatná kniha městských práv pro Mělník k dispozici není. Mnohé zato kniha vypovídá o pronájmech mělnických obecních mlýnů a o starostech, které s těmito nemovitostmi nájemci v době třicetileté války měli. Pamětní kniha rovněž obnáší zápisy o obesláních či naopak o přátelských porovnáních, o snahách získat zpět vojáky odcizený majetek, i o údajně zradě mělnického souseda Adama Purkyně vůči městu. Mimořádnou cenu pro Mělník má jeden subjektivní zápis skutečně pamětního, až kronikářského rázu z let 1638-1639 o počasí a nebeských úkazech, o neúrodě a o moru, o mělnických obětech švédského vpádu aj., naneštěstí nenávratně ve svém dokončení poškozený.⁶⁹

Čistě úředního charakteru a nízké vypovídací hodnoty jsou tzv. registra vstoupení obeslání a odkladů, vedená pouze zkratkovitě. Byly jen doplňkem k radním manuálům s uvedením dat jednotlivých obeslání, ať již kvůli sporům, dluhům nebo neodvedeným kontribucím. Poskytují nicméně dobrý přehled o frekvenci těchto záležitostí.⁷⁰ De facto totéž platí o podacím protokolu, nabízejícím zápisy z Mělníka pro prvních jedenáct let třicetileté války.⁷¹ Kromě frekvence skýtají také poměrně značnou možnost získat přehled o délce jednotlivých sporů, o jejich počátcích i ukončeních. Ovšem jen výjimečně, většina sporů je zastoupena jen jedním podáním. Problematický je také ten fakt, že u některých zápisů ani není uvedeno, čeho se konkrétně podání týká, pokud má standardní podobu: datum, osoba x v příčině osoby y.

Zato radní manuály by byly vynikajícím zdrojem informací... kdyby se ve větší míře dochovaly. Bohužel se společně s dalšími dokumenty uloženými na mělnické radnici staly obětí zaznamenaného zcizení v době jednoho ze švédských vpádů. Kromě manuálu z počátku druhého desetiletí 17. století se tak dnešnímu badateli nabízejí již jen dva z let čtyřicátých. Jejich údaje ale mají nesmírnou cenu – jsou totiž jedinečnou studnicí pro poznání toho, co se ve městě v oněch krizových letech řešilo, co zaměstnávalo mělnickou radu. Před ní se především projednávaly spory jednotlivých sousedů, jejich manželek a také manželů navzájem, víme i o sporech uvnitř rady. Rada následně stanovovala za takové počínání pokuty, buď finanční nebo v podobě odnětí svobody, případně i kombinaci obojího. Zrovna tak zde přišly na přetřes kromě dluhů obecních i dluhy mělnických obyvatel a případná porovnání, oznamovaly se tu kupní smlouvy, odkazy, převody majetku, uzavírání manželství. Rada se zabývala krádežemi, stížnostmi, výhosty, udělováním městského práva i záležitostmi obecních poddaných, mj. jejich propouštěním na jiná panství. Jednou z priorit rady byl dohled nad náboženskými záležitostmi, zabývala se pochopitelně i emigranty, mj. rovněž případem muže, který chtěl odejít kvůli víře z města. I další paleta řešené problematiky byla široká – vypisování sbírek na vojáky a na jiné potřeby, jmenování a odvolávání z úřadů (zádušních úředníků, perkmistrů...), vybírání cla, zcizení obecního obilí, pronájem mlýnů, přijímání do

⁶⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a – Kniha pamětní 1632-1658.

⁷⁰ I tato registra jsou dochována velmi mezerovitě, pro první dekádu třicetileté války v mělnickém archivu k dispozici nejsou, využít je možno pouze Knihu 39 (1628-1644) a Knihu 40 (1646-1662).

⁷¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 53 (Protokol podací 1614-1628). Ve skutečnosti obsahuje zápisy až do roku 1629.

města, vedení neoprávněných živností, opakovaná napomenutí řezníkům kvůli prodeji špatného masa a pekařům kvůli nedostatečnému pečení chleba, přijímání zestárlých lidí do špitálu, nekorektní vybírání finančních sbírek, napomenutí za nevhodné chování, urážky rady i jednotlivých sousedů, hygienická problematika. Po velkém požáru roku 1646, k němuž manuál skýtá mnoho podrobností, se stal prioritou, poněkud opožděnou, zostřený bezpečnostní dohled nad komíny a topeništi v domech. Zajímavé jsou zápisy týkající se povinností podruhů, z jiných zase vidíme starosti s děkany či s obstaráním kantora do mělnické městské školy. Že ani ve válečném období úplně neutichl stavební ruch, dosvědčují zápisy o opravě fortifikací, městských domů či o pořízení nového zvonu na chrámovou věž. Součástí zápisů byl mimo případných údajů o obnově rady také jakýsi docházkový list s poznamenáním nepřítomných radních, někdy se jednání odkládala, stejně jako jednotlivé záležitosti. Pokud byli ve městě vojáci, jednalo se nejvýše o jejich zaopatření a rada se scházela třeba i jen jednou za měsíc.⁷²

Z městských knih patří mezi současnými historiky vzhledem k možnosti studia každodennosti, vybavení domácnosti a rodinných struktur našich předků k nejoblíbenějším knihy testamentů a pozůstalostních inventářů.⁷³ Mělnické registrum kšaftovní z přelomu 15. a 16. století je dokonce nejstarší dochovanou městskou knihou.⁷⁴ Následné období ale zklame. Pro 17. století nabízí knihu testamentů a inventářů jedinou, která přitom neobsahuje žádný zápis z námi sledovaného časového prostoru.⁷⁵ Nicméně jsou zde odkazy majetku nebo soupisy pozůstalostí po třech mužích, s nimiž se již za třicetileté války v Mělnice setkáme. Jedná se o primase a pozdějšího císařského rychtáře Jakuba Hamáka z Mühlbachu (zápis z roku 1693), o Augustina Šolce (1676), rovněž svého času primase, a o předního měšťana Mikuláše Brandejského (1663). Zvláště dopodrobna rozepsaný inventář Šolcovy pozůstalosti prokáže, že generalizujícím způsobem obecně proklamovaná chudoba městských domácností v poválečném období není příliš podložena. Pravdou je, že většina zaznamenaných předmětů byla Šolcem i jeho dvěma kolegy asi shromážděna až v poválečném období, což vypovídá hodnotu o mělnické domácnosti za třicetileté války značně sníží. Jak několik takových vypadalo, bude naštěstí možno pozno díky inventářům dochovaným v rámci spisového materiálu.

Sledovat zadlužení města umožňuje mj. kniha obecních dluhů, založená při nákupu deskového statku Dolní Přivory mělnickou obcí.⁷⁶ První folia jsou také bez výjimky věnována splácení dluhů za tuto nemovitost a dokazují tudíž i naznačenou tezi, že některá města byla velmi zadlužena již v předbělohorském období. Od vypuknutí stavovského povstání přistupují výpůjčky na jiné účely, třeba na opravy hradeb, následně závrtně šplhají v souvislosti s výdaji na ustavičně ve městě pobývající vojáky a jejich potřeby. Kniha zároveň podává přehled o dluzích, na něž se měla vztahovat císařská rezoluce o zrušení městských dluhů učiněných v době stavovské rebelie. Jsou tu také opisy smluv, jimiž Mělničtí nějaké nemovitosti získali nebo naopak prodali. Součástí knihy jsou překvapivě i podklady pro Berní rulu, informující o jménech jednotlivých hospodářů ve městě (osedlých i neosedlých) a o počtu těch na předměstí a v obecních vsích.⁷⁷

⁷² SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75 (Radní manuál 1641-1646) a Kniha 76 (Radní manuál 1646-1653).

⁷³ K nim z hlediska praxe a agendy Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému dokud duše v těle“. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002. Zde i další literatura.

⁷⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 1 (Registrum kšaftovní 1491-1536). Podrobněji Jan KILIÁN, *Mělnické registrum kšaftovní z let 1491-1536 – dosud nevyužitý pramen*. In: Kateřina JÍŠOVÁ-Eva DOLEŽALOVÁ (red.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 231-241.

⁷⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 126 (Liber testamentorum 1606-1771).

⁷⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 138 (Schuldenbuch 1604-1728).

⁷⁷ Tamtéž, fol. 116-129.

Na otázku, jakými proměnami v Mělníce prošla držba nemovitostí, může poskytnout odpovědi domovní kniha.⁷⁸ Lze v ní pozorovat vývoj cen, fluktuaci obyvatelstva, jeho kupní sílu, projevující se výší finančního závdavku a schopností splácet stanovené částky, dále příchody nových sousedů, topografii a lukrativnost jednotlivých míst ve městě (náměstí versus prostor u Labské brány), odrážející se v cenách nemovitostí, stejně jako poškození jednotlivých domů, ať již živlem či vojáky. Tato kniha je zároveň důležitým pramenem k výzkumu mělnických elit, které si mohly dopřát koupi jak více domů ve městě a na předměstí, tak i chalup v jeho okolí, jež využívaly ke svému podnikání. Domovní kniha rovněž poskytuje obraz poškozeného města po saském a švédských vpádech i po požáru roku 1646 – označuje spáleniště, zbořeniště a poustky, a podává přehled o tom, jak Mělničtí své město znovu postupně budovali. Některé domy jsou v knize blíže popsány uvedením svého příslušenství (sladovna, štěpnice, zahrada apod.). V neposlední řadě poskytne domovní kniha informace o nemovitém majetku, který v Mělníce zanechali odcházející náboženští emigranti. Uvedený pramen je vhodné doplnit studiem knihy domovních trhů mělnických poddaných z Podolí, Okrouhlíku a Kozlova. Ta byla založena na příkaz císařského rychtáře Sideria roku 1635, retrospektivně se však zabývá i záležitostmi až o dvě desetiletí staršími.⁷⁹ Ve zmíněných příměstských vsích vlastnili nemovitosti i přední mělničtí měšťané a kniha navíc obsahuje i velmi podrobný inventář jedné zdejší domácnosti.

Stejně jako domů si Mělničtí cenili vinic. Neocenitelným zdrojem informací pro jejich držbu a pro mělnické vinařství za třicetileté války je kniha viniční ze 17. a první poloviny 18. století. Dochovaný exemplář starší knihy z let 1542-1605 se stal nedávno námětem pro diplomovou práci na ústecké fakultě.⁸⁰ Mladší kniha umožňuje sledovat vývoj držby jednotlivých vinic během třicetileté války, udělat si představu o majetku zdejších nákladnických elit i méně zámožných domácností, komparovat cenové výkyvy. Zajímavé bude zaměřit pozornost na koupěschopnost Mělnických ve víru válečných strastí. Sice výrazně klesla, úplně se ale nevytratila, byť se hotovostní platba stala spíše raritou. Leccos kniha vypovídá také o životě ve viniční usedlosti a o jejím obyvatelstvu.

Jakým způsobem byly v Mělníce uzavírány smlouvy, manželská zadání, majetková a jiná porovnání (zvláště sporů), pojištění dluhů, zhotovovány poslední vůle a další smlouvy, nechává nahlédnout kniha kontraktů.⁸¹ Někde jsou součástí i popisy majetku, nejen nemovitého, ale i movitého, které dokládají luxusní předměty a klenoty v mělnických domácnostech ještě na sklonku dvacátých let 17. století. Zaznamenané spory jsou nejrůznějšího rázu, od újmy na zdraví přes utržení na cti až po spor kvůli žlabu, který měl poškozovat sousední nemovitost. Jakou cenu mělo lidské zdraví a případně i život, pozorujeme při smlouvání částek v případě zabití nebo zranění s trvalými následky. Mělnická kontraktní kniha má ale ještě jednu důležitou dimenzi. Jedná se o vynikající pramen pro studium sociálních vazeb, stanovením příbuzenství mezi mělnickými obyvateli počínaje a jejich vzájemných přátelských vztahů konče.

Dochovaný mělnický spisový materiál nemá archivní pomůcku být jen jedinou, ale zato byl již před lety částečně vytríděn do ucelených a chronologicky seřazených fascikul dlouholetým městským archivářem Josefem Stáhlíkem.⁸² Stáhlík se spisy a knihami poctivě pracoval, po celou dobu svého života si pečlivě vypisoval poznámky, které tematicky třídil, podobně jako jeho předchůdce Karel Zamastil.⁸³ Zanechal po sobě úctyhodnou pozůstalost,

⁷⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 103 (Hausbuch der Stadt Melnik, 17. století).

⁷⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 132 (Grundbuch Podolí, Okrouhlíku a Kozlova 1615 /1635/-1776).

⁸⁰ Jitka STIBOROVÁ, *Příspěvek k historii vinařství v Mělníku 15. a 16. století*, DP PF UJEP, Ústí nad Labem 2003.

⁸¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 104 (Blaues Kontraktenbuch der Stadt Melnik 1610-1759).

⁸² Podrobněji o něm Renata ŠPAČKOVÁ, *Josef Stáhlík (1885-1963)*, Mělník 2000 (zde i jeho bibliografie).

⁸³ Viz SOKA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, kartony 1 a 2.

jednak uloženou v Památníku národního písemnictví na Strahově⁸⁴, jednak v samotném mělnickém okresním archivu. Jeho výpisky dosud velmi dobře poslouží každému začínajícímu zájemci o mělnické dějiny, nebo i tomu, kdo potřebuje informace rychleji, než by je mohl získat detailním studiem primárních dokumentů. Výpisky šetří čas už tím, že jsou mnohdy pojaty regestově. Vzhledem k úhlednému Stáhlíkovu písmu o prolomení paleografických problémů nemluvě. Velmi záslužné setřídění spisového materiálu pramenilo i ze Stáhlíkova velkého zájmu o třicetiletou válku. Stáhlík do nadepsaných přebalů vložil více než tisíc dokumentů, čímž v rámci městského archivu vytvořil zvláštní složku. Pročíslována byla teprve v nedávné době Václavem Lojkou a současným mělnickým archivářem Vladimírem Machem, podle jehož informací se ale po dokončení inventarizace stane součástí veškerého dochovaného spisového materiálu v archivu města Mělník. Nadpis této složky zní Militare, ale je na místě podotknout, že se nejedná o materiál čistě válečného rázu, ale o téměř veškerou dochovanou městskou spisovou kancelář z uvedeného období.⁸⁵ Pro mnou sledované období let třicetileté války se jedná o folia 1635-1895 a 3949-4845, tedy celkem o 1.158 folií. Časově počíná sledovaná část 1. dubnem 1619 a končí 23. prosincem 1648.⁸⁶

Mělnická militare bychom mohli rozdělit v první řadě na úřední korespondenci a na ostatní dokumenty. Korespondenci je dále možno rozčlenit na převažující přijatou a na méně početnou odeslanou, reprezentovanou zvláště kopiemi nebo koncepty, někdy ale i originály⁸⁷. To když se do města vrátila s odpovědí původního adresáta. Z hlediska mělnických příjemců by se dalo členit dále na dominující městskou radu a na jednotlivé městské představitele, v první řadě ovšem primase a císařské rychtáře, případně i na další subjekty (mj. záduší). Nezanedbatelnou část tvoří také korespondence, která byla určena vyššímu celku, pod nějž Mělník příslušel, mj. královským městům či místům odvádějícím kontribuci v Litoměřickém kraji. V takových případech dorazilo jedno vyhotovení dokumentu i do města nad soutokem Vltavy a Labe. Jedná se např. o císařské mandáty, nařízení české komory či kanceláře, některého z nejvyšších úředníků či celého jejich sboru, v době stavovského povstání direktorů. Mezi ostatními dokumenty, které nemají charakter korespondence, hrají prim různé rejstříky a kvitance, podávající svědectví o těžké realitě města válečné doby.

Zaměříme-li se na výzkum adres, dostaneme obrázek toho, s kým město v době třicetileté války nejvíce korespondovalo. Na prvním místě to byla česká komora, přímá nadřízená Mělníka jakožto královského věnného města. Odsud byly radním směřovány zvláště císařské příkazy, do komory byly zase adresovány vyúčtování městských výdajů, berních odvodů, mimo to i stížnosti na vojáky, prosby o jejich přeložení i prosby o úlevy v naddimenzovaných kontribučních a jiných povinnostech. Nic, co se týkalo financí a hospodářství, nemohlo být bez rozhodnutí komory uskutečněno. Svým významem byli na druhém místě oba litoměřičtí hejtmané. Vzhledem k poloze Mělníka na úplném pomezí dvou českých krajů je v městském archivu početně zastoupena i korespondence s hejtmany boleslavskými. Do Litoměřic byly z celého kraje, tedy i z Mělníka, odváděny kontribuce a bylo zde i krajské proviantní skladiště. Rovněž s jeho nadřízeným, tzv. proviantmistrem, byl Mělník v častém písemném styku, ať již se to týkalo odvodů do skladiště nebo naopak příjmů z něj. Úkolem krajských hejtmanů byla správa kraje a s tím souviselo stanovování velikosti kontribuce na základě příjmů města nebo panství. V Mělníce tak během válečných let upravovali jeho povinnosti podle aktuálního počtu osedlých nebo podle ekonomické situace, kolísající v závislosti na úrodě vína nebo úplně zdecimované po nepřátelském vpádu či příliš

⁸⁴ Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Pozůstalost Josefa Stáhlíka. Jedná se o Stáhlíkovo nearchivářské, literární dílo.

⁸⁵ Spisy, týkající se rekatolizace, emigrace a tajných nekatolíků, ovšem Stáhlík vytřídil do jiné, zvláštní složky.

⁸⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy – Militare, fol. 1635-1895 a 3949-4845.

⁸⁷ Možno doplnit zvláště o informace z městských kopiářů – SOKA Mělník, AM Mělník, Knihy 16-19 (pro léta 1619-1623; 1626-1627; 1636-1637; 1637-1654).

dlouhém pobytu císařských oddílů. Význam a rozsah korespondence Mělníka s litoměřickými hejtmany narostl ve 30. a 40. letech, kdy se oblast severně od Prahy stala nepřetržitým manévrovacím prostorem mnoha evropských vojenských těles. Průchody a zaopatřování vojáků se staly nevyčerpatelným námětem jejich vzájemných listů.

Snad nejpočetněji je zastoupena korespondence Mělnických s jinými českými městy, nejvíce přirozeně s nejbližšími královskými. Mezi Mělníkem a těmito městy pendlovali jízdní poslové, doručující jedněm od druhých nejčastěji zprávy o pohybu nepřátelských a císařských armád. Zprávy si byly velmi podobné – začínaly tím, že se jedni doslechli o uskutečňovaném nebo chystaném vojenském přesunu či o nepřátelské akci a žádali své protějšky obratem o bližší informace se slibem, že v případě potřeby oni zase poslouží podobně jim.⁸⁸ Kromě uvedeného se vzájemná korespondence Mělníka a dalších měst týká i jiných záležitostí, třeba pohledávek měšťanů na měšťany přespolní⁸⁹ nebo zprostředkovávání různých informací⁹⁰. Typově nejpodobnější korespondenci Mělníka se městy bylo jeho dopisování s komorními a vrchnostenskými správci z bližších i vzdálenějších panství.⁹¹ Pokud se opět nejednalo o vzájemné informování, potom šlo velmi často o zpětné vydání nějakého majetku z jim svěřeného panství, ať již z přímého, třeba z panského dvora, nebo ze jmění poddanského, zcizeného vojáky. Na největší známou vzdálenost v takovéto záležitosti (jednalo se o krávu ukradenou jednomu poddanému a později poznanou mezi dobyt看m jednoho ze zdejších měšťanů) psal Mělnickým plaský opat.⁹² Správci panství v Litoměřickém kraji také s Mělnickými korespondovali ve věci dodávek kontribucí, které krajští hejtmani určili k dodání do města na zaopatření tamní posádky nebo dočasně ubytovaného vojska. Naopak téměř vymizela vzájemná obvinění poddaných, v porovnání s každodenní realitou jistě malicherná, a žádosti o povolení sňatků mezi poddanými. V předbělohorském období se přitom v obou případech jednalo o velmi běžné záležitosti.

Značné množství listů směřovali svým představitelům samotní mělničtí obyvatelé a obecní poddaní z okolních vsí, mlýnů či dvorů a z deskového statku Dolní Přivory. V drtivé většině se v době třicetileté války jednalo o vyúčtování a o nářky na zátěže v podobě vojáků a kontribucí, které překračovaly jejich finanční možnosti. Žádali o různé úlevy, výjimky a doporučení. Díky jejich listům známe situaci v mnoha jednotlivých domech, do nichž byli vkládáni na ubytování vojáci, a to zdaleka ne jen v případě, že se jednalo o nekatolického hospodáře. Takto postižení obyvatelé pak svým zastupitelům předkládali vyúčtování toho, co na nevítané hosty během jejich pobytu vydali. Postižení ovšem nebyli pouze obyvatelé města. Např. nájemci obecních mlýnů žádali o odklady plateb, i proto, že do válek poničených budov a jejich příslušenství museli investovat vlastní peníze.⁹³ Příklad poddanské korespondence dobře reprezentuje žádost zestárlého tuhaňského hospodáře, který přišel skrze

⁸⁸ Do mělnického „okruhu“ patřila města Mladá Boleslav, Turnov, Nymburk, Brandýs nad Labem, Nové Benátky nad Jizerou, Nový Bydžov, Hradec Králové, Litoměřice, lobkovická Roudnice nad Labem, Ústěck, Velvary, Slaný, Žatec, Louny a Rakovník. Zastoupení jiných měst a městeček, jako třeba Hoštka, Poděbrad nebo Jičina, ale i Unhoště a Kopidlna, je spíše výjimečné, překvapivě absentuje poddanské, ale blízké Mšeno, zastoupena nejsou ale ani pražská města a dokonce ani nedaleký Kostelec nad Labem, s výjimkou Hradce Králové a Nového Bydžova chybějí i další věnná města. Se severočeskými městy s německým obyvatelstvem si si ryze český Mělník dopisoval jen výjimečně (Česká Lípa, Ústí nad Labem).

⁸⁹ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy – Militare, fol. 4020 (1. března 1635) – Nymburští Mělnickým.

⁹⁰ Např. Tamtéž, fol. 4222 (5. září 1637) – Mladoboleslavští Mělnickým.

⁹¹ Z regionu v mělnických militare vystupují, samozřejmě kromě početně zastoupeného správce mělnického zámeckého panství, které bylo také považováno za sousední, hejtmani z Byšic a Obřívství, Chlumína, Dolních Beřkovic, Košátek, Sovínek, Encovan a z Roudnice nad Labem, vzdálenější místa reprezentují Vraný, Peruc, Svijany, Rožďalovice, Dymokury či Hořice.

⁹² SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy – Militare, fol. 4367 (8. ledna 1642) – plaský opat Jakub Berger z Roznwerthu Mělnickým.

⁹³ Tamtéž, fol. 1176 (nedatováno, v textu uvedeno 1632) – čtyřkolský mlynář Jan Bittner Mělnickým.

vojenský útisk o celý svůj majetek a prosil proto o tzv. fedrovní list, díky němuž by mohl mezi lidmi vyžebrot kus chleba.⁹⁴

Kromě již zmíněných úředníků a jednotlivců ze šlechtického stavu byli nejčastějšími korespondenčními partnery Mělnických představitelů některých dalších úřadů. Několik listů do Mělníka adresoval český místodržící Karel z Lichtenštejna, výhradně však ve vojenských záležitostech, jako ve věci dodání sanytru na výrobu střelného prachu do Prahy či potahů tamtéž. Častěji do písemného styku přišli v rámci svého úřadu podkomoří věnných měst českých královen. Právě jim, případně i hofrychtěři věnných měst, Mělničtí adresovali nejčastěji své žádosti o přimluvu na příslušných místech. Možná ještě častěji byli Mělničtí v kontaktu s představiteli úřadů, které měly na starosti zásobování. Kromě samotného správce císařského proviantního skladiště přímo u nich ve městě to byli vrchní polní proviantmistr, litoměřický krajský proviantmistr a jeho nadřízený, český generální proviantmistr. Obsah jejich vzájemné korespondence je zřejmý, i zde přitom byly urgencye ze strany proviantmistrů běžným jevem. Překvapivě málo listů přišlo, respektive se v archivu dochovalo, od generálních českých komisařů. Rovněž větší počet listů by se očekával od majitelů mělnického zámeckého panství, Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka a ve druhé polovině 40. let od Heřmana Černína z Chudenic. Pozoruhodné je, že Černín, byť vlastníkem mělnického zámek nepoměrně kratší dobu než Slavata, s Mělnickými komunikoval častěji. Snad měl se svými městskými sousedy lepší vztahy, což dokazuje i jeho snaha pomoci⁹⁵, nebo nebyl tak vytížen jako úředně přetížený Slavata.

Poslední výraznou skupinu adresátů a odesílatelů mělnických militare představují důstojníci a vojenští úředníci, na předních místech komisaři jmenovaní k doprovázení jednotlivých sborů, nebo plukovní pokladníci a furýři. Vojenští komisaři nejčastěji dopředu avizovali, že se do Mělníka chystá jistá vojenská jednotka a udávali počet přichozích vojáků, případně i, pokud to věděli, jak dlouhý bude jejich pobyt. Účelem bylo, aby se Mělničtí stačili včas zásobit potřebným proviantem na přiděly pro ozbrojence. Neméně častá korespondence byla vedena s veliteli těchto oddílů, ať už se jednalo o stížnosti na chování jejich mužů, nebo naopak o stížnosti a urgencye od velitelů na Mělnické kvůli jejich pozdním nebo neúplným dodávkám. Záležitosti proviantu a finančních odvodů s městskými představiteli většinou řešili zmínění plukovní furýři a pokladníci. Nejvyššími vojenskými představiteli, se kterými Mělničtí přišli do pravidelnějšího písemného styku byli vojenští velitelé Čech, nicméně např. v posledním roce konfliktu psali svou žádost o snížení kontribucí po vložení švédské posádky do jejich města dokonce Königsmarckovi.⁹⁶ Ve městě se ostatně zastavilo či přímo přenocovalo i několik příslušníků důstojnické špičky císařské armády.

Z nekorrespondenční části mělnických militare bych vyzdvihl zvláště tři typy dokumentů – kvitance, rejstříky a osvědčení o stavu města či jeho nemovitostí (byť mohly být i zasílány, za korespondenci je nepovažuji). Kvitance nejčastěji pro Mělnické zhotovovali plukovní pokladníci nebo furýři, někdy ovšem i velitelé sami. Svým podpisem a případně i pečeti stvrzovali, že od města přijali rozličné viktualie nebo hotovost na zaopatření vojáků. Za účelem získání těchto naturálií a hotovosti se ve městě a v jeho vsích konaly sbírky, o nichž nejlépe vypovídají tzv. registra alias rejstříky. Pro Mělník se jich a nejrůznějších drobnějších účtenek dochovalo úctyhodné množství, takže mimo jiné umožňují sledovat demografickou situaci města de facto po celé období války, napovídají rovněž leccos o zámožnosti jednotlivých sousedů nebo o stavu jejich domů. Rejstříky nebyly vyhotovovány jen za celé město, sepisovali je i jednotliví obyvatelé města a posílali svým zastupitelům s nadějí na

⁹⁴ Tamtéž, fol. 4041 (29. června 1635) – Jiří Dvořák Mělnickým.

⁹⁵ Tamtéž, fol. 4708 (21. prosince 1647) – Heřman Černín Mělnickým.

⁹⁶ Tamtéž, fol. 4844 (1648, blíže nedatováno) – Mělničtí Königsmarckovi.

proplacení výloh.⁹⁷ Kromě výdajů na pobývajících vojáky se jednalo také o sbírky na pravidelné kontribuce nebo na vyzbrojení jednoho či více vojáků městem.⁹⁸ Osvědčení o stavu města nebo jeho nemovitostí si město opatrovalo pro berní účely, mělo-li pocit, většinou oprávněný, že bylo postiženo vojáky nebo živlem natolik, že nemohlo dostát svým povinnostem. Oslovovalo tehdy dvě osoby rytířského stavu, sídlící v blízkém okolí, které se za účelem sepsání požadovaného dokumentu vydávaly situaci očitě spatřit. Bylo-li za potřeby, opatrovali si tito muži výpovědi hodnověrných svědků, ty pak společně se svým míněním sepsali, podepsali a zpečetili.⁹⁹ Součástí fasciklu s dokumenty z roku 1640 je rovněž vyříděná složka s názvem Militare-Purkyně. Obsahuje čtyřicet položek, které počínají 21. dubnem a končí 7. lednem 1641, několik listů není datováno.¹⁰⁰ Archivář Stáhlík do ní vyčlenil veškerý spisový materiál týkající se kauzy mělnického měšťana Adama Purkyně a kozlovského rychtáře Jana Kohouta, kteří měli v roce 1639 zradit a pomoci Švédům.

Z dalších zdrojů zaslouží primární zmínku fond Stará manipulace v Národním archivu v Praze. Fond sice není při současném členění rozříděn na dříve striktně oddělené záležitosti královského věnného města a komorního zámeckého panství, to na jeho zásadnosti ale nijak neubírá.¹⁰¹ Obsahuje většinou záležitosti, které svým významem přerostly úzký mělnický prostor a dostaly se k vyřizování do české dvorské kanceláře nebo komory. Samozřejmě to byly kauzy některých mělnických exulantů, či ještě lépe řečeno majetků, které po nich zůstaly a o něž komora měla eminentní zájem. Unikátní je dochování několika kusů rodinné korespondence mezi emigranty a jejich v Mělníce zůstávajícími příbuznými.¹⁰² Nic podobného není k dispozici dokonce ani v celém městském archivu. Ve Staré manipulaci uvízly také pohledávky různých osob vůči Mělnickým, u kterých se nemohli dovolat, načež se obrátili na vyšší instance. Zrovna tak táhnoucí se spory, nebo pravidelné spory zámeckého hejtmána a následně i zástavního pána Jakuba Horčického s městem. Týkaly se např. financování stravy pro mělnickou školu a špitál – stejný spor se do komory ostatně dostal i v době, kdy byl zástavním majitelem zámku Vilém Slavata. Velmi obsáhlé jsou záležitosti mělnických obecních dluhů a také záležitosti kolem Čtyřkolského mlýna, z něhož měl plynout nájem pražským jeptiškám. Bez svolení komory nemohli zadlužení Mělničtí ze svého obecního majetku nic prodat, proto se do ní dostaly i záležitosti veškerých uskutečněných a neuskutečněných prodejů. Součástí fondu je rovněž jedinečný inventář hlavního mělnického kostela a fary, zhotovený po smrti posledního kališnického děkana. Dostala se sem také kupní smlouva mezi Mělníkem a direktory na pšovecký klášterní statek. Jeden z kartonů přímo obsahuje záležitosti mělnických císařských rychtářů, jiný záležitosti škod ve městě a na jeho majetku, mj. těch způsobených mrazem na okolních vinicích, další karton okolnosti opakované stavby provizorního dřevěného mostu přes Labe za účelem přesunu vojenských jednotek. V rámci jiné složky Staré manipulace se dochovaly ještě další prameny mělnické proveniencí.¹⁰³

⁹⁷ Srovnej zvláště Tamtéž, fol. 1850-1895. Jedná se o různé lístečky a listy, rejstříky, většinou účtenky a potvrzení vojenských výdajů a příjmů, které předkládali zdejší měšťané svému zastupitelstvu.

⁹⁸ Např. Tamtéž, fol. 4807 (6. července 1648) – rejstřík sbírky, která byla usnesena mělnickou městskou radou na příkaz krajských hejtmanů k vystrojení jednoho rejtarského koně městem.

⁹⁹ Např. Tamtéž, fol. 4155 (23. června 1636); fol. 4385 (20. srpna 1642); fol. 4360 (25. května 1641); fol. 4687 (24. června 1647).

¹⁰⁰ Tamtéž, fol. 4268-4307.

¹⁰¹ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28, kartony 1468-1474.

¹⁰² Editoval jsem je v Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4. – 5. května 2004, Mělník 2004, s. 84-85.

¹⁰³ NA Praha, SM, inv. č. 662, sign. C 215 M 5, karton 434. Většinou se opět týkají pohledávek emigrantů, ale pozoruhodný je také seznam stížností mělnické obce na císařského rychtáře Sideria.

O zbývajících použitých pramenech se zmíním již jen stručně. Rovněž v Národním archivu nabídne doplňující informace o průběhu rekatolizace v Mělníce fond Archiv pražského arcibiskupství.¹⁰⁴ V podkomořském úřadu věnných měst je k nalezení kniha, která poskytuje téměř úplný přehled o složení mělnických městských rad v posledním desetiletí třicetileté války.¹⁰⁵ Několik jednotlivin z doby třicetileté války je uchováváno v topografické sbírce Archivu Národního muzea.¹⁰⁶ Pro komparaci jsou vhodné některé dokumenty z fondu Velkostatek Mělník v litoměřickém oblastním archivu, zvláště ty, které se týkají vinařství. Do fondu mělnického zámeckého velkostatku ovšem doputovala i gruntovní kniha skuhrovského statku, patřící původně do městského archivu¹⁰⁷, a archivní dokumenty někdejšího augustiniánského kláštera v Pšovce.¹⁰⁸ Pro výzkum demografie a sociálních vztahů se nabízejí v pražském oblastním archivu dvě nejstarší mělnické matriky.¹⁰⁹ Překvapivě skromná jsou časově potřebná melnicensia v jindřichohradecké pobočce třeboňského oblastního archivu, která k této studii nemohla být pro svou minimální obsažnost a vypovídací hodnotu využita.¹¹⁰

1.3. Metodologie a teorie historické vědy se zřetelem k uchopení tématu

Historie dnes již dávno není jednolitým směrem v procesu poznávání, komentování a interpretování toho, co se událo, a stejně tak lze jistě souhlasit s názorem, že historik by měl být poznán podle metod, kterých používá při své reflexi minulosti.¹¹¹ Metodologické inovace jsou v české historiografii záležitostí poměrně mladou, dá se říci, že nejméně do poloviny minulého století v ní vládlo pozitivistické pojetí, vyznačující se silně faktografickým a deskriptivním pojetím s akcentem na chronologii a na výklad politických dějin, jež tvořili velcí muži. Ve vleku názorů předního historika 19. století Leopolda von Ranke byly sociokulturní dějiny naprosto marginalizovány a důraz položen na výzkum archivních pramenů, teprve na sklonku jeho století došlo alespoň k nárůstu zájmu o dějiny hospodářské.¹¹² Ani dnes není pozitivismus mrtvý, někteří historikové se k němu hlásí otevřeně, jiní možná nevědomě, věrna mu zůstává i většina speciálně neškolených regionálních badatelů. Rovněž v celé řadě nejnovějších českých prací o dějinách měst či o událostech a postavách třicetileté války lze sledovat pozitivistickou deskripci.¹¹³ Nedomnívám se sice, že by takovýto postup byl zcela zavrženíhodný, jistě má i své klady a příznivce (rozhodně v řadách čtenářů ano), nicméně nelze nevidět, že pozitivistický přístup nemůže nabídnout zodpovězení moderní historiografií kladených otázek z oblasti dějin kultury, společnosti, každodennosti či mentalit.¹¹⁴

¹⁰⁴ NA Praha, APA, např. inv. č. 5202, H 11/5, karton 4373, miscelanea 1629-1630, kde je relace mělnického děkana Fízýrka kardinálu Harrachovi o počtu osob na velikonoční mši.

¹⁰⁵ NA Praha, Zemský podkomořský úřad – část Podkomořský úřad věnných měst, inv. č. 38, číslo knihy RKP 2854 – Kniha podkomořská 1638-1712.

¹⁰⁶ ANM Praha, Topografická sbírka F, sign F 127, karton 100 – Mělník.

¹⁰⁷ SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Vs Mělník, karton 117 – Gruntovní kniha statku Skuhrov 1615-1729.

¹⁰⁸ Tamtéž, inv. č. 648, karton 108 – statek Pšovka.

¹⁰⁹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Matrika 1 a Matrika 2.

¹¹⁰ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Černínská ústřední správa, Archiv panství Mělník.

¹¹¹ Josef PETRÁŇ, *Dějepis na sklonku století*, ČČH 98, č. 1, 2000, s. 119.

¹¹² Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004, s. 10-11.

¹¹³ Jako typické příklady pro období třicetileté války uvádím: Arnošt KLÍMA, *Dlouhá válka (1618-1648)*, Praha 1996 (sepsána ovšem již v roce 1988); Josef KOLLMANN, *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631-1634*, Praha 2001; Josef FORBELSKÝ, *Španěle, Říše a Čechy v 16. a 17. století. Osudy generála Baltasara Marradase*, Praha 2006.

¹¹⁴ Srovnej Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005, s. 16.

První kroky právě ve výzkumu dějin mentalit podnikli v meziválečném období historikové seskupení kolem francouzské revue „Annales“,¹¹⁵ navazující na již dříve formulované požadavky objektivního společenskovědního výzkumu. Z nich etablovaná škola (či lépe řečeno hnutí) se ve své první existenční fázi hlavně snažila narušit nadvládu pozitivizmu a zvolila k tomu analytické a problémově orientované pojetí historické problematiky s cílem představit komplexní spektrum dějin lidské činnosti za užití interdisciplinární spolupráce, zvláště se sociologií, antropologií, geografii, psychologií či ekonomii, ale i s dalšími vědními obory. Historie pro tuto školu již nebyla chronologií událostí a vršením faktů: dosud dominující politické dějiny se jí staly jen jakousi slupkou, pod níž hodlala proniknout a nalézt zde to podstatné a stálé, za což byly z počátku považovány v první řadě sociální a ekonomické procesy. Stoupenci „Annales“ si ale současně byli vědomi, že to, co bývá považováno za fakt, je vlastně produktem vlastního historického výzkumu, a to jej určitou měrou také relativizuje.¹¹⁶ V mnoha směrech modelovou se stala po léta přepracovávaná monumentální disertace Fernanda Braudela o civilizaci v prostoru Středozevního moře. Tři hlavní cíle jeho knihy by bylo možné aplikovat de facto na jakoukoli civilizaci, i na pouhou komunitu velikosti Mělníka. Prvním je výzkum dějin člověka v jeho vztahu k životnímu prostředí, druhým analýza dějin hospodářských, sociálních a politických struktur, třetím interpretace dějin událostí.¹¹⁷ Braudel tak k dosavadním badatelským polím „svého“ hnutí přidal dějiny civilizace a přírodního prostředí. Ostatně byl to také on, kdo pro čas zavedl termín „dlouhé trvání“ (la longue durée)¹¹⁸ a nastolil problematiku zeměpisné a biologické podmíněnosti lidské existence. Historický výzkum poté začal být orientován na dějiny sexuality, výživy, chorob, smrti, rodinných vztahů apod. Nutně muselo dojít i na lákavou problematiku lidské mentality, která nevědomě určovala chování lidí, aniž by jimi přitom byla vůbec odhalena. Nicméně, bez její analýzy nebylo možno lidské jednání pochopit. Již Febvre zavedl termín „mentální výbava“ pro „pocity a nevědomé přístupy, které spojují lidi dané doby a dané kultury“.¹¹⁹ Zrovna tak je ale i odlišují a vzdalují, ať již v chápání světa, boha či sebe sama.¹²⁰ Studium dějin mentalit vedlo k zájmu o lidskou každodennost a o problematiku s ní spojenou. V souvislosti s tímto rozšiřováním badatelského pole se pak pochopitelně rozšiřovala i pramenná základna. Zřetelný zde byl především přechod od normativního materiálu k alternativám, na prvním místě narativním a ikonografickým pramenům. A nový přístup také vedl k novému výkladu již dříve pojednaných „velkých“ událostí a jevů. Česká veřejnost se s pracemi stoupců hnutí Annales širě seznamuje až v poslední době, přičemž ta odborná se jimi nadále nechává inspirovat.¹²¹ Dodejme jen, že po druhé světové válce se hnutí institucionalizovalo a jeho metodologie se

¹¹⁵ Nazývání jsou tak podle časopisu „Annales d'histoire économique et sociale“, který byl založen roku 1929 ve Štrasburku. Mezi přední zástupce této školy, či lépe řečeno hnutí, patřili Lucien Febvre a Marc Bloch (první generace, vydavatelé uvedeného časopisu), Fernand Braudel a Georges Duby (druhá generace), Jacques Le Goff, Emanuel Le Roy Ladurie (třetí generace, či generace Braudelových žáků) a další. Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, s. 6.

¹¹⁶ Ivana Holzbachová, *Škola Annales a současné pojetí dějin. Antologie textů*, Brno 1995, s. 5.

¹¹⁷ Braudelovi však bylo vytýkáno, že jeho pokus o „totální dějiny“ přisoudil minimální roli lidem, jelikož individua v kontextu událostí považoval za bezvýznamná.

¹¹⁸ Velmi dlouhý = zeměpisný (civilizační), milénia a staletí; dlouhý = ekonomický, staletí a desetiletí; krátký = politický, roky či i jen dny. Ivana Holzbachová, *Škola Annales a současné pojetí dějin*, zvláště s. 7.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Pro námi sledované cíle jsou tak směrodatné zvláště odlišné mentality měšťana a vojáka či katolika a kališníka první poloviny 17. století.

¹²¹ Ke škole „Annales“ se naposledy přihlásil např. Martin Nejedlý ve svém zpracování mýtu o Meluzině – již názvy kapitol jeho knihy nenechávají na pochybách, jaký přístup zvolil. Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzině a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2007. Ostatně i Zdeněk SMETÁNKA, *Legenda o Ostojovi*, Praha 1992 plně čerpal z jejích metod. K recepci tohoto badatelského směru v českém prostředí Jaroslav MAREK-František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, č. 1, 1997, s. 1-18.

stala směrodatnou (což už samo o sobě vedlo k tomu, že se vůči ní vytvořila opozice), ale po několika málo dalších desetiletích se roztříštilo.

Do českého dějepisectví začaly metodologické inovace pronikat zvláště v době, kdy mu ještě dominovala marxistická metodologie historického materialismu, v souvislosti s otevřenějším politickým prostředím 60. let minulého století. Prvořadým zdrojem podnětů se stalo ono francouzské hnutí a rovněž strukturalisticky, případně sociologicky zaměřené bádání.¹²² Strukturalistické nazírání, považující člověka za nositele dějin a zaměřující se výrazně na výzkum hospodářských otázek, rozhodně přineslo nezanedbatelné podněty, ale jeho bezvýhradná aplikace na disertaci dané téma by dle mého názoru nebyla vhodná. Výsledkem by nutně byla málo čtivá, příliš scientistická a kvantifikující práce s množstvím abstraktních pojmů, tabulek a grafů. Odmítnutí ale platí i vyloženě narativnímu pojetí, které je sice módní, ale kromě adekvátních pramenů vyžaduje i nanejvýše opatrné zacházení.¹²³ Za základní metody k uchopení tématu proto budu volit jiné, s cílem dosáhnout za pomoci sociologických a antropologických podnětů interdisciplinárně pojatého obrazu zkoumané společnosti s mnoha prosopografickými sondami.

Doslova v posledních desetiletích se právě v souvislosti s rozšiřující se interdisciplinaritou a problémově orientovaným bádáním v historii zformoval nový výzkumný směr – historická antropologie. Její stoupenci si za základ historické analýzy vzali konkrétního člověka s jeho jednáním, myšlením a cítěním a soustředili se na jeho kulturně sociální podmíněnost v časových proměnách, čímž se odklonili od dosud převládajícího strukturálního pojetí dějin.¹²⁴ Historicko antropologické studie pochopitelně vzbudily zájem nejen odborné veřejnosti, ale i laiků, jelikož jim zpřístupnily kromě racionálního jednání jejich předků také jejich pocity, emoce, nálady či privátní sféru, aniž by opomíjely dějinnou problematiku tradiční. Již z toho je zřejmé, jaké typy historických dokumentů se dostaly do popředí – prameny osobního charakteru, ego-dokumenty¹²⁵, což je ostatně signifikantní jev rovněž pro současnou českou historiografii. Takové prameny pochopitelně skýtají plastičtější pohled, vypovídají o životě konkrétních lidí, o jejich subjektivním pojmání reality, o sociální praxi. Vzhledem k důrazu na odlišování jednotlivců podle pohlaví se do popředí dostaly rovněž *gender studies* (dějiny rodu), řešící zvláště specifickou otázku úlohy ženy v dějinách.¹²⁶ Zjednodušeně řečeno by se dalo říci, že historická antropologie se coby nová metodologie stala platformou pro výzkum dějin každodennosti a kultury, které také jsou její

¹²² Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, s. 13.

¹²³ Např. švédskému historikovi Petru Englundovi se tak sice podařilo podat barvitý a plastický obraz doby třicetileté války, ale svým stylem příliš sklouzl do beletrizujícího pojetí včetně charakteristického hledání antagonistických struktur. Přes nesporný přínos se s jeho metodou neztotožňuji. Viz Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*.

¹²⁴ Přehledově Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar 1996 a stručněji Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj, problémy, úkoly*, Praha 2002. Dressel o historické antropologii hovoří jako o interdisciplinární i interkulturní vědě a pokládá si otázku, zda se zároveň jedná o vědu postmoderní.

¹²⁵ K pojmu samotnému a k typologizaci viz zvláště sborník Winfried SCHULZE (red.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.

¹²⁶ Ze zásadních prací např. Karin HAUSEN, *Frauengeschichte – Geschlechtergeschichte*, Frankfurt am Main – New York 1992; Heide WUNDER, „*Er ist die Sonn', sie ist der Mond*“. *Frauen in der Frühen Neuzeit*, München 1992; Marie BOGUČKA, *Woman in Early Modern Polish Society against the European Background*, Aldershot 2004. V českém prostředí, kterému dominuje výzkum osudů šlechticů či emancipovaných žen nové doby, stojí za zmínku zvláště Kateřina ČADKOVÁ-Milena LENDEROVÁ-Jana STRÁŇÍKOVÁ, *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006; Jiří PEŠEK-Václav LEDVINKA (red.), *Žena v dějinách Prahy* (=DocP 13), Praha 1996 a na venkovskou ženu raného novověku zaměřené výzkumy Alice Velkové.

hlavní odbornou náplní.¹²⁷ Nesoustřeďuje se ovšem na faktografii a deskripci, ale na interpretaci a na analýzy, které se pokouší spojit s narativním způsobem podání dějin. Kulturu přitom nevyčleňuje ani z kontextu politického a ekonomického, či jakéhokoli jiného, když se zaměřuje na dešifrování komplexních vztahů mezi determinujícími strukturami a praxí subjektů, stejně jako na vytvoření instrumentáře, pomocí něhož by mohl historik své společnosti zprostředkovat poznání cizí kultury.¹²⁸ Historická antropologie může pracovat s různými sociálními vrstvami (volí však většinou ty nižší) a snaží se u nich postihnout jejich vnímání životního prostředí a prvků, které je obklopují, přičemž jedince na rozdíl od strukturalismu povyšuje na spoluvůrce dějin. Podle tohoto nového historického směru by tedy bylo možné město pojímat jako specifickou sociální skupinu s vlastní historickou zkušeností a tudíž i s vlastními dějinami. Problémem je to, že k postižení jeho subjektivní zkušenosti by bylo zapotřebí nemalého množství vhodných pramenů, které mnohdy nejsou k dispozici, což platí i pro Mělník.

Podobné potíže vyvstanou rovněž při snaze aplikovat na téma metodologii mikrohistorickou.¹²⁹ V té sice jde o lokální historii, ale o takovou, která sama o sobě není účelem, stoupenec mikrohistorické metody totiž nevidí lokální dějiny jako dějiny jednoho uzavřeného (a odlehlého) společenského systému, ale jako prostředek ke kvalitativnímu přezkoušení platnosti a omezené vypovídací schopnosti centristických a makroskopických perspektiv poznání na jasně ohraničeném a definovaném pozorovacím poli. Cílem je kromě odhalení dosud „neviditelných“ faktorů především „v detailních dějinách jednotlivých životních osudů přijít na stopu více či méně spektakulárních událostí a jednání, malých všedních příběhů, nábožensko-kulturních představ a zaujímaných pozic, ale také předmětů materiální kultury a jejich začlenění do lokálních poměrů, stejně jako dějin obsáhlých souvislostí“.¹³⁰ Jistě, základ je tedy odpovídající – Mělník byl a je malým prostorem, samostatnou sociální skupinou i transparentní jednotkou, na níž by bylo možné demonstrovat postupování empirických oblastí a odhalovat autentické aspekty dobového života, chybí k tomu však opět to nejpodstatnější: odpovídající prameny. Lze souhlasit s Richardem van Dülmenem, že to je hlavní problém mikrohistorie a že jejím nejčastějším podnětem je pouze náhodné objevení potřebných dokumentů.¹³¹ Na druhou stranu je rovněž faktem, že potřebné údaje lze objevit i při pozorném čtení zdánlivých marginálií na místech, kde by nebyly očekávány, zbývá „jen“ tyto rozpoznat a korektně interpretovat. Mikrohistorie¹³², u jejíhož zrodu stála dnes již klasická kniha italského historika o furlanském mlynáři¹³³, je praktickým přístupem s rozmanitými teoretickými přístupy. Byla vlastně reakcí na „příliš vědecká“ pojednání a snahou o návrat k naraci, založenou na poznání člověka jako aktivního jedince a

¹²⁷ Dressel hovoří o změně paradigmat a typologizuje nová témata – lidská zkušenost, rodina a příbuzenstvo, ženy-muži-rod, životní fáze (dětství, mládí, stáří), narození a smrt, náboženství a zbožnost, práce, konflikt, setkání s cizím, prostor a čas, tělo, sexualita, vnitřní život člověka, strava, vztah člověka k životnímu prostředí. Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, s. 62-155. Změna paradigmat se ale podle stejného autora týká i teoretického rámce (Tamtéž, s. 156-215).

¹²⁸ Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 35 a 48. Historická antropologie nicméně nevytvořila svůj specifický metodický koncept, takže je vždy na konkrétním autorovi, jak se bude tázat po obsahu analyzovaných jevů.

¹²⁹ O ní kromě dále citovaných zvláště Giovanni LEVI, *On Microhistory*. In: Peter BURKE (red.), *New Perspectives on Historical Writing*, Oxford 1991, s. 93-113 a Carlo GINZBURG, *Mikro-Historie. Zwei oder drei Dinge, die ich von ihr weiss*. In: *Historische Anthropologie* 1, 1993, s. 169-192.

¹³⁰ Hans MEDICK, *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*, Göttingen 1997, s. 15 a 20-23.

¹³¹ Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 81.

¹³² Podrobněji nejen o jejich teoretických aspektech Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkosti“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, č. 3, 2001, s. 519-547.

¹³³ Carlo GINZBURG, *Sýr a červi*, Praha 2000. Termín mikrohistorie přitom autor převzal z jednoho beletristického díla.

usilující o rekognoskaci jeho činů, chování, emocí apod.¹³⁴ Oproti makroanalýze se zmenšuje měřítko výzkumu, takže nejdůležitějším předpokladem úspěšného zvládnutí se musí nejprve stát detailní, doslova mikroskopická heuristika. V ní pak sehrává nezastupitelnou roli prosopografický výzkum sociálních sítí, analýza matrik a dalších archivních materiálů s cílem rekonstrukce rodin a zodpovězení demografických a sociálních otázek, které mohou nabídnout jiné než dosud paradigmatické závěry (mj. o proměnách mezilidských vztahů). Díky mikrohistorii se spolutvůrci dějin stali také obyčejní lidé.¹³⁵ Mikrohistorická metoda by se tedy měla stát jednou ze zásadních při následném zpracovávání dílčích otázek o struktuře sledovaného městského organismu. Není pochyb, že pro výzkum menších sídelních jednotek se jedná o metodu nanejvýše vhodnou,¹³⁶ umožňující postižení každodenních skutečností, souvislostí a strategií určité sociální skupiny¹³⁷, což při aplikování makroanalýzy není reálné. Cílem je také postižení subjektivních duševních stavů, tolik lákavých třeba právě ve městě za třicetileté války. Upravené známé rčení jednoho historika a etnologa by tak mohlo znít, že stoupenec mikrohistorie nebude bádát o městě, ale ve městě.¹³⁸ Jsem si přirozeně vědom toho, že zachycení autentické reality je však jen zbožným badatelovým přáním, že se může nanejvýše podařit této se přiblížit, a že je tudíž nutná opatrnost při interpretaci.¹³⁹ Navíc je tu nebezpečí nedostatečné reprezentativnosti i zjednodušujícího ilustrativního pohledu.¹⁴⁰ Pojmout mělnické téma výlučně mikrohistoricky není možné – nejen kvůli oněm nebezpečím, ale především kvůli pramenným determinantům.

Vzhledem k dosud řečenému by tedy předkládaná studie chtěla být určitým kompromisem mezi pojednanými moderními metodami (historickou antropologií a mikrohistorií) a komparativní historií s využitím poznatků dějin každodennosti a mentalit i s akcentováním interdisciplinárních výzkumů, zvláště na poli historické demografie a sociologie.

1.4. Stanovení otázek, struktura práce

Cílem práce bude podat odpovědi na otázky k vybrané problematice menšího královského města ve středních Čechách v úzce vymezeném časovém prostoru krizové a v mnohém zásadní doby mezi roky 1618 a 1648, samozřejmě při zohlednění předválečných i poválečných vývojových aspektů. Je nicméně nutno na tomto místě podotknout, že studie bude značně limitována stavem dochování pramenů. Přestože je mělnický městský archiv zachován ve velmi dobré míře, jelikož jej na rozdíl od archivů jiných českých měst nepostihly rozsáhlé skartace, o jeho celistvosti lze stěží hovořit – nejsou v něm zastoupeny některé důležité typy dokumentů a městských knih. Struktura předkládané studie proto vychází z toho, co je badateli k dispozici, a tomu také odpovídají stanovené cíle. Ty nejdůležitější se v podstatě shodují s jádrem tří hlavních kapitol.

¹³⁴ Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?*, DaS 1/94, s. 2-3.

¹³⁵ Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkosti“*, s. 523.

¹³⁶ Srovnej Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien und Höfe. Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirschiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650-1860*, Göttingen 1994 a Hans MEDICK, *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900*; či vlastně i Emmanuel LE ROY LADURIE, *Montaillou, okcitánská vesnice v letech 1294-1324*, Praha 2005.

¹³⁷ Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?*, s. 3-4.

¹³⁸ Cliford GEERTZ, *Dichte Beschreibung. Bemerkungen zu einer deutenden Theorie von Kultur*, Frankfurt am Main, 1983, s. 32.

¹³⁹ Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 84.

¹⁴⁰ Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkosti“*, s. 525 a 532. (Nejen) podle Grulichů nelze za mikrohistorické označit takové studie, které sice používají „velice zúžený úhel pohledu“, ale jsou „založeny pouze na bázi deskriptivní metody, resp. spočívá-li jejich podstata v pouhém popisu událostí“.

Prvním je výzkum mělnického městského organismu a jeho analýza. Předcházet mu bude definování pojmů, pojednání o životních podmínkách města dané éry a o komunikační síti, do které byl tehdy Mělník začleněn. Zde by se měla rovněž promítnout regionální specifika, odlišující pojednávané město od ostatních českých královských měst, ale současně by se tu také měly vyrýsovat prvky, s nimi jej spojující. Rozhodně odlišná od každého jiného byla podoba města a jeho staveb – vlastně u každého sídla lze hovořit o unikátu, takže představení mělnických dominant, uspořádání jednotlivých domů, ulic a fortifikační systém nelze do celkového obrazu města nezařadit hned v úvodu. Zrovna tak každé město mělo svou strukturu a správní formy, na jejichž vrcholu stála správa městská a církevní. Obě budou podrobeny stručné analýze s důrazem na jejich sociologické vazby, vždyť ani císařský rychtář nebo katolický děkan nežili mimo čas a prostor, ale tvořili součást celku. Průzkum školství a vzdělanosti by se měl stát základem pro následná detailnější pozorování v oblasti měšťanské kultury a poskytnout odpověď na zásadní otázku, jaké mohlo být intelektuální prostředí malého královského města na sklonku předbělohorského období a jakým způsobem do jeho vývoje zasáhla třicetiletá válka. Poté se již na základě pramenů nejrůznější povahy pokusím dospět k demografické situaci v Mělníce v různých obdobích třicetileté války, stanovit příčiny migrace, určit sociální složení města, elitou počínaje a čeledí i vinařskými dělníky konče. Nalezení odpovědí na mnohé z otázek bude značně obtížné a vzhledem k absenci „Soupisu podle víry“ mnohdy pouze hypotetické, nebude-li možno opřít se o údaje z matrik. Ta je k dispozici pouze jediná, navíc s velmi mezerovitými údaji. Z toho důvodu bylo nutné rezignovat na podrobný statistický výzkum matrik, který by ovšem dokázal vnést světlo do mnoha nejasností (kolísání počtu sňatků v závislosti na válečných událostech, objem úmrtí na epidemické nemoci aj.). V úzké souvislosti se sociálním složením bude pátráno po složení profesním, které by mělo např. prokázat, zda se skutečně většina Mělnických živila vinařstvím, či zda naopak pro většinu tento druh zemědělského podnikání představoval jen způsob přilepšení si k živnosti řemeslnické nebo obchodnické, případně i intelektuální a byrokratické. Otázka bude položena i tak, zda na vinařství mohli participovat všichni obyvatelé města. Mikrohistorický aspekt by se měl uplatnit zvláště při výzkumu mělnické rodiny a válečných dopadů na její podobu a strategie. Došlo v této oblasti opravdu ke změnám nebo zůstalo zachováno paradigma předválečné rodinné komunity? Ačkoli respektuji názory některých kolegů, že ženská problematika by nemusela být vytrhávána z celku, volím do studie vložení speciální genderové stati, která by měla v první řadě upozornit na mnohdy odlišné prožívání a vnímání válečného konfliktu ženou. Rovněž její postavení v dosud maskulinní společnosti tak bude moci lépe vyniknout. Ucelené spektrum otázek po měšťanské kultuře konfrontované s válečnou realitou bude předmětem dalšího pojednání. Ovšem se značnými limity, zvláště v podobě absence potřebných knih testamentů a inventářů. Stati o mělnickém domě a jeho vybavení, o měšťanském oblékání a stravování tak musejí vycházet jen z nedostačujícího, fragmentárně dochovaného archivního materiálu. Mohou být sice nabídnuty nemnohé konkrétní případy, ale zevšeobecnění by v tomto směru nebylo na místě. Podobně mezerovité nutně zůstanou znalosti o trávení volného času mělnickými obyvateli – doklady většinou chybějí a rekonstrukce je možná jen na základě marginálních zmínek a jistých indicií. Výrazně lepší situace je pro výzkum módní problematiky smrti a umírání, nejen proto, že ve sledované době byla mnohem více než jindy na denním pořádku, ale proto, že byla (nikoli paradoxně) významným aspektem života raně novověkého člověka. Nicméně, změnilo se nějak v době třicetileté války pojmání smrti? Podobně jako jiné sporné záležitosti této práce si uvědomuji možná problematické zařazení stati o mělnických elitách do její struktury, jsem ovšem přesvědčen, že do kapitoly o městském organismu patří, byť pojem samotný souvisí s mimořádností jak na poli lokální moci a vlivu, tak v oblasti kultury a ekonomiky. Nejzásadnější otázkou, která přitom bude řešena, se stanou proměny mělnických elit v důsledku válečných událostí a mechanismy jejich autorekonstrukce. Naopak asi

nejobsáhlejším se stane pojednání o konkrétních příslušnících mělnické špičky, založené na prosopografickém výzkumu a usilující i o jisté typologizující rozčlenění. Mělo by tak být možno mj. vysledovat existenci tradičních rodů a jejich ústup na úkor nové elity, rekrutující se nejčastěji z císařských nebo vrchnostenských úředníků. Otázek je ale mnohem více – jakým způsobem se dokázali nově příchozí prosadit? Byl jejich úspěch trvalého rázu? Jakou roli při jejich vzestupu sehrávaly lukrativní sňatky s ovdovělými mělnickými hospodyněmi? V závěru celé kapitoly se kromě shrnutí zaměřím i na pohled do několika dekád následujících po ukončení války s akcentem na vyrovnání se s válečnými důsledky a na perspektivu dalšího vývoje.

Druhým ze stěžejních cílů práce je rozbor městské ekonomiky ve válečných letech a její komparace s předchozím obdobím mírovým. Zde je výhodou existence fundované, byť značně deskriptivní studie o mělnickém předbělohorském hospodářství od M. Bělohávka; opírám se ale i o vlastní částečný výzkum této éry. Hlavní otázka zazní již v nadpisu kapitoly. Nejen v české historiografii totiž panuje paradigma válkou zruinovaných městských ekonomik – nejedná se ale u některých měst o chybnou generalizaci, doslova o mýtus? Byla skutečně všechna česká města v katastrofálním stavu, nebo byly výjimky, jichž se válka dotkla jen málo? A nepatřil k takovým Mělník? Rovněž teze o obrovském zadlužení měst za války bude muset být podrobena kritické analýze. Hlavní pozornost musí být pochopitelně věnována odvětví, které je pro Mělník charakteristické dodnes – vinařství. Vinná réva byla zdrojem blahobytu, který v případě neúrodu nebo likvidace plodů či vína vojáky končil. Pokud k tomu došlo, byly nějaké alternativy obživy mělnických obyvatel? Ostatně, jakou roli vůbec ve vinařském městě sehrávalo řemeslo, další zemědělská odvětví, obchod a vlastní patrimoniální statek? Zvláště ten jistě tvořil důležité hospodářské zázemí královského města a zaslouží si proto samostatnou stat', zdůrazňující jeho vývoj a následné proměny ve válečném období, znamenající pokles výnosnosti. Samostatně bude možné sledovat i problémy a otázky obilnářství a ovocnářství, stejně jako pivovarnictví, předpokládejme, že ve vinařském městě spíše paběrkujícího. Pivovarnictví ale již bude součástí strukturované části o mělnických řemeslech a o ceších. Tato část by měla např. zodpovědět, zda byl Mělník v řemeslnickém ohledu soběstačný a zda dokázal saturovat potřeby svých obyvatel. Stejně tak by mohla odhalit prestiž zástupců jednotlivých odvětví a jejich početní zastoupení, rovněž o mnohém vypovídající. Otázek je v kapitole o hospodářství samozřejmě více. Tak např., jaké byly ve válečných časech příjmy obce a naopak její výdaje? Především, že kritice budou muset být nutně podrobeny také ony vysoké výdaje, které (nejen) Mělničtí uváděli na pobývajících vojáky, na kontribuce a na sbírky. Samostatně pojednání a jistě i mnohem rozsáhlejší by si zasloužila otázka zadlužení města, jestliže dluhy, které se táhly celým sledovaným obdobím, představovaly nejčastější body všech jednání, která známe z mělnických pramenů. Kvůli čemu vznikaly, u koho byly vypůjčené částky získávány, jak umořovány, s jakým úspěchem odkládány? Je bohužel faktem, že většina starších i novějších prací s urbánní problematikou se tomuto aspektu příliš nevěnovala a jaksi samozřejmě zapomínala i na velkou oddlužovací akci v 60. letech 17. století, která se stala rozhodně nejvýraznější vládní akcí, zaměřenou na odstranění jednoho neblahého dědictví třicetileté války coby brzdy opětovného rozvoje královských měst.

Třetí cíl – analýza válečného prožitku sledovaného města – by měl být jádrem celé studie. Již proto, že od prvních dnů po Bílé hoře až do uzavření míru a ještě několik měsíců přes něj byla nejtěživější každodenní realitou koexistence žoldnérů v jednom domě s hospodářem a jeho rodinou, alfou a omegou v životě města. Nářky a stížnosti plnily stránky městských knih, stejně jako kanceláře vlivných úředníků, vládních institucí i samotného panovníka a panovnice. Analýze bude podrobena chování vojáků, jejich fiskální a naturální požadavky vůči jejich ubytovatelům, škody jim způsobované, násilí vůči nim uplatňované. Vzhledem k odlišnostem bude nutno odděleně pojednat zkušenosti Mělnických se

stavovskými, s císařskými a s císaři nepřátelskými vojsky, které město okupovaly nebo jím projížděly. Zřetelně by se měl v tu chvíli ukázat i další naznačený problém – otázka možného odlišného nazírání na císařské a na nepřátelské vojáky. Kým se cítili Mělničtí více ohroženi? Nevedla již postupná frustrace k otupění a totální deziluzi směrem k císařské armádě, takže mezi nepřátelským a domácím vojskem již nebylo vůbec rozlišováno? Otázka může být položena i tak, kdo byl vlastně pro město nepřítelem. Vojenské pobyty rozhodně můžeme pro městský organismus klasifikovat jako katastrofu, materiální i lidskou. Jistou sondu do dobové mentality by mohla poskytnout kauza, podrobně dokumentovaná prameny, údajné zrazy dvou mělnických obyvatel, respektive jejich kolaborace se Švédy. Došlo k ní doopravdy nebo se jednalo jen o hon na čarodějnice po fatálním zničení města nepřítelem, o hledání domnělého viníka ve vlastních řadách, když toho skutečného nebylo možno potrestat? Otázku obranných a vyrovnávacích mechanismů města vůči důsledkům války bude nutno podrobit také detailní pozornosti, vykazuje pochopitelně určité shodné rysy s dalšími českými městy. Byla skutečně všechna tak bezbranná a vydaná napospas vojenskému živlu a neřestem doby? Nenašly se způsoby, jimiž bylo možno si v těžkém údělu ulehčit, a jedinci, kteří dokázali z válečných okolností vytěžit? Třicetiletá válka ovšem pro české země neznamovala jen konfrontaci civilního obyvatelstva s vojenským živlem, ale také s dalšími aspekty habsburské politiky, na prvním místě s rekatolizací. Jak se postupně městská společnost měnila z utrakvistické na katolickou, kdo byli odcházející exulanti a kdo vzdorující „heretici“, jakou úlohu zde sehráli při rekatolizaci jezuité a jakou místní katoličtí děkanové? A jak se válka se všemi s svými negativy vlastně promítla do myšlení a jednání mělnických obyvatel? V tomto směru budu zvláště pátrat po precedenčních případech, odlišných od kauz mírové doby, po konfliktním soužití v rámci intrakomunitním i interkomunitním a položím si otázku, zda ona veškerá negativní empirie nevedla ve zkoumané entitě k obecné rezignaci.

Ve stručném shrnutí se pokusím o generalizaci získaných poznatků a o zdůraznění dosažených výsledků, které by se měly stát základem pro komparaci s jinými českými městy sledované doby. Tento úkol ostatně i ve svém budoucím výzkumu považuji za prvořadý, a to zvláště v historicko-antropologických a mikrohistorických perspektivách s vazbami na dějiny mentalit při primárním využití dobových narativních pramenů a dokumentů osobní povahy, které jsou bohužel pro Mělník dochovány jen v minimální míře a aplikování uvedené metodologie, jak již bylo řečeno, tudíž neumožňují.

2. Mělnický městský organismus, jeho obyvatelé, kultura a elity

2.1. Městský organismus

Každá práce, zabývající se urbánní problematikou, by měla nejprve definovat pojem *město*, který sám o sobě prošel spletitým vývojem. Na rozdíl od středomořských oblastí neexistovala v Čechách návaznost na antická polis, takže od 13. století zde zakládané městské komunity byly zcela novým sídelním prvkem.¹⁴¹ Od svých počátků se odlišily od okolního venkovského prostředí, a to v mnoha směrech – právní oblastí počínaje a vizuální podobou a velikostí konče. Hlavními funkcemi měst přitom byly funkce tržní a výrobní, neméně důležitými ovšem i ty administrativní, kulturní, rezidenční a církevní. Specifickými jevy se staly městská ekonomika se svými hospodářskými monopoly a cechovní výrobou, správa, soudnictví, sociální struktura a úroveň, životní styl městských obyvatel.¹⁴² Nelze nezmínit existenci odlišností mezi jednotlivými kategoriemi sídel městského typu, českými historiky v zásadě dělenými podle politického kritéria na města královská a poddanská, respektive na města a městečka (městysy).¹⁴³ Tento status u některých sídel mohl kolísat, což byl ostatně i případ Mělníku blízkého Kostelce nad Labem.¹⁴⁴ Měšťané královských měst přitom byli osobně svobodnými obyvateli země a tvořili její samostatný, třetí politický stav.

Městská společnost v žádném případě nebyla nadále neměnná, k podstatnému přerodu došlo již na počátku raného novověku, kdy byly městské komunity konfrontovány s mnoha novými okolnostmi, které je společensky, nábožensky i kulturně rozštěpily. Ať již se jednalo o reformaci, zvýšenou migraci či o politický tlak byrokratizujícího se státu. Narušeno tak bylo paradigma sice sociálně strukturované, nicméně legislativně a konfesně jednotné společnosti a zároveň ekonomicky a politicky autonomní entity.¹⁴⁵ Takovým totiž raně novověké město ve srovnání se svým středověkým předchůdcem přestalo být.

Z vnitřního hlediska by snad bylo možno s Karlem Popperem i raně novověké město popsat jako silně kolektivistický sociální organismus, spočívající na vzájemných vztazích jednotlivých obyvatel, sdílejících společné cíle, hodnoty a vizi obrany proti obecné hrozbě.¹⁴⁶ Ostatně i termín město byl u současníků synonymem pro označení dané komunity a symbolické jednoty jejích obyvatel, kteří měli interiorizovány vzájemnou solidaritu, jednotu a soulad v obci jako nejvyšší hodnoty. Rovněž nově přichází se obec proto snažila v tomto směru disciplinovat, asimilovat a integrovat. Ještě výrazněji to platilo v prostředí malých měst, kde se na malém, hustě zastavěném prostoru stýkal omezený počet obyvatel, propojený vzájemnými osobními vazbami. Příbuzenství a přátelství ve městě sehrávaly podstatnou roli, nejen to, byly skutečným základem života v komunitě. Třicetiletá válka se stala ale i v tomto směru zlomovým obdobím, jelikož silně oslabil sociální kohezi ve městě – ve zvýšené míře se umíralo i migrovalo a dosavadní citově zabarvené vztahy ztrácely na intenzitě. Narušen byl také poměrně lineární demografický růst měst a významným se stal krach dosud účinných asimilačních nástrojů. Již dříve, v podstatě od počátku raného novověku, města ztratila v důsledku šlechtického podnikání své hospodářské monopoly a pod vládou Habsburků byla vystavena politickému tlaku s cílem omezení městské samosprávy a jejího včlenění do vládní administrativy.¹⁴⁷

¹⁴¹ Srovnej zvláště Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

¹⁴² Irena KORBELÁŘOVÁ, *Města na Těšínsku v 18. století*, s. 13.

¹⁴³ Oproti tomu např. německá historiografie hovoří v případě měst poddanských a městeček častěji o tzv. „Minderstädte“, tedy o městech druhé kategorie. Srovnej např. Herbert KNITTLER (red.), *Minderstädte – Kümmerformen – gefreite Dörfer. Studien zur Urbanität und das Marktproblem*, Linz 2006.

¹⁴⁴ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III*, Praha 1998, s. 88.

¹⁴⁵ Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé*, s. 12.

¹⁴⁶ Karl POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé*, Praha 1994, s. 158.

¹⁴⁷ Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé*, s. 11-16.

2.1.1. Život v prostoru a v čase, komunikační síť

Obecně lze říci, že ve srovnání s rozvinutými západoevropskými zeměmi bylo České království v raném novověku méně urbanizované. Ale ačkoli zdejší městská síť byla nesrovnatelná s Nizozemím, severní Itálií či s Anglií¹⁴⁸, pro rámec střední Evropy toto tvrzení neplatí. V Čechách ovšem také existovaly značné teritoriální rozdíly v hustotě městských sídel, dané kromě přírodních podmínek i historickým vývojem. Je možno hovořit o protoindustriálním severu s hustým osídlením a novými městskými fundacemi, vzniklými v pohusitském a předbělohorském období v důsledku rozkvětu těžby kovů, o zemědělsky vyvinutém Polabí, Poohří a Povltaví, ovšem ne již tak zalidněném a industriálně zaměřeném, a nakonec o oblastech jižně a západně od Prahy, zaostávajících za předešlými v obou směrech a slabě obydlenými.¹⁴⁹ Mělnicko, patřící do druhé kategorie, bylo z urbánního hlediska spíše průměrným prostorem, jeho městskou síť nelze označit za příliš rozvinutou. Během středověku a raného novověku zde vznikla jen dvě města (Mělník a Kostelec nad Labem) a tři městečka (Mšeno, Byšice, Chlumín)¹⁵⁰. Ani přirozené regionální centrum, Mělník, se následně nerozvinulo ve skutečné centrum dálkového obchodu a rozsáhlé výroby, takže zůstalo nekomparovatelným nejen s předními městy střední Evropy, ale rovněž mezi českými městy sehrálo jako malá komunita jen podružnou roli. V širším regionu byl ovšem Mělník sídlem dominantním a svou pozici si uhájil i v nové době, kdy mu v souvislosti s technickou revolucí vyrostli v blízkosti dva mocní konkurenti, postrádající ovšem historickou tradici.

Mělnické návrší mělo prastarou sídelní tradici, archeologické nálezy dokládají již pravěké osídlení.¹⁵¹ Dle pověsti, zachycené Václavem Hájkem a opakované i prvním mělnickým kronikářem, zde město založil se svými lidmi vladyka z Přívoru na úsvitu českých dějin.¹⁵² Průzkum prokázal osídlení z 9. století v prostoru městského jádra, zda se však skutečně jednalo o legendární Pšov, zůstává sporné. Nesporný je ovšem význam, který zdejší hradiště díky své strategické poloze, umožňující kontrolu nejdůležitější české vodní cesty, po celou dobu své existence mělo.¹⁵³ Stalo se sídlem kněžny Emmy a na jejích mincích ze zdejší mincovny poprvé vstoupilo do historie se jménem Mělník. K původní funkci vojenské přibyla hradišti také funkce správní, hospodářská, rezidenční a církevní. Při starobylém kostele se etablovala i nová církevní instituce – mělnická kapitula v čele se svými probošty. Ona a nikoli knížecí (později královský) hrad, rozrůstající se v jejím sousedství, se stala hegemonem v regionu. Do husitských válek shromáždila velmi rozsáhlý nemovitý majetek, čítající několik desítek vesnic v blízkém i vzdálenějším okolí. Války nicméně znamenaly její úplnou zkázu a zánik. To zde již ale bylo jak regulérní středověké královské město, tak gotický královský hrad. Kdy přesně získalo hradiště městská práva, nevíme, k roku 1227 se zde připomíná tržiště, ono v mělnické historiografii a v širším povědomí Mělnických proslulé privilegium

¹⁴⁸ O nich v české historiografii zvláště Luďa KLUSÁKOVÁ, *Evropská města na prahu kapitalismu*, Praha 1984.

¹⁴⁹ Eduard MAUR, *Die Minderstädte in Böhmen und Mähren, besonders in der frühen Neuzeit*, s. 176; na s. 170 tabulka počtu měst a městeček v Čechách pro roky 1550, 1654 a 1757), na s. 172 tabulka s údaji z roku 1618, udávající mj. rozložení měst a městeček v jednotlivých krajích.

¹⁵⁰ Uvažovat bychom ještě mohli o městečku Štětí (v dnešním litoměřickém okrese), které není od Mělníka příliš vzdáleno a navíc dlouhou dobu patřilo jako jediné městské sídlo k panství mělnického zámku.

¹⁵¹ Viz Karel SKLENÁŘ, *Pravěk na soutoku: nejstarší osudy mělnické kotliny a jejího sousedství*, Mělník 1998 a Týž, *Mělnicko v pravěku*, VSM 1, 1982, s. 19-31. Srovnej též Rudolf TUREK, *Dějinné počátky Mělnicka*, VSM 1, 1982, s. 33-40.

¹⁵² Srovnej Jan KILIÁN (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, Mělník 2005, s. 26. Mělo se tak stát v polovině 8. století.

¹⁵³ Petr MEDUNA, *Mělník a Pšovka (z pohledu archeologie)*. In: Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Mělník-Pšovka*. Sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002, Mělník 2004, s. 2.

Přemysla II. Otakara je téměř o půl století mladší. Nejedná se ale o zakládací listinu, jak se někdy chybně traduje, nýbrž o potvrzení některých městských práv a rozšíření o další.¹⁵⁴

Sídelní podmínky místa byly vpravdě vynikající: dominantní poloha na kopci nad soutokem dvou největších českých řek, Vltavy a Labe, široko daleko jediné vhodné místo k brodu, nížina ohraničená výběžky Dokské pahorkatiny, zasahujícími vlastně až na okraj dnešního města, stezka do Prahy. Úrodná půda se mohla stát základem intenzivního zemědělství, slunné stráně měly v budoucnu poskytnout svůj prostor proslulým vinohradům. Údajně nikdy nezamrzající potok Pšovka (dobově zvaný Vrutice), tekoucí pod severní stranou mělnického návrší, se nehodil jen k chytání ryb a raků, ale i k výstavbě mnoha výnosných mlýnů, rozprostírajících se postupně po celé délce toku.

V bezprostřední blízkosti města leželo několik vsí, úzce s ním spjatých. Ostatně dnes jsou jeho nedílnou součástí. Na úpatí návrší, pod takzvaným Podhořím se nacházelo Podolí, podlouhlý shluk několika chalup a dvorů, položených podél místní komunikace. Návrší ves omezovalo na jižní straně, na severní to byl potok Pšovka. Podolí bylo nejvýznamnějším hospodářským zázemím města, mnohé ze zdejších chalup byly majetkem movitých mělnických měšťanů, nacházel se tu také obecní dvůr s rostlinnou a živočišnou výrobou. Pouhých několik set metrů od Podolí ležel Okrouhlík, ves rozprostřená do oválu v prostoru křižovatky nejdůležitějších mělnických cest. Od Okrouhlíku také do vrchu vedla cesta k jedné z mělnických městských bran. Rovněž obyvatelé okrouhlických chalup byli obecními poddanými města a totéž lze říci i o některých Kozlovských. O Kozlov (dnes Rybáře) se ale město dělilo se zámeckou vrchností. Položení vsi při Labi předurčovalo její obyvatele k rybnářství¹⁵⁵, některé k přívoznictví nebo plavectví, břehy se rovněž dobře hodily k pasení dobytka. Poněkud dále, přesto velmi dobře na dohled od města, ležel Chloumek, jak název napovídá, víska na okraji lesního porostu. Zde patrně v době pozdní gotiky vyrostl poutní kostel Nejsvětější Trojice a mnohem později půvabný kostelík svatého Jana Nepomuckého.

Po celé období raného novověku patřil Mělník v rámci krajské správy do Litoměřického kraje, když ležel na jeho jižní hranici s krajem Boleslavským. Hlavní komunikační stezka ale vedla od Mělníka do Prahy, hlavního zemského města, se kterým měli Mělníci vždy nejužší vazby. Cesta byla přerušena tokem Labe v místě zvaném Na Štěpáně, kde fungoval důležitý přívoz. Rovněž přímo pod Mělníkem kvetla na Labi přívoznická živnost, díky níž bylo možné spojení se západně položenými kraji a s tamními královskými městy (Žatec, Louny, Rakovník...). Významnými komunikacemi byly ještě severní silnice z Mělníka do České Lípy a dále na sever do Lužice, stejně jako východní cesta přes městečko Byšice na Mladou Boleslav, jednoho z nejvýznamnějších nejen korespondenčních partnerů Mělnických. Díky spojení po Labi (ale i po souši) pěstoval Mělník čilé vztahy s krajskými Litoměřicemi a s Nymburkem. Po stezce podél Vltavy bylo možno dorazit do Velvar, které byly Mělníku nejbližším královským městem. Jen regionálního významu byly komunikace do Mšena a do dalších vsí na lesnatém Kokořínsku.

2.1.2. Podoba města a jeho staveb

Hradbami vymezená vnitřní města byla téměř bez výjimky doplňována vznikem předměstských osídlení, která se po rušení fortifikací stávala součástí městských organismů. Nejinak tomu bylo i v Mělníce, kde můžeme tato osídlení sledovat v prostoru před oběma

¹⁵⁴ Mj. na pozemky pro nové měšťany či obchodní na dopravu soli a slanečků. Jiří RÁC, *Nástin dějin předhusitského Mělníka*, VSM 1, Mělník 1982, s. 43.

¹⁵⁵ Zvláště o kozlovských rybnářích Jiří KOUMAR, „*Martin Kapr ujal grunt*“. *Postavení poddanských rybnářů na mělnickém panství v raném novověku*. In: *Město a voda*. Praha, město u vody (=DocP 24), Praha 2005, s. 439-454.

městskými hradbami, Pražskou i Labskou. První jmenované bylo vzhledem ke své poloze exponovanější a rovněž výrazně rozsáhlejší. Lze předpokládat, že se jeho vznik datuje do přibližně stejné doby, ve které se etablovalo hrazené královské město. Předměstí sloužilo jako vedlejší tržní místo a doplňovalo náměstí vnitřního města, zdejší osídlení ale zpočátku bylo zřejmě jen nepočtené a nesouvislé¹⁵⁶. Skutečné předměstí v pravém slova smyslu i s tržištěm pro zemědělské produkty je totiž záležitostí pozdějšího data, patrně sklonku 14. století, do kdy se datuje i počátek souvislé zástavby a vznik nejstarších vinných sklepů. Zároveň je možno předpokládat, že v těchto počátcích nebylo toto předměstí se svými výnosnými vinicemi nijak chráněno, a proto bylo za husitských válek vystaveno permanentnímu nebezpečí. To byl s největší pravděpodobností důvod, proč se přikročilo k výstavbě předměstského opevnění, konkrétně věže (později zvané Vodní pro její sekundární účel městské vodárny), hradeb a dvou bran, Loukové a Řiční, neexistujících však již ani v 18. století¹⁵⁷. Druhá polovina 15. století a století následující byly pak ve znamení rozrůstající se zástavby Pražského předměstí, vzniklo zde množství domů a viničních chalup, které byly majetkem nejen mělnických, ale i přespolních měšťanů. Bydleli zde správci vinic a sezónně také námezdní viniční dělníci. Nemovitosti zde v předbělohorském období vlastnili i početní mělničtí primasové a konšelé. Domů zde tehdy bylo kolem devadesáti, tedy stejně jako ve vnitřním městě.¹⁵⁸

Koncem 16. století dostalo předměstí další dominantu, kostelík sv. Ludmily s přilehlým hřbitovem, a patrně i se zvonící. K místu, kde byl kostelík postaven, se váže několik legend o svaté Ludmile, každopádně až mnohem pozdější fundaci umožnil odkaz zámožné měšťanky, manželky prvního mělnického císařského rychtáře, která zde mívala dům a zamýšlela na jeho místě nechat zřídit špitál se hřbitovem, nikoli kostel.¹⁵⁹ Asi z rozhodnutí městské rady byl však na předměstí vybudován drobný církevní svatostánek pozoruhodné délky, orientovaný netradičně podél uliční čáry. Přes pozdější zničení odpovídají jeho rozměry víceméně kostelíku původnímu, s polygonálním presbytářem a jednou lodí o třech oknech. Nový svatostánek nebyl využíván jen předměstskými obyvateli, naopak, během několika málo let dostal od předních mělnických sousedů kromě běžného vybavení, jako kazatelny a lavic, hned dva zvony z dílny proslulého českého zvonáře. Jedna měšťanka do něj na své náklady nechala zhotovit renesanční oltář, jiní darovali svícny a bohoslužebné předměty, další zde budovali své hrobky.

Od svatoludmilského kostelíka, ležícího při cestě na Prahu, to bylo jen pár desítek metrů k hlavnímu vstupu do vnitřního města, který střežila Pražská brána. Ta je dosud společně s gotickou věží proboštského chrámu hlavní dominantou města Mělníka a nejdůležitějším pozůstatkem jeho středověkých hradeb. Pěším nepřetržitě slouží jako hlavní dopravní tepna při vstupu do vlastního jádra historické části města, dříve tudy ovšem projížděli i jízdní a vozy. Její předchůdkyní jistě byla menší brána, vzniklá zároveň se systémem městské fortifikace v poslední čtvrtině 13. století. Původní raně gotická brána ale byla zásadně přebudována v první polovině 16. století, kdy také získala klenbu v průjezdu, obě arkády a kdy byla výrazně zvýšena.¹⁶⁰ Druhou mělnickou bránou byla brána Labská, do dnešních dob nedochovaná. Její vznik bývá kladen také ke vzniku městského fortifikačního

¹⁵⁶ Jiří RÁČ, *K otázce vzniku Pražského předměstí a fortifikační soustavy města Mělníka*, SSH 13, 1978, s. 335.

¹⁵⁷ Louková brána (ve směru na Prahu) byla v 18. století zbořena, Řiční (ve směru k labskému brodu) ztratila svou funkci ještě mnohem dříve. Tamtéž, s. 336.

¹⁵⁸ Po částečné demolici hradeb splynula obě předměstí s vnitřním městem. Ve druhé polovině 20. století bylo bohužel Pražské předměstí poznamenáno nevhodnými asanacemi, znamenajícími zánik původní zástavby.

¹⁵⁹ Pavel ZAHRAVNÍK, *Dějiny kostela sv. Ludmily v Mělníce*. In: Petr MEDUNA-Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Nomine Ludmilam. Sborník k počtě sv. Ludmily, Mělník 2006*, s. 74-76. Srovnej též SOkA Mělník, *Pozůstalost Karla Zamastila, výpisky o kostele svaté Ludmily*.

¹⁶⁰ Otmar MÁCHA-Dobroslav LÍBAL-Alena LIŠKOVÁ, *Mělník. Hradební systém. Stavebně historický průzkum*, Praha 1980, s. 46. Brána se dočkala úpravy do dnešní podoby na počátku 20. století podle plánů architekta Kamila Hilberta.

systemu, první zmínka v pramenech se však o ní činí až o více než století později. K bráně se vinula obloukem od Pražské brány parkánová hradba s vybudovanými příkopy, od ní však pokračovala směrem k zámku jen slabší zeď bez příkopů, které nahrazovala příkrá labská stráň. V 16. století byla brána nazývána Polabskou. Měla tehdy charakteristickou valbovou střechu a před nepřátelskou střelbou byla chráněna barbakánem, jehož součástí byl také padací most.¹⁶¹ Celý tento systém středověké brány ale neexistuje již téměř dvě století.¹⁶² Posledními vstupy do vnitřního města byly fortna v blízkosti zámku a výpadová branka u zámku, která mohla posloužit obráncům města k případnému ústupu k Labi (což se prokazatelně stalo i za třicetileté války). Mělnické hradby s cimbuřím dosahovaly výšky až devíti metrů, maximální síla zdi nepřekročila metry dva. Stavebním materiálem, nijak trvanlivým, byla opuka, získávaná z podloží ve vnitřní části města – po útocích bylo proto nutno hradby vždy zásadně opravovat. Obranný systém vylepšovalo celkem osm půlkruhových bašt po obvodu hradeb a parkán v celé linii přístupu k městu, stejně jako hluboký hradební příkop. Předpoklady pro úspěšnou obranu proti nepříteli byly dobré. Město však v dlouhém mírovém období před stavovským povstáním o svou fortifikaci příliš nepečovalo, v čemž rozhodně mezi opevněnými českými komunitami nebylo výjimkou.

Přes brány se dospělo na hlavní mělnický rynek. Jeho severní stranu tvořily v půloblouku vedle sebe směstnané nejreprezentativnější městske domy, spojené mezi sebou klenutým podloubím. Renesance se v původní gotické hmotě již plně uplatnila, zámožní mělničtí měšťané si nezadali s kolegy z větších královských, případně i vrchnostenských rezidenčních měst, a své příbytky ozdobili odvážnými štíty, možná i s atikami, novými klenbami, zvláště křížovými, ornamentálním sgrafitem, renesančními ostěními a jinými prvky panujícího stavebního slohu.¹⁶³ Úpravě na pohodlnější bydlení podlehly i interiéry většinou jednopatrových měšťanských obydlí. Jejich gotické sklepní prostory, mající často i několik podlaží, umožňovaly díky měkkému a snadno lámavému podloží permanentní rozšiřování pro uskladnění bohaté vinařské produkce. Méně lukrativní domy než na náměstí byly v šesti vedlejších ulicích a v několika málo uličkách. Nejdelší z nich byla ulice Česká, vedoucí souměrně s hradbami od Pražské brány k městske fortně. V této ulici byl také kal, jehož voda se mohla v případě požáru využít k hašení. Nejfrekventovanější byla ulice vedoucí z rynku k zámku a ke kostelu (dnes Svatováclavská), spíše zapadlé byly obě ulice u Labské brány, kde byly nemovitosti také nejlevnější. Souběžně s dnešní Svatováclavskou vedla ulice z rynku podél hradeb a Aušperku k severnímu nároží zámku. Další ulice směřovala od zámku podél hřbitova k fortně. I některé z domů na vedlejších prostranstvích však vlastnili představitelé úzké mělnické elity a měli zde své hospodáře či podruhy.

V prestižním severním bloku městske domů na rynku byla rovněž radnice. Ve svých počátcích se jednalo o rychtu, v níž se sice scházeli radní a probíhaly městske soudy, ale která byla zároveň dědičným obydlím královského úředníka. Koncem 14. století ji získal koupí nový majitel, který přikročil k přestavbě ve stylu vrcholné gotiky s vysokým podloubím a ozdobil budovu výrazným arkýřem se stanovou střechou.¹⁶⁴ V jeho vnitřním prostoru byla

¹⁶¹ Základy barbakánu byly odkryty při nedávném archeologickém výzkumu. František PURŠ, *Příspěvek ke středověkému opevnění Mělníka*, s. 108 a Otmar MÁCHA-Dobroslav LÍBAL-Alena LIŠKOVÁ, *Mělník. Hradební systém. Stavebně historický průzkum*, s. 11-12.

¹⁶² V dubnu 1836 nařídila patřičná místa její demolici, která byla během následných dvou let beze zbytků provedena. Kromě zlepšené možnosti volného průjezdu bylo důvodem pro rozhodnutí k demolici i nebezpečí možného zhroutení jednoho z pilířů.

¹⁶³ Renesanční podobu mělnických domů setřely pozdější úpravy, takže dnes jsou výjimečná již i barokní průčelí, nicméně jádra domů si svou gotickou a renesanční hmotu na mnoha místech uchovala. Marie HEROUTOVÁ-Dobroslav LÍBAL-Jana MACHÁČKOVÁ, *Mělník. Stavebně historický průzkum historické části města*, Praha 1971, nestránkováno.

¹⁶⁴ Arkýř byl původně jistě jen jeden, ačkoli v současné době působí v průčelí radnice kompaktním dojmem jejich dvojice. Srovnej František PURŠ, *K vývoji mělnické radnice*, Památková péče 1975, s. 208-209.

vystavěna a konsekrována kaple sv. Jakuba a sv. Panny Barbory s oltářem s ostatky svatých. Husitské války přinesly proměny nejen ideologické a náboženské, ale současně s tím i správní a stavební. Zanikaly dědičné rychty, z nichž se stávaly radnice, byť označení rychta ani v Mělníce zatím úplně nevymizelo. Budova na náměstí však byla z důvodu nových potřeb rozšířena pro účely městské rady, gotická kaple přitom prostorově poněkud znehodnocena¹⁶⁵. Úpravy daly radnici řadu renesančních prvků, které si stavba uchovávala dodnes. Sgrafitová výzdoba exteriéru se sice nedochovala, zato interiér se stále pyšní klenutým sloupovým mázhauszem v patře a vnitřek kaple fragmenty soudobé výmalby. Nicméně Mělník byl od husitských válek až do bělohorského období ryze utrakvistickým městem a podobné kaple se netěšily jeho zájmu. Na dlouhá desetiletí upadla kaplička v zapomnění, ostatně ani radnice se od 16. století až do roku 1765 nijak výrazně neupravovala¹⁶⁶.

Jediná nedlouhá ulice oddělovala rynek s radnicí od starobylého kostela sv. Petra a Pavla. Počátky této nejhodnotnější mělnické architektonické památky jsou stejně nejasné jako počátky města samotného. Kostel zde byl ale patrně již na počátku 12. století a dodnes si uchoval nižší románskou věž. Z raně gotické fáze přestavby pochází několik architektonických prvků, rozhodující pro podobu současné stavby však byly až úpravy pozdně gotické. Trojlodí při nich bylo výrazně zvýšeno a k románské věži přibyla dominantní věž.¹⁶⁷ Za krále Vladislava Jagelonského ještě vznikla krypta, sloužící později jako kostnice. Protože kostel v polovině předbělohorského století vyhořel, muselo se vzápětí přistoupit k jeho částečné obnově, při nichž byly gotické štíty vyměněny za renesanční a ten západní ozdoben sgrafitem. Nedlouho po požáru byl zrušen titul mělnického probošta, což byl ale jen logický, byť velmi opožděný důsledek zániku mělnické kolegiální kapituly v průběhu husitských válek. Kostelní areál, zahrnující i rozsáhlý hřbitov, se v předbělohorské době ještě rozrostl o novostavbu farní budovy, kterou dokončil první katolický děkan. Na bohoslužby svolávaly do mělnického chrámu renesanční obyvatelé města gotické zvony, které přežily i třicetiletou válku, aby za další tři desetiletí padly za oběť rozsáhlému požáru.

Vybavení chrámu bylo v souladu s utrakvistickou vírou v předbělohorském období asi poměrně prosté.¹⁶⁸ Dochované předměty nicméně naznačují, že umělecká výzdoba a bohoslužebné vybavení vykazovaly vysoké kvality.¹⁶⁹ Některé z nich se do chrámu dostaly díky fundacím mělnických měšťanů. Renesanční hudba místního literátského kůru Těla Páně se linula z nově vybudované kruchty, jejíž zřízení bylo také zásluhou finančního daru zdejší měšťanky.¹⁷⁰ V chrámových kryptách, i nově zakládaných, spočívali přední mělničtí obyvatelé, jejichž místa posledního odpočinku označovaly propracované figurální, znakové

¹⁶⁵ Jednalo se o zúžení vchodu zřízením sloupu, zakrývajícím rovněž vítězný oblouk kaple. Karel ZAMASTIL, *Paměti kaple sv. Jakuba a sv. Panny Barbory v radnici Mělnické*, Mělník 1898, s. 4.

¹⁶⁶ Koncem 17. století dokonce byla po stavební stránce ve velmi tristním stavu, ačkoli rozsáhlým požárem roku 1681 postižena nebyla. K radnici podrobněji Josef STÁHLÍK, *Z osudů mělnické radnice*, Výroční zpráva Spořitelny Mělnické za r. 1941, Mělník 1941, nestránkováno (s. 2 článku). Srovnej též SOKA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, spis Paměti kaple sv. Jakuba a sv. Panny Barbory v radnici mělnické, Mělník 1898, s. 1 – doplňky (tužkou) Josefa Stáhlíka.

¹⁶⁷ Nepříliš průkazná je účast proslulého stavitele Hanuše Spiesse z Frankfurtu, dokládána na základě jediného sporného zkratkového nápisu, který však mohl být jen špatně přečten. Petr MACEK-Pavel ZAHRADNÍK, *Mělník. Proboštský kostel sv. Petra a Pavla, Stavebně historický průzkum*, Praha 1996, s. 9.

¹⁶⁸ Velmi dobrou představu máme o vybavení mělnického chrámu na sklonku doby, po kterou byl svatostánkem utrakvistickým, díky zápisu inventarizační komise, dochovanému v NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/16, karta 1471.

¹⁶⁹ Platí to v první řadě o pozdně gotickém obraze Krista na kříži, tzv. Mělnického Ukřižování, dramatického pojetí, ovlivněného tvorbou Albrechta Dürera a odpovídajícím reformačním požadavkům Jaroslav PEŠINA, *Česká malba pozdní gotiky a renesance*, Praha 1950, s. 68.

¹⁷⁰ Konkrétně Ludmily Sixtové. Bohuslav ČERMÁK, *Proboštský chrám sv. Petra a Pavla na Mělníce*, Mělník 1899, s. 23.

nebo nápisové náhrobní kameny a epitafy z ušlechtilého mramoru.¹⁷¹ Ti méně zámožní spočinuli na hřbitově, který k chrámu přiléhá. Největší bohatství každopádně obsahovala chrámová klenotnice, zachovávající si přes četná poškození katastrofami a vojenským vpády dodnes úchvatné poklady. K jejich opatrování bývalo dokonce před Bílou horou jmenováno duo mělnických obyvatel. Na blízké faře, pokud ne v chrámové sakristii, byly uchovávány liturgické knihy, mezi nimiž měl již tehdy největší cenu rukopis evangeliáře ze 12. století. Nacházely se tu ale i další pozoruhodné exempláře. Vybavení fary a kostela mělo být brzy vystaveno opakovanému loupení v době nepřátelských okupací města, na úkor chrámu se obohatili Sasové i Švédové. Kvůli nedostatku financí zanedbávaný mělnický chrám měl ve 40. letech vytlučená okna a i jinak byl v havarijním stavu, který mohl zapříčinit ztrátu dalších předmětů. Některé jeho cennosti byly navíc zastaveny na různých místech a není jisté, že všechny opravdu byly posléze vyplaceny. V troskách Švédy spáleného předměstského kostela sv. Ludmily nepochybně zanikla také většina jeho pro útočníky bezcenného vybavení. Co konkrétně však z obou mělnických kostelů zmizelo, nevíme. V blízkosti chrámu byly stará latinská škola a špitál, k jehož výstavbě si Mělničtí v 80. letech 16. století pozvali Jana Vlacha, snad italského stavitele usedlého v Praze.

Hned vedle školy a kostela stál zámek, kdysi centrum nejrozsáhlejšího, po léta budovaného dominia v regionu. Na jeho místě býval hrad, důležité správní středisko raného přemyslovského státu, které bývalo nepravidelně udělováno českým kněžnám a posléze královnám. Hrad zpočátku nedisponoval příliš velkým nemovitým zázemím, skutečným majetkovým hegemonem v regionu byla zatím sousední mělnická kapitula, zanikající ve víru husitských válek. O její rozpadlé panství se podělila nejen zdejší šlechta a přeživší církevní instituce, ale také český panovník i samotné město Mělník. Krátce po válkách ke komornímu mělnickému panství patřila již téměř desítka vesnic, ale to byl pouhý základ pro pozdější expanzi, během níž se ještě před polovinou 16. století rozrostlo na počet více než tři desítek obcí, mezi nimiž bylo i městečko Štětí.¹⁷² Panství zámku mělnického se stalo nejkompaktnější regionální državou, skutečným dominiem s lukrativními hospodářskými podniky. Navíc po neúspěšném prvním stavovském odboji proti Habsburkům ztratilo město Mělník několik nemovitostí, které byly vzápětí trvale začleněny k panství zámeckému, tehdy zastavenému Berkům z Dubé. Berkové starému hradu po úpravách gotického paláce dali zbrusu novou podobu renesančního zámku. Severní dvorní křídlo s křížově zaklenutou síní v přízemí ovládly směrem do nádvoří arkádové lodžie se sgrafitovou výzdobou.¹⁷³

2.1.3. Městská a církevní správa

Specifikem Mělníka a několika málo dalších českých měst byla jejich poddanost vůči českým královnám – společně byla tato města nazývána věnnými. Z politického a právního hlediska se od královských měst nijak neodlišovala. Důvodem jejich vyčlenění z rámce ostatních královských měst byla jen snaha českých králů ekonomicky zaopatřit vlastní manželky. Problematictější je ovšem stanovit, kdy se tak stalo. Rozhodně přibližně od období kolem vymření posledních Přemyslovců můžeme sledovat odvádění jistých poplatků měšťany vybraných měst (na prvním místě Hradce Králové) manželkám českých panovníků. Kromě daní se jednalo o tzv. šosovné, což byl vlastně poplatek za pozemky, na nichž stály měšťanské

¹⁷¹ Viz Jan KILIÁN, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, Mělník 2004, s. 68-85..

¹⁷² Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16.-20. století. Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy*, Porta Bohemica 2, 2003, zvláště s. 24-32. Srovnej též Jiří KOUMAR, *Mělnické panství v 16. a na počátku 17. století ve světle urbářů*, DP PF UJEP, Ústí nad Labem 2001.

¹⁷³ Marie HEROUTOVÁ-Dobroslav LÍBAL-Jana MACHÁČKOVÁ, *Mělník. Stavebně historický průzkum historické části města*, nestránkováno, stať o mělnickém zámku.

nemovitosti. Mělník se do uvedené společnosti dostal patrně až za vlády Jana Lucemburského, který zdejší hrad vykázal za místo pobytu své choti místo dosavadního Lokte. Tehdy se také poprvé v pramenech objevil úředník s titulem královnina podkomořího, ale jeho funkce zanikla asi s královniným úmrtím, kdy se i věnná města vrátila do královské správy. O samostatné instituci dosud nebylo možno hovořit, věnná města byla vázána výlučně na konkrétní panovnici po dobu jejího života.¹⁷⁴ Pro Mělník byly zlomovým husitské války, kdy se středočeské město stalo i do budoucna centrem nemovitého majetku českých královen. Jakýsi zlatý věk, kdy na Mělníce královny skutečně i sídlily, však skončil s nástupem Jagellonců na český trůn – věnná města přestala fungovat jako vdovská sídla a stala se pouhým objektem daňových odvodů.

Nicméně za panování prvního jagellonského krále byl uskutečněn, v souvislosti s posílením stavovského vlivu ve státě a rozdělením úředních postů ve vládě mezi pány a rytíře, nástup k trvalému institucionalizování a byrokratickému propojení věnných měst. Zcela nově byl ustanoven jejich podkomoří, úřadující od nynějška i v době, kdy žádná česká královna nežila.¹⁷⁵ V předbělohorském období se počet věnných měst ustálil na devíti¹⁷⁶, přičemž se každé z nich také muselo po prvním neúspěšném stavovském odboji proti Habsburkům smířit s dosazením nadřízeného úředníka, královského (posléze císařského) rychtáře, pověřeného dohledem nad děním ve městě. Vrchní dohled nad věnnými městy ovšem patřil podkomořímu věnných měst, patřícímu do sboru nejvyšších zemských úředníků. Královniní podkomoří se nejčastěji rekrutovali z příslušníků rytířského stavu, ale našli bychom mezi nimi i osoby měšťanského původu a v období třicetileté války zástupce stavu panského. Jejich úředním zástupcem býval hofrychtěř, někdy také v pramenech vystupující jako vicepodkomoří, a výrazným pomocníkem komorní písař. Podkomořího pravomoc se týkala většiny záležitostí jemu svěřených měst, takže musel řešit různé spory měšťanů, kriminální delikty či vymáhání dluhů. Stanovoval také platy městským úředníkům a jeho slovo mělo váhu i při jmenování duchovních do měst. Příležitostně mu připadaly i další kompetence, v pobělohorském období tak zvláště záležitosti rekatolizace věnných měst. Současně byl onou instancí, k níž se měšťané věnných měst mohli utíkat ve svých sporech s urozenci.¹⁷⁷ Podkomořímu podřízený hofrychtěř dohlížel na právní pořádek v jednotlivých městech, podával podkomořímu zprávy o zdejších událostech a podílel se na výběru vhodných radních osob. Nejen královnám a jejich podkomořím byl raně novověký Mělník podřízen, nemalými pravomocemi vůči němu disponovali i litoměřičtí krajští hejtmané, jeden ze stavu panského, druhý ze stavu rytířského. Týkalo se to zvláště záležitostí fiskálních a vojenských.

Mělnická rada se scházela většinou na radnici, pokud konšelé nezasedali v domě momentálního primase nebo purkmistra. Dvanáctičlenný sbor v čele s primasem a čtyřčlenný sbor starších obecních obnovoval podkomoří či hofrychtěř pokud možno každoročně. Pakliže to situace nedovolovala, což nebylo v době třicetileté války výjimečné, docházelo k prodlevám a městská rada zůstávala ve stejném složení delší dobu.¹⁷⁸ Radu bylo potřeba obnovit nejčastěji v důsledku úmrtí konšelů, jejich nemoci či pokročilého stáří. Sbor radních ale posléze prořídil i v důsledku nuceného exilu a výjimečná nebyla ani úmrtí v důsledku

¹⁷⁴ Petr VOREL, *Královská věnná města v systému českých měst 16. století*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války*, s. 17.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Hradec Králové, Mělník, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Trutnov, Chrudim, Polička, Vysoké Mýto a od roku 1569 Nový Bydžov, který dokázal sám sebe vykoupit z poddanosti.

¹⁷⁷ To dokládá i Pavel Stránský: Bohumil RYBA (ed.), *Pavel Stránský. Český stát - Okřik*, Praha 1953, s. 288.

¹⁷⁸ Takové prodloužení způsobil např. saský vpád v letech 1631/1632 a také pozdější obsazení některých měst švédskými posádkami. Z předbělohorského období je znám i případ, kdy podkomoří do města nepřijel z důvodu vypuknuvší morové epidemie (1599) – Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové nad Labem*, Dvůr Králové nad Labem 1926, s. 36.

válečných zranění. Zároveň s obnovou rady většinou proběhl i výběr poplatků pro podkomořího, jeho úředníky a samozřejmě především pro vlastní vrchnost, kterou byla po většinu sledovaného období Eleonora Gonzagová, manželka Ferdinanda II.

Kromě císařského rychtáře, nejvyššího úředníka ve městě, měl Mělník ještě rychtáře městského, který byl kompetentní především v záležitostech policejního charakteru. Městskými zaměstnanci byli radní písaři, pravidelně postupující na prestižnější místa v jednom z obou obecních sborů, a také radní služebníci, o nichž lze říci totéž. Víceméně současně s radou byli jmenováni v rámci městských kompetencí cechmistrů jednotlivých mělnických cechů, perkmistrů viničních hor a inspektoři, kteří měli nad cechy dohlížet. Jmenováni byli i další úředníci, mj. zádušní, a inspektoři, mj. nad školou či dohlížející na komíny a bezpečnostní opatření u topenišť v domech. Městská rada se stejně jako jiné městské rady systematicky zabývala všemi obecními záležitostmi, přijímáním nových měšťanů, propouštěním obecních poddaných, povolováním živností, záležitostmi fiskálními, soudními, manželskými, sirotčími, i kriminálními delikty a přestupky. Zajímavé je, že kat v Mělníce k dispozici nebyl ani za třicetileté války, ani v předbělohorském období, takže pokud rada rozhodla o nějakém trestu, při němž byla potřeba jeho asistence, posílala pro něj do okolních měst. V Mělníce byl pouze pohodný. Z dalších obecních zaměstnanců stojí za zmínku ponocný, branní (sloužící v obou městských branách) a rurař, mající na starost vodovodní potrubí.¹⁷⁹

Fara při chrámu sv. Petra a Pavla byla sídlem zdejšího utrakvistického děkana, neboť Mělník hned v počátcích husitských válek přijal čtyři pražské artikuly a stal se oporou kališníků. Církevní představitele sem následně dosazovala pražská arcibiskupská konsistoř podobojí. K mělnickému děkanství dlouhodobě příslušelo třiatdvacet okolních far, od Všetat po Dubou¹⁸⁰, sám mělnický děkan ještě administroval v kostele v Záboří. Za to měl jisté poplatky na své zaopatření, další mu poskytovala smluvně mělnická rada a celé záduší využívalo prostředky z vlastního nemovitého majetku. Jednalo se zvláště o několik poddaných v okolních vesnicích, o příjmy z tzv. Malého dvora pod městem či z několika chalup a jiných nemovitostí v blízkosti Mělníka. Na tento a další majetek dohlíželi zádušní úředníci, volení městskou radou. Jistě není bez zajímavosti, že zanedbávání účasti na bohoslužbách nebylo jen pobělohorskou specialitou, zrcadlící neúplné identifikování se s katolickou vírou, ale že i v předbělohorském období bylo skoro ordinární záležitostí. Tím spíše, že Mělničtí s některými děkany nevycházeli v dobrém. Na počátku námi sledovaného období byl delší čas mělnickým děkanem Pavel Rafigius, vzdělaný litomyšlský rodák, pilný čtenář reformační klasiky.¹⁸¹

Nejenom děkanové, ale také kostely, fara, špitál a škola byly zaopatřovány z prostředků zdejšího záduší. Mělnické záduší, stejně jako řada jiných, bylo poměrně samostatným subjektem vlastním zemědělskou půdu, hospodářské podniky a nemovitosti, dokonce i své poddané. Těmi byli zvláště někteří z obyvatel vsi Sedlec, zapsaní mělnickému záduší i do zemských desek. Kvůli celkovému vyčerpání jiných zdrojů ale museli Mělničtí pár let před skončením války přistoupit k jejich prodeji, ačkoli s tím arcibiskup Harrach nesouhlasil a v tomto směru instruoval i pražskou konzistoř. Snad byl nakonec spokojen tím, že obec svému záduší jako kompenzaci vzápětí koupila velký poplužní dvůr s rozsáhlým příslušenstvím v bližším Skuhrově. Předtím to Mělničtí ostatně s konzistoří projednali¹⁸²,

¹⁷⁹ O městské radě, správě a úřednících v předbělohorském období detailně Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 82. Kromě dvou uvedených se jednalo o fary ve městečkách Štětí, Mšeno, Chlumín a o venkovské fary Bechlín, Cítov, Čečelice, Hostín, Chcebus, Chorušice, Kadlín, Kruh, Liblice, Lužec nad Vltavou, Mělnické Vtelno, Nebuzely, Veltrusy, Vepřek, Vidim, Vliněves, Vrbno a Vysoká.

¹⁸¹ Třeba knih Martina Luthera či Filipa Melanchtona. NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/16, karta 1471 – Inventář kostela sv. Petra a Pavla a přilehlé fary.

¹⁸² SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 135 – 10. února 1645 Mělničtí Jindřichu Fremutovi z Tropic.

souhlasil i tehdejší děkan.¹⁸³ Velmi starého data bylo vlastnictví gruntů záduším v jedné blízké vsi, nároky na poplatky (expenze) z nemovitostí v jiných dvou nedalekých vsích aj. Díky vlastnictví vinic mohli zádušní úředníci získávat prostředky na církevní účely také z prodeje vína.¹⁸⁴ Kromě toho se dříve mělnickým děkanům ročně scházelo z okolních panských vesnic přes sto korců žita. Během války však všechny vesnice zpustly, takže tento desátek k dispozici nebyl a děkana zaopatřovalo pouze město.¹⁸⁵ Byť za mírového stavu mohlo být záduší soběstačné, třicetiletá válka znamenala jeho naprostou devastaci. I proto, že zádušní nemovitosti neměl kdo obhospodařovat, takže ležely ladem a neplynuly z nich žádné příjmy. Již Sasové „*důchod zádušní a obecní tak vyšpulirovali a vyšumovali*“, že Mělničtí neměli odkud platit ani obecnímu služebníkově, ani děkanovi.¹⁸⁶ V žádostech o převod některých nepříliš významných nemovitostí po mělnických emigrantech do majetku záduší přes opakované služby město neuspělo. Pouze jedna opuštěná chalupa na předměstí byla předána mělnickému děkanovi jako vyrovnání za to, že po mnoho let nedostával žádný plat. Chalupu měl držet tak dlouho, dokud by na svých pohledávkách nebyl spokojen.¹⁸⁷ Je otázkou, zda se tak vůbec kdy stalo. Ani za církevní služby (sňatky, křty, pohřby) toho zdejší děkan nemohl postupem času moc dostat, protože sousedé již byli ve valné většině velmi chudí¹⁸⁸ a navíc se stále ztenčovala zdejší populace. Přesto mělničtí děkanové v zásadě patřili k zámožnějším obyvatelům města a některým svým farníkům vypomohli i nemalou finanční půjčkou.¹⁸⁹ Dodejme, že to, co zádušním majetkem bylo a co z něj zůstalo, spravovali vždy dva obcí jmenovaní zádušní úředníci, a že se na této pozici během sledované doby vystřídal nejprřednější z mělnických obyvatel.

Nejúžeji se záduším byli ještě spjati varhaník, kapelník (správce chrámových kaplí) a zvoník, přičemž tyto funkce se často kombinovaly, např. v posledním válečném roce byl zvoníkem a zároveň kapelníkem tentýž muž. Placeni byli uvedeni jedinci také městem. Již od předbělohorské éry v Mělníce fungovalo náboženské bratrstvo Těla Páně (Corporis Christi), alias literátský kůr. Zpočátku samozřejmě utrakvistický, následně rekatolizovaný.¹⁹⁰

2.1.4. Školství a vzdělanost

Mělničtí obchodníci, řemeslníci, živnostníci a byrokraté mohli využít pro vzdělání svých synů místní školu, která měla dlouhou tradici. V předhusitském období byla při kostele sv. Petra a Pavla patrně latinská škola mělnické kapituly, která se po válkách změnila na městskou školu, jejímiž učiteli byli absolventi pražské univerzity. Univerzita v hlavním městě

¹⁸³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 139 – 7. srpna 1646 v radě přečtena trhová smlouva na skuhrovský dvůr, koupený za 1.000 zlatých.

¹⁸⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4015 – 20. ledna 1635 Mělničtí Frobenimu.

¹⁸⁵ Např. v roce 1640, kdy za sebou mělo dlouhou švédskou okupaci, mu týdně dávalo jeden tolar a půl korce žita. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 93 – 30. října 1640 Mělničtí do komory. O šest let později děkan žádal, aby mu místo jednoho zlatého týdně bylo dáváno deset zlatých měsíčně, jak to prý měli i předchozí děkanové. Z toho jednoho zlatého již prostě nedokázal vyjít. K tomu by byl rád, kdyby mohl každoročně dostat i jisté množství piva, které se ve městě uvaří. Úplně jeho požadavky radní sice neslňili, ale plat mu zdvojnásobili (dva zlaté týdně) a pivo mu také přislíbili – Kniha 75, fol. 140.

¹⁸⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 18 B, fol. 2-3 – 27. března 1636 Mělničtí kardinálu Harrachovi.

¹⁸⁷ Roku 1628 o tom dostali Mělničtí příkaz od české komory – NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/16, karta 1471.

¹⁸⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 93 – 30. října 1640 Mělničtí podávají zprávu o tom, jaké má zaopatření jejich děkan.

¹⁸⁹ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 70.

¹⁹⁰ O bratrstvech nejnověji Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000 – zde i další literatura. Srovnej též Tomáš JIRÁNEK-Jiří KUBEŠ (red.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, Pardubice 2005.

měla nad mělnickou školou vrchní dohled. Zaměstnance tvořili rektor, který míval většinou titul magisterský, a kantor, jemuž stačil gradus bakaláře. Školu navštěvovali místní synkové, o jejichž pravidelné docházce bychom ale neměli mít iluze. Koncem 16. století v mělnické škole vyučoval známý literát Matouš Hosius Vysokomyšský, krátce před vypuknutím stavovského povstání rovněž literárně činný Matyáš Prušák, pocházející z Tábora.¹⁹¹ Škola tedy byla intelektuálním střediskem města, ovšem i mezi měšťany byli další minimálně regionálně významní intelektuálové. Jako Šimon Větrovský, autor půvabné básnické skladby oslavující Mělník,¹⁹² nebo městský písař Jiří Morávek, pocházející z Poděbrad a skládající později hanlivé verše na defenestrované místodržící, či Martin Prušek z Prušova, mj. autor knihy renesančních hlasových motet. Toho na místě zámeckého správce vystřídal jiný vzdělanec, Jakub Horčický z Tepence, alchymista a autor obsáhlého prokatolického spisu „Konfesí katolická“. Intelektuální prostředí Mělníka počátku 17. století tak bylo na velmi vysoké úrovni, skoro až překvapivé u tak malého města. Doba třicetileté války s tím měla ostře kontrastovat, sehnat již jen kvalitního kantora se stalo pro město palčivým problémem. Tradiční škola nicméně fungovala ve starobylé stavbě až do sklonku 18. století.

Za třicetileté války byla škola ráda za jediného zaměstnance. Na rozdíl od doby předchozí také nikdo z jejich představitelů výrazněji literárně nevyniknul. Zato politicky ano – rektor z doby stavovského povstání to dotáhl až na post mělnického primase. Ze strany města dohlíželi na komplexní chod školy dva radou jmenovaní inspektoři, většinou přední mělničtí měšťané. Pedagogové pro město vykonávali činnost jistě záslužnou, nikoli však odpovídajícím způsobem honorovanou. Jejich odměny neznáme, víme pouze, že ta byla výhradně záležitostí města, zatímco na žáky měl v podobě tzv. expense (zde chléb a maso) přispívat také držitel mělnického zámku. Velmi často, a za třicetileté války zvláště, však tuto svou starobylou povinnost zanedbával. A pokud ne, nebyly řídké případy šizení, jako v případě snižovaných přidělů potravin.¹⁹³ Plat ze zámku měli žáci dostávat každý týden v sobotu a mimoto se mohli tři dny v týdnu (v neděli, v úterý a ve čtvrtek) těšit na obědy od mělnických sousedů. Každý jim měl připravit něco, podle svých možností.¹⁹⁴

Problém sehnat ve sledovaných letech kvalitního vyučujícího se ukázal jako až překvapivě obtížný, neřku-li nespelnitelný. Stížnosti na školní pedagogy se železnou pravidelností plnily stránky mělnických městských knih. Od chvíle, kdy na počátku bělohorského roku rezignovali na svá místa ve škole Daniel Klaudyán a Jan Sušil¹⁹⁵, můžeme sledovat potíže Mělnických na tomto postě. Asi místo Klaudyána a Sušila se v Mělníce objevil jako rektor Karel Šultys, se kterým však záhy nebyla spokojenost, protože prý školu „spustil“. Vzápětí byl také odvolán.¹⁹⁶ Ani jeho nástupce nebyl v očích mělnických sousedů tím pravým, neboť se toulal se správcem zdejšího kůru po hospodách, nedbal žádných napomenutí a své chování nezlepšil. Mělničtí se znovu museli obrátit na univerzitu, aby jim sem dosadila někoho jiného.¹⁹⁷ Zda jim bylo vyhověno, případně kdo do Mělníka zamířil,

¹⁹¹ Podrobně v útlé brožurě Josef STÁHLÍK, *Matyáš Prušák Táborský*, Mělník 1924.

¹⁹² Simeon ANEMIUS, *Topographia Melnicensis carmine descripta*, Praha 1608. Hlavní kariéru ale Větrovský udělal v Jičíně, k tomu viz Jindřich FRANCEK, *Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha 2005, s. 103-107.

¹⁹³ Zvláště za Václava Pětipeského byly takové nářky na denním pořádku. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 13, 27-28 a 33 (počátek roku 1620). O mnoho lepší to ale nebylo ani o dvacet let později, kdy byl Slavatovým zámeckým hejtmánem Samuel Hradčanský – SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 102 a 102-103 (březen 1641).

¹⁹⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 40 – rok 1648. Je však otázkou, zda to tímto způsobem fungovalo i předešle.

¹⁹⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 46 – 4. dubna 1620 Mělničtí Petru Fradeliovi, prorektorovi pražské akademie a děkanovi koleje Věch svatých, aby jim na jejich místa konfirmoval někoho nového.

¹⁹⁶ Tamtéž, fol. 87 – nedatováno, nedopsáno, Mělničtí Janu Kampanovi (1621).

¹⁹⁷ Tamtéž, fol. 193 – 4. dubna 1622 Mělničtí Janu Kampanovi se stížností na kantora Zikmunda Heřmana.

nevíme, jménem známe až kantora Jana Norberta Tyllera.¹⁹⁸ Ten se musel bránit nekalé, ale pro nás pozoruhodné konkurenci. V blízkých Rousovicích, patřících k mělnickému zámeckému panství, si prý výuku osoboval nějaký přespolní člověk, čímž měl Tyller trpět újmu. Bylo-li tomu tak, gramotnost v blízkém okolí Mělníka tedy nebyla jen výsadou městských dítek, byť o žádných vesnických školách zatím nevíme. Navíc se zdá, že do mělnické školy mohly docházet i venkovské děti, protože jejich rodiče byli napomínáni, aby je posílali raději sem než k onomu pokoutnímu učiteli. I proto, že hned u školy byl také církevní svatostánek.¹⁹⁹ Nicméně ani s Tyllerem nebyli Mělničtí spokojeni, takže když jej nahradil mladý Tomáš Aquila, byli rádi a zpočátku také přesvědčeni, že jejich nový pedagog je oproti předchozímu pilnější.²⁰⁰ Byl-li jím ale Aquila i na konci roku 1644, ošklivě se v něm spletli, což potvrzují jejich vlastní slova: „Kantorovi ze školy příčinou některých nenáležitých vejtupků a že mládeže nic neučí, toliko po hospodách žraní hledí, na radní osoby respectu při posezení nemá a každého, jako i rychtáře městského, štráfuje, šňupky dává, i jináč, což naň nesluší, sobě počíná.“ Oznamovali mu, že pokud své chování ihned markantně nezmění k lepšímu, bude si od příštího svatojiřského termínu hledat nové místo.²⁰¹ Kantor si však jejich napomenutí k srdci nevzal, stěžoval si na něj navíc i děkan, takže se jej Mělničtí skutečně zbavili. Asi se souhlasem z Prahy. Ani tím ovšem martyrium Mělnických s jejich kantory neskončilo. Na toho dalšího si stěžoval dokonce i hrabě Heřman Černín sotva pár týdnů poté, co se stal držitelem zámeckého panství. Městským vyslancům tehdy sdělil, že pokud jejich kantor nedá pokoj jeho služebníkům, zmlátí jej kyjem hned, co jej potká, a klidně i zabije.²⁰² Mělničtí sice slíbili, že mu domluví, ale pokud si během následujícího roku a půl neopatřili kantora nového, domluva nepomohla. Na počátku posledního válečného roku totiž znovu usilovali o změnu osoby vyučujícího, který by byl pilnější ve výchově žáků, neopíjel se a nevedl neuctivé řeči proti radním.²⁰³

2.2. Mělnické obyvatelstvo v první polovině 17. století

2.2.1. Proměny počtu obyvatel a jejich domů

Stanovení odpovědi na otázku po počtu mělnického obyvatelstva pro první polovinu 17. století je značně problematické, jelikož se jedná o předstatistické období a k částečným rezolucím nás budou moci opravňovat jen jisté hypotézy při zohlednění mnoha rozdílných faktorů. Pro Mělník je od chvíle, kdy do něj byl dosazen první katolický děkan, k dispozici matrika, z níž lze mnohé údaje odvodit. Odpovídající úplná statistická analýza však v jejím případě nemohla být uskutečněna, protože, jak jsem již uvedl, údaje jsou značně mezerovité a mohly by naopak vést ke značnému zkreslení skutečnosti. Napříč bohatým spektrem archivních pramenů, především v rámci městského archivu, ale i jinde, se objevují ještě další podklady, jako rejstříky pro vybírání různých poplatků, seznamy sousedů, pohořelých, prodejců apod. Z hranice horního časového limitu lze využít přímo podkladů pro Berní rulu,

¹⁹⁸ Byl v Mělníce nejpozději od roku 1636 a vydržel tu do jara 1641.

¹⁹⁹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 39-40 – 1. května 1638 Mělničtí zámeckému hejtmanovi se žádostí, aby rousovickému učiteli činnost zatrhl. Zároveň žádali, aby opět začala být dávána od zámku expense (maso a chleba) na školu, špitál a vězně, po mnoho let kvůli vojenským nefestem zadržovaná.

²⁰⁰ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 10 (únor 1641) a fol. 15 (25. dubna 1641).

²⁰¹ Tamtéž, fol. 95 – 25. listopadu 1644.

²⁰² Tamtéž, fol. 135 – zápis z 19. června 1646.

²⁰³ Souhlasil i děkan, takže dosavadní kantor měl být při nejbližším termínu propuštěn. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 35 – 13. února 1648

kteřé byly zapsány do jedné z městských knih. Kvůli absenci údajů Soupisu poddaných podle víry ale nebude bohužel možno detailně analyzovat věkové skupiny a vzájemný poměr mužského a ženského pohlaví.

Mělnická populace byla silně postižena již roku 1599 morovou nákazou, jejíž oběti sice nedokážeme zdokumentovat, ale víme, že mezi nimi byli i mnozí přední měšťané.²⁰⁴ Jistě nebyli výjimkou, mor tehdy zuřil v celém regionu a vyžádal si tu řadu obětí i ze šlechtického stavu. Menší epidemie se na Mělnicku objevovaly i v následujících letech, naposledy víme o jejím vypuknutí k roku 1613.²⁰⁵ Zda si ale tehdy mor vybral oběti rovněž mezi mělnickými obyvateli, si netroufám odhadnout. Každopádně se jednalo o záležitost, kterou nelze nezhlednit. Dýmějový mor sklonku 16. století, který vypukl v jižních Čechách a postupně se rozšířil do celého království, včetně Polabí, byl totiž skutečně fatální a srovnatelný s epidemiemi z doby třicetileté války – velká města počítala oběti na tisíce, nejvíce umíraly děti, téměř neimunní.²⁰⁶ Zotavování poté probíhalo sice poměrně rychle, ale byl mu dopřán jen krátký čas.

V roce 1603 podle berního příznání Mělník udával 185 domů s hospodáři, čímž se řadil mezi velmi malá královská města – i mezi věnnými městy patřil k nejmenším, například Hradec Králové vykazoval více než trojnásobné počty, Vysoké Mýto téměř přesně dvojnásobné. Měřit se Mělník nemohl ani s některými rezidenčními městy poddanskými (Jindřichův Hradec, Český Krumlov aj.).

Tabulka č. 1 – Počet hospodářů ve vybraných českých městech roku 1603²⁰⁷

Město	Počet hospodářů
Hradec Králové	634
Žatec	554
Jindřichův Hradec	424
České Budějovice	414
Litoměřice	385
Louny	329
Polička	284
Jaroměř	257
Dvůr Králové	195
Mělník	185
Kostelec nad Labem ²⁰⁸	133

Polovina z uvedeného počtu domů mělnických hospodářů ležela uvnitř hradeb, druhá polovina na obou předměstích, lidnatějším Pražském a nepočteném Labském. Odhadovat počty obyvatel na základě počtu domů nemůže přinést spolehlivé závěry, v případě Mělníka nelze použít ani obecná paradigmat, protože zde přistupují regionální specifika, jimiž byli

²⁰⁴ Mj. primas Jan Zázvor či dospívající dcera Sixta Dvorského. Viz Jan KILIÁN, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, s. 79 a 87.

²⁰⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 25, fol. 62 – 24. července 1613 psal zámecký hejtmán Martin Prušek Václavu Šťastnému Pětipiskému mj., že „nyní z přepuštění Božího tak hrubě rána morová na Mělníce proskakuje a čím dále, vždy víceji a víceji se rozmáhá.“

²⁰⁶ O tisíce obětí šlo např. v Kutné Hoře, v Hradci Králové či v Lounech. Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 63-64.

²⁰⁷ Až na jednu výjimku převzato z Václav LEDVINKA, *Česká města v době třicetileté války a problematika jejich vývoje v epoše baroka*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004, s. 29.

²⁰⁸ Tento údaj převzat z Martin REJŠEK, *Hospodářsko-sociální poměry v Kostelci nad Labem 50. a 60. let 17. století*, Confluens 2007, s. 135. Autor bohužel neudává, zda se také jedná o údaj pro rok 1603.

např. vinařští dělníci, někdy se v domech zdržující trvale, někdy sezónně. Pravděpodobný počet mělnické populace by se mohl pohybovat kolem patnácti set obyvatel, s možnými výkyvy oběma směry.²⁰⁹ Do součtu nezahrnuji usedlíky z Podolí, Okrouhlíku a dalších blízkých osad, jichž mohlo být dohromady až na tři sta. Ve studii se protnou s mělnickými obyvateli v pramenech o počtu duší, které chodily do mělnického chrámu. Proto musíme i je v následujících rozbořech zohlednit. Na pevnější půdě bychom se mohli ocitnout díky částečné analýze natality podle údajů nejstarší mělnické matriky.

Tabulka č. 2 – Natalita mělnických obyvatel v letech 1624-1656²¹⁰

Rok	Křtů
1624	117
1625	55
1626	92
1627	131
1628	100
1629	120
1630	107
1633	77
1635	73
1636	68
1638	63
1642	32
1644	35
1645	16
1646	32
1647	26
1648	47
1651	57
1652	55
1653	62
1654	50
1655	65
1656	52

Zajímavý údaj přináší rok 1624, pro nějž máme vlastně poprvé k dispozici přesný počet křtů. Nemusí být ale zdaleka přesný, vychází pouze ze součtu těch narozených dětí, u jejichž rodičů nebyla připsána jiná lokalita.²¹¹ Značnou část přitom představují děti avizovaných vinařských dělníků, podruhů a dalších nižších sociálních skupin. Pokud bychom vyšli z obecně přijímaného indexu 40ti narozených na 1.000 obyvatel, došli bychom v Mělnice k číslu (cca 3000), které je nutno jako neadekvátní odmítnout.²¹² Přesto údaj signalizuje důležitý fakt, že v první polovině dvacátých letech se o populačním regresu nedá hovořit, pravda je opakem. Po období morových nákaz v předchozích dvou dekádách došlo

²⁰⁹ Miloslav Bělohlávek odhadoval jeho tehdejší počet na 1.800-2.000 obyvatel. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 154.

²¹⁰ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Již proto, že Mělník byl v předchozích dvou a půl desetiletích nepochybně nemálo zdecimován morovými epidemiemi a zvýšená natalita v následujících letech byla jedním z typických doprovodných jevů „pomorového“ období.

k jasnému nárůstu obyvatelstva, které zatím nebylo ohrožováno ani epidemiemi, ani nepřátelskými vojáky. S tím ostře kontrastuje údaj z následujícího léta (1625), kdy došlo k rapidnímu poklesu narozených dětí. Nepochybně se jednalo o důsledek morové nákazy, která tehdy Čechy zasáhla.²¹³

Poté počet narozených znovu stoupal. Ještě v době saské okupace, trvající pouze půl roku, pokřtil nekatolický kněz v mělnickém chrámu celkem 121 osob.²¹⁴ Z města to sice byla přibližně jen třetina, ale přesto se jedná o vysoký údaj. Jelikož však byl Mělník hned od bělohorské bitvy stabilně určován za nocležiště různě silných císařských vojenských oddílů, objevují se v pramenech zmínky o tom, že někteří hospodáři kvůli těmto zátěžím začali své domy opouštět. Ještě před vypuknutím emigračních událostí se nacházelo ve městě a na předměstí několik desítek domů v havarijním stavu, takže se dá předpokládat, že jejich nezanedbatelný díl byl současně i bez hospodáře.²¹⁵

Po vydání Obnoveného zřízení zemského a vypovídacích císařských mandátů nastal v českých královských městech skutečný exodus, některá města následně ztratila podstatnou část své populace. K nejpostiženějším patřila města severozápadních Čech, Praha a některá další, nikoli ovšem Mělník. Určit přesný počet tamějších náboženských emigrantů se mi přes snahu o detailní rekonstrukci nepodařilo.²¹⁶ Problém je v tom, že žádná spolehlivá evidence exulantů vytvořena nebyla a v pramenech se až na drobné výjimky objevují pouze ti, kterým ve městě patřil určitý majetek. Podle nich a podle počtu osob, o nichž víme, že se vrátili v době saského vpádu, nebo že sloužily přímo v kurfiřtské armádě, bychom se ale o jisté odhady pokusit mohli. Hospodářů a hospodyní odešly přibližně dvě desítky, o něco vyšší počet připadal na další osoby, které jako vlastníci některé z mělnických nemovitostí předešle nevystupují. Připočteme-li jejich rodiny a čeled', mohlo se jednat o ztrátu dvou až tří set obyvatel, tedy maximálně o pětinu celkové mělnické populace. Je ale nutno podotknout, že v některých případech celé rodiny neodcházely, takže uvedená horní hranice bude spíše absolutním horním maximem. Otázkou je, jak se tyto události projeví na poklesu počtu nižších sociálních vrstev, jimž odešli zaměstnavatelé, živitelé a domácí. Rovněž je důležité dodat, že prvotní emigrační ztráta nebyla definitivní, mnozí z exulantů se totiž po návratu se Sasy rozhodli i přes jejich brzký odchod v Mělníce zůstat a konvertovat ke katolické víře. Nebo zde zůstat ilegálně. Když v červenci 1630 podával mělnický děkan relaci kardinálu Harrachovi, uvedl, že o minulých Velikonocích bylo v kostele sv. Petra a Pavla napočítáno 1.495 osob a tyto chodily i ke zpovědi²¹⁷. To by skutečně mohlo znamenat, známe-li okruh a přibližný počet poddaného obyvatelstva z okolí města, které do chrámu rovněž chodilo²¹⁸, že v Mělníce tehdy žilo stále přes tisíc obyvatel.

V době saského obsazení Mělníka došlo ale ke druhé citelné ráně, která byla zdejší populaci uštědřena. Byl jí mor, jenž se rozšířil ze saského vojenského ležení u Brandýsa nad Labem. Jistě zahubil mnoho mělnických obyvatel, nedokáží však konkrétně rozhodnout, kdo byl v oněch prvních měsících roku 1632 jeho obětí. Celkem zemřelo devětapadesát osob.²¹⁹

²¹³ Toto zjištění je v souladu s analýzami ze studie Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, s. 65-66 (autorem statí je Eduard Maur).

²¹⁴ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

²¹⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 17, fol. 29.

²¹⁶ Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004, s. 71-96.

²¹⁷ NA Praha, APA, 5202, H 11/5, karta 4373, miscelanea 1629-30.

²¹⁸ Mimo obyvatel města a předměstí chodili do chrámu zvláště usedlíci z Podolí, Okrouhlíku, Kozlova, z viničních usedlostí a chalup, z Rousovic, z Borku, z Blat, ze Skuhrova a z Míkova; spíše příležitostně i odjinud. Jejich počet v dané době rozhodně nepřesáhl 400 jedinců.

²¹⁹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

Ve srovnání s předchozími i následnými léty (viz tabulka č. 4) byl nárůst mortality závratný. Smrt si vybrala mnoho obětí i mezi zdejší elitou, zemřel primas a další radní.

Tabulka č. 3 – Mortalita mělnických obyvatel v letech 1624-1625²²⁰

Rok	Počet pohřbů
1624	29
1625	32
1626	22
1627	13
1628	21
1629	20
1630	14
1632	88
1633	44
1635	46

Navíc během okupace došlo k násilným střetům mezi domácími pokatoličtějšími obyvateli a saskými vojáky či exulanty, jednou z mělnických obětí byl také muž, jemuž patřilo přední místo v radním sboru. Vysoká úmrtnost byla ale i v následujících letech, kdy mor jen pomalu utíchal. Budeme-li se podrobněji věnovat identifikaci tehdy na hřbitově u předměstského kostelíka pohřbených osob, zjistíme značnou různorodost. Je tu mnoho blíže nespécifikovaných, např. lakonický zápis „1 funus“, z blíže uvedených mj. vinař mělnického primase, jedna vojačka, pacholátko jednoho vojáka, stará žena z chalupy předního mělnického měšťana, podruhově a jejich děti, obyvatelé předměstí, voják z polské armády, děti vinařů aj. Z uvedených údajů tedy můžeme usuzovat na dva závěry – přes veškeré finanční postihy měli mělničtí hospodáři dosud početnou čeleď a v jejich domech ve městě i jeho okolí žili četní obyvatelé, kteří se při Mělnice živili. Druhým závěrem budiž konstatování, že v první polovině třicátých let došlo k další skutečné demografické krizi v důsledku zavlečených nákaz a válečných útrap.²²¹

Jednu z nejhorších ran mělnické populaci představoval také švédský útok v roce 1639. Předměstí při něm bylo srovnáno téměř se zemí, v bránícím se městě došlo k mnoha obětem na životech a k útěku četných hospodářů, kteří se již nevrátili. Jaké byly skutečné ztráty, však nezjistíme, matrika tehdy a po další tři roky nebyla takřka vedena. Jen díky sporadickým zápisům v jiných pramenech víme, že mezi zabitými byli opět přední měšťané, dokonce členové rady. Můžeme se přitom právem domnívat, že mrtvých bylo mnohem více.²²² Co je však velmi dobře zdokumentováno, je následný hluboký propad platební síly zdejšího obyvatelstva.²²³ Přelom 30. a 40. let se i proto jeví jako jedno z nejkritičtějších období. Díky údajům matriky (viz tabulka č. 2), bychom mohli aplikovat zmíněný index na mělnickou populaci první poloviny 40. let a odhadnout ji s opatrností na cca sedm set jedinců při kolísání v závislosti na různých faktorech, zvláště na opakované švédské okupaci. Jako vůbec nejkritičtější období se vzhledem k počtu narozených jeví období kolem roku 1645, kdy byly

²²⁰ Tamtéž. Údaje opět nemusí být vzhledem ke způsobu vedení matriky zcela přesné, pro další válečné roky je přitom analýza zcela vyloučena.

²²¹ Srovnej Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, s. 65-66.

²²² Ztráty vypočítával pamětní zápis v jedné z městských knih, jeho konec (snad se jmény dalších obětí) ale bohužel chybí. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 48.

²²³ Zatímco rok před útokem ještě Mělničtí odváděli berně za 24 osedlých, po švédském útoku to bylo již jen 15 a roku 1642 byli reálně schopni odvádět platby za pouhých 7 osedlých.

Čechy znovu zaplaveny švédskou armádou a i z Mělníka před nimi prchaly davy obyvatel. Další lidé odcházeli i proto, že nedokázali uživit vojenské posádky a přechodně u nich dislokované oddíly. Ve městě ani neměl kdo zastávat funkci radních, nářky na ztenčující se počet obyvatel nebraly konce a celkový počet obyvatel mohl znovu poklesnout. Změnu k lepšímu nevěstila ani následující léta, když nejprve rozsáhlý požár strávil to, co z města ještě zbývalo a když pomalu se vzpamatovávající Mělník o další dvě léta později obsadili Švédové a zůstávali tu ještě mnoho týdnů po uzavření Vestfálského míru.

Uvedené údaje o obyvatelích můžeme kombinovat s vývojem a proměnami počtu mělnických domů za třicetileté války.

Tabulka č. 4 – Domy v Mělníce

Rok	Počet a situace domů
1621	185 (224 komínů)
Počátek 1627	42 zbořených a pustých domů (?)
Konec 1627	77 obydlených (?)
Začátek 1639	60 obyvatelných ve městě (30 zbořených), 66 na předměstí (12 zbořených)
Konec 1640 ?	52 obyvatelných ve městě, 36 na předměstí
Berní rula 1654	169 (město 88/81 předměstí) – ve městě 37 obyvatelných, na předměstí 3

Bylo uvedeno, že před Bílou horou se ve vnitřním městě nacházelo přes devadesát domů – to se příliš nezměnilo od dob jeho založení, trvale se však rozrůstalo předměstí, dosahující na počátku sledovaného období přibližně stejného počtu. Období stavovského povstání v tomto směru žádnou změnu nepřineslo.²²⁴ Pobyty císařských vojáků a rekatolizační nátlak však již poté začaly vykonávat své – ještě před vydáním Obnoveného zřízení odešli první hospodáři. Dožádání svědci na počátku roku jeho vydání viděli, že některé domy byly opravdu pusté a bez hospodáře, jiné dokonce zbořené nebo bortící se.²²⁵ Stejní muži přijeli sčítat na konci uvedeného roku domy ve městě a na předměstí, v nichž byli hospodáři nebo hospodyně (viz tabulka č. 4). Dáme-li oba jejich údaje do vzájemných souvislostí, zjistíme, že oproti začátku roku, kdy bylo obýváno asi 143 domů, to byla o několik měsíců později již jen bezmála pouhá polovina. Vzhledem k datu bychom tak mohli usuzovat, že město opustila skoro polovina jeho obyvatel kvůli emigračním mandátům, ale takový počet se mi jeví jako silně nadsazený. Díky komparaci s komplementárními prameny, v nichž vidíme nebo naopak nevidíme po tomto datu jména jednotlivých mělnických usedlíků, můžeme odmítnout tento údaj jako mystifikující a tendenční. Je otázkou, podle jakého klíče oba komisaři domy počítali a koho považovali či nepovažovali za hospodáře. Nicméně je jisté, že počínaje oním rokem se v Mělníce začal objevovat vysoký podíl domů v havarijním stavu, měnicích se postupně v poustky.

Za půlroční saské okupace devastace městských domů pokračovala a některé již i zmizely z mapy města. Týká se to ale nebezpečí devastace více vystavených domů na předměstí, než nemovitostí uvnitř hradeb.²²⁶ I díky informaci z této doby můžeme zamítnout jako neopodstatněné předchozí údaje vyžádaných svědků. Ve městě zanikl asi jediný dům,

²²⁴ Viz v tabulce č. 4 údaj z roku 1621. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 102.

²²⁵ Viz druhý údaj v tabulce č. 4. z počátku roku 1627. Tamtéž, Kniha 17, fol. 29 – 10. března 1627 rytíři Petr Bort z Bortu a Fridrich Blekta z Útěchovic nejvyšším berníkem do Prahy.

²²⁶ Jednomu saskému poddůstojníkovi byly předány peníze vybrané v 91 domech ve městě a v 74 na předměstí, na exponovaném Podolí stálo ještě dvaadvacet domů či chalup. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1746-1747.

zato z předměstí zmizelo devatenáct hospodářství. Domnívám se však, že se i zde mohlo zatím jednat spíše o drobné nemovitosti, jako o chalupy vinařských dělníků, kteří Mělník opustili a jejich pusté statečky podlely strastem doby. Větší škody než kurfiřtští vojáci a exulanti způsobily císařské oddíly, mezi nimiž prim v tomto směru sehrál plukovník Heřman Mikuláš Niederum a jeho muži. Kvůli nim z města v polovině třicátých let odešli mnozí hospodáři, navíc vojáci Mělník poškodili i jinak. Podle údajů z městského archivu měli na svědomí destrukci deseti domů ve městě a dvou na předměstí.²²⁷ Jaký tito a další císařští muži způsobili exodus, vidíme z údaje, podle něhož bylo ve městě již jen čtyřicet domů osazených hospodáři, zatímco stejný počet domů byl pobořený a bez obyvatel.²²⁸ Domy ale dosud úplně nezanikly, před švédským vpádem bylo stále uvnitř hradeb devadesát domů, ačkoli rovná třetina byla uváděna s poznámkou, že stavení je zbořené.²²⁹

Shrme-li tedy situaci před švédským vpádem, zkonstatujeme, že ve městě bylo snad šest desítek obyvatelných domů a na předměstí dokonce ještě o několik více. Vývoj počtů byl nepochybně také determinován faktem, že některé domy se jejich obyvatelé snažili i během nejistých let opravovat a jejich status (zbořený x obyvatelný) tak mohl podléhat proměně. Které z domů, poškozených před saskou okupací, byly během následujících let opraveny (byly-li takové), však říci pro absenci potřebných pramenů nedokáží.

Když do Mělníka vpadly oddíly švédského generála Jana Banéra, při rabování a pobytu poškodily i některé nemovitosti uvnitř hradeb.²³⁰ Následující léta s dalšími švédskými vpády a neutuchajícími pobyty císařských oddílů zkázu dokonala. Slovy Mělnických – město bylo zbořené, předměstí a jiné šosovní domy rozmetané, řada sousedů podlela zraněním, jiní odešli do světa žebrot.²³¹ Celé okolí skýtal neutěšený pohled. Kromě zruinovaného města s padajícími hradbami byl v dezolátním stavu klášter v Pšovce, z viničních lisů na polabských návrších zbyly jen holé zdi, poutní kostel na Chloumku se rozpadal, mlýny a dvory při městě zely prázdnotou a jejich stropy se propadaly. Zápisy v domovních knihách vše jen dosvědčují. Zatímco ve dvacátých letech bylo zápisů ještě poměrně dost, protože domy nebyly dosud zničené a město nepostiženo různými neštěstími a emigrací, ve třicátých a čtyřicátých letech sledujeme rapidní pokles počtu transakcí. Pokud se nějaké uskutečňovaly, jednalo se v drtivé většině o nákupy zbořeníš nebo spáleníš za mizivou cenu. Více než třetina domů ve vnitřním městě byla zničena, předměstí téměř zaniklo.²³² Větší počet zápisů se opět objevil až v padesátých a šedesátých letech, kdy se do města přistěhovalo velké množství novousedlíků a zaplnilo mezeru ve zdecimované populaci. Domy kupovali nově příchozí nadále poměrně levně, protože nemovitosti stále charakterizoval velmi špatný stavební stav.²³³

Podobně na tom byla i jiná místa v okolí. Úrodná oblast Polabí, nechráněná horskými pásmy a tudíž vojenským oddílům dobře přístupná, patřila za třicetileté války k těm vůbec nejpostiženějším. Z údajů Berní ruly zjišťujeme, že na Litoměřicku byla ve městech pustá jedna čtvrtina všech domů, na Boleslavsku i Slánsku se jednalo dokonce o celou třetinu.²³⁴ Poválečné doplňování populace českých královských měst sice začalo probíhat okamžitě,

²²⁷ SOKA Mělník, Kniha 39, fol. 184 a 185 – soupis zbořených domů ve městě a na předměstí.

²²⁸ Tamtéž, fol. 4219 (16. června 1637) – dosvědčující list obou litoměřických krajských hejtmanů Zdeňka Lva Libštejnského a Hanibala Pausta z Liebštat.

²²⁹ Na předměstí se domů nalézalo 78, z čehož dvanáct bylo zbořených nebo pustých (viz tabulak č. 4). SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 39, fol. 181-182.

²³⁰ Krátce po události vyhotovený soupis uváděl ve městě 39 zbořených domů a na předměstí 17. Přesto jich mělo být dosud osazeno 52, respektive 36. Tamtéž, fol. 184-188.

²³¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 83-84 – 13. července 1640 Mělničtí podkomořímu Vilému Jindřichovi Bezdrůžickému z Kolovrat.

²³² Srovnej odlišné údaje in Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III.*, s. 799 a 813. Kuča chybně uvádí, že zničena a pustá byla více než polovina domů, jednalo se však „pouze“ o 23 míst pustých a 12 pohořelých z celkem 89.

²³³ Srovnej zápisy v SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 103 (kniha domovní).

²³⁴ Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654 I-II*, Praha 1953-1954.

jednalo se však o proces značně pomalý, zvláště ve srovnání s městy protoindustriálního severu (Liberec, Rumburk, Šluknov aj.), která během poválečného století své počty i ztrojnásobila.²³⁵ Královská města tří uvedených krajů zatím byla ráda, pokud v onom čase dosáhla alespoň svého předbělohorského stavu, Mělník nevyjímaje. Ještě hůře se ovšem demograficky zotavovaly co do ekonomiky i co do lidnatosti slabé středočeské regiony Berounska, Kouřimska a Čáslavska. Ty se s válečnými ztrátami na populaci vyrovnaly dokonce ještě později.²³⁶

2.2.2. Migrace a národnostní složení

Do města nad soutokem Vltavy a Labe přicházeli za partnerem, za prací, nebo s úmyslem se zde živit příslušníci různých sociálních skupin. Noví měšťané se rekrutovali z měšťanů jiných královských měst, případně z osobně svobodných obyvatel, uplatňujících se zvláště v byrokracií nebo v intelektuální činnosti. Obyvateli se ale stávali i méně zámožní přichozí z poddanských měst nebo propuštění poddaní z bližších i vzdálenějších panství, kteří se usazovali v podružských domácnostech či v předměstských chalupách. Ve chvíli největšího demografického oslabení města mohli proniknout mezi radní elitu i oni. Mezi služebníky a čeledí se objevovali především nižší sociální vrstvy poddaných z obecního nebo z okolních panství. Ženy z této skupiny se ale mohly stát právoplatnými mělnickými sousedkami, ani sňatek s některým z předních měšťanů nemusel pro ně být utopíí. Pro Mělník není k dispozici kniha měšťanských práv, a tak je sledování nově přichozích sousedů značně problematické v tom smyslu, že nutně zůstane fragmentární. Základem pro analýzu se budou muset stát jiné prameny.

Nejběžněji a nejsnáze se novými mělnickými obyvateli stávali místní rodáci, ani oni však městské právo neobdrželi automaticky, museli si o něj zažádat. Městská rada poté při svém zasedání žádost prozkoumala, nechala si osvědčit řádné manželské zplození žadatele, případně i jeho chování. Nový soused ještě musel zaplatit jistý poplatek. Ten byl většinou výrazně vyšší u těch, kteří do Mělníka přicházeli z jiných míst. Ačkoli jich byly během třicetileté války desítky, ba spíše stovky, vysledovat jejich původ je značně obtížné. Jen výjimečně se v pramenech objevují u jejich jmen přívlastky, které je lokálně identifikují. Do Mělníka přicházeli noví obyvatelé ve sledovaném období prakticky neustále, ale těch z ostatních královských měst nebylo mnoho. Asi během stavovského povstání sem zavál osud píseckého Jakuba Chrisostoma Sideria, jemuž přijetí mezi zdejší měšťany usnadnil sňatek s dívkou z jednoho starožitného mělnického rodu. Na vysoké pozice v městské hierarchii pronikli také Daniel Klaudyán a Tomáš Jedlička, oba pocházející z Berouna a do Mělníka se rovněž přizniviší. Mezi pražskými měšťankami si sice mnozí mělničtí muži vybírali své nevěsty, stejně jako se Pražané ženili s mělnickými rodačkami, ale z Prahy se v Mělníce usadil natrvalo málokdo, byť pražští měšťané nebo měšťanky v Mělníce a jeho okolí měli domy, vinice a další nemovitosti. Ze středočeské Příbrami někdy v pobělohorském období do Mělníka zamířil řezník Jeremiáš Vencl, jehož rod zde pak kvetl velmi dlouho.²³⁷ V polovině poslední válečné dekády si vyžádal obyvatelské právo Martin Karásek z Kostelce nad Labem, včetně řeznické živnosti, kterou se hodlal živit.²³⁸ Výraznější příval nově přichozích do města

²³⁵ Blíže Eduard MAUR, *Urbanizace Čech v raném novověku*, Historická demografie 25, 2001, s. 5-64.

²³⁶ Viz údaje in Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula 2*. Ke komparaci se rovněž nejnověji nabízí Eduard MAUR, *Die Minderstädte in Böhmen und Mähren, besonders in der frühen Neuzeit*, zvláště tabulka na s. 174, udávající počet pustých domů v českých městech a městečkách po skončení třicetileté války, a interpretace údajů na s. 173 a 175.

²³⁷ Srovnej Jan KILIÁN (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, Mělník 2005, zvláště s. 125 a 126.

²³⁸ SOka Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 105.

nastal po Vestfálském míru – např. Pavel Vyskočil ze Slaného koupil v jedné z vedlejších mělnických ulic zbořeniště domu, z něhož dosud stál kamenný renesanční štít nad podloubím, za pouhých třicet zlatých i s veškerým příslušenstvím.²³⁹ Pohříchu je Vyskočil z onoho období jediným příchozím, jehož původ známe.

Příchozí z patrimoniálních měst a městeček nemáme doložené o nic lépe. Nevíme např., zda v době stavovského povstání Mělničtí uspěli s přímluvou do České Lípy za tamějšího Adama Kirchheima, který k nim chtěl přesídlit i s manželkou.²⁴⁰ Pozoruhodné je, že ke dvěma původně přeštickým obyvatelům, Janu Pacoltovi a Martinu Pruškovi, usazeným v Mělníce již před defenestrací, přibyl záhy ještě další, Martinův synovec David Rafael Prušek. Příbuznost nic nemění na tom, že v první třetině válečného období byli mezi mělnickými měšťany hned tři rodáci z malého západočeského městečka Přeštic. Po polovině čtyřicátých let se v Mělníce trvale usadil Jan Bárta z Doks a začal tu provozovat pekařské řemeslo.²⁴¹ Další pekař, Jan Menšík, přišel do Mělníka s rodinou o dva roky později až z Karlovarska. Ve stejném roce jako Bárta se stal mělnickým obyvatelem Pavel Mirotický, předtím dlouhou dobu hospodář na zdejším majetku zámožné pražské měšťanky. Pocházel skutečně ze středočeských Mirotic a v onom roce, kdy již byl v Mělníce nedostatek jak radních, tak měšťanů vůbec, získal dokonce hned právo měšťanské a ani ne o měsíc později zasedl v konšelském sboru. Mirotický byl přítomn teprve před několika lety propuštěn z poddanství.

Vysoké posty císařského rychtáře ve městě či hejtmana, purkrabího a písařů ve správě panství mělnického zámku získávali během třiceti let válečného konfliktu téměř výhradně příchozí odjinud. Ještě během výkonu své služby se v drtivé většině stávali mělnickými obyvateli, kupovali tu nemovitosti, nebo se sem přiznili. Doslova modelový je případ obou Prušků, z nichž Martin byl ještě v předbělohorském období zámeckým hejtmanem a výhodným sňatkem poté získal jednu z lukrativních nemovitostí na rynku. David Rafael Prušek začínal jako zámecký písař a sňatkem se starší vdovou mu spadlo do klína dědictví nejbohatšího mělnického rodu Nedvědů. Oba Pruškové si vyzkoušeli i posty císařských rychtářů. Těmi byli rovněž Kryštof Woltrsdorf, pocházející z Prahy, ale v Mělníce žijící asi jen krátkodobě, a Jakub Žamberský. Odkud pocházel on, není jisté, Žamberk to být nemusel. V Mělníce však zůstal natrvalo. Stejně jako Martinu Pruškovi, bylo měšťanské právo nabízeno později i dalšímu zámeckému hejtmanovi, Samuelovi Hradčanskému z Hradčan, nic ale nenasvědčuje tomu, že by jej přijal.²⁴² Na rozdíl od Ondřeje Loncdorfera (jehož původ neznáme), který se stal na zámku důchodním písařem a ve městě se oženil s dcerou předního měšťana. Jeho mladší kolega ve stejném úřadě, Mates Weissenbašský, koupil na počátku čtyřicátých let jeden z mála zachovaných domů na rynku za tehdy již závratných 420 kgm²⁴³ a již to jej předurčovalo k tomu, aby mezi místními zaujal přední místo. Hned při příští obnově rady se také stal jedním z konšelů.²⁴⁴ Asi z Týna nad Vltavou pocházel důchodní písař Václav Královec, ze Strážova snad purkrabí Jiří Jílek. Jako důchodní písař začínal i Jan Šerer, který se propracoval až na místo primase. Dosazení císařští rychtáři a zámeční úředníci tedy byli po celou dobu (a vlastně i nadále) populačním zdrojem pro úzkou místní elitu. Omezenější možnosti měli v tomto směru městští úředníci a služebníci, případně školní správci. Zdá se ale, že pozdější mělnický primas Daniel Klaudyán začínal ve městě v době stavovského

²³⁹ Tamtéž, Kniha 103, fol. B 16.

²⁴⁰ Tamtéž, Kniha 16, fol. 3.

²⁴¹ Tamtéž, Kniha 75, fol. 126.

²⁴² Samuelovi Hradčanskému a jeho manželce zapsala veškerý svůj nemovitý majetek vdova po někdejším primasovi Martinu Pruškovi za to, že se o ni starali a slíbili jí i další zaopatření ve stáří. Viz SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 176.

²⁴³ Tamtéž, Kniha 103, fol. R 17.

²⁴⁴ Tamtéž, Kniha 75, fol. 53.

povstání právě jako školní správce a absolvent pražské univerzity.²⁴⁵ Příkladem podobného vzestupu, tentokrát z pozice městského písaře, je Jakub Hamák, mělnický primas druhé poloviny čtyřicátých let. Ale ani jeho původ neznáme.

Mezeru v městském obyvatelstvu doplňovali také původně poddaní lidé z různých panství, buď již osobně svobodní nebo propouštění z poddanství teprve ve chvíli, kdy usilovali o usazení se v Mělníce. Jejich výhodou bylo, pokud se živili řemeslem. Řemeslníci se totiž ve městě během válečných let stali nedostatkovým elementem. Není vyloučeno, že se sousedy stalo i několik poddaných z mělnického obecního panství, důkazy pro to však nejsou. Jinak se jednalo zvláště o panství sousední – zámecké, případně klášterní. Lidé z těchto panství byli přirozeně o možnosti usazení se ve městě lépe informováni a také snadněji získávali případné přímluvce.²⁴⁶ Ve druhé polovině čtyřicátých let byl přístup do města ještě snazší, populačně oslabený Mělník byl vděčný za každého nového obyvatele, který by pomohl městu nést jeho těžké břemeno a splácet berně. V posledním válečném roce byl za obyvatele přijat jistý truhlář, původně třeбенický poddaný – měl však výhost a byl osobně svobodný, takže i živnost mu byla bez potíží povolena.²⁴⁷ Ve stejném roce se Mělničtí přimlouvali u housecké vrchnosti, aby byl k městu propuštěn jistý mlynář. Již dříve v jejich obecním mlýně pracoval jako vandrovní tovaryš, nyní byl prý toho úmyslu ve městě se usadit, živit se tu řemeslem a oženit se. Jako nevěstu si vyhlédl sirotka z města, služebnou děvečku.²⁴⁸ A do třetice ze stejného léta případ jednoho vysloužilého vojáka, který se oženil s mělnickou dívkou, sirotkem, ještě během své vojenské služby. Oba se mohli nyní usadit ve městě a až by válečný veterán ukázal patřičné listy, směl provozovat řemeslo.²⁴⁹ Ne vždy to však bylo tak snadné. Když se ve městě po svém sňatku hodlal usadit osobně nesvobodný poddaný ze vsi Hostína, měl postavit rukojmí, kteří by ručili za to, že dotýčný skutečně dostane výhostní list.²⁵⁰ Je otázkou, zda byl nakonec do města přijat. Jiný muž si stěžoval až u podkomořího, že jej Mělničtí nechtěli přijmout za obyvatele. Radní však jen chtěli, aby předložil zachovací listy.²⁵¹

Kromě uvedených se dá předpokládat, že doplňovány byly průběžně i stavy nižších sociálních vrstev. Patrně ve většině z domů ve vnitřním městě sloužila čeled' a služky, kteří se nejčastěji rekrutovali z poddaných okolních panství. Jejich migraci v rámci města a příchozích panství však nejsme schopni sledovat, prameny ji téměř nezachycují. Výjimkami jsou několikrát žádosti mělnické rady k sousedním vrchnostem o propuštění někoho z poddaných do služby některému z městských hospodářů. Vysokou fluktuaci jistě vykazovali také vinařští a další námezdní dělníci. Podrobněji se těmito skupinám budu věnovat ve stati o sociálním složení města.

Byla-li řeč o tom, kdo a odkud přicházel, měli bychom věnovat pozornost i tomu, kdo a kam odcházel. Ucelenou skupinu představují náboženští exulanti dvacátých let, mezi nimiž bylo mnoho předních měšťanů. Jejich cílem byly v drtivé většině Sasko a Lužice, pokud

²⁴⁵ Tamtéž, Kniha 16, fol. 46 – 4. dubna 1620 Mělničtí Petru Fradeliovi, prorektorovi pražské akademie a děkanovi koleje Všechn svatých. Že Daniel Klauďán a Jan Sušil, správci jejich školy, kteří byli konfirmováni pražskou akademií, rezignovali na svůj úřad.

²⁴⁶ Jako zámecký poddaný, kterému Mělničtí vyhověli a přimlouvali se za něj zámeckému držiteli Vilému Slavatovi o propuštění z poddanství, protože se chtěl usadit ve městě a zříditi si v něm živnost. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 17, fol. 11 – 23. září 1626 Mělničtí Slavatovu mělnickému hejtmanovi Martinu Pruškoví. V Mělníce se také usadil poddaný Viléma Vchynského, koželuh, který se tu hodlal živit svým řemeslem. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 220 – 8. července 1622 Mělničtí Vilémovi Vchynskému.

²⁴⁷ Tamtéž, Kniha 76, fol. 48.

²⁴⁸ Tamtéž, Kniha 19, fol. 152 (5. ledna 1648).

²⁴⁹ Tamtéž, Kniha 76, fol. 39.

²⁵⁰ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 19 (rok 1635). Je zde řeč o jeho sňatku, ale není zřejmé, zda se oženil s některou mělnickou obyvatečkou.

²⁵¹ Tamtéž, Kniha 76, fol. 27.

možno tamní města co nejbliže českým hranicím.²⁵² Kromě náboženství byla hlavním důvodem odchodů nemožnost se při městě uživit nebo ztráta hospodářského zázemí, nejčastěji v důsledku vojenského řádění, ať již vojska nepřátelského či císařského. Kvůli tomu odešli z Mělníka první lidé již během dvacátých let a neustále jich přibývalo. Mělničtí radní sotva byli nadšeni z množství zachovacích listů, které během sledovaných let vydávali svým sousedům, aby byli přijati za obyvatele na jiném místě. Např. tkadlec z předměstí odešel i s rodinou z neuvedených důvodů sotva rok po bělohorské bitvě a zamířil do Nového Bydžova.²⁵³ Kromě exilu sledujeme další dvě výrazné skupiny odcházejících – v době pobytu Niederumových vojáků a v období švédských vpádů. Tehdy psal Mělnickým i jeden ze zdejších sousedů, že má v úmyslu odstěhovat se i manželkou kvůli nemožnosti obživy z Mělníka do Prahy a žádal o povolení.²⁵⁴ Později totéž vyhledával mělnický kolář, který musel žít momentálně na faře. Odejít z Mělníka chtěl kvůli vojenskému soužení a svému zchuzení, štěstí chtěl zkusit někde jinde.²⁵⁵ Přibližně ve stejné době byl varhaník mělnického chrámu mimo jiné nespokojen mj. se svým platem – žádal o propuštění ze služby a s manželkou se chystal z města odejít.²⁵⁶ Nakonec si to ale rozmyslel a nadále zastával jak zmíněnou službu, tak pozici obecního staršího.²⁵⁷ Unikátní je případ mělnického primase a radního, který jednoho dne odešel z Mělníka od své rodiny neznámo kam a již se nevrátil.²⁵⁸ Pátrání po něm byla neúspěšná. Na určitou dobu neznámo kam odešel i městský rychtář, ale vrátil se, načež byl za svůj skutek potrestán.²⁵⁹

Ještě více než město byl demograficky oslaben odchody usedlíků jeho vrchnostenský statek. Zvláště ze zpustlého panstvíčka Dolní Přívory odešla většina poddaných na okolní panství, mj. jedna žena z Tuhaně na sousední byšický statek.²⁶⁰ I z obcí v bezprostřední blízkosti Mělníka odcházeli jeho poddaní, kterým se novým domovem nejčastěji stávalo sousední zámecké panství. Dokonce i okrouhlický obecní rychtář, který přišel o svůj dům, tam zamířil poté, co z něj jeho úřad byl sňat a předán mu výhostní list.²⁶¹ Připomínám zde ještě fakt, že mělnický venkov se po válce zalidňoval mnohem obtížněji než samotné město.

Co se národnostního složení týče, byl Mělník dlouhou dobu výlučně českým městem. V prvních desetiletích existence města, možná staletích, zde sice byl poměrně početně zastoupen německý živel, ten se ale postupně asimiloval, nebo jinak zmizel. Na samém počátku sledovaného časového úseku jej ve městě patrně reprezentoval jen rod Šolců, který se ale záhy plně počestil.²⁶² Zmýlit by nás nikterak neměla německy znějící jména některých mělnických měšťanů a sousedů (Šerer, Grynvald aj.), ostatně i těch bylo minimum. Ani v době depopulace za třicetileté války nebylo zdejší obyvatelstvo německými jedinci překvapivě doplněno, a tak pochopíme, proč veškeré své suplikace psali Mělničtí nejvyšším úředníkům a důstojníkům v češtině. Dokonce byli napomenuti, ať se nediví, že nedostávají odpovědi od jednoho z krajských hejtmanů, když mu psali opakovaně česky, kteroužto řeč on neovládal. Pokud Mělničtí nutně potřebovali adresovat někomu německy psaný list, museli si

²⁵² Podrobněji Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*.

²⁵³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 147.

²⁵⁴ Tamtéž, Kniha 49a, všitý list mezi fol. 54 a 55. Nedatováno, asi kolem 1640.

²⁵⁵ Tamtéž, Kniha 75, fol. 53 (rok 1643).

²⁵⁶ Tamtéž, fol. 109-110 (asi květen 1645).

²⁵⁷ Byl jím opět zvolen v březnu 1646. Tamtéž, fol. 127.

²⁵⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 119 – 5. února 1643 Mělničtí komisařům nad vinným táčem. Že primas Daniel Klauďán, který měl na starosti poplatky za víno, je již čtyři týdny pryč.

²⁵⁹ Tamtéž, Kniha 76, fol. 21. Rychtář Jan Růže zmizel na jaře 1647.

²⁶⁰ Tamtéž, Kniha 19, fol. 150 (říjen 1647).

²⁶¹ Tamtéž, fol. 104. Stalo se roku 1641.

²⁶² Když sestra Melichara a Kašpara Šolce, Markéta Prochová z České Lípy, vedla spor o pozůstalost v Mělníce, upozorňoval Kašpar Šolc na to, aby nepodávala svou korespondenci v německém jazyce, ale podle práva česky. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1768-1772 (rok 1633).

opatřit překlad, a to poměrně komplikovaně.²⁶³ Zda mezi nižšími sociálními vrstvami byli Němci, či příslušníci jiných národnostních menšin, není možno vysledovat. Jména obyvatel v dochovaných pramenech tomu ovšem nenasvědčují. Stejně překvapivé je, že se zde za celých třicet neobjevili vůbec žádní příslušníci židovské diaspory. Ve městě pro ně tehdy nebylo místo, ačkoli nepočetní Židé tu v předchozích staletích žili (ale jen do poloviny 16. století) a později, cca od počátku 18. století, také.²⁶⁴ Nejbližší židovská komunita obývala blízké městečko Byšice. Mělnická výlučnost v jednodušším národnostním složení tedy ani za třicetileté války nebyla nijak narušena, nemnozí cizinci se zde usadili až později.

2.2.3. Sociální stratifikace a profesní složení

V rámci českého raně novověkého města existovalo několik sociálních skupin, vzájemně oddělených bariérou stavovské hrdosti. Nikoli však neproniknutelnou, což platí minimálně dvojnásob pro éru třicetileté války, kdy byly lidské zdroje na nejvyšší míru vyčerpány.

Hierarchicky nejvýše stáli skuteční měšťané, tedy ti, kteří disponovali držbou městerského domu, nejlépe na rynku nebo v jeho blízkém okolí, a do knih zaneseným měšťanským právem. Ve svém majetku měli snad bez výjimek i další nemovitosti, zvláště vinice, nezřídka s viničním lisem a s vlastním osazenstvem, někdy i polnosti apod. Živili se vinařským podnikáním nebo výnosným řemeslem. Měšťanské domy byly natolik prostorné, že zde zázemí našla nejen celá vlastní rodina, ale i několik čeledínů a služek, případně i podružská domácnost. Téměř výlučně z měšťanských řad pocházela takzvaná radní elita, skupina osob, která se angažovala v městské správě. O mělnickém patriciátu rozhodně mluvit nemůžeme, kritérium pro zařazení k němu zde nesplňoval nikdo.²⁶⁵ Ani ti nejzámožnější, Nedvědové, Husové a Pruškové, se k oprávnění být takto klasifikováni zdaleka nepřiblížili, termín patriciát by měl zůstat pro české země sledované doby vyhrazen pouze Praze a Vratislavi, polemizovat by se snad ještě dalo o několika dalších. Mělnickým elitám se budu věnovat detailněji, nicméně předesílám, že o zámožnosti se v důsledku událostí u nich stěží dá mluvit, zvláště ne v pozdějších letech. Přesto ve srovnání s nižšími skupinami na tom byli ekonomicky lépe a do budoucna mohli využít svůj nemovitý potenciál. Nemalou roli při zařazení mezi měšťanstvo sehrávala také starožitnost rodiny. Tento aspekt byl ale nutně záhy upozaděn, jelikož tradiční rody z Mělníka za třicetileté války téměř zmizely a celé mělnické měšťanstvo se od počátku třicátých let neustále početně propadalo. Ve sledovaném období byl v Mělníce měšťanem pouze asi každý druhý až třetí hospodář.

Zbývající hospodáře „trpící s městem“ budu nazývat obyvateli. Mělnické nemovitosti obyvatelů, jako hlavní kritérium pro zařazení do vyšší sociální skupiny, nebyly tak lukrativní. Obyvatelé žili většinou v domech ve vedlejších ulicích nebo na předměstí, vlastnili ale také další nemovitosti. Na rozdíl od měšťanů se však jednalo o nerozsáhlé polnosti a o menší vinice, třeba jen o několika řádcích, a navíc ne v tak výhodných polohách pro pěstování. Vzestup mezi měšťany pro ně vyloučen v žádném případě nebyl, způsobů průniku bylo několik, sňatkem či dědictvím počínaje a ekonomickým úspěchem ve svém oboru konče.

²⁶³ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 17 – 8. února 1647 kvůli německému překladu suplikace, která měla být zaslána císařovně do Vídně nebo Tamtéž, Kniha 75, fol. 51 – na podzim 1642 Mělnickým hofrychtěř věnných měst sliboval, že jejich suplikaci Leopoldu Vilémovi přeloží do němčiny.

²⁶⁴ Blanka ROZKOŠNÁ-Pavel JAKUBEC, *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*, Praha 2004, s. 246.

²⁶⁵ K terminologii např. Jiří PEŠEK, *Pražské městerské elity středověku a raného novověku. Úvodní zamyšlení*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městerské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22)*, Praha 2004, s. 7-22 a Michaela HRUBÁ, *Možnosti výzkumu měšťanských elit v prostředí královských měst severozápadních Čech*. In: Tamtéž, s. 195-196.

Mezi obyvateli nacházíme zvláště zástupce méně výnosných řemesel a drobné živnostníky (mj. hokynáře). Rozdíly samozřejmě nalezneme i při komparaci inventářů jejich nemovitostí s těmi měšťanskými – obyvatelské domy obecně neměly tolik místností a i jejich vybavení bylo prostší. Také pokud měli obyvatelé vůbec nějakou čeleď, jednalo se v porovnání s měšťany o výrazně nižší počet tohoto služebnictva. Menší majetnost pro obyvatele však byla za třicetileté války i jejich určitou výhodou. Odváděli menší sbírky a v jejich domech nenocovalo tolik vojáků, často nenasytní důstojníci raději dali přednost bohatému měšťanskému domu před skromnou obyvatelskou domácností.

Od středověku byli v Mělníce nezanedbatelnou složkou městského obyvatelstva podruzi.²⁶⁶ Tedy lidé, kteří vedli relativně samostatnou poddomácnost v rámci cizí nemovitosti, protože žádnou vlastní kvůli nedostatku finančních prostředků nedisponovali.²⁶⁷ Proto byli sociálně nižší skupinou než měšťané a obyvatelé, vyřazenou z možnosti podílet se na obecní samosprávě. Ale to neznamená, že je hned můžeme přiřadit k vrstvě nejnižší, neřku-li k chudině. Jejich domácnost, s velmi volnou vazbou na domácnost majitele domu, mohla skýtat slušné zázemí a podruzi mohli vykonávat řemeslo nebo jinou živnost. Přílepkování v obživě podruhům přinášel kromě řemesla i další druh podnikání, ti mělničtí např. za třicetileté války chovali prasata a skot. Ačkoli radní konstatovali, že je to novinka, mělo se jim to povolit, nicméně s podmínkou pravidelných poplatků za každý kus dobytka.²⁶⁸ Vzhledem ke svému nižšímu sociálnímu statutu byli podruzi využíváni také na práce, do nichž se mělnickým měšťanům a obyvatelům příliš nechtělo. Ať již se to týkalo rozebírání provizorního dřevěného mostu přes Labe²⁶⁹, opravy fortifikace²⁷⁰ nebo čištění kalu v jedné z městských ulic²⁷¹. Společně s usedlíky byli podruzi také povinni chodit ve válečných dobách na hlídky a v případě nutnosti upozornit na nebezpečí.²⁷² O jejich podradnějším postavení svědčí i to, že když byly jedné noci uřezány v Mělníce pobývajícím císařské artilerii přezky a pásy u děl, mělo se pátrat v podružských domácnostech, zda by se tu nenalezly nějaké stopy.²⁷³ Stěžejí odhadneme, v kolika mělnických domech za třicetileté války podruzi žili, dosvědčení jsou jen v nemnoha, ale jejich počet mohl být relativně vysoký, jak naznačují i údaje z matriky.²⁷⁴ Podruzi byli prokazatelně v nejbohatších mělnických domech. Po odchodu jednoho z mělnických měšťanů, který nedokázal snášet nároky vojáků, peroucích se s ním i s jeho podruhy²⁷⁵, vedla jeho domácnost podruhyňě, která tu zaopatřovala masem, chlebem, pivem a dalšími viktualiemi nejprve pět vojáků a jedno pachole, později již sedm rejtarů a pět pacholat.²⁷⁶ Dokázala obstát, čímž určitě prokázala hospodářské vlohy, které tedy mohly být vlastní i podruhům. Kvůli válečným důsledkům bylo rovněž běžné, že se podruhem stal hospodář, který předešle disponoval vlastní nemovitostí. Jistý obyvatel ze zničeného mělnického předměstí tak přišel o svůj dům po rodičích, a protože jiné obydlí k dispozici neměl, musel mezi místními sousedy zůstat jako podruh v nevlastním. Chtěl si ale opět

²⁶⁶ Jejich počet v Mělníce by na základě údajů z matriky (ovšem neúplných) bylo snad možné odhadnout na jednu osminu až desetinu veškerého městského obyvatelstva (vroce 1624 se jednalo o 19 dětí podruhů z celkového počtu 117 pokřtěných; 1635 – 13/73; 1645 – 2/16; 1646 – 3/32; 1648 – 4/47; 1651 – 6/57; 1652 – 8/55). Dá se ovšem předpokládat, že ne vždy byla skutečně k narozenému dítěti z podružské domácnosti připsána v matrice příslušná poznámka. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

²⁶⁷ Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996, s. 90-92.

²⁶⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 38 (23. dubna 1648).

²⁶⁹ Tamtéž, Kniha 18 – Kopiař A, fol. 5. Mělničtí v lednu 1636 komoře, že most byl rozebrán minulý týden.

²⁷⁰ Tamtéž, Kniha 75, fol. 68 (29. září 1643 – oprava Labské brány).

²⁷¹ Tamtéž, fol. 134 (červen 1646). Cílem byla využitelnost kalu pro hašení při případných požárech.

²⁷² Např. SOKA Mělník, AM Mělník Kniha 76, fol. 21 (březen 1647).

²⁷³ Tamtéž, Kniha 75, fol. 80, 15. března 1644.

²⁷⁴ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

²⁷⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1820 (nedatováno, po 1632) – Jan Janáček radním.

²⁷⁶ Tamtéž, fol. 1756-1757 (rok 1632).

postavit skromné obydlí na místě zboření jiného domu a žádal na sklonku války městskou radu o souhlas a o povolení, aby si mohl posbírat nějaké kamení z některé z mnoha místních poustek.²⁷⁷ I jako podruh tedy měl alespoň minimální prostředky, které by mu umožnily výstavbu vlastní nemovitosti. Po nepřátelských útocích přišli o střechu nad hlavou také jiný mělnický hospodář se svou manželkou, které do vlastního domu jako podruhy přijali jejich známí. Později si onen podruh patrně činil nějaké nároky na majetek, který měl v domě údajně zanechat. Hospodář ale oponoval tím, že jeho výlohy na oba manžele byly vyšší než hodnota toho, co si postižený muž do jeho domu přinesl. Navíc, když byl podruh v době první švédské okupace nemocen, staral se o něj, a když zemřela jeho manželka, vypravil jí pohřeb, včetně truhly a pohřebních šatů, aniž by za to něco chtěl. Oba zchudlí manželé u svých známých zůstali přes dvě léta a za byt prý nedali ani krejcar.²⁷⁸ Jedná se o sice ojedinělý případ zdokumentovaných vzájemných vztahů mezi hospodářem a podruhem, ale takových podruhů z donucení jistě byla v Mělníce čtyřicátých let celá řada.

Mnohem méně znalostí máme o počtech a osudech čeledi a služebnictva v mělnických domech. Letmé zmínky v městských knihách a spisech dosvědčují, že asi nemálo mělnických domácností k dispozici čeledíny a služby mělo. Služebné děvečky a čeledínové se zde rekrutovali běžně ze synů a dcer poddaných z okolních panství, zvláště z toho zámeckého, když tomu předcházela žádost vrchnosti o propuštění do služby. Vlastním zdrojem byly obecní nemovitosti, tedy statek Dolní Přívory a příměstské vsi. Při nástupu do služby se nepochybně jednalo o velmi mladé jedince, jejichž věk ale v Mělníce stanovit nedokážeme, protože dostupné prameny jej neuvádějí. Snad se ale příliš nelišil od jiných českých míst, pro něž mohla být sonda díky existenci podkladů podniknuta, pak by šlo o mladé muže a ženy ve věku asi 15-25 let.²⁷⁹ Následně tu mohli někteří sloužit až do svého stáří, jiní se vrátili na otcovské grunty či si pořídili vlastní domácnost jinde. Pozoruhodné je, že víme i o několika případech, kdy si mělnický soused některou ze služebných dívek vzal za právoplatnou manželku. Např. zejdlicovskou poddanou ze vsi Polep si za budoucí choť vyhlédl dokonce přední mělnický měšťan, povoláním zlatník. Dívku nepochybně spatřil v domě mělnického radního, kde sloužila, a musela jej zaujmout (svou krásou či duchem?) natolik, že neváhal překročit stavovskou bariéru, která je dělila, a usilovat o dívčino propuštění z poddanství.²⁸⁰ Zdaleka přitom nebyl výjimkou.²⁸¹ V mělnických i jiných domácnostech měly služebné dívky²⁸² na starosti tradiční domácí práce – pomoc v kuchyni, úklid, praní prádla apod. Chodily také žnout trávu na okolní louky a pásly domácí zvířectvo. Dokonce i na trávě ve vinicích, odkud byly vyháněny.²⁸³ Čeledínové, jichž bylo nepochybně méně než děveček, pomáhali s fyzicky náročnějšími pracemi, např. při zaopatřování dřeva na otop, při práci na vinicích apod., nebo hospodáře doprovázeli při jeho obchodních cestách, kde měli funkci jakýchsi závozníků i ochrany svého chleboďárce.²⁸⁴

²⁷⁷ Tamtéž, fol. 4655 (15. ledna 1647) – Jan Přihoda radním.

²⁷⁸ Tamtéž, fol. 4402.

²⁷⁹ Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 87. Autoři vycházejí z výzkumů na Třeboňsku.

²⁸⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 211 – Mělničtí Ladislavu Zejdlicovi ze Šenfeldu a na Encovanech (1622). Zlatníkem byl Jan Šeller, jeho novomanželkou jistá Barbora.

²⁸¹ Srovnej SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643: roku 1636 si soused Jiří Velcl vzal za ženu služebnou děvečku Annu, roku 1655 měšťan Jan Kohejl děvečku Dorotu.

²⁸² Studie podobná práci Renate DÜRR, *Mägde in der Stadt. Das Beispiel Schwäbisch Hall in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main – New York 1995 v českém prostředí dosud chybí.

²⁸³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 112-113. 25. července 1645 takto byla napomínána celá obec, protože bylo podezření, že děvečky pod zástěrkou pasení dělají škody na ovoci.

²⁸⁴ K nim zvláště Eduard MAUR, *Čeď a tovaryši v soupisu podle víry z roku 1651*, Historická demografie 23, 1999, s. 85-135.

Zbývající skupiny zahrnu do jediné kategorie jako jedince na okraji mělnické společnosti.²⁸⁵ V nedávno vystavěném mělnickém špitále v blízkosti kostela sv. Petra a Pavla nacházeli skromné zaopatření nejnuznější obyvatelé, kteří se kvůli chatrnému zdraví a pokročilému věku nedokázali uživit a přitom neměli příbuzenstvo, které by se o ně mohlo postarat. O umístění do špitálu rozhodovala městská rada na základě posouzení předložené žádosti – seznala-li ji za oprávněnou, bylo žadateli umožněno žít ve špitále a přilepšovat si mezi mělnickými sousedy almužnou. Asi by nebylo nijak překvapující, pokud by se za třicetileté války počet zájemců o umístění do tohoto předchůdce domu seniorů výrazně zvýšil, přesná čísla nicméně ani v tomto případě neznáme. Řádově se mohlo jednat maximálně o několik jedinců. Prostředky na jejich zaopatření se scházely ze zádušních příjmů, z příspěvků z panství mělnického zámku a z milodarů mělnických obyvatel. V polovině třicátých let byl dán „fedrovní“ list na živění se almužnou starému tesaři, pobývajícimu ve městě přes půl století. Nedokázal se uživit jednak pro pokročilý věk, jednak proto, že byl při nedávném nepřátelském vpádu o všechno obrán.²⁸⁶ Podobně se svou žádostí u Mělnických uspěli i jeden zestárlý kuchař, který v Mělníce pracoval téměř třicet let²⁸⁷, a další tesař.²⁸⁸ Je však otázkou, zda byli zároveň přijati i do zdejšího špitálu, spíše se kloním k domněnce, že nikoli. Do něj se průkazně dostala např. „chromá a potřebná“ žena, ovšem v zápise o ní bylo zmíněno, že tu byli i další almužníci.²⁸⁹

Námezdní dělníci²⁹⁰, nejčastěji vinařští, žili buď přímo v domech majitelů vinic a polností, nebo v jejich příměstských chalupách. Případně ve viničních lisech a boudách na vinicích. Zámožnější mělničtí obyvatelé měli vlastního vinaře odborníka, který se o vinice staral a potřebné dělníky také sám najímal. Sezónní práce začínaly hned zjara, většinou v březnu, kdy bylo práce na vinicích nejvíce. Poté bylo potřeba mnoha rukou až na podzim při sklizni a zpracování úrody. Vzhledem k rozsáhlým plochám, na nichž se vinice u Mělníka rozkládaly (i vzhledem k tomu, že vinice tu nepatřily jen místním obyvatelům, ale také mnoha přespolním, šlechtě a církevním institucím, která také potřebovala vlastní dělníky), se dá předpokládat, že jich tu během sezóny žilo několik set. Např. jen Alžběta Kobrová zaměstnávala na svých mělnických vinicích v posledním válečném roce osm vinařů.²⁹¹ Živel to byl velmi bujarý a stěží kontrolovatelný, analogii k nim bych viděl nejlépe v jihočeských rybníkářích – ostatně jako mezi rybníkáři i mezi vinařskými dělníky bylo vysoké procento nekatolíků ještě v poválečných letech. Práci vykonávali za fixní odměnu, která byla velmi nízká a jednotná, aby si majitelé vinic dělníky navzájem nepřetahovali. Vše si ovšem líbit dělníci nenechali. Když měli být v souvislosti se zavedením tzv. dlouhé mince ošizeni, odmítli za tuto měnu pracovat.²⁹²

Dominantní profesí, jak z hlediska majetkového, společenského a snad i početního, byli v Mělníce vinařští nákladníci. Tedy jedinci, kteří se živili pěstováním vinné révy, jejím zpracováním na tekutý produkt a následným prodejem. Ostatní profese byly vinařstvím zastíněny, ačkoli s vinaři samozřejmě koexistovaly. Traduje se, že od založení města ke

²⁸⁵ Viz obecně zaměřenou studii Jaroslav PÁNEK, *Okrajové vrstvy obyvatelstva českých měst a městeček v 16.-18. století*, DocP 16, 1998, s. 49-53.

²⁸⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 18, Kopiař A, fol. 8 (březen 1636, tesař Petr Grunt).

²⁸⁷ Tamtéž, Kniha 76, fol. 39. Jednalo se o Janu Procházku v roce 1648.

²⁸⁸ Tamtéž, Kniha 16, fol. 109-110 (léto 1621). Byl jím Jan Hendrich.

²⁸⁹ Tamtéž, Kniha 76, fol. 27. Šlo o Mariánu Hubatkovou.

²⁹⁰ Srovnej Valentin URFUS, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16.-18. století*, Právněhistorické studie 2, 1956, s. 198-242.

²⁹¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4756 (nedatováno, 1648; vloženo do fol. 4753, společně s fol. 4754-4755) – mělničtí starší obecní mělnickému císařskému rychtáři, purkmistru a konšelům.

²⁹² Tamtéž, fol. 191-192 – Mělničtí 29. března 1622 Albrechtovi z Valdštejna.

každému z domů uvnitř hradeb patřila jistá plocha vinic.²⁹³ I analýza pramenů z námi sledovaných let potvrzuje, že z měšťanů a sousedů vinici nevladl jen málokdo. Každého z majitelů vinic ale přirozeně nemůžeme považovat za vinařského nákladníka. Přířknutí této profese jednotlivým mělnickým obyvatelům je značně komplikované, v dobové terminologii tak není označován nikdo. Bez pochyb k nákladníkům můžeme zařadit osoby, které zastávaly perkmistrovský úřad, obdobu funkce řemeslnických cechmistrů. Např. v roce 1628 jimi byl čtyřlístek²⁹⁴, který o rok později tvořil plnou třetinu mělnické městské rady. Perkmistrovský úřad zastávali i další členové radních elit. Problém je v tom, že většina z těchto mužů byla zároveň cechmistry některého z místních řemeslnických sdružení a rozřazování mělnických hospodářů na vinařské podnikatele a ty ostatní by tak bylo nutně pouze hypotetické. Napovědět by mohly inventáře pozůstalostí, které by zahrnovaly i domovní sklepy, ty ale nejsou k dispozici. Přesto si dovoluji vyslovit názor, že nákladníci vína se kryli s místní elitou, radní a majetkovou, často provozovali i jiné řemeslo, protože vinařství je plně zaměstnávalo jen v určitých sezónních obdobích, a ve chvíli, kdy bylo toto řemeslo v regresu (za války běžně kvůli nedostatku surovin či odběratelů), jim vinice poskytovaly důležitý příjem. Nákladníci představují také jediný známý případ dálkových kupců, o exportu jiných mělnických komodit nejsou zprávy.

Řemeslníci se v raně novověkém Mělníce sdružovali do několika cechů. První místo zaujímali řezníci, následovali sladovníci, pekaři, krejčí, spojený cech kolářů, kovářů a bednářů, dále kožešníci, ševci, zámečníci, spojený cech provazníků, truhlářů a zámečnicků, soukeníci. Jejich cechmistrů se rovněž většinou řadili k místní elitě, byť toto tvrzení neplatí bezvýhradně. Zatímco řemeslníků zastupujících uvedené cechy bylo více, v dalších případech se již většinou jednalo jen o jednotlivce. K vůbec nejzámožnějším mělnickým rodům přitom patřila mydlářská rodina Nejedlých, která však byla postižena emigrací. Nemalejším majetkem disponoval také zlatník Šeller. Zvláště na předměstí žilo mnoho představitelů stavebních řemesel, zedníků a tesařů, v Mělníce byli i tkalci, koželuzi, kuchaři, perníkář a mnozí jiní – blíže se jim budu věnovat v kapitole o mělnickém hospodářství. Během analyzovaných třiceti let městem prošli zástupci většiny běžných řemesel. Problematictější je stanovení jejich procentuálního zastoupení na celkovém počtu mělnické populace. Vyjdeme-li z toho, že kromě měšťanů a sousedů, kteří měli vlastní tovaryše a učně, provozovali řemeslo také mnozí podruzi, a že i četní nákladníci vína byli zároveň řemeslníky, budeme moci shrnout, že k nim náležela drtivá většina mělnické populace. Jen na okraj podotýkám, že zrádná by mohla být identifikace podle příjmení, když např. Jakub Bednář byl členem cechu zámečnicků.²⁹⁵

Specializovaného vinaře zaměstnávalo jen několik málo rodin, jejich počet proto asi nebyl vysoký, pobyt vinařských dělníků byl většinou sezónní záležitostí. Z dalších živnostníků připadalo větší procento jen hokynářům a kramářům, respektive hokynářkám a kramářkám, protože se jednalo převážně o ženy, které prodávaly na rynku různé „nezbytné“ zboží. Lazebník je dosvědčen pouze jediný – jeho úkolem byla zvláště léčba zranění místních obyvatel. Co se týče obecních zaměstnanců, kat v Mělníce nebyl, město si jej půjčovalo odjinud. Snad mělo alespoň pohodného, který nicméně v pramenech není dosvědčen. Naopak doložena je existence hrobníka, v každém větším městě naprosto nutná. Překvapivá je pramenná absence ponocného, jinak tradičního obecního zaměstnance. Určitý plat, minimální finanční a nijak vysoký naturální, pobírali branní, tedy ti, kteří sloužili v jedné ze dvou městských bran. Odměna brannému v Pražské bráně byla asi vyšší, protože se staral také o

²⁹³ Jiří RÁC, *Nástin dějin předhusitského Mělníka*, VSM 1, Mělník 1982, s. 41-59 a Týž, *Vinařství a předhusitské město Mělník*, Český vinař, Mělník 1970.

²⁹⁴ Václav Zálužský, Jan Šerer, Jiří Zúmr a Jiří Wolf. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 39, fol. 18.

²⁹⁵ Přehled cechů a řemesel pro předbělohorské období poskytuje Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*, s. 88-91.

„městský klenot“, hodinový stroj.²⁹⁶ Městská rada měla k dispozici radního služebníka, který mj. roznášel korespondenci a byl k dispozici zvláště úřadujícímu purkmistrovi.

Intelektuální a byrokratické profese se sice do celkového profesního složení promítaly minimálně, jejich představitelům ale připadala důležitá úloha. Radní písař, placený z obecních důchodů, vedl veškeré městské knihy a často doprovázel radní na místní i přespolní jednání. Je zřejmé, že většina mělnických písařů měla akademické vzdělání a podíváme-li se podrobněji na osoby, které tento úřad zastávaly, zjistíme, že to byli příslušníci předních rodin, nebo osoby, které se v brzké budoucnosti měly prosadit na nejprestižnější místa. Další písaři byli na zámku, což je sice mimo okruh našeho zájmu, ale nesmí být zapomenáno, že se tito ve městě často usazovali a pronikali i do jeho rady. Obec a záduší zaopatřovaly školní personál, původně rektora a dalšího vyučujícího, postupem času se však osazenstvo školy zredukovalo na jediného kantora. Zrovna tak obec se záduším financovaly varhaníka a zvoníka, který byl rovněž správcem chrámových kaplí.²⁹⁷

2.2.4. Mělnická rodina a dopad válečných událostí na její podobu

Sňatek, vytvářející z muže a ženy základ nukleární rodiny, byl sociálně dostupný pro každého z mělnických měšťanů, obyvatel a podruhů, obtížněji jen pro nižší sociální vrstvy. V jakém věku se Mělničtí poprvé ženili a vdávali, nelze dostatečně analyzovat. První dochovaná matrika nabízí údaje o narození až ze dvacátých let 17. století a současně neskýtá žádné využitelné údaje o sňatcích z let čtyřicátých. Ostatně, její torzálně dochované údaje o sňatcích neumožnily ani statistický výzkum kolísání počtu sňatků v jednotlivých válečných letech. V kombinaci matriky s knihou smluv, mj. smluv svatebních, můžeme rekonstruovat potřebná data o věku ženichů a nevěst alespoň fragmentárně.²⁹⁸ Průměr by mohl odpovídat obecně přijímanému údaji o raně novověkých sňatcích mužů ve věku 26-28 let²⁹⁹, byť se zdá, že za třicetileté války byl přeci jen o něco nižší. Získat potřebná data pro obyvatele, podruhy a nižší sociální vrstvy by si nutně vyžádalo mnohem detailnější studium, pro třicetiletou válku navíc s mizivou nadějí na úspěch kvůli absenci minimálně jednoho z potřebných údajů. Průměrný sňatkový věk uvedených skupin však mohl být z ekonomických důvodů výrazně vyšší. Z výše udaných příčin se mi nepodařilo zjistit ani příklady pro sňatkový věk žen, v pozdějších dobách se pohyboval v průměru kolem 22-24 let, existovaly ale i početné případy raněji uzavřeného manželství.³⁰⁰

Neznáme-li sňatkový věk, nemůžeme určit ani věkové rozdíly mezi manželi, v zásadě je ale možno říci, že muž byl o několik let starší. U mužů, kteří se ženili podruhé či potřetí a nevybírali si novou partnerku mezi vdovami, byl rozdíl mezi ním a ženou vyšší. Jeden z mělnických hospodářů se v době, kdy již měl dvacetiletého syna, oženil s děvečkou, nepochybně ještě velmi mladou dívkou.³⁰¹ Právě u těchto případů, kdy jeden z partnerů byl

²⁹⁶ V dobách prosperity se o hodiny staral někdo jiný než branný, nejlépe někdo zběhlý v jejich údržbě a opravách, za třicetileté války se však město snažilo hospodárně tyto dvě úlohy skloubit. Srovnej SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 75, fol. 95 – 25. listopadu 1644 byl do Pražské brány přijat Šimon Zámečník s tím, že bude opatrovat hodinový stroj a bude dbát i o bránu.

²⁹⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 76, fol. 37 (7. dubna 1648).

²⁹⁸ Kristián Klauďán (nar. kolem 1619) se oženil přibližně ve věku 25 let, stejně jako Daniel Střelec, narozený roku 1627, a možná i Daniel Husa, narozený roku 1626 a ženatý před rokem 1652. Použijme pro komparaci i sňatkové věky mělnických měšťanů z pozdějšího časového období – Havel Skála (1644-1717) se oženil nejpozději ve třiceti letech, Matěj Dellaost (1661-1736) ve čtyřiaadvaceti, Karel Dráždanský (1715-1781) a Antonín Jarolím Tlustý (1725-1788) shodně v roce, kdy jim bylo 25 let, Tobiáš Daniel Husa (1715-1792) se ženil jako osmadvacetiletý a Václav Suchánek (1687-1769) dokonce poprvé až ve třiatřiceti letech.

²⁹⁹ Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 61.

³⁰⁰ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, kniha 2: narození 1653-1681, oddaní 1653-1681, zemřelí 1653-1680.

³⁰¹ Tamtéž, kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

z vyšší a druhý z nižší společenské vrstvy, byl věkový rozdíl výraznější. I mladší muž se ale mohl oženit s o mnoho starší ženou. Konkrétně třeba David Rafael Prušek, kterému mohlo být nejvýše kolem třiceti let, si vyhlédl vdovu po někdejším primasovi, s nímž paní žila řadu let a přitom již předtím byla provdána za jiného zdejšího měšťana. Zde však hlavní roli sehrály důvody majetkové – i díky sňatkům se zámožnými vdovami z tradičních rodů se ve třicátých a čtyřicátých letech zformovala nová mělnická elita. To budu dokumentovat hned v následujícím odstavci.

Sňatkovými partnery mělnických obyvatel se nejčastěji stávali příslušníci stejné sociální vrstvy, někteří ale zamířili níže, jiní naopak výše. Výjimkou tak nebyly ani de facto morganatické sňatky mezi mělnickými měšťany a příslušnicemi rytířského stavu.³⁰² O měšťanech a sousedech, kteří si manželku naopak vybrali mezi služkami a děvečkami, již byla řeč v jiných souvislostech. Jak nás matrika informuje, na stejné sociální úrovni si mělničtí obyvatelé vybírali partnery především ze svého města, ale velmi běžné byly i sňatky s přespolními. Vysoké procento nevěst mělnických měšťanů pocházelo z Prahy, další byly z blízkých královských měst – z Mladé Boleslavi, ze Slaného či z Nymburka – ale i z měst vzdálenějších, jeden mělnický hospodář si přivedl manželku až ze Sušice. Mělnický císařský rychtář doby stavovského povstání se pár let před defenestrací oženil s dcerou novobydžovského primase. Totéž platí o provdávání mělnických dcer za hranice města. Praha jako jejich nový domov přitom byla první v pořadí, víme i o Kostelci nad Labem, o České Lípě a o dalších městech. Byly však rovněž případy, kdy se muž přizemil do Mělníka a usídlil se na manželčině majetku. Mezi mělnickými dívkami a ženami si své manželky s pravidlem vybírali zámečtí úředníci, hejtmané, purkrabí a písaři. Zvláště ekonomicky zajištěné vdovy tyto muži preferovali.³⁰³ Jinak ale byly první sňatky převážně motivovány založením rodiny a zplozením potomků, až druhé a další sňatky měly častěji ekonomický a společenský aspekt. Dodejme také, že počet sňatků, ve dvacátých letech ještě relativně vysoký, ve třicátých a čtyřicátých letech rapidně poklesl, zvláště z důvodů populačních.

Na základě dostupných pramenů jsem se pokusil rekonstruovat podobu několika nukleárních mělnických rodin. Z nich je patrná vysoká dětská úmrtnost, charakteristická pro celý raný novověk – období třicetileté války tím spíše z tohoto směru nijak nevybočilo.³⁰⁴

Tabulka č. 5 – Počty narozených chlapců a dívek v letech 1625-1648

Rok	Chlapců	Dívek	Neuvedeno	Celkem
1625	28	25	2	55
1626	49	42	1	92
1627	75	52	4	131
1628	51	48	1	100
1629	66	53	1	120

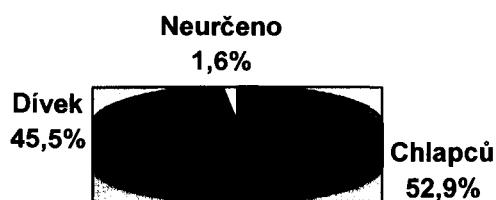
³⁰² Kateřina Plačková oženila svého syna s dcerou rytíře Jana Housete z Krásné Hory (SOkA Mělník, AM Mělník, kniha 104., fol. 101. Sňatek byl dojednán roku 1619), císařský rychtář Jakub Žamborský za svou druhou choť pojal Alžbětu Čejkovou z Olbramovic, David Rafael Prušek se po smrti své první manželky oženil s Ludmilou Johanou Konecchlumskou z Konecchlumí a Zikmund Machuta uzavřel sňatek s Annou, dcerou hejtmana teplického panství Jindřicha Kagera.

³⁰³ Hejtman Martin Prušek se oženil s Annou Plačkovou, ovdovělou Sobotovou, hejtman Jakub Žamborský s vdovou po Janu Korešovi, purkrabí Jiří Jílek s vdovou po Firmiánovi Kolínském, duchovní písař Jan Šerer s vdovou po Šimonu Čapkovi, obroční písař Jiří Senický s vdovou po Jiřím Pokorném. A bylo jich mnohem více.

³⁰⁴ Např. Danielu Střelcovi a Václavu Zálužskému zemřeli během dvacátých let čtyři potomci, Havlu Byškovskému dokonce pět. Jakub Zlatohlávek od konce let dvacátých do poloviny třicátých ztratil svých pět velmi malých dětí a krátce po nich i manželku. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

1630	60	45	2	107
1633	36	40	1	77
1635	38	35	-	73
1636	38	30	-	68
1638	32	31	-	63
1642	13	19	-	32
1644	20	13	2	35
1645	9	7	-	16
1646	19	13	-	32
1647	13	10	3	26
1648	21	26	-	47
Celkem	568	489	17	1074

Poměr počtu narozených dívek a chlapců

Z tabulky a z grafu je patrný vyšší podíl narozených chlapců, což odpovídá poznatkům i z jiných míst Čech.³⁰⁵ Rozdíl se pak vyrovnával vyšší chlapeckou úmrtností v nízkém věku, byť toto tvrzení nemohu v Mělníce prameny pro mezerovitost matricy dokumentovat. Nijak výjimečné nebylo narození dvojčat, zjištěné ve městě sledovaných let celkem devatenáctkrát. Pokud se jednalo o chlapce a o dívku, dostali nejčastěji jména Adam a Eva. Historik Eduard Maur předpokládá, že za války poklesla míra porodnosti, což ještě zhoršilo demografickou bilanci (odkládání sňatků, úmrtí jednoho z manželů, nejistá situace...)³⁰⁶ Pravdou je, že rodina s větším počtem dospívajících dětí byla v Mělníce řídkým jevem, o štěstí mohl mluvit ten, kdo měl jako stárnoucí hospodář možnost předat správu domácnosti dospělému synovi. I vysoká dětská úmrtnost měla za důsledek to, že většina tradičních mělnických rodin válku nepřežila. Větší vitalitu projevilo jen několik málo rodů. Pokud se chlapec dožil školního věku, býval posílán do městské školy, některé děti ale docházku s vědomím svých rodičů zanedbávaly.³⁰⁷ V adolescentním věku chlapci rodinu často opouštěli, kvůli dalším studiím, nebo proto, že se chystali vyučit řemeslu mimo Mělník.³⁰⁸ Zaznamenané jsou i případy vstupu mělnických mladíků do církevních řádů a přirozeně s ohledem na pojednávanou dobu i do

³⁰⁵ Ačkoli zkoumaný soubor není zcela dostačující, neboť nedosáhl počtu 1.600 zápisů

³⁰⁶ Opírá se o Soupis podle víry, který ukazuje nízký podíl osob ve věku 10-25 let a méně dětí do pěti let než dětí ve věku 5-9 let, což jeho předpoklad potvrzuje. In: Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, s. 69.

³⁰⁷ Viz např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 15 (rok 1641).

³⁰⁸ To je zachyceno díky vydávání listů o řádném zplození – např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 104: 7. května 1641 takový list dostal mladý Daniel Jedlička, který se chystal do Prahy vyučit se mydlářem v tamním cechu.

vojska. O výchově mělnických dívek se z pramenů nedovídáme téměř nic, v drtivé většině však byly jistě vychovávány doma a připravovány na vstup do manželství.

Kromě nukleární rodiny, kterou také můžeme označit pojmem klasická, existovaly v Mělníce, stejně jako jinde, další typy domácností.³⁰⁹ S výjimkou neúplných, pěstounských a vdovských a vdoveckých domácností jsou nicméně ty ostatní (svobodných jedinců, spolu žijících příbuzných, spolu žijících nepříbuzných a komplexních domácností s více manželskými páry) prakticky nesledovatelné. Je navíc zřejmé, že tvořily mizivé procento z celkového počtu. Zato neúplné rodiny, v nichž žila buď matka s dětmi nebo otec s dětmi, nebyly ničím výjimečným. Nicméně zvláště muži ve vdoveckém stavu dlouho sami nezůstávali a svým dětem přiváděli novou opatrovatelku. Starší ženy poreprodukčního věku zůstávaly po ovdovění vdovami častěji a byly tak nuceny vést samostatnou domácnost. Asi na počátku čtyřicátých let jejich domácnosti představovaly přibližně šestinu všech mělnických hospodářství uvnitř hradeb.³¹⁰ Do pěstounské rodiny se dostávali nezletilí sirotci³¹¹, kteří ztratili oba rodiče. Ujímal se jich příbuzní nebo přátelé jejich rodičů, kteří kromě výchovy měli také udržovat v co nejlepším stavu majetek svěřených dětí.³¹²

2.2.5. Žena, její postavení v mělnické společnosti a válečné strasti

Primárním úkolem provdané ženy zůstávalo pochopitelně i ve sledovaném období kromě starosti o domácnost povítí potomků. V porovnání se dneškem ale bylo reprodukční období ženy mnohem náročnější s porody rozprostřenými do dlouhého časového intervalu, výjimečně nebyly ani několikeré porody v rozmezí dvaceti let³¹³, přičemž v některých případech se jednalo o porody v každoročních intervalech.³¹⁴ Následná výchova dětí byla rovněž téměř výhradní záležitostí ženy, bohužel v mělnickém městském prostředí o ní nemůžeme říci nic konkrétního. Snad jen, že i zde k výchově vlastních dětí nezřídka přistoupila výchova manželových dětí z předchozího manželství či sirotků z příbuzenstva.³¹⁵ Je otázkou, nakolik přitom žena preferovala děti vlastní před nevlastními, nejen ve výchově, ale i v případných majetkových nárocích.³¹⁶ Každopádně mimořádná vazba mezi matkou a synem vznikala ve chvíli, kdy žena ovdověla a syn (synové) představoval jedinou jistotu jejího budoucího zaopatření a pomoci s hospodářstvím. Zvláště dobře je toto dokumentováno u žen, jejichž synové měli sloužit, či již sloužili, jako vojáci v armádě, ať již stavovské nebo císařské. Jedna z ovdovělých mělnických hospodyň se na radní v době stavovského povstání obrátila s tím, že její nejstarší syn jí zemřel, druhý byl momentálně vážně nemocný a vypadalo to, že nepřezijí, třetí pak sloužil již dva roky ve stavovském vojsku. Prosila, aby byl její syn z vojska propuštěn.³¹⁷ Zhruba ve stejné době psala mělnickým radním jiná vdova, když se doslechla, že by chtěli jejího jediného, osmnáctiletého syna odeslat jako vojáka do

³⁰⁹ K typologii Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 35-36.

³¹⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 39, fol. 183-184.

³¹¹ K definici Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, s. 89-90.

³¹² Ve třicátých a čtyřicátých letech se úplnými sirotky staly např. děti z rodiny Tlustých, Sýkorů a Smetiských, které přitom měly právní nárok na rodičovský dům ve městě. SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 39, fol. 180-181 a 183-184.

³¹³ Jako v případě Doroty Jedličkové – první syn přišel na svět roku 1623, asi poslední roku 1643. . SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

³¹⁴ Alžběta Sideriová tak stihla čtyři potomky během necelých pěti let. Tamtéž.

³¹⁵ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 49a, fol. 36 – rok 1637, sirotci po Václavovi Liběchovském.

³¹⁶ Tuto otázku si položila i Alice VELKOVÁ, *Venkovské ženy v letech 1650-1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti*, s. 140. Z Mělníka transparentní případy takového upřednostňování nejsou známy.

³¹⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 16, fol. 39 – nedatováno (jistě 1620), Mělničtí Ondřeji Matyášovi Kherrausovi, hejtmanu nad jedním pěším praporem krále Fridricha Falckého.

pole. Kromě toho, že byla přesvědčena o synově věkové nezpůsobilosti k takovému úkolu, zazněl v její argumentaci podstatný aspekt značné finanční tísně a naděje, že syn jí bude v budoucnu oporou.³¹⁸ Takových případů bylo více i později.³¹⁹ Podobně se matka starala o osud svého syna ve chvíli, kdy se tento dostal pro nějaké méně závažné přečinění do vězení.³²⁰

Další, ačkoli mnohem volnější vazbu k jiným dětem si žena vytvářela tím, že přijala úlohu kmotry.³²¹ Výběr kmoter byl nezřídka prestižní záležitostí, i u něj můžeme sledovat nezpochybnitelné preference – kmotrami v Mělníce se nejčastěji (a opakovaně) stávaly zámožné měšťanky nebo manželky předních radních. Jedna z nejžádanějších, manželka císařského rychtáře a posléze primase Martina Pruška se v rozmezí několika málo roků během dvacátých let stala kmotrou hned osmkrát, a to ještě několikrát vystupovala při křtu v roli svědkyně. Rovněž manželka předchozího primase se stala ve dvacátých letech mnohonásobnou kmotrou, stejně jako manželka tehdejšího císařského rychtáře. Ve třicátých letech patřila k nejvyhledávanějším kmotrám manželka primase Davida Pruška Ludmila Johana, tím spíše, že byla jako rozená Konecchlumská z Konecchlumí vyššího, rytířského stavu.³²²

Kromě výchovy dětí měla městská žena na starost péči o celou domácnost³²³ a ani vedení vlastní živnosti vdanou mělnickou ženou za třicetileté války nebylo řídkým jevem. Zvláště na rynku, případně i v renesančním podloubí severního domovního bloku, byla prodávajících hokynářek celá řada.³²⁴ Pokud žena ovdověla, stala se často samostatnou hospodyní na celém majetku svém a svého skonavšího muže. Samostatně hospodařící ženou ale nutně nemusela být jen vdova. Jeden mělnický soused se např. nechal naverbovat jako voják k císařskému pluku a odjel s ním z města, ačkoli byl ženatý. Jeho manželka s tím patrně byla srozuměna, protože krátce předtím mu nechala veškerý svůj majetek zapsat.³²⁵ Takové ženy musely však poté počítat s rozšířeným polem působnosti a povinností. K těm tradičním přistupovala starost o veškeré nemovitosti a movitosti, o rodinnou živnost či o odvádění pravidelných i mimořádných poplatků. Případně ještě musely splácet dům, v němž žily a na němž dosud vázly nevyrovnané pohledávky.³²⁶ A v nejhorším, přitom častém, případě starat se o vojáky přidělené na zaopatřování do jejich domů. Přitom se ale žena nemovitosti snažila nejen udržet, nýbrž případně i rozšířit nebo vhodně arondovat, zvláště s výhledem na prospěch svých dětí. Jedna z mělnických hospodyň tak projevila v posledním roce válečného konfliktu zájem o silně poničený dům ve městě a neodradilo ji ani to, že o dům stál jeho skutečný obyvatel – neměl totiž na nemovitost řádný zápis a své povinnosti zanedbával.³²⁷ Jiná mělnická měšťanka se zase dohodla se známou z blízkého města na vzájemné výměně

³¹⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1812 (nedatováno).

³¹⁹ Viz např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 86 a fol. 218-219 – záležitost mladého mělnického vojáka, sloužícího v císařském vojsku na jihu Čech.

³²⁰ Na samém sklonku války si tak jedna mělnická matka vyjednala dva zdejší měšťany, aby se postavili jako rukojmí za jejího syna, který byl v panské službě na zámku Nový Stránov a z blíže nespecifikovaného důvodu byl uvězněn. I ona uspěla. Tamtéž, Kniha 49a, fol. 87 – 24. září 1648.

³²¹ K tomu, byť ne pro město, Miroslava MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, Historický obzor 14, 2003, s. 262-276.

³²² SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

³²³ Podrobněji Michael MITTERAUER, *Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien*, Wien-Köln-Weimar 1992.

³²⁴ Srovnej např. vyměření krámů na mělnickém rynku z 8. července 1633 – ANM Praha, Topografická sbírka F, sign. F 127, karton 100 (Mělník).

³²⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 6.

³²⁶ Např. Tamtéž, Kniha 49a, fol. 79 – zápis porovnání o pozůstalost po Havlovi Byškovském z 5. dubna 1639.

³²⁷ Tamtéž, Kniha 76, fol. 43 a 46-47. Zájemkyní byla Mariána Palmová.

zdeděných nemovitostí, přičemž obě tak činily k rukám svých synů.³²⁸ I veškeré majetkové nároky svých napůl osiřelých dětí žena-vdova vehementně hájila.³²⁹ Ne vždy však celý vlastní nebo po muži zděděný majetek dokázala v obtížné válečné době udržet. Musela pak přistupovat k jeho částečnému odprodeji, k hypotéčnímu zápisu³³⁰ nebo k dočasnému pronájmu. To se týkalo zvláště vinic.³³¹ Ostatně, ani mělnická žena-exulantka neztrácela svůj městský majetek ze zřetele, což bylo pochopitelné, protože ten mnohdy znamenal její jedinou naději na slušnou obživu v zahraničí. Není divu, že se před svým odchodem snažila majetek buď výhodně prodat nebo k němu opatřit schopné poručníky, kteří by jí výnosy posílali.

Sebevědomí některých mělnických žen první poloviny 17. století bylo značné. Svůj názor se nebály projevit veřejně, včetně negativního postoje k rozhodnutím pro ně teoreticky nedotknutelné městské rady. Žen, které hanobily mělnické radní, se našla ve sledované době dokonce celá řada³³², jedna jim dokonce přála, „aby jim čert ruku v hlavu vrazil“.³³³ Analogii nemá případ z poloviny čtyřicátých let, jehož ústřední postavou byla Dorota Šererová, manželka mělnického primase. Paní Šererová si vymohla na úřadujícím mělnickým purkmistrovi klíče od radnice, kde byl uskladněn zbytek obecního obilí. Poté se na radnici vydala a obilí si odměřovala, jako by bylo její. Když na to purkmistr něco řekl, vynadala mu a jeho samého prohlásila za zloděje obecního majetku. Ani poté si prý nedala pokoj a purkmistra a jeho rodinu nadále po městě haněla. Dorotin manžel se sice zavázal, že choti domluví, aby tak nešetrně nezacházela s obecními důchody, neotírala si jazyk o radní osoby a raději si hleděla kuchyně³³⁴, ale i tak mu hrozila kvůli chování jeho manželky ztráta primasekého úřadu. Skutečně, při následné obnově byl na místo primase vybrán někdo jiný. Teprve tehdy byl také spor přítomným hofrychtěřem urovnán a označen jím za „nedorozum ženský“. Celou kauzu uzavřel v jedné z městských knih příznačný postřeh – „Mulier mala Herba“.³³⁵

Potíže se ženami a jejich názory měli jejich muži nebo zdejší radní ale zvláště ve věci náboženství. Na otázku, nastolenou Alicí Velkovou, nakolik se ženy v příklonu k jedné z konfesí rozhodovaly samostatně a nakolik podléhaly tlaku společnosti³³⁶, by mohlo prostředí malého města Mělníka nabídnout částečnou odpověď. V první polovině 17. století zde existovala celá řada žen, které se rozhodovaly naprosto samostatně, nenásledovaly manželův, otcův nebo i synův příklad a dokonce se neváhaly kvůli víře od manžela natrvalo odloučit. Některé nezlomilo ani vězení.³³⁷ Budu to dokumentovat na několika jednotlivých případech.

Dva roky po vydání vypovídacích mandátů bylo purkmistru a konšelům reformační komisí vytýkáno, že manželky tří mělnických radních stále setrvávají ve svém bludu. Měly být okamžitě přivedeny ke katolické víře, v případě neuposlechnutí je čekalo stání před

³²⁸ Tamtéž, Kniha 104, fol. 206 – smlouva mezi kosteleckou Dorotou Lovčickou z Lovčic a mělnickou Kateřinou Nedvědovou z 30. června 1633.

³²⁹ Např. Dorota Klimková, která se ocitla v komplikovaném právním sporu, jenž se dostal až pražským úřadům. NA Praha, inv. č. 2209, sign. M 28/7, karton 1468, svazek 1 – Měšťané a emigrace.

³³⁰ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 52 – 4. prosince 1641, dluh paní Zumrové.

³³¹ Např. Tamtéž, fol. 70-71 (23. února 1644, A. Novoměstská) nebo fol. 52 (23. listopadu 1640, M. Zumrová).

³³² Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 4 – stížnost Jana Pelikána na Zuzanu Purkyňovou, že slovy zhaněla jeho, i jeho manželku a celý mělnický úřad. K tomu si přisadil i radní písař Adam Bohuslav Poříčský, že Zuzana urazila jej, jeho manželku i děti.

³³³ Tamtéž, Kniha 75, fol. 107. Jednalo se o Evu Hykovou.

³³⁴ Tamtéž, fol. 123 – 30. ledna 1646 si purkmistr Tomáš Jedlička stěžoval na primase Jana Šerera a zvláště na jeho manželku Dorotu.

³³⁵ Tamtéž, fol. 127 – po 15. březnu 1645.

³³⁶ Alice VELKOVÁ, *Venkovské ženy v letech 1650-1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti*, s. 138.

³³⁷ Ženy ve městě ostatně vykazovaly během rekatolizace mnohdy větší stálost ve víře než muži. Srovnej např. Jaroslava MENDELOVÁ, *Novoměstské měšťky a protireformace*.

komisí. Zanedlouho přišel od komise příkaz, aby nejzatvrzejší z žen byla uvězněna v městské šatlavě a týden držena jen o chlebu a vodě. Navštívit ji směl pouze její manžel a katolický duchovní. Druhá z žen podlehla až hrubému nátlaku a zavázala se, že půjde ke zpovědi a přijme katolickou víru. Třetí z žen od svého manžela odešla. Podle komise to byla jen jeho vina, protože ji tak dlouho zanechával díky své „váhavosti a nedbanlivosti“ v bludu.³³⁸ Zde tedy zaznívá aspekt odpovědnosti muže za vyznání jeho manželky. Nicméně případ, kdy žena manželovu víru ignorovala a dala přednost sociální nejistotě před konverzí k odmítané katolické víře, není v Mělníce ojedinělý. Tak od manžela, který se rozhodl pro konverzi, odešla i s dětmi jedna z mělnických měšťanek a nový domov našla v saském pohraničním městečku. Podle výpovědi jejího muže to byla dokonce ona, kdo činil nátlak na svého partnera, snažíc se mu v konverzi zabránit.³³⁹ Do exilu odešlo z náboženských pohnutek i mnoho dalších žen, a to žen předních. Každá z nich zde přitom zanechávala blízké příbuzné. Některé z mělnických exulantek se do Čech krátkodobě vrátily při saském vpádu. I v polovině 17. století byly ženy sloupem původně ve městě dominantní utrakvistické víry. Zatímco všichni zdejší muži-hospodáři již katolickou víru přijali (byť se s ní ještě rozhodně nemuseli zvnitřnit), o ženách se totéž říci nedá. Nekatoliček tu ještě bylo i mezi měšťankami a obyvatelkami nemálo, o ženách z nižších sociálních vrstev nemluvě.³⁴⁰ Vyšetřována byla i přední sousedka, která se musela dostavit osobně na radnici. Jiná z hospodyň přislíbila konverzi do dvou dnů a další čtyři ženy v krátkém čase. Do exilu odešly tehdy také další osoby, přičemž jménem známe jen samé ženy.³⁴¹

Pro samostatně hospodařící ženu byli největším neštěstím v jejím domě pobývající vojáci. Velmi dobrou představu nabízí dochovaný soupis výdajů jedné mělnické vdovy na císařské vojáky v prvních dvou pobělohorských letech. Onu majitelku mělnického domu a jedné blízké chalupy stáli téměř pět set kop míšeňských grošů.³⁴² Podobně na tom ale byly i další mělnické vdovy-hospodyně. Asi spíše ojedinělý je naopak případ mělnické ženy, která se měla údajně na jednom u ní ubytovaném důstojníkovi obohatit tím, že se ujala jeho pozůstalosti, obsahující kromě nějakých svršků a jisté hotovosti také osm set říšských tolarů.³⁴³ O případech spáchaného fyzického násilí na mělnických ženách pobývajícemi vojáky nicméně nevíme. Rovněž získat doklady o případech znásilnění v Mělníce, stejně jako v jiných českých městech za třicetileté války, je více než obtížné. Že k nim ale docházelo, je téměř jisté, indicie nenechávají na pochybách. Pocházejí signifikantně právě z doby nejničivějšího švédského vpádu do Mělníka, kdy bránící se a následně mocí obsazené město snad ani nemohlo nic jiného očekávat. V jiné souvislosti jedna z mělnických obyvatelek později vypověděla, že ji tehdy švédští vojáci popadli a společně s dalšími ženami ji chtěli někam odvléci.³⁴⁴ Nemusíme snad pochybovat o tom, za jakým účelem. Sexuální podtext měly i oplzlé řeči adresované vojáky na adresu ženy – třeba jako v případě jednoho opilého vojenského „pacholete“ směrem k manželce jistého mělnického souseda.³⁴⁵ O mnoho více ale nevíme ani o tehdy tvrdě postihovaných předmanželských vztazích s následkem otěhotnění.

³³⁸ NA Praha, APA, inv. č. 1194, sig. B 2/7 (N29) – Listy reformační komise městům, fol. 10 a 12.

³³⁹ Podrobněji Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*. In: Týž (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, Mělník 2004, s. 80.

³⁴⁰ Např. v domě paní Kobrové bylo údajně 16 nekatolíků. Dá se přitom předpokládat, že většinu osazenstva tvořily ženy v postavení děveček a služebných. Tamtéž, fol. 632-635.

³⁴¹ Tamtéž, fol. 602 – nedatovaná zpráva městského rychtáře Firmiána Růže (po 30. červenci 1651).

³⁴² SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1667 – Zpráva Kateřiny Tiché o výdajích na císařské vojáky za období 1620-1622.

³⁴³ Jednalo se o Kateřinu Jablonskou, která se kvůli údajnému skutku dostala posléze do mělnické šatlavy. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 17 (zápis ze 16. ledna 1635) a SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4009-4010 (16. ledna 1635).

³⁴⁴ Barbora Hrušková takto svědčila 13. listopadu 1640 ve zrádcovské kauze Adama Purkyně. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4290.

³⁴⁵ Tamtéž, fol. 3990 – 19. února 1634 obecní poddaný Metuzalém Polák Mělnickým.

V Mělníce jich není doloženo mnoho. Zajímavý je případ ženy, která vedla po smrti manžela kožišnickou živnost, vychovávala dvě děti a přijala do domu jistého tovaryše na řemeslnou výpomoc. Ten ji ovšem „nenáležitě obtěžkal“ a odmítal s ní i potom uzavřít sňatek. Úsilí tehdy vyvinul hlavně otec postižené, obávající se, aby oběma dětem z legálního manželství kvůli poklesku jejich matky v budoucnu nevznikly nějaké problémy.³⁴⁶

Vzhledem k vyčerpání, fyzickému i psychickému, se vysokého věku dožila asi jen málokterá žena. I v Mělníce samozřejmě byly výjimky potvrzující toto pravidlo, jako třeba dvě měšťanky, které se dožily dospělosti svých vnuků. To ale stále mohly být jen ženy ve věku kolem šedesáti let, o těch vyloženě přestárých nemůžeme říci nic bližšího. Pokud stárnoucí žena byla vdovou a neměla příbuzné, kteří by se o ni postarali, nabízely se jí v zásadě dvě možnosti. Měla-li nějaký majetek, převedla jej ještě za svého života někomu, kdo jí slíbil doživotní zaopatření, stravu a ošacení, případně i vypravení důstojného pohřbu.³⁴⁷ Pro ženu z nižších sociálních vrstev byl asi jediným sociálním záchytným bodem mělnický špitál, do kterého byly ty nejpotřebnější přijímány a vyživovány almužnami. I stárnoucí žena se pochopitelně snažila před očekávanou smrtí uspořádat své věci sepsáním kšaftu – a v málokterém případě bylo zapomenuto zdejší záduší, dostávající z odkazu buď finanční hotovost nebo nějaký liturgický předmět, který měl obstarat někdo z dědiců. Jedna ze zámožnějších mělnických měšťanek dokonce odkázala pro církevní účely svůj dvorec na předměstí u kostelíka svaté Ludmily. Konkrétně, aby byl připojen k přilehlému hřbitovu a uskutečňovaly se zde pohřby chudých lidí. Své dceři také vymínila povinnost nechat zaklenout kostelní síň, kde odpočívali oba její předchozí manželé a její předkové. Kromě toho měla dívka nechat v budoucnu vystavět nad síní štít i krov s cihlovým obložení a celý život se o ně starat.³⁴⁸ Analogickou fundaci od mělnického muže neznáme. Ostatně i stavba zmíněného kostelíka byla dříve umožněna jen díky nemovitému daru jiné ženy a vznik mělnického kapucínského hospice o více než století později zrovna tak. Zbožnost raně novověké ženy snad ani nemůže být dokumentována lépe, ačkoli se jedná jen o pár izolovaných případů.

2.3. Měšťanská kultura v konfrontaci s válečnou realitou

2.3.1. Mělnický dům a jeho vybavení

Ani v regionální historiografii dosud nebylo reflektováno zařízení mělnických domácností renesanční, raně barokní a vlastně raně novověké epochy vůbec. Víme, že reprezentativní mělnické domy byly prostorné, o několika místnostech, nechyběl v nich mázhauz a rozsáhlé vinné sklepy, ale k dispozici je pouze velmi málo pramenů, které by nám umožnily poznat vybavení konkrétních domů. Pro období třicetileté války je toto konstatování obzvláště signifikantní. Vlastně pro onu dobu známe pouze tři majetkové inventáře a je minimální naděje, že by se tento počet mohl v budoucnu rozšířit. Všechny tři navíc pocházejí ze dvacátých let 17. století, takže neumožňují sledovat proměnu, respektive ztráty, jistě fatální, které zdejším domácnostem v následujících dvou dekádách přinesly nepřátelské vpády. Zato jistě nebude od věci seznámit se alespoň se dvěma inventáři pozdějšími, jelikož

³⁴⁶ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 17, fol. 49 – srpen 1627. Tento případ ovšem nijak nevybočil z běžných přestupků doby předchozí i následné.

³⁴⁷ To se týkalo např. Anny Pruškové, která svůj majetek zapsala manželům Hradčanským.

³⁴⁸ Odkazující byla Kateřina Tichá. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 130 – 2. června 1620.

se v jejich případě jednalo o domácnosti mužů nejpřednějších, kteří svou kariéru a majetkové budování zahájili již během let třicetileté války.

Ani ne půl roku po bělohorské bitvě byl sepsán inventář majetku právě uprchlého radního Jiřího Redlicha v domě u Pražské brány, k němuž náležel také pivovar s kompletním vybavením. Redlich představoval nejen radní, ale také majetkovou elitu, přesto nepatřil k nejzámožnějším mělnickým obyvatelům. Kromě domu ve městě vlastnil také chalupu na Okrouhlíku a tři vinice. V jeho domě se nacházelo vícero postelí s nebesy a s kompletním povlečením i pohodlnými prachovými peřinami a poduškami. Pokud paní domácí prostírala k jídlu, servírovala na cínovém nádobí, které již bylo ve většině alespoň průměrných domácností běžnou záležitostí. Zajímavé ovšem je, že stěny Redlichova domu zdobila i umělecká díla – konkrétně tři obrazy s krajinářskou tematikou. Můžeme jen litovat, že přesněji nebyl udán ani počet, ani tituly knih, které uprchlému radnímu patřily, víme jen o jejich existenci. Dvě inventářem zaznamenané dlouhé ručnice patrně sloužily loveckým účelům. Jak vypadaly Redlichovy šatní almary a truhly, nevíme, ale šatstva v nich prý bylo velké množství. Mnoho bylo i nábytku, blíže nespecifikovaného. Můžeme se tak jen dohadovat, o co se jednalo a jakou měl nábytek podobu.³⁴⁹ Z doby třicetileté války si jistou představu o vybavení některé z předních mělnických domácností můžeme udělat již jen ze smlouvy mezi jednou měšťankou a jejím synem. Ovdovělá paní, nyní se podruhé provdávající, předala svému potomkovi mj. větší množství textilií, cínového nádobí a dalších předmětů do domácnosti. Z majetku svého otce obdržel mladý muž také zlatou pečeť, zhotovenou z pěti dukátů, a zlatý prsten. Nedomohl se černého soukenného pláště, ale dostal místo něj sedm loktů černého sukna.³⁵⁰

Badatelsky hodnotný je díky své podrobnosti inventář středně zámožné domácnosti Ludmily Dvořákové. Její dům sestával ze síně, z níž se vstupovalo do dvou komor, ze dvou světnic a dalších dvou komor, ze dvorku a ze sklepa. V první světnici, kterou osvětlovala čtyři okna, se nacházelo několik kusů běžného nábytku, skříň na nádobí a také zelená kachlová kamna.³⁵¹ Druhou světnici osvětlovala jen dvě okna. Byla tu další kamna a knihovna s nespecifikovanými tituly. V síni se necházela především velká almara a vstup do obou komor, z nichž jednu jako nájemník obýval jistý kotlář a druhou vinař. Na dvoře byl mj. kurník a komůrka neznámého obsahu. Nejhodnotnější předměty skrývala horní komora, sloužící domácím jako privátní sféra domu, ložnice. Uloženy zde také byly ve čtyřech truhlách všechny cennosti. Dvořákoví tu spali v nazeleno natřené posteli s nebesy, velkými peřinami a menšími poduškami. Ve staré truhle měli cínové nádobí, kterého bylo až překvapivě mnoho.³⁵² Na textil byla speciálně určena velká truhla,³⁵³ v níž ještě své místo

³⁴⁹ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 552 – 11. března 1621.

³⁵⁰ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 135 – 14. září 1628 smlouva mezi Danielem Koracínem a jeho matkou Evou. Ze zmíněných předmětů se konkrétně jednalo o pět povlečených peřin, dvě prostěradla, o jeden ubrus a ručník, o pět větších a tři menší cínové mísy, o šest cínových talířů, o jednu třížejdkovickou konvici, o jednu novou konvici na půl pinty, o čtyři žejdlíky, o jeden mosazný svícen, o hliněný džbánec s cínovým vrškem a o železný rošt a rožeň. Koracín měl také „na památku“ dostat pět dukátů.

³⁵¹ Podobná jsou doložená i v jiných mělnických domácnostech. Srovnej SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 509 – inventář statku emigrantky Masopustové.

³⁵² Kromě čtrnácti cínových talířů se jednalo také o pět velkých a o tři menší mísy, o jednu třížejdkovickou a pět půlpintových konvic, o soupravu devíti žejdlíků, o čtyři misky na vejce, o umyvadlo, slánku, malý moždík, trychtýř, dále o svícen a o cestovní láhev.

³⁵³ Musela být opravdu velká, když dokázala pojmout jednu plachtu prostřenou, šest plachet tlustých, pět prostředních, jedno plátno, tři tenká prostěradla, jedno vyšívané prostěradlo, jedno mandlované plátno, dvě prostěradla s mřížemi (dírkovou vyšivkou), tři prostěradla s velkými mřížemi, jedno prostěradlo se třemi mřížemi, dvanáct menších císek na polštáře, z nich některé vyšívané. Dále šest velkých tenkých cejchů a pět tlustých, čtyři ubrusy, osm ručníků lepších a dva prosté, dětskou cíchu, sedm opotřebovaných ubrusů, vyšívanou růžku, množství zdobných ženských pokrývek hlavy, jedny „mříže“ s černým vyšíváním do podušky aj.

našly tři křtitelní knihy, vínek v podobě kytice a stříbrná násada od lžice. Nebyla-li to výjimka, mohli mít tedy Dvořákové dokonce stříbrné příbory. Klenoty, hotovost a jiné cennosti ovšem uchovávali v malé truhličce – kromě stříbrných i několik předmětů zlatých.³⁵⁴ Poslední z truhel v této komoře obsahovala závěsy kolem postele a ošacení pro paní domu. Druhá z komor sotva sloužila obytným účelům, bylo to spíše takové skladiště, v němž své místo našlo různé nářadí, náčiní a řemeslnické potřeby, ale i chladné zbraně.³⁵⁵ Zapomenout inventář nemohl na sklep domu, ukrývající vinařské předměty a produkty. Vína se v celém domě našlo tři a půl sudu.³⁵⁶

O tom, jaká byla životní úroveň některých mělnických obyvatel ještě ve dvacátých letech 17. století, tedy určitou představu získáme. Můžeme také předpokládat, že během následujících dvou dekád o velké množství ze svých cenností i předmětů denní potřeby skutečně přišli, vojáci totiž nebrali jen zlato, stříbro a klenoty, ale také kovové nádoby, hrnce, veškeré textilie atd., to vše se jim mohlo buď hodit v jejich polní domácnosti nebo bylo možno prodat zájemcům. Zpeněžit mohli i uloupené knihy a umělecké předměty. Běžná mělnická domácnost sklonku třicetileté války tedy byla již asi zařízena jen nepočitelným a nijak vynikajícím nábytkem. Je otázkou, co vše se podařilo jednotlivým mělnickým rodinám před vojáky skrýt a uchovat do mírového období. Aby však nepanovala zkreslená představa o naprosto zchudlých měšťanech a obyvatelích, živořících i mnoho desetiletí od vestfálských smluv, zaměřím pozornost, zdánlivě mimo rámec této studie, ještě na dvě domácnosti poválečné. Jedna z nich představuje domácnost středně zámožnou, ta druhá je příkladem mělnické špičky.

Mikuláš Brandejský byl od čtyřicátých let členem sboru obecních starších a fungoval ve městě také jako varhaník při chrámu sv. Petra a Pavla. Přestože byla válka ještě v čerstvé paměti a Švédové pryč sotva čtrnáct let, disponoval Brandejský v roce svého úmrtí značným množstvím cínového nádobí, i měděných a mosazných předmětů. Mezi nimi byla také „starodávná“ konvice, kterou tedy její majitel buď jako starožitnost po válce koupil, nebo ji přes celou válečnou vřavu dokázal uchovat. Brandejského ložní prádlo a kvalitní ošacení bylo uloženo v truhle, kombinující asi intarzování a malbu („*květovaná s černým vykládáním, žlutou barvou promíchaný*“). Ne právě chudou domácnost dosvědčují i dvoje postele s nebesy a truhlička s mnoha přihrádkami, v nichž byly různé mince a zlaté i stříbrné klenoty. Domnívám se, že si Brandejský stěží všechny tyto předměty obstaral až po válce. Na rozdíl od bohaté zásoby vína v mnoha zaznamenaných sudech.³⁵⁷

Inventář pozůstalosti Augustina Šolce, poválečného primase a potomka mělnického radního, byl sepsán více než čtvrtstoletí po utichnutí válečných událostí. Šolc měl tudíž dostatek času na resuscitaci rodového majetku, přesto i v jeho případě měly některé inventované předměty nepochybně starší původ. Peníze v hotovosti se po něm sice nenalezly, zato mnoho stříbrných a zlatých předmětů ano, včetně stříbrných příborů s pozlacenou rukovětí, páru zlatých náramků a řady krásných a drahých prstenů, zdobených smaragdem, rubíny, diamantem, tyrkysem a jinými drahými kameny.³⁵⁸ Další kovy v Šolcově domácnosti

³⁵⁴ Pět stříbrných prstýnků s různými kameny, zelený aksamitový váček, stříbrný pás, stříbrný „sekryt“, šperk se stříbrným srdíčkem a čtyřmi stříbrnými pozlacenými groši, jednadvacet stříbrných knoflíků a jeden pár nových nožů. Co se peněz týče, grošů bylo za dva zlaté a nových peněz za něco více než tolar, k tomu osmnáct zlatých dukátů. Předměty ze zlata byly také prstýnek s tzv. jelením kamínkem a další prstýnek s přelomenou perlou.

³⁵⁵ Např. dvě ševcovská kopyta, kolovrat, pilka, několik kotlů a kotlíků, z nich jeden na přepouštění loje, ze zbraní šavle a halapartna.

³⁵⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 132, fol. 3-4. Inventář je datován 29. listopadu 1624.

³⁵⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 126, fol. 29-31.

³⁵⁸ Jeden z prstenů byl pečetní, jeden zdoben motivem Panny Marie a jeden lebkou. Ostatně i radní Martin Prušek, když se nechával v době stavovského povstání portrétovat, měl na svých rukou čtyři zlaté prsteny s kameny, z toho tři na prstech levé ruky. Viz přebal knihy Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře z let 1611-1614 /1616/*, Mělník 2007.

již tak cenné nebyly, ale zámožnost pana domácího vyjadřovaly stejně dobře. Cínového nádobí měl velké množství, mezi mosaznými předměty nechyběly dvě cihličky na žehlení textilií, mezi měděnými vanička a škopek, prokazující hospodářovu starost o hygienu, podobně jako dva mandly na prádlo. Snad byl Šolc dobře zběhlý v používání zbraní, měl-li doma ručnici, pistoli, bambitku a dva kordy. Kromě běžného nábytku je pozoruhodné množství a kvalita toho sedacího – polstrovaného, vyřezávaného i koženého. Ložní a jiné textilie byly zastoupeny v domácnosti mnohonásobně. Šolc je ale také vůbec prvním mělnickým měšťanem, u něhož můžeme věnovat pozornost jeho čtenářským a bibliofilským zájmům, pozůstalost zachytila celkem devětatřicet knih, mnohé i s umělecky hodnotnou vazbou. Některé z knih mohl zdědit po předcích, většina však reprezentuje jeho sbírku a snad i zájmy. Byť je otázkou, zda všechny knihy Šolc skutečně přečetl, stojí tyto za pozornost již svým tematickým spektrem. Jednalo se o tituly dějepisné, geografické, filozofické, náboženské, právní a hospodářské. Beletrii bychom tu však hledali marně.³⁵⁹ Podobně jako domácnost výše zmíněného Redlicha zdobily i tu Šolcovu obrazy. Z nich pět bylo charakterizováno jako živlových a čtyři jako iluminované, další tři byly dokonce v rámu pod sklem. Speciálně je zmíněn obraz, který představoval portrét císaře Ferdinanda, patrně III. Na zdi asi také visely dvě mapy, jejichž autoři nebyli udáni, a velký krucifix, čas odměřovaly měděné bicí hodiny. Mimoto měl Šolc další movitosti ve svých hospodářských podnicích, v předměstském dvoře dobytek a různé zemědělské a řemeslnické náčiní, ve viničním lisu předměty pro tradiční mělnický druh podnikání.³⁶⁰

2.3.2. Oblékání

Luxusní oděvy³⁶¹ patřily k nejcennějšímu majetku každého měšťana a také se dědily z generace na generaci. Dá se předpokládat, že po celé období třicetileté války v Mělnice ještě převládala renesanční střih a barokní trendy sem začaly pronikat ve větší míře teprve po jejím skončení.³⁶² Vynikající představu nám poskytuje již zmíněný portrét radního Martina Pruška, bohužel pojatý jen jako polopostava. Tehdejší mělnický zámecký hejtman je oděn do černého obleku z jistě kvalitního sukna se stříbrnými knoflíky, kolem krku má bohatý límec a kolem ramen přiléhavý pláštík (pokud to není plášť až pod kolena) rovněž černé barvy. Prušek byl sice katolík a jeho střih reprezentuje španělskou módu, od ostatních zámožných mělnických měšťanů se ale sotva výrazněji lišil. Jeho spodním prádlem jistě byly punčochy, snad ještě šité ze sukna, ale možná již hedvábné, takové, jaké měl později průkazně primas Augustin Šolc. Šolcovy kvalitnější punčochy měly citrónovou barvu, ty druhé byly tmavé, importované z Hamburku.³⁶³ Na ně se navlékaly kalhoty, v dobové terminologii spodky, které měl Šolc nejméně troje a ani v šatnících většiny mělnických měšťanů nepochybně nebyly zastoupeny jen jedním kusem. Pláště, v nichž se mělnické špičky pohybovaly na veřejnosti, se

³⁵⁹ Z historických spisů Šolc četl klasiku (židovská historie od Josefa Flavia), stejně jako novinky – Bohuslava Balbína (*Epitomes rerum Bohemiarum*) a Tomáše Pešinu z Čechorodu (*Moravopis*) – a tradičně oblíbené tituly (*Adelsursprung*). Měl ve své knihovně i Pešinův antiturecký spis *Ucalegon* a možná po předcích zděděný *Antialkorán* Václava Budovce z Budova. „Protestantskou“ literaturu přitom u Šolce nereprezentoval jen Budovec, ale také obecně oblíbená kniha Pavla Stránského *O státě českém*. Z nábožensko-historických titulů v Šolcově knihovně zmiňme např. blíže nespecifikovaný *Život sv. Václava*, Balbinovu *Svatohorskou historii*, spis *Diva Claromontana* nebo jistou knihu s jezuitskou tematikou, z literatury juristické právní knihu *Methodica* či *Extrakt zřízení práv městských*.

³⁶⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 126, fol. 87-92. Inventář sepsán 14. dubna 1676.

³⁶¹ K nim zvláště Alice NACHTMANNOVÁ, *Móda a luxus v odívání staroměstských měšťanů v 17. století*.

³⁶² Podrobněji Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Renesance*, Praha 1996 a Táž, *Dějiny odívání. Barok a rokoko*, Praha 1996. Srovnej též Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/2*, Praha 1997, s. 847-908.

³⁶³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 126, fol. 87-92.

zhotovovaly z mimořádně kvalitního sukna nebo z kanafasu. Primas Václav Nedvěd za stavovského povstání po Mělníce korzoval v plášti z anglického sukna, jehož pořizovací cena převyšovala nejen možnosti jeho kolegů, ale také celkovou hodnotu majetku mnoha méně zámožných obyvatel.³⁶⁴ Černá barva u pláštů po celou třicetiletou válku jasně dominovala, v tomto provedení jej neměl jen Martin Prušek nebo později Augustin Šolc, ale také další z radních.³⁶⁵ Šolc měl navíc již i plášť šedivý. Udeřilo-li chladné počasí, navlékali si zámožnější měšťané na pláště teplé kožichy. Primas Šolc mohl dokonce pláště střídát, buď se oblékal do pláště podšitého kožešinou liščí, nebo do druhého, s kožešinou vlčí. Před odchodem nemohl zapomenout na přibrání klobouku, chodit prostovlasý se nepatřilo. Klobouky měl dva, k tomu i jeden na zimu. Podle dobové módy asi byly z měkkého materiálu, tudíž tvarovatelné, zdobené peřím a stuhami. Do nepohody vyrážel Šolc s vydrhým štuclem, v němž si zahříval zkrhlé ruce.³⁶⁶

Oděv tehdejší městske ženy měl vlastní specifika. Jeho základem byly spodničky a měkký živůtek, postupně nahrazovaný šněrovačkou, mnohdy bohatě zdobenou, sukně, košile a krátký kabátek, případně i lehký pláštík, buď kolárek (přes ramena) nebo mantlík (po boky). Byla-li žena vdaná, nemohla se objevovat na veřejnosti prostovlasá a v jejím šatníku se začaly v mnohonásobném počtu objevovat nejrůznější pokrývky hlavy. Jednou z ženiných nejoblíbenějších ozdob pak byl pás, rovněž v jejích truhlách početně zastoupený. Na doma nosila žena tzv. fěrtoch, či-li zástěru, nejlépe zdobenou. Nijak zámožná Ludmila Dvořáková vlastnila průkazně dvě sukně, jednu damaškovou a jednu „borákovou“, každou s příslušným živůtkem. Měla také mantlík, tři fěrtochy, z toho jeden damaškový, a stříbrný pás zdobený jabličkem, kterýžto šperk sloužil ke vkládání vonných látek. Na pás si mohla připnout kromě klíčů zelený váček z aksamitu, své ruce ozdobit jedním z pěti stříbrných a dvou zlatých prstýnků, svůj oděv stříbrnými knoflíky. Velký výběr měla v případě pokrytí hlavy – mohla si zvolit mezi pěti rouchy na vlasy, jedenácti šátky, z nichž některé byly vyšívané, dále mezi třemi čepci, dvěma karkulemi (čepečky s charakteristickým tvarem) a asi reprezentativním čepcem, uváděným jako zlatý.³⁶⁷

2.3.3. Kuchyně a stravování

Nezbytnou součástí každého městskeho domu byla kuchyně. Zatímco stravování české aristokracie dnes již patří k dobře poznané problematice dějin raného novověku³⁶⁸, nedá se říci totéž o prostředí českých měst.³⁶⁹ Městska kuchyně přitom prošla v 16. století velkou proměnou, kterou dokumentuje i několik tehdy vzniklých kuchařských knih.³⁷⁰ Bylo to dáno hned několika faktory. Jednak rostoucí snahou měšťanů napodobit aristokratické způsoby, a to i v oblasti stravovacích návyků, jednak zpřístupněním rozličných druhů koření širokým vrstvám populace díky zámořským plavbám. Kořeněná a silně solená jídla byla ve velké

³⁶⁴ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1663 – hned po bělohorské bitvě Nedvědovi plášť vzali vojáci z císařského oddílu, škodu si cenil na 58 zlatých.

³⁶⁵ Konkrétně Simeon Koracín. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 135.

³⁶⁶ Tamtéž, Kniha 126, fol. 87-92.

³⁶⁷ Tamtéž, Kniha 132, fol. 3-4.

³⁶⁸ Zvláště díky Josefu Hrdličkovi, věnujícímu této problematice soustavnou pozornost. Monograficky viz Josef HRDLIČKA, *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně novověkých aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*, České Budějovice 2000.

³⁶⁹ Výjimku představují jen Zikmund WINTER, *Kuchyně a stůl našich předků*, Praha 1892 a Čeněk ZÍBRT, *Staročeské umění kuchařské*, Praha 1927.

³⁷⁰ Nejproslulejší je kuchařka Bavora Rodovského, několikrát již editovaná, naposledy Zdeňka TICHÁ (ed.), *Bavor Rodovský z Hustiřan. Kuchařství, to jest knížka o rozličných krmích*, Praha 1975; Karel HOLUB-Jiří BURIAN (ed.), *Prostředí stoly v době císaře Rudolfa II. Česká kuchařka alchymisty rytíře Bavora mladšího Rodovského z Hustiřan*, Praha 1997.

oblíbě. Navíc leckteré české město mohlo od nynějška využít vikuálií získaných vlastním režijním hospodařením.

Mělničtí tak na své stoly servírovali kromě domácího vína a piva také maso z dobytka, vepřů a drůbeže, chovaných v příměstských dvorech nebo ve dvoře v Dolních Přívorách, vejce od vlastních slepic, ovoce a zeleninu ze svých zahrad a zahrádek. Mléko si mohli vybrat kravské, ovčí nebo kozí, všeho při městě bylo až do konce dvacátých let chováno v hojném počtu. Místní elita dokonce disponovala vlastními hospodářskými podniky a byla v zásobování potravinami z velké míry soběstačná. Pokud Mělničtí neměli hospodářské podniky vlastní, museli tyto potraviny kupovat, ale jejich trhy dokázaly jistě poptávku uspokojit, pro vzácnější a exotické potraviny se zajíždělo do Prahy. Vlastní rybník sice mělničtí obyvatelé k dispozici neměli, ale podle jedné dohody jim ze sousedního panství náležel vždy při výlovu tamějšího rybníka džber kaprů.³⁷¹ Lovit potoční ryby a raky mohli ve vodních tocích na vlastních pozemcích. Tam měli i právo lovu, zvláště pernaté zvěře a drobnějšího ptactva, vysoké zvěře sotva. Zvěřinu si museli kupovat na trhu, ale jejich jídelniček také nepochybně zpestřovala a patřila k oblíbené složce stravy. Maso se připravovalo vařením (zvláště hovězí), pečením a rožněním (zvláště vepřové), ale i smažením, oleje a sádlo chyběly v málokteré domácnosti. Strava bohatých Mělničanů se blížila svým složením stravě panské, nižších sociálních vrstev spíše stravě selské, ale nebyla tak monotónní, i když jednoduchá. Dobové kuchařky obsahují celou řadu receptů na různé huspeniny (kyselice) a haše, jistě i v Mělnice se často připravovaly na stůl. Značná omezení kvůli vojákům Mělničtí pocítili již v letech dvacátých, ale teprve v letech následujících měli zakusit opravdovou nouzi. Rádi byli i za čerstvý chléb, který zůstal po celou dobu hlavní přílohou k pokrmům. Pekl se poněkud více ze žita, pšeničné pečivo se na stůl dostávalo v mnohem menší míře. Přesto si úplně Mělničtí neodepřeli ani sladkosti, které vyráběli zdejší pernikáři.

Jak vypadala dobová mělnická kuchyně, si můžeme obrázek udělat ze zmínek v inventářích. Vařilo se na kamnech v měděných hrncích, k dispozici bylo i další náčiní z tohoto kovu nebo z mosazi, k tepelné úpravě masa se používaly i rožně a rošty. Servírovalo se na cínovém nádobí, jehož neblahé účinky na lidský organismus dosud nebyly známy, popíjelo se z cínového koflíku, z kameninové holby či z jiného keramického nádobí, víno se ovšem nalávalo do skleněného nádobí. Příbory, mezi nimiž mohla být vidlička dosud zastoupena jen řídce, měli jen ti nejbohatší mělničtí obyvatelé ze stříbra, ostatní z méně ušlechtilých kovů a nižší sociální vrstvy asi jen lžíce ze dřeva a nože s dřevěnou násadou. Jedlo se třikrát denně, zvláště v době sezónních prací k tomu ale ještě přistupovaly vydatné svačiny.

2.3.4. Bezpečnostní opatření proti požárům, požáry, voda a hygiena

Úzkou souvislost s kuchyní měla bezpečnostní opatření proti požárům. Právě neopatrná manipulace s ohněm a s hořlavými látkami a kapalinami v kuchyni mohla vést ke katastrofám s fatálními následky. Jedna z mělnických sousedek např. sotva rok po velkém požáru města v kamnech topila slámou a z jejího komína létaly jiskry až na rynek, kde musely být rychle dušeny.³⁷² Komíny ostatně byly dalším problémem mnoha mělnických obyvatel, jednak proto, že je pravidelně nečistili, jednak proto, že jejich technický stav neodpovídal bezpečnostním požadavkům. Mělničtí radní kvůli této hrozbě každoročně ustanovovali dvě osoby, které měly na stav komínů dohlížet, podávat o tom zprávu a vyžadovat případně nápravu. Pokud by nebyla včas zjednána, hrozila viníkovi kromě rozmetání komína, nebo

³⁷¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, vložený list mezi fol. 76 a 77, datováno 19. února 1646.

³⁷² Tamtéž, Kniha 76, fol. 28 – jednalo se o Alžbětu Dipoldovou. V radě projednáváno 13. srpna 1647.

dokonce pece, také finanční pokuta a vězení.³⁷³ Zvláště po požárech v polovině čtyřicátých let dosáhla prevence svého vrcholu, byť poněkud opožděně. Okamžitě měly být vyspraveny a na strategická místa rozmístěny žebříky, háky a štoudve, každý se měl ve svém domě opatřit dostatečným množstvím vody na případné hašení. Pověřeným inspektorům bylo nařízeno, aby každý týden nahlíželi ve všech domácnostech do komínů. Pokud by někde viděli nějakou nečistotu nebo neřád, měli to oznámit ihned radním. Kal v České ulici byl vyčištěn za pomoci podruhů a vinařských dělníků, aby mohl být v případě požáru účelně využit.³⁷⁴

Přes tato preventivní opatření se město požárům za třicetileté války nevyhnulo. Naštěstí jen menší rozsah měl požár v České ulici na konci října 1621, při němž byly úplně zničeny dva domy a další poškozeny v důsledku ochranných opatření. Škody mohly být snad i menší, nebýt nepochopitelného zásahu zde pobývajících císařských vojáků, kteří Mělnickým hašení ztížili, ne-li neznemožnili.³⁷⁵ Kvůli nespecifikované neopatrnosti mlynáře z obecního mlýna pod Vodní věží shořela v lednu 1622 tato věž s kompletním zařízením.³⁷⁶ Nejhorší požár však město zachvátil roku 1646, kdy shořelo třináct domů uvnitř hradeb. Oheň vznikl na náměstí v radničním bloku v domě jednoho řezníka a okamžitě se přenesl také na sousední nemovitost. Největší škody učinil pak směrem k Pražské bráně a v České ulici. Na náměstí shořela i výsadní hospoda, čímž Mělník dočasně přišel o hlavní ubytovací místo pro lepší hosty.³⁷⁷ Ve stejném roce mohlo být ještě hůře, když prý v maštali usnul pohůnek jednoho ze zdejších sousedů, ve spánku převrhl svíčku do slámy a následně již nedokázal zabránit požáru. Díky včasnému zákroku ostatních obyvatel se naštěstí živel podařilo zkrotit.³⁷⁸ Ačkoli je to již mimo vymezený časový rámec studie, nelze nezmínit požár města o šest let později, který vznikl v Kozlově ve špatně zkonstruovaném a zabezpečeném komíně jednoho ze zdejších obyvatel, okamžitě zachvátil tři okolní chalupy a protože foukal silný vítr, dostaly se jiskry z požáru brzy i do města. Oheň postupně zachvátil mnoho domů. Jiskra se dostala i do vížky Pražské brány, kvůli silnému větru se rozdmýchala, takže postupně prohořel celý cihelný krov věže a propadl se včetně hodinového stroje dolů. V sousedství brány byl zničen městský pivovar, do základů vyhořely dvě desítky domů. Městská rada poté pověřila ze svého středu dva muže, které vyslala k hraběnce Černínové, aby ji o příhodě informovali. Podali rovněž zprávu císařovně Eleonoře a žádali o pomoc. Mělnickým po tomto požáru přispěla i česká města, především ta věnná (z nich nejvíce Dvůr Králové), ale také např. Mladá Boleslav, Jičín, Kolín, Nymburk či Kutná Hora. Částky to ovšem byly velmi malé, protože si sotva kdo mohl krátce po skončení války dovolit větší velkorysost.³⁷⁹ Jen pro úplnost ještě dodávám, že nejhorší požár Mělník nakonec postihl krátce po velké morové epidemii a zanechal ve městě mnoho desítek spálenišť.³⁸⁰

Zmíněná Vodní věž na předměstí byla pro rozvod vody do města nepostradatelná, sloužila totiž jako vodojem celého systému, fungujícího od středověku. Odsud vedlo dřevěné

³⁷³ Tamtéž, fol. 10 – 30. listopadu 1646 bylo rozmetáním pece pohroženo Kryštofu Hykovi; Tamtéž, fol. 40 – Václav Šolc a Kryštof Hyka měli být naposledy napomenuti kvůli svým nebezpečným komínům a dána jim poslední lhůta, po jejímž uplynutí měly být jejich komíny rozmetány, uložena jim pokuta a být vzati i do vězení.

³⁷⁴ Tamtéž, Kniha 75, fol. 134 – v radě 2. června 1646.

³⁷⁵ Tamtéž, Kniha 16, fol. 139 – 31. října 1621 Mělničtí Lichtenštejnovi. Hořelo 30. října.

³⁷⁶ Tamtéž, fol. 176 – 18. ledna 1622 Mělničtí Oldřichovi Kaplíři ze Sulevic. Že jim minulý pátek shořela Vodní věž, a protože nemohli být ve městě bez vody, chystali se ji zase opravit. Adresáta žádali o to, aby jim za mírnou cenu prodal potřebné dřevo (50 kmenů).

³⁷⁷ SOKa Mělník, Pozůstalost Josefa Stáhlíka, karton 5, fascikl Požáry.

³⁷⁸ SOKa Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 10 – 30. listopadu 1646 měl za to dostat pokutu Jan Zákralský, v jehož domě požár vznikl. Zákralský za původce označil svého pohůnka, což jej ale neomlouvalo, protože on měl na svou čeládku dohlédnout.

³⁷⁹ SOKa Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 106. Požár vypukl 18. února 1652.

³⁸⁰ Podrobněji Jan KILIÁN (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, Mělník, 2005, s. 169-170. Požár vypukl roku 1681.

potrubí (roury) do kašen na jednotlivá místa uvnitř hradeb a také na zámek. Systém byl poměrně komplikovaný a rozsáhlý, takže vyžadoval neustálou údržbu, kterou byl radními pověřen speciální pracovník, tzv. rurař. Platila jej obec, ale přispívat měl rovněž zámecký držitel, protože funkčnost potrubí byla i v jeho zájmu. Někteří obyvatelé se pro jistotu také zásobovali vodou dešťovou, jelikož z minulosti měli zkušenosti, že voda v potrubí mohla při velkém poklesu venkovní teploty zamrznout a pak nastal značný problém s dodávkou.³⁸¹ Na mělnickém rynku byla také studna, ale je otázkou zda byla vůbec funkční, když radní na sklonku války přijali opatření, že se má nechat zazdít, aby do ní někdo nespádl.³⁸² Použitá voda s nečistotami byla z města odváděna systémem žlabů, které vedly od každého domu a musely se průběžně čistit. K této nepopulární práci byly samozřejmě využívány především nižší sociální vrstvy. Poškozené žlaby, kterých za třicetileté války přibývalo, protože je neměl mnohdy ani kdo udržovat, představovaly navíc jasné nebezpečí pro statiku staveb.³⁸³

S hygienou to nebylo právě kdovíjaké ani v mírovém předbělohorském období, což byl ale problém raně novověkých měst obecně. Během let třicetileté války se hygienické poměry ještě spíše zhoršily. I v Mělníce jsou dosvědčeny zanesené odpadní žlaby a hromady bláta, kalu či hnoje³⁸⁴ před některými z městských domů a ačkoli se snažila městská rada tento nešvar odstranit, shakespearovská otázka „kam s ním?“ zůstávala dlouho aktuální. A to ještě kromě drůbeže chovali Mělničtí ve svých městských domech také vepře³⁸⁵, kozy a možná i další dobytek.³⁸⁶ V tomto směru skutečnosti nepřidala ani přítomnost hřbitova v blízkosti městských domů, zvláště když zde byly pohřbívány i oběti nakažlivých nemocí a rozsáhlých epidemií. Dlouhodobě problematická byla otázka vody, jelikož často docházelo ke znečištění kašen, případně i k porušení dřevěného potrubí, jímž byla voda do města vedena. Dlažba ve městě také zdaleka ještě nebyla všude a bahnitě nebo prašné prostředí se tak stávalo choroboplodným zázemím. Částečně vydlážděný mohl být snad jen rynek, na němž zdejší obchodníci a řemeslníci nabízeli své zboží. Důležitosti hygienických zásad pro lidské zdraví si jistě byli vědomi zvláště ti zdejší obyvatelé, pro něž představovalo živnost – felčar³⁸⁷ a lazebník. A možná nejen oni.³⁸⁸

2.3.5. Volný čas

K tomu, jak Mělničtí trávili volný čas, mohu nabídnout pouze hypotetické konstrukce, ale vzhledem ke snaze městských obyvatel napodobovat i v tomto směru urozence, je mnohé

³⁸¹ Několik takových případů zmiňuje i Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*, s. 104-105.

³⁸² SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 111 – 20. června 1647.

³⁸³ Např. v roce 1647 se sesula část domu, který v Mělníce vlastnil pražský měšťan Jan Kobr, kvůli tomu, že nebyl upraven výtok vody z města u zbožené Labské brány. Tamtéž, fol. 135. Kobr žádal nápravu a k té měli být využiti i jeho vlastní podruzi.

³⁸⁴ Tamtéž, fol. 19 – roku 1647 byl napomenut Kristián Klauďán, aby dal odstranit hnůj, který vyvezl na obecní ulici před branou, a nařizeno mu, aby tak už nikdy nečinil.

³⁸⁵ Tak 10. dubna 1646 byli Mělničtí svými radními napomínáni, aby prasata nechovali doma, ale vyháněli je ven. Přitom také zopakovali zákaz chovu koz, který byl nicméně porušován. Tamtéž, fol. 129.

³⁸⁶ Stejně potíže přitom byly již v 70. letech 16. století (viz Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*, s. 105) a jistě i dříve a později.

³⁸⁷ Zmínka o felčarovi je bohužel v mělnických pramenech unikátní. Roku 1637 jím byl zdejší souseď Václav Fiala. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4229.

³⁸⁸ K hygieně raně novověkého města např. Iveta VRBOVÁ, *Hygienu veřejných prostranství v předbělohorské Praze. Staré Město pražské 1613-1615*, DP FF UK, Praha 1988. Problematikou vody ve městě se zabývalo odborné sympóziium, jeho výsledkem je sborník Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Město a voda. Praha, město u vody* (=DocP 24), Praha 2005.

nasnadě. Bohužel, na rozdíl od aristokracie je volný čas obyvatel českých měst prameny jen minimálně dokumentován.

Městské špičky, a nejen ony, si mohly dopřát potěšení z populárního lovu, zvláště z lovu ptactva. Proto byly v domácnostech lovecké ručnice a další propriety k provozování tohoto sportu. Pernatá zvěř a snad i nějaký ten zajíc ovšem nemohly loveckou touhu některých mělnických sousedů nasytit. Již v době předbělohorské se opakovaly stížnosti okolních vrchností a zvláště hejtmana mělnického zámku, že Mělničtí se potulují s ručnicemi po jejich lesích a střílejí po všem, co jim přeběhne přes cestu. Někdy se na podobné výpravy vydávali dokonce v početných skupinách.³⁸⁹ Nepomáhaly ani hrozby sankcemi v podobě oznámení přečinu české komoře a vyměření další pokuty.

Oblíbenou neřestí byly návštěvy hospod a výčepních zařízení. V Mělníce jich fungovalo samozřejmě hned několik, v městských knihách se o nich hovoří s pravidlem v plurále, nejpopulárnější však byl výsadní hostinec na rynku s velmi dlouhou tradicí, kde Mělničtí také ubytovávali své hosty. Nazýván byl hostincem v Lelátkovském domě, později se z něj stal proslulý hostinec U Zlatého beránka. Sem i do jiných šenků a výčepů chodili mělničtí muži posedět s přáteli a popít pivo nebo (řidčeji) víno. Jistě zde také provozovali hazardní hry, tedy různé druhy her karetních a vrhání kostek, horší však bylo, že se někdy až nezřízeně opjeli. Činili pak výtržnosti v nočních hodinách po městě, pronášeli vulgární a hanlivé výroky na adresu radních nebo svých konkurentů a nezřídká se chovali také silně agresivně. Napadali pak fyzicky své sousedy i příbuzné. Alkoholismus byl v raném novověku velmi kritizovanou, v podstatě však neodstranitelnou neřestí.³⁹⁰

Intelektuální formu zábavy představovaly zejména četba a věnování se hudbě. Většina rodin jistě měla k dispozici Bibli, ti zámožnější však mohli mít více různých titulů, nebo celé knihovny. I v Mělníce byla vzhledem k dobovým souvislostem populární protiturecká literatura, Budovcův Antialkorán asi také neměli jen nám dvě známé osoby (děkan Rafigius, Augustin Šolc). Předpokládat bychom mohli dále zvláště literaturu kratochvilnou a dějepisnou, obecně oblíbenou mezi městskými špičkami.³⁹¹

Hudbu bylo možno pěstovat v rámci zdejšího literátského kůru, který měl jistě stejně jako na jiných místech sbor mladších a starších zpěváků. Jejich zpěv doprovázela varhanní hudba – také varhaníka mělo město vlastního.³⁹² Primas Martin Prušek se navíc prokazatelně věnoval od mládí psaní hlasových motet a nemusel zde být výjimkou, hudba populární byla a hudebníci ve městě nechyběli. Čtyři muzikanti, někteří již podle jmen (Trubač, Hudec...), museli být dokonce napomenuti, aby v noci nevyhrávali na rynku.³⁹³ Ostatně, existovaly chvíle, kdy byla zakázána vůbec veškerá hudba – třeba když zemřela císařovna.³⁹⁴

Cestování vyloženě pro zábavu, jak se již prezentovalo u aristokracie, bylo u mělnických městských špiček stěžejí pravděpodobné a prokázat se nedá. Zato výjezdů služebních nebo obchodních absolvovali Mělničtí celou řadu, zvláště Prahu a krajské Litoměřice poznali na svých cestách mnozí, k tradičním cílům patřila i další středo- a severočeská města.

³⁸⁹ Jako v únoru 1612 pětice mladých synů předních mělnických sousedů, na něž si stěžoval tehdejší zámecký hejtman. Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře 1611-1614 /1616/*, s. 98.

³⁹⁰ Problematice raně novověkých hospod se věnoval Aleš STEJSKAL, *Hospody posledních Rožmberků*, DaS 18, 1996, č. 4, s. 9-13.

³⁹¹ Srovnej zvláště Jiří PEŠEK, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620*, FHB 2, 1980, s. 247-282.

³⁹² Podrobněji o literátských kůrech Karel KONRÁD, *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od XV. věku do zrušení literátských bratrstev*, Praha 1893. Srovnej též Jiří MIKULEC, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2000.

³⁹³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 99 – 3. ledna 1645.

³⁹⁴ Tamtéž, fol. 133 – relace zapsaná 2. června 1646.

Zábava pro ženy měla mnohem omezenější spektrum, vymezené hranicemi domácnosti a městských hradeb. Nečetné zmínky o bohatě vyšíváném ložním prádle a ošacení jsou jasným poukazem na to, jak asi mělnické ženy využívaly nejčastěji svůj volný čas. Pochybovat bychom nemuseli ani o tom, že v mezích možností jej také rády trávily v přítomnosti žen jiných. Rozhodně si ovšem nenechaly ujít záležitosti mimořádného společenského rozsahu a dosahu, jakými byly významné návštěvy ve městě, narušující každodenní stereotyp.

Vůbec nejvýraznější událostí tohoto charakteru za celou dobu třicetileté války byla v Mělníce zastávka samotného císaře Ferdinanda III. roku 1638. Asi jen málokdo si nechal ujít jedinečnou a neopakovatelnou možnost spatřit na vlastní oči nedávno korunovaného panovníka, bylo to něco, o čem se dalo vypravovat ještě potomkům. Zvláště pro mělnického císařského rychtáře, který měl tu čest pohostit ve svém domě panovníka hned dvakrát, se jednalo o zážitek na celý život. Ferdinand III. přijel do Mělníka uvedeného léta první říjnovou nedělí z komorního zámku v Brandýse nad Labem, jeho cílem byly krajské Litoměřice. Celý mělnický radní sbor tehdy vyšel před město na jedno z obecních polí, následován početným davem z města, a latinským proslovem z úst akademicky vzdělaného konšela Daniela Klaudyána jej v Mělníce přivítal. Klaudyán současně dle dobového úzu podal Ferdinandovi do jeho kočáru klíče od města a městské pečeti, stejně jako suplikaci sepsanou jménem celé obce. Co bylo jejím obsahem, není obtížné uhadnout, když se Mělničtí v zápise o události opět stylizovali do pozice chudé a zloupené obce. Císař Klaudyánovi klíče a pečeti opět vrátil, suplikaci si ponechal a rovněž latinsky odpověděl. Následně Mělnickým milostivě pokynul a odebral se do města na oběd do domu císařského rychtáře. Po obědě se již bez kočáru vydal jen na koni s doprovodem do Litoměřic. Díky tomu zde měl možnost spatřit císaře opravdu každý. Navíc jen o několik dní později Ferdinand III. na zpáteční cestě do Mělníka zajel znovu a znovu poobědval v rychtářově domě.³⁹⁵

Ve srovnání s touto byly další návštěvy méně zajímavé, byť se zde zastavil výkvět císařské generality i mnoho předních úředníků. Nechyběli Albrecht z Valdštejna, Ottavio Piccolomini, Matyáš Gallas, ale tito muži Mělníku kromě podívané asi nic pozitivního nepřinášeli, spíše naopak. Z vítaných návštěv byl prvním v řadě královnin podkomoří (nebo hofrychtěř), který sem přijížděl obnovovat městskou radu a vybírat poplatek. Zavítal sem většinou den před obnovou a Mělničtí mu, pokud to bylo možné, vyjízďeli vstříc až ke Štěpánskému mostu. Doprovodili jej do města, ubytovali v hostinci a pozvali na společenskou večeři na radnici, k níž také často přizvali zámeckého hejtmana, pšoveckého převora a další šlechtice z okolí.³⁹⁶

Jiné bohatě navštěvované společenské události představovaly samozřejmě také svatby, křtiny a pohřby, neméně pak třeba umístění velkého zvonu na chrámovou věž.³⁹⁷ Nemluvě o tom, že válka jako taková přinášela specifickou podívanou, pro někoho přitažlivou, pro někoho méně. I Mělničtí tak viděli šarvátky mezi vojáky v různých uniformách, pobité muže, vojenské exekuce a mnoho dalšího.

2.3.6. Poslední věci člověka

³⁹⁵ Tamtéž, Kniha 49 a, fol. 4. Ferdinand III. se v Mělníce zastavil 3. a 8. října 1638.

³⁹⁶ Např. Tamtéž, Kniha 17, fol. 23-24 – 22. ledna 1627 Mělničtí staroboleslavskému forstmistrovi Alexandrovi Odrlokovi z Odrlíku, pšoveckému převorovi Caribdiovi a zámeckému hejtmanovi Dačickému. Sdělovali jim, že k nim 25. ledna přijede obnovit radu podkomoří Fabricius. Zvali uvedené pány na tento den do Mělníka, i na oběd, který měl následovat po renovaci zastupitelstva. Protože však bylo město v ekonomické nouzi, žádali rovněž o výpomoc.

³⁹⁷ Tamtéž, Kniha 75, fol. 56. Stalo se na jaře roku 1643.

Stejně jako pro aristokraty představovaly i pro měšťany důležitý aspekt konce jejich života záležitosti spojené s umíráním a s pohřbem. Praxe byla shodná s jinými městy. Nastal-li moment, kdy mělnický obyvatel, který měl co odkázat, pocítil, že by se v brzké době mohl vypravit na onen svět, chtěl se v první řadě postarat o urovnání věcí duchovních a majetkových. Zatímco ty první byly záležitost kněze, kvůli druhým se dostavoval na radnici a nechával do městských knih zapsat svou poslední vůli. Pokud mu to jeho zdravotní situace již nedovolila, povolával si do svého příbytku dva radní a městského písaře, jimž svou vůli sdělil ústně – i tak měla právní platnost. V první řadě myslel samozřejmě na své nejbližší příbuzné, manželku a děti, případně na sourozence, zkrátka však někdy nepřišli ani známí nebo služebnictvo, případně cech, v němž dotyčný působil, stejně jako církevní a veřejně prospěšné instituce. Po úmrtí následoval pohřeb většinou hned druhý nebo třetí den, v případě epidemii pohřeb okamžitý.³⁹⁸ Nebožtíkovo tělo bylo do rakve (dřevěné truhly) upraveno a oblečeno do pohřebního oděvu, který nebyl jen záležitostí mělnických špiček.³⁹⁹

Místo posledního odpočinku mohli obyvatelé města vybírat ze dvou lokalit – uvnitř hradeb v chrámu sv. Petra a Pavla a na přilehlém hřbitově, nebo na předměstském hřbitově u kostela sv. Ludmily.⁴⁰⁰ Neplatila přitom rovnice, že v předměstském kostele byli pohřbíváni jen nezámožní obyvatelé nebo lidé z předměstí, kostelík byl velmi oblíben i mezi těmi nejzámožnějšími Mělničany. V krátkém časovém rozpětí zde např. spočinuli dva kolegové z městské rady v době stavovské vlády.⁴⁰¹ Z kapacitních i prestižních důvodů přesto zůstávaly hlavním pohřebištem chrámové prostory a okolí. Příslušníci nižších mělnických vrstev byli pohřbíváni na hřbitově, měšťané většinou uvnitř chrámu, kde měli i rodové hrobky (krypty). V souladu s dobovým křesťanským pojmáním posledních věcí člověka nemohlo být zapomenuto na sloužení mši za pozůstalé. I za tímto účelem věnovali Mělničtí záduší jistý finanční obnos, liturgické předměty nebo vosk a svíčky.

Místa jejich posledního odpočinku označovaly honosné náhrobní kameny a jistě u některých také epitafy, byť z nich se do dnešních dnů žádné nedochovaly. Na vraždu radního Melichara Šolce upomínal na hřbitově také dřevěný kříž, po jeho zrušení přemístěný k bráně zdejšího zámku. Náhrobních kamenů mělnické honorace z doby třicetileté války zůstalo v chrámu hned několik – figurálních, znakových i nápisových. Nejhodnotnějším z nich je bezpochyby mramorový náhrobník primase Jana Husy, vyjadřující již svým figurálním pojetím a kamenickým propracováním distinkci a prestiž svého zadavatele. Po celém okraji kamene se vine nápis, oznamující Husovo úmrtí a jeho dožitý věk, většinu plochy však zaujímá reliéfní portrét staršího muže. Husa je oblečen do měšťanského oděvu s bohatým límcem, v pravé ruce drží tři květy, snad pomněnky, v levé knihu, jistě Bibli. Jeho pravá ruka je překryta rodovým znakem s vyobrazením husy.⁴⁰² Figurální náhrobní kameny si ale dopřály i další mělnické rody. např. na počátku třicetileté války Nedvědové z Peclínovce. Jim a jejich příbuzným mimo jednoho figurálního náležejí ve chrámu ještě také dva náhrobníky znakové. Manželka mělnického primase Václava Nedvěda nechala v chrámu zhotovit náhrobní kámen asi nad starší kryptou svých několika příbuzných, rodičů, bratří, manžela a sestry. Mramorový náhrobník je sice převážně nápisový, ale zahrnuje také nedvědovský erb a další patřičné atributy, jako lebku s hnáty a přesýpací hodiny. Dva posud zachované náhrobníky upomínají

³⁹⁸ Tyto intervaly je možno vysledovat v nejstarší mělnické matrice. Okamžité pohřby se konaly např. na přelomu let 1631-1632, kdy v Mělníce zuřil mor. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

³⁹⁹ Pohřební šaty např. obstarali i manželé Purkyňovi pro podruhyni, žijící v jejich domě. SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4402.

⁴⁰⁰ U chrámu sv. Petra a Pavla se pohřbívalo až do roku 1775, kdy byl tamní hřbitov zvláště z hygienických důvodů zrušen a přesunut ke sv. Ludmile. Odsud se však záhy hlavní pohřebiště posunulo až za město do míst, kde je dodnes.

⁴⁰¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 130 – zápis ze 2. června 1620.

⁴⁰² Podrobněji k náhrobníku Jan KILIÁN, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, s. 74.

také na obě předchozí manželky Václava Nedvěda. Jeden z nich je figurální a na scénu kromě ženy přivádí také jejích devět zemřelých dětí. Další dochovaný náhrobník, Martina Pruška, byl zhotoven v polovině dvacátých let. Zcela dominantním způsobem je na něm pojednán erb s lilii a růžemi, umístěný v kvadrilobu. Kolem něj jsou bohatě řasena přikryvadla a na něm helm s chocholem s lilii, rohy horní části jsou vyplněny květinovou výzdobou. Nápis ve spodní části vyjmenovává některé Pruškovy funkce a uvádí, že kámen a hrobku nechal zhotovit i pro svou rodinu. Rovněž náhrobní kámen Pruškova kolegy Melichara Šolce je z červeného mramoru, sestává však z obdélníku, v němž je kartuše s nápisem o okolnostech a datu jeho násilného úmrtí. Prostřední část je tvořena elipsovým polem s vodorovně položeným personifikovaným měsícem, nad ním jsou v poli Šolcovy iniciály. Vedle oválu na sloupcích nechybějí přesýpací hodiny a hnáty s lebkou. Ve spodní třetině je obdélníková deska s textem, který náhrobník připisuje také Šolcově manželce a dceři.⁴⁰³

Válka tedy zámožné mělnické měšťany nijak neodradila ani od úmyslu pořizovat si na svou dobu velmi nákladné náhrobní kameny, ani od záměru obětovat nemalé finanční obnosy na spásu své duše.

2.4. Mělnické elity

V každé komunitě odpovídající velikosti patrně dříve či později vznikne vrstva, která převezme funkci jejího vedení a řízení. Je to přirozený jev, podmiňující vůbec existenci společně a případně i kontinuálně žijící skupiny lidí. Termín „elita“ by pak měl ztělesňovat kompetenci vést společnost a výkonně jí vládnout, ať už na úrovni státní, zemské nebo regionální.⁴⁰⁴ V tomto smyslu bychom mohli hovořit o elitách politických, nicméně důležitý význam pro komunitu mají i elity ekonomické, společenské, intelektuální či kulturní, tím spíše, že se mnohdy s těmi prvně uvedenými posléze shodují. Vzhledem k tématu studie se v následujícím zaměřím výhradně na elity v městském prostředí. V posledním období se staly i v české historiografii lákavým badatelským tématem, když byly dříve poněkud zanedbávány kvůli kladení důrazu na otázky sociální a hospodářské. Na téma městských elit proběhlo již i několik konferencí, bylo sepsáno vícero studií, nicméně stále v našem poznání zůstává mnoho bílých míst. Jako nikde jinde to platí pro česká města druhé poloviny 17. a celého 18. století. Ale ani špičky společností měst v období třicetileté války nejsou právě frekventovaným badatelským tématem. Vlastně dosud ani nebyly striktně formulovány zásady, jakým způsobem výzkum těchto elit pojímat. Vedoucím modelem se jaksí samozvaně stal prosopografický výzkum příslušníků politických a ekonomických elit.⁴⁰⁵ I díky tomu, že se mnozí badatelé identifikují s názorem, že tito jedinci byli tvořivým subjektem dějin svého města, nikoli jen trpným objektem.⁴⁰⁶ Byť k čistě prosopografickému způsobu podání látky

⁴⁰³ K mělnickým náhrobníkům srovnej také Bohuslav ČERMÁK, *Proboštský chrám sv. Petra a Pavla na Mělníce*, Mělník 1899, s. 63-66 a Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Mělnickém*, s. 131-132.

⁴⁰⁴ Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Úvodní zamyšlení*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK (red.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil* (=DocP 22), Praha 2004, s. 9.

⁴⁰⁵ Dominantní je tento způsob i v zahraniční historiografii, jak např. pro říšský Augsburg prokázala obsáhlá kolektivní práce Wolfgang REINHARD (red.), *Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts. Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen 1500-1620*, Berlin 1996. V českém prostředí např. Bohumír ROEDL, *Žatecká rodina Hošťálků z Javořice*, Žatec 1997 a řada studií o pražských elitách (viz seznam literatury – Pešek, Mendelová, Bišková a další).

⁴⁰⁶ Zdeněk VYBÍRAL, *Představitel městské elity – tvůrce dějin svého města. Život královského města Tábora na počátku 17. století v zrcadle osudů primasa Jana Chvatalia*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK (red.), *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, s. 251.

mohou již dnes být výhrady, biogramy jednotlivých měšťanů, kteří reprezentovali své město i na celozemské úrovni, dokážou poskytnout obraz o městské hierarchii, o jejích proměnách a rozdělení. Mohou dokonce objasnit mnohé z tajů raně novověké městské společnosti. Při současném stavu zpracování bohužel ale nejsou reálné možnosti komparace elit měst přibližně stejné velikosti a identického zemského prostředí, stejně jako identické doby. Ve srovnání s Prahou by mělničtí předáci vypadali nutně jako chudí příbuzní, nehledě na to, že jejich motivy a jednací strategie se od předních obyvatel hlavního města království také velmi lišily. Srovnávat v našem případě Mělník se zhruba stejně velkým městem ve stejné době v Nizozemí⁴⁰⁷ nebo na Těšínsku o století později⁴⁰⁸ by bylo ovšem taktéž irelevantní.

Celá řada zásadních otázek byla teprve formulována, jako tázání se po motivech, podmínkách, ustanovování, obnovování a přeskupování elit. Je nezpochybnitelné, že přijetí mezi elitu, ať už v jakékoli podobě, má své výhody a svou prestiž. Současně jsou s tím spojena ale i četná úskalí v podobě diferencovaných očekávání, která ne každý zájemce dokázal akceptovat nebo plnit. Ukázkové jsou v tomto směru aristokratické špičky, které musely za všech okolností reprezentovat a vést nákladný život.⁴⁰⁹ Ve městech, kde měla elita svou komunitu zvláště zastupovat, bránit a v případě potřeby (za třicetileté války pravidelně) jí také z vlastních zdrojů ekonomicky vypomáhat, sice rozdíly nemusely být tak markantní, ale zřetelné byly. Ani v malém královském městě typu Mělníka nebylo možné, aby někdo zcela nemajetný pronikl mezi elitu, byť by měl vynikající osobnostní předpoklady pro řídicí funkce. Pokud ano, předcházela tomu výhodný sňatek – což ale jen potvrzuje pravidlo o nutnosti ekonomického zázemí. Žádnou roli při tom nehrála otázka, jak dlouho potenciální uchazeč (nebo jeho předci) ve městě žil, naopak, i pro Mělník je charakteristický v rámci elit průnik osob, které zde byly sice sotva nově osedlé, ale měly nadprůměrný majetkový potenciál.

2.4.1. Proměny mělnických elit a jejich autorekonstrukce

Nejlépe sledovatelné jsou v případě dostupnosti příslušných zápisů v pramenech městské proveniencce tzv. elity radní.⁴¹⁰ Tedy skupiny osob, které se v daném období vystřídaly na pozicích konšelů svého města. V Mělníce to bylo během sledovatelných let třicetileté války, respektive let 1617-1649, celkem 58 jedinců, neznáme data obnov a složení rad z let 1623-1626. Vzhledem k okolnostem (absence zaznamenaných úmrtí v matrikách, kontinuita aj.) ale předpokládám, že o mnoho vyšší celkový počet nebude, pokud vůbec. K největší proměně ve složení rady došlo ve druhé polovině dvacátých let (emigrace a rekatolizace) a na přelomu let 30. a 40. (ničivé švédské vpády). Kromě čtyř rodů (Pruškové, Husové a méně významní Šrámkové a Zákralští) přitom žádná z rodin za celou sledovanou dobu neměla v radě vícenásobné zastoupení. Unikátem je případ radního (Václav Zálužský), který svou konšelskou pozici zastával nepřetržitě od stavovského povstání do prvních poválečných let po Vestfálském míru. Úřední život ostatních radních byl mnohem kratší, deset funkčních let překročil jen málokdo (Jan Šerer, Tomáš Jedlička, Daniel Klauďán, Jan

⁴⁰⁷ V mnoha směrech vzorová je totiž práce Heinz SCHILLING-Hendrik DIDERIKS (red.), *Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland*, Wien 1985.

⁴⁰⁸ Irena KORBELÁŘOVÁ, *Města na Těšínsku v 18. století*.

⁴⁰⁹ O reprezentaci aristokracie nejnověji Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, zvláště samostatná kapitola na s. 88-109.

⁴¹⁰ Soustavné úsilí s cílem poznat radní elity vyvinul Jaroslav Douša na příkladech Prahy a Plzně. Jaroslav DOUŠA, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550-1650, sociální složení rad v letech 1560-1590*, SAP 32, 1982, s. 321-418 a Týž, *Seznamy staroměstských konšelů z let 1547-1650*, PSH 14, 1981, s. 65-119.

Holý). Na pozici mělnického primase se během uvedených let vystřídal osob osm – Jan Husa, Václav Nedvěd z Peclinovce, Andreas Šolc, Martin Prušek, David Prušek, Jan Šerer, Daniel Klaudyán a Jakub Hamák. Bez přerušení po pět let úřad zastávali pouze oba Pruškové, ostatní měli kratší volební období, zato opakovaná – Šerer byl zvolen hned třikrát.

Signifikantní byla provázanost mezi radními a zámeckými nebo královskými úředníky. Projevil-li císařský rychtář nebo zámecký úředník (hejtman, purkrabí, písař) zájem usadit se ve městě, najdeme jej vzápětí i mezi staršími obecními a často záhy také mezi konšely. Výjimkou byl v tomto směru pouze císařský rychtář Jakub Žamberský, vůči kterému byla ve městě značná averze. Na pozici císařských rychtářů se postupně vystřídali Jakub Čurda, Martin Prušek z Prušova, pražský měšťan Kryštof Woltrsdorf, Jakub Žamberský, Jan Chrisostom Siderius Písecký, David Rafael Prušek z Prušova. Na zámku jako úředníci na různém stupni administrativy začínali oba Pruškové, Jan Šerer či Mates Weissenbašský. Nemusí přitom platit rovnítka mezi elitami radními a elitami ekonomickými. Ve větší míře se sice opravdu kryly, ale v Mělníce také byly velmi zámožné rodiny, které patrně netoužily po angažovanosti v městské správě. Jako mydláři Vyžralové, zlatník Šeller nebo nobilitovaní Štelcové z Lebenperka. Erbem a predikátem se ve městě ještě mohli pochlubit Pruškové, Nedvědové, Wolfové, teprve po válce i další (Hamák). Zdroje zámožnosti všech dosud uvedených byly podobné – vinařství, lukrativní řemeslo (řeznictví, sladovnictví), zemědělské a hospodářské podnikání (polnosti, dvory, sladovny, pivovary). A v neposlední řadě také sňatky. Dá se říci, že většina jedinců nové elity v Mělníce se svého postavení domohla především díky výhodnému sňatku. Vdovy po zdejších měšťanech byly velmi vyhledávaným „artiklem“, jak ještě uvidíme v portrétech jednotlivých elitních jedinců. Intelektuální elitu ve zdejším mikroprostředí představovali výlučně radní písaři (Jiří Morávek, Daniel Klaudyán, Jan Nedvěd, Jan Grynwald, Adam Bohuslav Poříčský) a správci mělnické školy (výrazněji jen Daniel Klaudyán). I někteří jejich zástupci však dokázali proniknout mezi absolutní špičku majetkovou a radní.

2.4.2. „Tvůrci dějin svého města“

Představitelé mělnických elit vykazují některé společné nebo naopak odlišné prvky, na jejichž základě se pokusím o jejich jistou typologizaci a roztřídění. Nejprve pojednám mělnické rody tradiční, následně jedince, kteří začínali jako úředníci na zámku nebo na pozici císařského rychtáře, poté muže, kteří kromě předchozích také tvořili nejužší radní elitu, a poté ty, kteří byli městskými písaři. Na závěr se zaměřím na postavy mělnických katolických děkanů.

2.4.2.1. Tradiční mělnické rody

Václav Nedvěd se v městských knihách objevil mezi mělnickými obyvateli poprvé na sklonku předbělohorského století a jeho přídomek Kostelecký nenechal na pochybách, odkud jeho nositel pocházel.⁴¹¹ V Kostelci nad Labem ostatně byli hmotně zainteresováni ještě jeho potomci. V Mělníce byl ale Nedvěd nepochybně již dříve, v prvním prameni zaznamenaném roce totiž vystupuje jako ženatý s místní rodačkou. Nedvěd se v Mělníce oženil hned třikrát. První i druhý sňatek měly pro Nedvěda důležitý ekonomický aspekt, obě ženy mu přinesly kromě slušného věna později také lukrativní nemovitosti. Druhá manželka jeden z nejceněnějších mělnických domů na rynku, jehož tržní hodnota dosáhla více než závratných

⁴¹¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 8 (rok 1593).

tří tisíc kop míšeňských grošů.⁴¹² Nedvědova první choť byla ještě velmi mladou vdovou, v patnáctiletém manželském svazku svému choti povila nejméně deset dětí, z nichž se však dospělosti dožil pouze jediný syn. Někteří z potomků byli asi obětí vysoké dětské úmrtnosti, někteří však také koncem devadesátých let mohli zemřít na mor, který se zde tehdy intenzivně rozšířil. Že by se Nedvěd v dalších manželstvích dočkal ještě nějakých dětí, není známo. Kostelecký rodák se ovšem okamžitě zařadil mezi místní majetkovou elitu, během několika málo let skoupil mnoho vinic, polností a zahrad, a pronikl i mezi elitu radní. Mělnickým primasem byl s přestávkami po dlouhých sedmáct let.⁴¹³ Ostatně i v letech, kdy jako primas úřadoval někdo jiný, byl Václav Nedvěd prvním z radních. Jeho prestiž se promítla do zisku predikátu z Peclínovce, jímž disponovaly pražské rody Cejpů, Kozlů a Peclínovských, s nimiž měl od nynějška Nedvěd i společné erbovní znamení – ruku prostřelenou šípem a třímající kamenické kladívko. V čele žádného z řemeslnických cechů Nedvěda ovšem nespátujeme. Je zřejmé, že právě on patřil k oněm bohatým nákladníkům vína. Vždyť v mělnické viniční knize měl hned devět vlastnických zápisů. S jeho majetkem se asi nemohl ve městě vůbec nikdo rovnat. Již při uzavírání druhé svatební smlouvy si ze svého majetku vymínil dva tisíce kop míšeňských grošů, což sama o sobě byla částka, která leckdy mnohonásobně převyšovala finanční možnosti většiny místních obyvatel.⁴¹⁴ Nedvěd ale asi nebyl jen zámožný a vlivný, byl také populární a všeobecně oblíbený. To vše z něj udělalo nejvýraznější mělnickou postavu prvních dvou desetiletí 17. století. Žádné důležitější jednání v obecních záležitostech se bez něj nemohlo obejít, vydával se kvůli nim pravidelně do Prahy i na další místa.⁴¹⁵ Svému městu v případě potřeby vypomáhal tak vysokými finančními částkami, že mu v tomto směru nikdo nemohl konkurovat.⁴¹⁶ Z domácích obyvatel se stal největším věřitelem mělnické obce. A to měl ještě další vysoké pohledávky jinde.⁴¹⁷ Nedvědova zámožnost však měla mít od dvacátých let i svůj stinný líc, jeho majetek od této chvíle začal patřit k nejpostihovanějším. Nedvěd platil nejvyšší poplatky⁴¹⁸ a musel ubytovávat přední důstojníky, kteří byli samozřejmě také mnohem náročnější. Přesto mohl svému synu Natanielovi v dubnu 1627, kdy zemřel⁴¹⁹, předat konsolidovaný a zatím nijak výrazně postižený majetek. Katolickou víru patrně nepřijal, zemřel ještě před tím, než by musel volit mezi ní a exilem. Václavův syn Nataniel se sice dožil dospělého věku⁴²⁰, oženit se a mít potomky však již nestihl, zemřel nejvýše rok a půl po svém otci.⁴²¹ Dědičkou veškerého majetku se tak stala Václavova ovdovělá manželka, která se záhy znovu provdala, a to za Davida Rafaela Pruška, jemuž tak umožnila obrovský majetkový vzestup. Jejím druhým sňatkem z Mělníka přitom zmizelo jméno rodu Nedvědů.

Větší vitalitu prokázali Husové, jejichž zakladatel mělnické větve, Jan, byl nejbližším spolupracovníkem a snad i přítelem Václava Nedvěda. Odkud pocházel, není úplně zřejmé,

⁴¹² Konkrétně 3.300 kgm. Tamtéž, Kniha 103, fol. S 16 – zápis z roku 1623.

⁴¹³ Bylo to v letech 1600-1608, 1610-1614, 1619-1622 a 1625-1627. Josef STÁHLÍK, *Mělničtí primasové*, Mělnické listy X, 22, 1. 6. 1928.

⁴¹⁴ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 17-18 – manželské zadání z roku 1609.

⁴¹⁵ Byl předním ze členů obce, kteří uzavírali kupní smlouvu na pšovecký statek, poté jel i do Prahy nechat koupit zapsat do desek zemských, byl v čele delegace, která po potlačení stavovského povstání kapitulovala, i té, která později žádala o císařský pardon atd.

⁴¹⁶ Např. roku 1619 půjčil na obecní potřeby 500 kgm. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 138, fol. 27.

⁴¹⁷ Např. na Václava staršího Berku z Dubé ve výši půl třetího sta kop grošů. Tamtéž, Kniha 16, fol. 116-117 – plnomocenství z 26. srpna 1621.

⁴¹⁸ Např. SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1778-1779 – na Pfuhlův oddíl měl Václav Nedvěd výdaje ve výši 367 zlatých.

⁴¹⁹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁴²⁰ Roku 1624 byl kmotrem Václava ml. Zálužského. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁴²¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 190 – 12. ledna 1629 smlouva mezi staršími obecními a Dorotou Nedvědovou (nyní již Pruškovou).

možná byl ale potomkem jedné ze starobylých mělnických rodin. Na počátku 16. století se v nejstarší mělnické městské knize jeden z Husů připomíná, v polovině stejného století ve městě žila rovněž nositelka tohoto jména.⁴²² Jan Husa mohl být i jejím synem. V mělnických pramenech se ale objevuje poprvé až roku 1582, kdy ve městě koupil dům.⁴²³ Bylo mu tehdy asi dvacet sedm let a dosud byl patrně svobodný. Je možné, že se oženil až někdy zhruba o desetiletí později – s jistou Dorotou z blíže neznámého rodu. V tu dobu zastával pozici úředníka zdejšího perkmistrovského úřadu, v níž vydržel nepřetržitě po jedenáct let. Na přelomu století a v letech kolem počátku stavovského povstání byl v úřadu nejprestižnějším, mělnického primase.⁴²⁴ Předtím navíc zastával hierarchicky ještě významnější post mělnického císařského rychtáře. Snad hned od chvíle, kdy poprvé opustil primaskou pozici. Ve městě patřil společně s Nedvědem k nejagilnějším. Husa byl členem mnoha různých komisí a delegací, v době falcké a direktorské vlády společně s Nedvědem a Martinem Pruškem tvořil jakýsi mělnický triumvirát. A stejně jako Nedvěd patřil také Husa k nejzámožnějším. Kromě dvou domů ve městě mu patřily také další nemovitosti v okolí, na prvním místě opět vinice. Jen během čtyř let kolem přelomu století koupil kus pole nad vlastním paloukem, dva stavy vinic, poté další dva a vzápětí ještě jednu větší vinici s částí lisu.⁴²⁵ I on mohl obec v době stavovského povstání založit pěti sty kopami grošů. Co se týče jeho potomků, s jistotou víme pouze o dceři, která se dva roky před vypuknutím stavovského povstání provdala do Prahy za významného staroměstského měšťana.⁴²⁶ Jan Husa o mnoho stavovské povstání nepřežil, skonal ve věku šestašedesáti let 6. ledna 1621. Tato data známe podrobně díky nádhernému figurálnímu náhrobníku, který se po Husovi do dnešních dob v kostele sv. Petra a Pavla zachoval.⁴²⁷ Je až neuvěřitelné, jak se situace Nedvěďů opakovala i u rodu Husů. Jeho pokračovatelem se stal konvertita Jiří, o němž ale nemůžeme s jistotou říci, že byl Janovým synem. Každopádně se oženil někdy po bělohorském roce se zámožnou vdovou, která byla dcerou novobydžovského primase a v Mělníce manželkou císařského rychtáře. Byla však ještě poměrně mladá, takže Husovi porodila několik dětí, včetně mužského dědice. Jiří Husa pronikl do mělnické rady roku 1627 a jistě by v ní postupoval výše, nebýt jeho předčasné smrti v době saské okupace města. Není vyloučeno, že se stal obětí moru, vzhledem k jeho mládí se varianta tohoto úmrtí jeví jako nejpravděpodobnější. Výchovy dětí Jiřího se ujala jeho ovdovělá žena, která koncem dvacátých let dlouho vzdorovala přijetí katolické víry a dokonce na určitou dobu od manžela odešla, vrátila se však se Sasy a již zde zůstala. Tři roky po manželově úmrtí se provdala za jiného mělnického souseda a o mnoho let přežila i jej. Jako přední mělnická měšťanka a jedna z nejvýraznějších místních žen zemřela až ve velmi pokročilém věku dlouho po skončení války.⁴²⁸ Rozrod Husů byl tehdy již opět velmi široký a příslušníci rodu znovu patřili k mělnické špičce.⁴²⁹ Ve třicátých a čtyřicátých letech nicméně prožívali populační útlum, když Jiřího děti byly nezletilé a rod reprezentovala jeho vdova.

Velmi mezerovitá je genealogie mělnických Šolců, přestože jejich rodinných příslušníků tu najdeme v 17. století celou řadu. Možná i právě proto je stanovení vzájemné

⁴²² Konkrétně Markéta Husová. Tamtéž, Kniha 6, fol. 45.

⁴²³ Tamtéž, Kniha 26, fol. 183-184.

⁴²⁴ Snad 1599-1600 a 1616-1619. Josef STÁHLÍK, *Mělničti primasové*.

⁴²⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 6, fol. 184.

⁴²⁶ Tamtéž, Kniha 104, fol. 75-76. Ludmila Husová se provdala za Daniela Vodičku.

⁴²⁷ Jan KILIÁN, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, s. 73-74.

⁴²⁸ Dorota Husová, rozená Troskovcová, poprvé provdaná za Jakuba Čurdu a pošetí za Jiljího Secklera, zemřela v březnu 1673. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 2: narození 1653-1681, oddaní 1653-1681, zemřeli 1653-1680.

⁴²⁹ Srovnej Jan KILIÁN (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, zvláště s. 126 a SOKA Mělník, Pozůstalost Josefa Stáhlíka, fascikl Rody Mělnické.

příbuznosti tak obtížné a zůstane nutně hypotetické.⁴³⁰ V Mělníce byl náhle roku 1622 nahrazen primas Václav Nedvěd jistým Andreasem Šolcem, který nikdy předtím ani nezasedal v radě. Vše nasvědčuje tomu, že se jednalo o pražskými úřady dosazeného katolíka, který měl jako takový ve městě důležité úkoly. Podle jedné zmínky z matriky se mělo jednat o staroměstského měšťana,⁴³¹ vzhledem k upřednostňování německé varianty křestního jména se ale mohlo jednat současně o příslušníka německé národnosti, byť již třeba počestlého a znalého mělnického regionu. Andreas ale zemřel asi hned po třech letech v mělnickém úřadu, zanechavši po sobě mnoho dětí, mezi nimi syna Melichara. Asi nejstaršího, protože se Melichar poté jeví jako pokračovatel Andreasova politického odkazu. Ve svých pětatřiceti letech se vystudovaný právník stal poprvé mělnickým radním a ani při následných obnovách úřadu v tomto sboru nechyběl. Jeho katolicismus ale mohl být ve srovnání s ostatními obyvateli natolik bigotní, že se mu stal v době saské okupace osudným. Sasy nebo exulanty těžce zraněný a umírající Šolc pak odkázal mělnickému bratrstvu Těla Páně při zdejším chrámu padesát kop míšeňských grošů a totéž augustiniánskému klášteru v Pšovce na vystavení oltáře v kapli.⁴³² O jeho další pozůstalost, které se ujal především bratr Kašpar, se ale ještě měl rozhořet sourozenecký boj.⁴³³ Ať již spor dopadl jakkoli, Kašpar Šolc, dosud jeden z vinařských perkmistrů⁴³⁴ a majitel rozlehlého mělnického domu, se stal v Mělníce hlavním představitelem svého rodu. Usedl ihned místo bratra na uprázdněné konšelské místo. Ani ne po sedmi letech se však stal obětí švédského vpádu, kdy své město patrně hájil se zbraní v ruce proti Banérovým oddílům. Zanechal po sobě vdovu a jedenáctiletého chlapce Augustina, pozdějšího mnohaletého zdejšího primase.⁴³⁵ Mimo ně se objevili v pramenech i mnozí další Šolcové, pokud však s nimi byli vůbec příbuzní, jejich významu zdaleka nedosáhli.

Starobylou mělnickou rodinou byli Nejedlí, zvaní také Vyžralové či latinsky Pamfagové, případně podle svého řemesla Mydláři. Žili zde minimálně od poloviny 16. století a pracovali se mezi absolutní majetkovou elitu, nikoli však mezi elitu radní – jejich příslušníci významné úřední posty možná poněkud překvapivě nikdy nezastávali. Jeden z dnes historicky nejhodnotnějších mělnických domů, ležící na nároží rynku a zvaný podle domovního znamení U Zlaté hvězdy, koupil na počátku bělohorského století mydlář Martin Nejedlý.⁴³⁶ Jeho potomci i s rodinami odešli v době vrcholící rekatolizace do saského exilu, když našli nový domov ve Freibergu, zatímco jejich ovdovělá matka ve městě zůstala a konvertovala. Před svou smrtí krátce před saským vpádem do Čech odkázala veškerý svůj movitý i nemovitý majetek svým emigrovávším synům. Jednalo se o zařízený dům ve městě, o chalupu v Kozlově, o vinice na městských i zámeckých gruntech a o nějaké polnosti. Problém byl v tom, že oba potenciální dědicové nejen že odešli ze země z náboženských důvodů, ale dali se i do služeb císařova protivníka a kolovaly zprávy, že oba již v kurfiřtském vojsku padli. Proto jejich matka přidala doušku, že pokud by neměl být majetek dán jim, aby patřil jejich dětem, které ale rovněž odešly ze země. Pokud by se nikdo z uvedených nechtěl

⁴³⁰ Jistý Eliáš Šolc koupil dům na mělnickém předměstí roku 1582. Jeho synem, stejně jako nově příchozím, mohl být Zachariáš Šolc, připomínaný zde o osmnáct let později. Situaci komplikuje ještě existence Michala Šolce, s prokazatelným přívlastkem Žitavský, který byl ve druhém desetiletí 17. století vrchnostenským úředníkem na bosyňském statku. Viz SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 26, fol. 200 a Kniha 8 (rok 1600), stejně jako Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře z let 1611-1614 /1616/*. Ve dvacátých letech se v Mělníce objevují další Šolcové, kteří možná s těmi zmíněnými neměli vůbec nic společného.

⁴³¹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁴³² SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1767–Kšaft Melichara Šolce z 8. července 1632.

⁴³³ Tamtéž, fol. 1768-1771. Kašpara Šolce napadla jeho sestra Markéta, provdaná do České Lípy.

⁴³⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 39, fol. 52.

⁴³⁵ Augustin Šolc (1628-1676) úřad zastával v letech 1663-1668 a 1670-1676. Josef STÁHLÍK, *Mělničtí primasové*.

⁴³⁶ SOKA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, fascikl Domy – Od Pražské brány k radnici. Stalo se 1604.

domů navrátit, měly se stát poručníky majetku osoby, které povolala k sepsání poslední vůle. Ti měli jmění opatrovat až do jejich návratu a v případě úmrtí všech dědiců si měli téměř veškerý majetek ponechat. Závět' byla samozřejmě zpochybněna mělnickým císařským rychtářem, který na majetek vztáhl panovníkovo právo odúmrti. Mezitím se ale pozůstalosti ujali stanovení poručníci a jali se ji inventovat. Tím se dopustili přestupku jak proti rychtáři, tak proti městské radě.⁴³⁷ Trestu sice oba nakonec unikli, ale neprávem nabytý majetek jim byl zabaven a předán podkomořímu věnných měst na vyrovnání jeho pohledávek vůči komoře.⁴³⁸ V exilu ovšem mezitím dospěl vnuk mělnické testátorky Václav a zatoužil po návratu do rodné vlasti, kde již dávno vládl mír. Přijal katolickou víru a jako měšťan Starého Města pražského rozpoutal právní boj o dědictví po své babě. Česká komora mu dala za pravdu: v jejím nálezu se pravilo, že Dorota nebyla emigrantkou, ale řádnou katolickou osobou a učinila právoplatný kšaft, v němž odkázala svůj majetek svým dětem nebo vnukům, pokud by se do země vrátili.⁴³⁹ Zda se nakonec Václav dědictví dovolal, nevíme, v roce 1671 tomu tak ještě nebylo⁴⁴⁰, ale o jedenáct let později byla jako majitelka nárožního domu U Zlaté hvězdy uváděna jeho ovdovělá choť.⁴⁴¹ Sám Václav přitom ještě stihl proniknout i do mělnické rady. Starobylý rod se tak do své kolébky zase přeci jen vrátil.

Původním mělnickým rodem byli také Střelcové, jejichž příslušníky momentálně dokážeme kontinuálně sledovat od počátku 16. do století 18.⁴⁴² Asi prvním z rodu, kdo ke svému jménu mohl připojit přídomek z Lebenperka, byl Daniel, žijící v námi sledované době. Jeho majetek byl úctyhodný – kromě domu ve městě se jednalo o několik nemovitostí v okolí a o početnou řádku vinic, z nichž měl Střelec největší zisky. Dočkal se i mnoha dětí, ale jen během dvou roků v polovině 20. let o čtyři z nich přišel.⁴⁴³ V době rekatolizace a vypovídacích mandátů se mu narodil další syn, s nímž a s ostatní rodinou se musel záhy vydat do exilu. Nový domov našel v saském Freiberce a svůj mělnický majetek, zvláště městský dům, chtěl předat přes odpor vlastní sestry svému známému, někdejšímu mělnickému císařskému rychtáři.⁴⁴⁴ V první polovině 30. let se ale hned dvakrát do Mělníka vrátil v řadách nepřátelského vojska a pomáhal údajně páchat nepravosti proti městu. Ocitl se tak již po saském vpádu na seznamu udaných osob, potrestán ale na majetku, který mu ve městě stále patřil, kupodivu nebyl. Později dokonce žádal svého kmotra, aby pomohl jeho manželce po příjezdu do Mělníka s prodejem zbylých polností.⁴⁴⁵ Ve stejném roce prodal jednomu z mělnických konšelů po otci zděděný dvorec s příslušenstvím na Podolí.⁴⁴⁶ Na počátku 40. let byl Daniel Střelec s rodinou ještě ve Freiberce⁴⁴⁷, nakonec ale on i jeho manželka konvertovali a vrátili se do Mělníka.⁴⁴⁸ Nedlouho poté byl již Střelec městským vachtmistrem a jako takový účastníkem nepříjemné lapálie – potyčky, z níž rezultovalo zmrzačení jednoho podolského souseda, kterého Střelec připravil sečnou ránou o levou ruku. Jako bolestné mu

⁴³⁷ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/7, karton 1468 (list ze 12. října 1631).

⁴³⁸ Nový majitel, podkomoří Filip Fabricius, dům obratem prodal. SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 578.

⁴³⁹ Tamtéž, fol. 580 – 20. srpna 1669 z české komory Václavu Vyžralovi.

⁴⁴⁰ Tamtéž, fol. 581-586.

⁴⁴¹ SOkA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, fascikl Domy – Od Pražské brány k radnici.

⁴⁴² V nejstarší mělnické městské knize se připomíná Střelců hned několik, jeden z nich se měl přitom skutečně žít jako výrobce kuší. Na sklonku 16. století byl hospodářem ve městě Matyáš Střelec, který koupil ještě dům na předměstí a se svou manželkou se kromě dcery dočkal i syna Daniela.

⁴⁴³ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁴⁴⁴ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 531 – 28. října 1628 z Freibergu Daniel Střelec Mělnickým o snaze předat vše Jakubovi Žamberskému.

⁴⁴⁵ Tamtéž, fol. 532 – 31. května 1638 z Freibergu Daniel Střelec Danielu Klauďánovi.

⁴⁴⁶ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 103, fol. X 29.

⁴⁴⁷ Tamtéž, Kniha 19, fol. 108 – v srpnu 1641 Mělničtí české komoře.

⁴⁴⁸ Tamtéž, Kniha 75, fol. 89. V srpnu nebo v září 1644 zde ukazovali pas potřebný k pobytu.

měl odvést několik desítek kop grošů,⁴⁴⁹ sám si ale ze šarvátky odnesl vážné sečné zranění na hlavě. I s dospívajícím synem se tehdy také ocitl ve vězení.⁴⁵⁰ Když v únoru roku 1647 Daniel Střelec v Mělníce zemřel a byl pohřben v kostele sv. Petra a Pavla⁴⁵¹, musel se jeho dvacetiletý syn Václav vypořádat s dědictvím v podobě zbořeného domu ve městě. Dům ale znovu dokázal pozvednout a sám se prosadit na nejvyšší místa v městské hierarchii – byl opakovaně i mělnickým primasem.⁴⁵² Jeho jméno je dodnes zvěčněno na jednom z barokních zvonů mělnického chrámu. Rovněž Václavův stejnojmenný syn pronikl do městské rady. Otázkou zůstává, jak to bylo s interiorizací katolické víry těchto navrátilců z exilu. Jeden z potomků rodu byl totiž obviněn z hereze, shledán vinným a kromě toho, že se ocitl ve vězení, měl přijít i o svůj majetek.⁴⁵³ Když byl posléze mělnický císařský rychtář v Hradci Králové, dověděl se, že mladý Josef Střelec je uvězněn za těžkých podmínek ve zdejším vězení, a že byl konzistoří shledán za „arcikacíře“.⁴⁵⁴ Z jiné ojedinělé zmínky víme, že odsouzený pobýval na stejném místě i o více než dva roky později.⁴⁵⁵ Vzhledem k takto dlouhodobému trestu můžeme předpokládat závažnější provinění, než by bylo pouhé odhalení jeho odlišné víry či rouhání proti Bohu, potažmo svatým, mohlo se jednat i o distribuci nekatolických knih. Kauza Josefa Střelce sice o mnoho přesahuje námi sledované období, ale může poskytnout průnik do problematiky tajného nekatolictví mělnických rodin. Tím spíše, že je mezi mělnickými hospodáři barokní éry naprosto unikátní. Nepřežívala snad u Střelců utrakvistická víra i po uplynutí celého století v soukromí jejich domácnosti?

Z tradičních mělnických rodů zmíním již jen rodiny Fialových, Liběchovských, Růžových a Zlatohlávkových. Na rozdíl od předešle pojednaných (kromě Nejedlých) pronikali jejich příslušníci mezi radní elitu ve sledovaných letech spíše výjimečně. Pokud vůbec, pak výlučně jediným svým členem.

Z rodiny Fialů byl za třicetileté války nejvýraznější postavou Bartoloměj, zastávající konšelský úřad nepřetržitě mezi lety 1633-1641, když byl předtím obecním starším. Provozoval krejčovskou živnost a pravidelně byl volen za cechmistra svého řemeslnického sdružení, stával se i členem různých komisí a obecních delegací. Sňatkem s místní vdovou získal ve městě další dům, ale ten byl v takovém stavu, že byl rád, když jej dokázal obratem prodat. Kromě vlastního domu ve vnitřním městě mu ale patřily ještě další cenné nemovitosti, mj. vinice v blízkých Mlazicích.⁴⁵⁶ To vše mělo v důsledku švédského vpádu přijít vniveč. Po vpádu psal Fiala svým kolegům z rady, že na něj má brzy podle posloupnosti připadnout úřad purkmistra, ale že byl v důsledku nepřátelských vpádů i strastí od císařského vojska přiveden do velké chudoby. Sotva prý uživil svou rodinu a nemohl si dovolit financovat ani purkmistrovského úředníka, ani posly, které by bylo potřeba ve vojenských záležitostech vysílat. On sám byl již dvakrát v pražských městech (a jeho manželka potřetí), aby získal od někoho půjčku, ale neuspěl. Proto dříve, než na něj přijde v úřadě řada a než úřad přijme, prosil o informace, jak a z čeho se financuje služebník a poslové. Uvědomoval si sice svůj závazek, který složil při určování rady, a nechtěl se povinnosti vyhnout, ale pokud by jej poslové měli stát větší výdaje, musel by situaci řešit asi odchodem z města.⁴⁵⁷ V následujících letech se však jeho domu nevyhnuly ani pobyty císařských vojáků, ani další ničivé vpády nepřátel. Koncem roku 1646 byl Fiala, otec několika dětí, na úplném pokraji svých

⁴⁴⁹ Tamtéž, Kniha 76, fol. 6 (21. září 1646) a Kniha 75, fol. 119 (stalo se v prosinci 1645).

⁴⁵⁰ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 75 – 6. prosince 1645.

⁴⁵¹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁴⁵² Josef STÁHLÍK, *Mělničtí primasové*. Václav Střelec jím byl v letech 1668-1670 a 1676-1678.

⁴⁵³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 95, fol. 28 (18. prosince 1727). Rezoluce české komory z 1. prosince 1727 o vznesení nároku na pozůstalost.

⁴⁵⁴ Tamtéž, Kniha 96, fol. 109 (14. června 1728).

⁴⁵⁵ Tamtéž, Kniha 98, fol. 214-215 (11. srpna 1730).

⁴⁵⁶ Tamtéž, Kniha 104, fol. 209 (30. ledna 1639).

⁴⁵⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4358 – 9. dubna 1641 Bartoloměj Fiala Mělnickým.

ekonomických sil, nedokázal již ani vyplatit podíl z vinice, která připadla jako dědictví jeho manželce.⁴⁵⁸

V roce 1570 koupil dům v Mělníce Václav Liběchovský, jehož syn Florián později patřil k významným měšťanům a ke členům radního sboru.⁴⁵⁹ Když umíral, zanechával své početné rodině majetek v hodnotě tři tisíc kop grošů míšeňských. Kromě domu ve městě také chalupu na předměstí, několikere vinice, drobnější nemovitosti a finanční pohledávky. O to vše se měli podělit vdova, čtyři synové a dcera Juliána.⁴⁶⁰ Dívka se provdala do Prahy, tamtéž zamířil i stejnojmenný Floriánův syn, který se stal novoměstským měšťanem. Bližší osudy dvou nejmladších chlapců neznáme. V čele mělnické větve rodu stanul Václav Liběchovský, který posléze po matce zdědil mělnický dům, ale v důsledku dělení majetku již takového ekonomického zázemí nedosáhl a do místní rady ani nenahlédl. Zanechal po sobě z prvního manželství dvě dcery a z druhého malého syna. Pozoruhodné je rozdělení polovičních sirotků do rodin příbuzných – nevychovávala je poté jejich náhradní matka, Václavova druhá manželka, ale jednu z dívek strýc Florián a druhou teta Juliána.⁴⁶¹ Obě děti tedy dospěly v Praze. Vdova po Václavovi Liběchovském se podruhé provdala, mělnický dům záhy prodala⁴⁶² a o dalších příslušnících rodu již ve městě neslyšíme.

První z rodu Růžů, kolář Adam, se v Mělníce usadil patrně na počátku 17. století. Se svou ženou měl minimálně dva potomky, syny Jana a Daniela. Daniel byl ve dvacátých letech císařským mušketýrem, kterého se jeho ovdovělá matka s úspěchem snažila dostat z vojska domů. Mladík se v Mělníce vzápětí oženil, ale zemřel krátce poté, co oslavil narození své jediné dcery. Jeho starší bratr se naopak dožil relativně vysokého věku a stal se jednou z nejčastěji v mělnických pramenech vystupujících postav, aniž by to adekvátně odpovídalo jeho společenskému významu. Důvody ozřejmím. Jako přibližně dvacetiletý mladík byl Jan Růže předákem přepadu kláštera augustiniánů v Pšovce. Nejtěžšímu trestu za svůj čin však unikl a ani ve vězení si příliš dlouho nepobyl. Dokonce se asi jen pár měsíců po události oženil.⁴⁶³ Jeho manželka z řad dcerek místních sousedů záhy zemřela a Růže se po další choti poohlédl jinde. Do svého mělnického domu si přivedl nymburskou rodačku, která mu povila celou řadu potomků. Hned v počátcích válečných zmatků ale mohl Růže přijít o život. Při pobytu císařského oddílu ve městě byl ve chvíli vypuknutí požáru jedním z vojáků těžce raněn do hlavy a nebyla mu dávana příliš velká naděje na přežití.⁴⁶⁴ Raněný nicméně projevil dostatečnou vůli k životu. A jeho výraznější prosazení se ve městě mělo teprve přijít. Nejprve si Růže ekonomicky polepšil, když se domohl z matčina majetku podílu, který představoval menší dům u mělnické fortny a několik kusů vinic.⁴⁶⁵ Dům byl během války tak zničen, že na jejím konci mohl majitel prodat jen jeho zbořeníště za pouhých pár kop grošů.⁴⁶⁶ V roce sasko-exulantského vpádu byl Jan Růže díky svým vojenským zkušenostem jmenován jedním ze čtyř městských kaprálů, z nichž každý měl velet pěti až šesti mužům.⁴⁶⁷ Snad se i osvědčil, protože později byl stabilně vybírán za městského rychtáře, který měl na starosti především záležitosti policejního charakteru. Dohlížel také na muže, kteří stavěli pod městem provizorní most přes Labe kvůli přepravě vojáků.⁴⁶⁸ Třicátá léta pro něj byla velmi smutná, během jediného roku přišel Růže o manželku a o dceru, poté i o další z dětí, jeho dům se stal

⁴⁵⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 83 – 8. listopadu 1646

⁴⁵⁹ Tamtéž, Kniha 49, fol. 11 (rok 1605).

⁴⁶⁰ Tamtéž, Kniha 104, fol. 158-161 (24. října 1614).

⁴⁶¹ Tamtéž, fol. 143 – smlouva z 5. dubna 1629.

⁴⁶² Tamtéž, Kniha 103, fol. G 12.

⁴⁶³ Tamtéž, Kniha 104, fol. 38 – manželské zadání z roku 1613.

⁴⁶⁴ Tamtéž, Kniha 16, fol. 150.

⁴⁶⁵ Tamtéž, Kniha 104, fol. 163-165.

⁴⁶⁶ Tamtéž, Kniha 103, fol. Q 3 – 23. června 1648 koupil O. Bydžovský zbořeníště za 9 kgm.

⁴⁶⁷ Tamtéž, Kniha 39, fol. 61. Bylo to koncem února 1631.

⁴⁶⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4141-4145 (leden 1636).

v důsledku událostí ruinou. Škody na něm byly vyčísleny na dvě stě padesát kop míšeňských. Růže se přes nepřízeň osudu oženil potřetí a poté, co mu manželka zemřela, i počtvrté. Se třetí ženou měl přitom ještě další děti, a to v době, kdy ty nejstarší z předchozích manželství pomalu dospívaly. Jelikož se ve 40. letech v Mělníce uvolnily četné posty radních, zasedl Jan Růže konečně i v tomto sboru a byl také znovu městským rychtářem. Sám měl však poměrně značné problémy s alkoholem a s kázní, takže se i jako dozorce nad veřejným pořádkem stal opakovaně terčem stížností a ocitl se dokonce ve vězení. Mj. měl v opilosti urážet mělnického primase⁴⁶⁹, zbít do bezvědomí a vážně poranit nevinného obecního poddaného z Podolí⁴⁷⁰ či křivě a s urážkami obvinil mlynáře z obecního mlýna, že jej ošidil na mouce.⁴⁷¹ Jak vidno, Jan Růže byl muž velmi prchlivý a tuto vlastnost po něm asi zdědil i syn Firmián, který se potýkal se svou manželkou tak, že z toho rezultovala smrt jejich malé dcerky. Firmián Růže krátce nahradil svého otce v úřadu městského rychtáře, ale patrně se neosvědčil, protože záhy byla funkce opět svěřena Janu Růžovi.⁴⁷² Ani on ovšem nebyl ideální, kromě uvedených potíží si dovolil v době výkonu funkce město na delší dobu opustit, aniž by pověřil nějakého svého zástupce a dal o svém záměru vědět.⁴⁷³ Firmián ve své době provozoval v Mělníce jako jediný mydlářské řemeslo a vlastní živnost vedla i jeho manželka. Když byly před polovinou 50. let sbírány podklady pro berní soupis, nacházeli se mezi mělnickými sousedy jak Firmián, tak stále i Jan Růže. Otec byl jedním z konšelů, syn se objevil ve sboru obecních starších.⁴⁷⁴

Přibližně v polovině předbělohorského století koupil nárožní dům ve městě Jeroným Zlatohlávek, později mělnický císařský rychtář, který svou majetkovou doménu v Mělníce ještě výrazně rozšířil. Zaměřil se zvláště na skupování poustek a volných prostranství na předměstí, soustavně ale budoval také svou viniční doménu.⁴⁷⁵ Jeho vnuk Jakub byl rovněž velmi výraznou postavou svého rodu. Poprvé se s ním setkáváme krátce po polovině 20. let 17. století, kdy se oženil s dvounásobnou a velmi zámožnou vdovou, která kromě jiných nemovitostí disponovala i vlastní sladovnou, k níž náležely ještě dvě chalupy.⁴⁷⁶ Majetkově na tom tedy byli manželé dobře, ale Jakub Zlatohlávek neměl štěstí na vitalitu svých dětí. Ani jedno z jeho pěti známých jej nepřežilo. K zachování rodu pak Zlatohlávkovi po úmrtí manželky nepomohl ani nový sňatek s jinou vdovou, další přední mělnickou měšťankou. Z tohoto manželství nejsou potomci známi žádní. Nedlouho před osudovým švédským útokem byly na živu pouze dvě dívky z obou předchozích manželství jeho právě skonalé ženy, o jejíž majetek se tehdy Zlatohlávek se svými pastorkyněmi podělil. Mužův podíl v první řadě tvořil dům na rynku vedle radnice, kus pole pod Kartuziánskou vinicí, vinice na Chloumku, vinice zvaná Barborka a peníze z nedávno prodané sladovny.⁴⁷⁷ Jakub Zlatohlávek provozoval výnosnou řeznickou živnost a byl i jedním z významných vinařských podnikatelů, který si mohl dovolit vlastní vinaře. Po zkáze města Banerovým vojskem byl sice stále jedním z mála osedlých sousedů⁴⁷⁸, ale asi byl okolnostmi posléze donucen k prodeji svého domu na mělnickém rynku.⁴⁷⁹ Přesto i poté patřil k předním postavám svého města. Stal se řeznickým

⁴⁶⁹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 116 – 7. listopadu 1645.

⁴⁷⁰ Tamtéž, fol. 115. Růže tomu odporoval a chystal se dát repliku.

⁴⁷¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 75.

⁴⁷² Tamtéž, Kniha 76, fol. 10.

⁴⁷³ Tamtéž, fol. 21 – 23. dubna 1647 jmenován prozatímně kvůli nepřítomnosti Jana Růže městským rychtářem Jan Holý. Počátkem července však byl Růže již zpět. Tamtéž, fol. 24.

⁴⁷⁴ Jan Růže zemřel roku 1657 a pohřben v kostele sv. Petra a Pavla měl 17. dubna. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 2: narození 1653-1681, oddání 1653-1681, zemřelí 1653-1680.

⁴⁷⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 26, fol. 13 (dům 1555), fol. 54 (pouстка 1564) a fol. 85 (pouстка 1571).

⁴⁷⁶ Tamtéž, Kniha 103, fol. X 26.

⁴⁷⁷ Tamtéž, Kniha 104, fol. 122-123 – smlouva o majetkovém vyrovnání ze 24. února 1638.

⁴⁷⁸ Tamtéž, Kniha 19, fol. 86 – 14. srpna 1640.

⁴⁷⁹ Tamtéž, Kniha 103, fol. R 17 (rok 1642).

cechmistrem a pro cech obstaral nový pergamenový majestát, když ten původní byl při švédském útoku zničen.⁴⁸⁰ Od 30. let začal Jakub Zlatohlávek pronikat do městské samosprávy. Nejprve jako obecní starší, poté jako konšel a ještě později jako přední perkmistr viničních hor.⁴⁸¹ Patřil k těm mělnickým hospodářům, kteří měli za války povinnost péct komisní chléb pro vojáky⁴⁸², navíc asi i nadále provozoval vaření hořkého piva, jímž vojáky zásoboval.⁴⁸³ Vestfálského míru se nedožil.⁴⁸⁴

2.4.2.2. Zámeční úředníci a císařští rychtáři na cestě mezi místní elitou

Nebyly to však tradiční mělnické rody, kdo měl ve sledovaném období třicetileté války sehrát v Mělníce zásadní roli – ta připadla mužům, začínajícím na pozicích zámeckých úředníků nebo císařských rychtářů.

Nejvýznamnějším a nejvýraznějším ze všech byl bezpochyby Martin Prušek z Prušova, pocházející ze západočeských Přeštic. Pravděpodobně je jeho akademické vzdělání, možná juristického zaměření, a následné pohybování se na nižších úřednických pozicích na sklonku vlády Rudolfa II.. Poprvé je Prušek doložen jako purkrabí na komorním zámku v Benátkách nad Jizerou ve chvíli, kdy získal svůj první predikát (z Křížové hory). Patrně z Benátek se Prušek přesunul na zámek mělnický, kde se stal nejprve purkrabím a po změně zástavních držitelů panství jeho hejtmanem. V Mělníce se Prušek výhodně oženil se zámožnou vdovou, dědičkou městského domu, a nakonec, po jistém licitování, přijal i městské právo. Vzápětí byl přijat do sboru obecních starších a ještě před osudovým defenestračním rokem stihl zaujmout místo mezi radními. V době stavovského povstání již patřil k nejdůležitějším mělnickým představitelům a také se stal podruhé zámeckým hejtmanem. Prušek byl sice vždy katolíkem, jedním z mála v tehdejší Mělníce, nicméně velmi smířlivým. Jeho víra a dokonce ani přátelství s pšoveckým převorem mu však nezabránilo v tom, aby byl jedním z předních jednatelů za obec ve věci prodeje klášterního majetku městu. Dalo by se dokonce říci, že Prušek patřil v době rebelie k nejvíce zkompromitovaným osobám ve městě. Na jeho další kariéru to ale nemělo vliv. Byl vybrán za prvního pobělohorského císařského rychtáře v Mělníce a po několika málo letech se potřeťi ocitl ve funkci zámeckého hejtmana. A když hejtmanské místo opustil, stal se téměř okamžitě mělnickým primasem. To bylo na počátku roku 1627 a primasem Prušek zůstal až do doby saské okupace, na jejímž počátku nečekaně zemřel. Snad podlehl moru, který se do Mělníka rozšířil z vojenského ležení. Své ženě zanechal konsolidovaný majetek, včetně rozlehlého domu na rynku v sousedství radnice, několika nemovitostí na předměstí a několika vinic. Martin Prušek sehrál důležitou úlohu především v době rekatolizace, kdy mnoha svým do exilu odcházejícím sousedům pomohl v jejich majetkových záležitostech, o majetek některých se přímo sám staral. Pro dnešní generace je významný také jeho odkaz hmotný.⁴⁸⁵

Pruškoví přímí potomci však do Mělníka nikdy nepřesídlili, věnovali se kariéře v Praze, takže skutečným dědicem jeho mělnického politického odkazu se stal Martinův synovec David Rafael Prušek. Jeho mládí je bohužel zastřeno rouškou tajemství.

⁴⁸⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 54 – 10. února 1643. Text údajně roztrhaného pergamenu byl zapsán v městských knihách a podle tohoto opisu se měl vyhotovit pergamen nový.

⁴⁸¹ Tamtéž, fol. 97 – 6. prosince 1644.

⁴⁸² SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1827 – seznam osob, které měly péct komisní chleba.

⁴⁸³ Tamtéž, fol. 4618 – 15. května 1646 bývalý mělnický proviantmistr Tobiáš Palladius Mělnickým.

⁴⁸⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 86. 9. března 1647 se o něm mluví jako o nebožtíkovi.

⁴⁸⁵ Zvláště kniha motet s jeho renesančním portrétem na přideštit, kopiář úřední korespondence, jím vypracovaný pobělohorský urbář zámeckého panství či náhrobní kámen v mělnickém kostele sv. Petra a Pavla. O Martinu Pruškově podrobněji v monografii Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře z let 1611-1614 /1616/*.

Předpokládejme, že rovněž David byl rodákem z Přeštic, synem Martinova jménem neznámého bratra, a že do Mělníka přišel skutečně až ve chvíli, kdy se Martin Prušek stal podruhé zámeckým hejtmanem. Jeho mělnická kariéra začala funkcí důchodního písaře na mělnickém zámku⁴⁸⁶, který tehdy drželi krátkou dobu direktori. Při následné výměně úředníků musel asi společně se strýcem pozici opustit, dočkal se však brzy rekompensace v podobě jmenování správcem mělnického obecního statku Dolní Přívory. Kráčel tedy plně ve šlépějích svého strýce. Byl ovšem mnohem dravější a nekompromisnější, často se dostával do sporů se sousedy, musel se i odpovídat z neoprávněného obohacování. Svůj majetek během dvacátých let rozšířil takovým způsobem, že se stal vůbec největším pozemkovým vlastníkem v tehdejší Mělnice. Nemálo z toho pocházelo z majetku náboženských emigrantů. Nejvíce však získal sňatkem, který již sám o sobě naznačil jeho ambice. Oženil se s vdovou po dlouholetém mělnickém primasovi a nejzámožnějším měšťanovi Václavu Nedvědovi z Peclínovce. Dům měl ale později i na Starém Městě v Praze, kam často zajížděl za úředními povinnostmi. Záhy pronikl David Prušek také do mělnické městské rady a na konšelských stupíncích šplhal stále výše. Když jeho strýc zemřel, byl hned při první obnově úřadu, která se uskutečnila po vytlačení invazní saské armády z Čech, vybrán místo něj za primase nového. Ale ani tím se neměla jeho kariéra uzavřít. Rok před švédským přepadem poskočil Prušek do funkce mělnického císařského rychtáře a tu zastával skoro dvacet let, až do své smrti.⁴⁸⁷ Ačkoli se po smrti první manželky znovu oženil, potomků se nedočkal a na jeho odkaz již neměl kdo navázat.

Odkud do Mělníka zamířil Jakub Žamborský, se mi nepodařilo vypátrat. Jeho magisterský titul nenechává na pochybách, že získal akademické vzdělání a vzhledem k okolnostem je téměř jisté, že se tak stalo na jezuitské akademii v Praze. V Mělnice se objevil po stavovské porážce jako správce zámeckého panství, které se snažil po smrti Jakuba Horčického neúspěšně získat do vlastní zástavy. Odstrčený Žamborský byl patrně Karlem z Lichtenštejna „odškodněn“ novou funkcí mělnického gubernátora, díky níž stanul necelé dva roky po bělohorské bitvě v absolutním čele městské hierarchie. Jeho jezuitská výchova však zvěstovala budoucí konflikty s místními obyvateli. Žamborský se ve městě trvale usadil a oženil se s vdovou po jednom z mělnických radních, díky níž zde získal prostorný dům. Jejich společné soužití bylo velmi krátké, paní záhy zemřela a druhým sňatkem již císařský rychtář zamířil výše – za manželku pojal příslušnici rytířského stavu, Alžbětu Čejkovou z Olbramovic.⁴⁸⁸ Žamborského jméno je v Mělnice spjato především s prvními fázemi rekatolizace, jelikož byl jejím předním vykonavatelem. Hned po úmrtí posledního utrakvistického děkana se účastnil inventování kostela a fary⁴⁸⁹, jako císařský rychtář o pár let později ubytovával z příkazu nadřízených vojáky u nekatolických měšťanů s cílem donutit je ke konverzi⁴⁹⁰ a vzápětí společně s podkomořím vyšetřoval kauzy prvních mělnických emigrantů.⁴⁹¹ Jakub Žamborský tak v očích Mělnických doslova ztělesňoval císařovu vůli, tím spíše, že kromě podnikání útoků na víru zdejších obyvatel spravoval i obci zabavené nemovitosti (podle Mělnických velmi špatně) a měl u sebe městskou pečeť.⁴⁹² Poté, co byl rychtářského úřadu zbaven, mu dali Mělničtí svou averzi řádně pocítit. Ačkoli ve většině jiných případů muži jeho významu a majetku získávali pozici v městské radě nebo ve sboru obecních starších téměř automaticky, jemu to neumožnili. Žamborský se po odstoupení

⁴⁸⁶ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 100.

⁴⁸⁷ David Rafael Prušek zemřel nebo byl pochován (možná i oboje v jeden den) 26. března 1657. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Matrika č. 2.

⁴⁸⁸ Žamborského první sňatek se uskutečnil buď v roce 1623 nebo na počátku roku 1624, druhý mezi lety 1626–1628.

⁴⁸⁹ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. 28/16, karton 1471.

⁴⁹⁰ Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války IV*, Praha 1953, s. 67.

⁴⁹¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy- fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 485 – 10. září 1626.

⁴⁹² SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 17, fol. 17 – 27. listopadu 1626 Mělničtí české komoře.

z funkce rychtáře stal pouze jedním z úředníků viničních hor. A to jej, ještě jako rychtáře, Mělníci napadli kvůli nejasnostem v účtech. Dokonce to vypadalo na zabavení jeho majetku ve prospěch města⁴⁹³ – exekuci zabránil Žamberský na poslední chvíli.⁴⁹⁴ Tím ale jeho potíže neskončily, před úřady se dostala i Žamberského hanlivá slova, jimiž počastoval oba mělnické Prušky. A je otázkou, zda vše skutečně skončilo pozdějším přátelským narovnáním.⁴⁹⁵ To se již ale Žamberský dostal v důsledku vojenských pobytů do značné ekonomické tísně a snažil se na Mělnických domoci se svých údajných pohledávek.⁴⁹⁶ Patrně neuspěl. Každopádně nedlouho poté skončil.⁴⁹⁷

Žamberského na postu mělnického císařského rychtáře vystřídal Jan Chrysostom Siderius Písecký, který kontinuitu se svým předchůdcem později ještě podtrhl sňatkem s jeho urozenou vdovou. Rodák z jihočeského královského města se objevil ve městě nad soutokem již v předbělohorském období⁴⁹⁸ a během stavovského povstání pronikl poprvé jako konšel do městské rady. Jeho životní příběh je o to zajímavější, že se jednalo původně o nekatolíka, dokonce o jednoho z „předních sektářů“, který jako konvertita zaznamenal v Mělníce nevídaný společenský vzestup. Ačkoli byl do městského zastupitelstva jmenován teprve podkomořím falcké vlády, vydržel v této funkci patrně nepřetržitě skoro celé desetiletí, než se stal císařským rychtářem. Do města se nepochybně přiznal, a to sňatkem s dědičkou jedné z nejpřednějších předbělohorských mělnických rodin. Svou ženu dosud bezdětný Siderius přežil, takže se poté stal majitelem dvou domů ve městě, hospodářského dvora pod městem a mnoha vinic. Rázem se zařadil mezi nejzámožnější mělnické obyvatele.⁴⁹⁹ Nedlouho po manželčině smrti se oženil podruhé⁵⁰⁰ a díky nové paní se Sideriova domácnost zaplnila během pěti let čtyřmi dětmi, dvěma syny a dvěma dcerami.⁵⁰¹ Bohužel, s výjimkou jedné dcery všechny ostatní děti zemřely ve velmi útlém věku. Politické zkušenosti jejich otec začal sbírat v mělnické radě od dob stavovského povstání, kdy se také jako konšel zúčastnil jednoho z generálních sněmů v Praze.⁵⁰² Coby mělnický zástupce na pražském sněmu pak byl využit ještě opakovaně. Sotva zjistíme, co bylo rozhodujícím motivem pro jeho následné rozhodnutí změnit víru, patrně však materiální výhody. Sideriova zbožnost přitom byla mimořádná, ostatně málokdo odkázal po své smrti tak vysoké částky, v rozmezí třiceti až padesáti zlatých, mělnickému záduší, špitálu a bratrstvu Těla Páně. O pozitivu, který chtěl nechat z kostela sv. Petra a Pavla přemístit do kostela sv. Ludmily na předměstí, nemluvě. Snad jej dokonce nechal zřídit na své náklady.⁵⁰³ Finanční situace mu umožňovala, aby si také výrazně přilepšil nákupem statků osob, které prokázaly větší nezdolnost v otázce víry než on a emigrovaly. Později ještě koupil tzv. Popelovskou sladovnu i se dvěma chalupami v Pšovce.⁵⁰⁴ Ve třicátých letech Sideriovi nemohl ve městě majetkově téměř nikdo konkurovat, snad jen s výjimkou Davida Pruška. Kromě všeho uvedeného a dalších vinic vlastnil Jan Siderius také

⁴⁹³ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/39, karton 1473 (Mělníci české komoře, nedatováno, 1629).

⁴⁹⁴ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 194 – 4. října 1630 smlouva starších obecních s Jakubem Žamberským, který se zavázal odvést městu 200 zlatých.

⁴⁹⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 151 – ratifikace přátelského narovnání z 19. června 1629.

⁴⁹⁶ ANM Praha, Topografická sbírka F, sign. F 127, karton 100 – Mělník (15. března 1629).

⁴⁹⁷ Jakub Žamberský zemřel roku 1631. Dům a další nemovitosti zdědila jeho druhá manželka, něco připadlo i Žamberského schovance. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 82 – smlouva z 5. října 1632.

⁴⁹⁸ Tamtéž, Kniha 38, fol. 106 – dosvědčen je k roku 1617.

⁴⁹⁹ Tamtéž, Kniha 104, fol. 187 – 11. dubna 1628 společné vzdání mezi Janem Sideriem a jeho ženou Annou Smažíkovou.

⁵⁰⁰ Tamtéž, fol. 86 – 25. září 1631.

⁵⁰¹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddání 1623-1653, zemřeli 1628-1643.

⁵⁰² SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 51 – v květnu 1620 měl on a další pověřené osoby jednat v Praze ve věcech obecních, zádušních, sbírek aj.

⁵⁰³ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 38 – 11. března 1638 oznámil Jakub Siderius, že od nebožtíka bratra několikrát slyšel, že onen pozitiv chce po smrti předat do kostela svatě Ludmily.

⁵⁰⁴ Tamtéž, Kniha 103, fol. X 26.

další nemovitosti v přilehlých obecních vsích, pro něž založil knihu domovních trhů.⁵⁰⁵ Ve chvíli, kdy Siderius přijal úřad císařského rychtáře, se sice stal prvním mužem ve městě, ale musel také počítat s tím, že zastávání postu mu může přinést mnohé nepříjemné konflikty s jeho sousedy. I proto, že musel zastávat císařovy majetkové zájmy ve věci odúmrtí.⁵⁰⁶ Navíc měl výhody, které se nemohly ostatním Mělnickým líbit, zvláště to, že měl být osvobozen od ubytování císařských vojáků.⁵⁰⁷ Když byli Mělničtí po téměř deseti Sideriových letech v úřadu dotazováni, zda nemají vůči rychtáři nějaké stížnosti a připomínky, sepsali jich celou řadu, ilegálním obohacováním počínaje a fyzickými výpady vůči sousedům konče.⁵⁰⁸ Přesto nebyl na rozdíl od Žamberského Siderius tak neoblíben, což se projevilo např. i tím, že byl často dožadován za kmotra dětí předních mělnických měšťanů. Stal se kmotrem nejméně jedenácti z nich.⁵⁰⁹ Siderius zemřel po dlouhé a těžké nemoci, zanechávaje po sobě ženu, provdávající se posléze do Prahy, a malou dceru.⁵¹⁰ Jméno Sideriů ale Janovou smrtí z Mělníka nezmizelo, usadil se zde totiž i jeho bratr Jakub, kterému Jan svou poslední vůlí odkázal jistý finanční obnos. Přestože získal městské právo⁵¹¹ i hodnotné nemovitosti, společenského a majetkové významu svého bratra zdaleka nedosáhl.

Jako důchodní písař mělnického zámeckého panství ve chvíli, kdy toto získal Vilém Slavata, začínal Jan Šerer, který do města pronikl také sňatkem s vdovou po zdejším sousedovi. Je možné, že byl od počátku katolického vyznání – u Slavatova úředníka by se to dalo předpokládat, nehledě na to, že Šerer při brzké rekatolizaci města žádné problémy neměl. Poté, co získal díky sňatku městské právo a co odešel ze zámeckého úřadu, se začal angažovat v městské správě. Radním se stal poprvé v lednu 1628 a po následujících více než dvacet let se bez něj mělnický sbor ani jednou neobešel. Celkem třikrát byl primasem, opakovaně však o místo přicházel, i kvůli svým přehmatům a sporům s kolegy a sousedy. V oblibě nebyl ani u úředníků vyššího společenského stavu⁵¹² a za nepoctivého člověka jej považoval rovněž pšovecký převor.⁵¹³ Šerer patrně vedl soukenickou živnost. Měl na rynku vyměřené místo pro svůj krám a také jako soukenického cechmistra jej opakovaně spatřujeme v pramenech, hlavní příjmy mu ale plynuly z vinic (byl opakovaně předním ze zdejších perkmistrů) a z dalších hospodářských podniků. Šererovy nákupy nemovitostí neměly ve městě v době třicetileté války obdoby. Již na sklonku dvacátých let koupil z opuštěného majetku někdejšího radního a písaře Jiřího Morávka hodnotný městský dům.⁵¹⁴ Následoval ještě nákup chalupy se zahrádkou na předměstí⁵¹⁵, domu se sladovnou a s kusem štěpnice tamtéž⁵¹⁶ a nakonec již v době, kdy většina místních byla téměř nebo zcela insolventní, zakoupil zpustlý dvůr pod městem za tehdy závratných šest set kop míšeňských grošů.⁵¹⁷ Šerer také s úspěchem požadoval v mělnické radě dům na předměstí, vinici pod Chloumkem a jednu zahradu za to, že jejich majitelku po několik let v její nemoci sám se svou manželkou opatroval a poté ji dal

⁵⁰⁵ Tamtéž, Kniha 132.

⁵⁰⁶ Např. se úspěšně snažil pro císaře, resp. českou komoru, získat pozůstalost Doroty Vyžralové s poukazem na to, že ona nic nemůže legálně odkázat emigrantům, sloužících nepříteli.

⁵⁰⁷ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/39, karta 1473 – 18. prosince 1632 poručení komory Mělnickým.

⁵⁰⁸ NA Praha, SM, inv. č. 662, sign. C 215 M 5, karta 434 (konfiskace v Mělníce).

⁵⁰⁹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddání 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁵¹⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 15 – 25. září 1637, v den Sideriova úmrtí, Mělničtí psali ihned české komoře, jednak kvůli možné absenci jeho vyúčtování, jednak kvůli zaopatření pozůstalosti.

⁵¹¹ Tamtéž, Kniha 75, fol. 8 – 5. února 1641.

⁵¹² SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4149 – 3. února 1636 Zdeněk Libštejnský z Kolovrat Mělnickým.

⁵¹³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 16 – 2. října 1637 Mělničtí pšoveckému převorovi.

⁵¹⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 103, fol. A 16. Šerer nemovitost získal za 1.250 kgm.

⁵¹⁵ Tamtéž, fol. M 18 – roku 1633 koupil tuto chalupu od Kašpara Šolce Šerer za 80 kgm.

⁵¹⁶ Tamtéž, fol. X 16 – nákup za 170 kgm se uskutečnil roku 1635.

⁵¹⁷ Tamtéž, fol. S 18. Bylo to roku 1642.

pohřbít.⁵¹⁸ Po událostech let třicátých a čtyřicátých se ale i Šerer ocitl v platební neschopnosti.⁵¹⁹ Za sasko-exulantského vpádu, kdy byl zádušním úředníkem a výběřčím komorních poplatků za víno a pivo, se měl údajně kvůli své věrnosti císaři ocitnout v těžkém žaláři. Jeho domácnost rozhodně patřila k nejzatežovanějším, např. při pobytu Niederumova císařského oddílu Šerer nedobrovolně hostil po několik týdnů samotného plukovníka a škody si cenil na stovky zlatých.⁵²⁰ Není divu, že z města opakovaně po předchozích zkušenostech před dalším hrozícím nebezpečím včas prchal.⁵²¹ Prchlivým mužem byl Šerer ale i v jiném slova smyslu. Mimo jeho inzultace císařského rychtáře vyvolalo pobouření rovněž házení radním manuálem před zděšenými kolegy konšely v době, kdy byl primasem. Při následné obnově úřadu byl za primase vybrán někdo jiný a Šerer pak radu ostentativně ignoroval – ještě před oficiálním sesazením nepřišel na zasedání s výmluvou, že jej postihl katar.⁵²² Mnozí z místních sousedů si na Šerera či na jeho manželku stěžovali i kvůli urážkám, jichž se jim od nich dostalo.⁵²³ Přesto byl Jan Šerer uznávanou autoritou, která pro město udělala mnoho dobrého. Zda se dočkal dospělosti svých mužských dědiců⁵²⁴, je otázkou, ve druhé polovině 17. století v Mělníce nevystupují.

2.4.2.3. Další zástupci radních elit

Daniela Pavla Klaudyána spatřujeme v Mělníce poprvé v bělohorském roce, kdy rezignoval na svůj úřad správce zdejší školy.⁵²⁵ Byl zde tedy již jistou dobu, od chvíle, kdy jej pražská akademie do zdejší školy konfirmovala. Není pochyb, že Klaudyán měl akademické vzdělání, vzhledem k tomu, že později také on, kdo ve městě vítal latinským proslovem císaře Ferdinanda III.⁵²⁶ Zdá se, že hned po rezignaci na školní úřad přešel Klaudyán na post radního písaře.⁵²⁷ Ten se pro něj stal odrazovým můstkem pro další funkce, zvláště poté, co konvertoval ke katolictví. Následně byl v lednu 1628 zvolen do radního sboru a nechyběl v žádné z rad po celé následující desetiletí, na jehož konci se stal mělnickým primasem, kterým zůstal (s krátkou přestávkou) až do doby, kdy záhadně zmizel. Jako jeden z politických předáků svého města byl přítomen celé řadě jednání v obecních záležitostech v Praze či v Litoměřicích. Svůj mělnický majetek díky úspěšnému podnikání utěšeně i přes válečné neduhy rozmnožoval, podařilo se mu mj. získat nárožní dům na rynku (dnes U Zlaté hvězdy) a výrazně si také polepšil nákupy nemovitostí po zdejších emigrantech. V Mělníce se kromě vinařského podnikání živil Klaudyán asi především jako sladovník, cechu sladovníků každopádně opakovaně předsedal. Objevil se ale i ve funkci perkmistra a rovněž působil jako výběřčí císařského poplatku za víno, tzv. vinného tácu. S první manželkou neznámého jména a původu měl Klaudyán nejméně dvě děti, z nichž jedním byl jeho budoucí

⁵¹⁸ Tamtéž, Kniha 104, fol. 18 – Kateřina Pergerová zadala svůj statek manželům Šererovým 20. května 1636.

⁵¹⁹ ANM Praha, Topografická sbírka F, sign. F 127, karton 100 – Mělník. 25. dubna 1646 Šerer vydal dlužní úpis, v němž uvedl, že dluží 200 zlatých rytíři Arnoštu Jindřichovi Razumbergovi z Razenbergu a na Sitné.

⁵²⁰ Konkrétně na 559 zlatých. SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4026-4030 (14. března 1635).

⁵²¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 51.

⁵²² Tamtéž, fol. 124 – 27. února 1646.

⁵²³ Václava ml. Zálužského a jeho rodinu měl Šerer hanobit, Jakuba Hamáka měl nazvat zlodějem, rychtáře Davida Pruška urážel opakovaně. Při projednávání sporu své manželky s Tomášem Jedličkou v radě se Šerer velmi rozčilil, tloukl pěstí do stolu, házel s radním manuálem po lavici a po napomenutí od purkmistra i od císařského rychtáře „*ven ze světnice přeč domů s broukáním a bubláním odešel*“. Tamtéž.

⁵²⁴ Roku 1626 se mu narodila dcera Anna Marie, roku 1629 syn Jáchym a blíže neznámého roku syn Daniel. Další dvě Šererovy známé děti zemřely v úzkém věku. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddání 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁵²⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 46 – 4. dubna 1620 Mělničtí Petru Fradeliovi.

⁵²⁶ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 41.

⁵²⁷ Byl jím jistě roku 1623. NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/42, karton 1473.

dědic Kristián. Druhou Klaudyánovou chotí se stala schovanka jeho kolegy Jana Šerera, která mu povila tři potomky, přičemž asi po (ne-li při) posledním porodu zemřela. Klaudyán se oženil ještě potřetí, tentokrát s vdovou po Kašparu Šolcovi, ale manželství trvalo jen něco málo přes rok, než i ona zemřela.⁵²⁸ Snad to byla i její smrt, co Daniela Klaudyána definitivně zlomilo, protože jen pár týdnů po jejím pohřbu opustil v lednu 1643 město, aby se již více nevrátil. Pátrali po něm Mělničtí i Klaudyánův syn Kristián, ale marně. Veškerého dědictví se měl podle smlouvy ujmout Kristián Klaudyán⁵²⁹, který po převzetí pozůstalosti získal městské právo, oženil se s dívkou měšťana z blízkého Mšena⁵³⁰ a brzy se dostal do mělnické správy. Na post obecního staršího⁵³¹, kterým začínal i jeho otec.

Posledním mělnickým primasem období třicetileté války se stal Jakub Hamák, jehož vzestup mezi radní elitu je velmi zajímavý. Do Mělníka přišel Hamák jako velmi mladý muž, přibližně dvacetiletý, a stal se tu služebníkem městské rady. Nedlouho poté se i oženil, ale na rozdíl od celé řady dosud uvedených mužů jeho sňatek nijak lukrativní nebyl, vrchní mělnické vrstvy zatím zůstaly Hamákovi vzdálené a i zakoupený menší dům ještě dlouho splácel.⁵³² Radním služebníkem přestal být Hamák po sedmi letech, když pronikl do čtyřčlenného sboru obecních starších.⁵³³ Pak již jeho kariéra gradovala rychle. Za další dva roky byl čerstvý otec syna Augustina⁵³⁴ konšelem a dva a půl roku před podepsáním vestfálských mírových smluv se stal primasem. V mírovém období, od chvíle, kdy zemřel David Prušek, pak po šestatřicet let až do své smrti zastával post mělnického císařského rychtáře a domohl se i erbu a přídomku „z Mühlbachu“. Hned v roce, kdy se stal poprvé primasem, koupil Hamák od obce zpustlý, tzv. Trnkovský dům na nároží mělnického rynku a rovněž pustou, několik let neobdělávanou vinici u města.⁵³⁵ Byť tomu doba nepřála, nový majitel okamžitě započal dům opravovat. Ostatně i jako primas byl Hamák velmi agilní, jen jeho cest na jednání do Prahy známe celou řadu. Svě mimořádné schopnosti patrně prokázal již jako radní služebník a obecní starší⁵³⁶, což může být také jeden z důvodů jeho společenského vzestupu. Když Hamák roku 1693 v pozeňnaném věku umíral, mohl své druhé manželce a vnukovi (syna Augustina totiž přežil) odkázat obstojné dědictví. Svě ženě dům, který dle vlastních slov sám opravil a v němž si nemálo vytrpěl s vojáky, přičemž přišel o všechno jmění. Byl tehdy prý dokonce vysvléknut až do poslední košile, takže musel chodit několik týdnů bos, jen v poctivících a bez kabátu. Poté při požáru jeho dům vyhořel a on jej znovu vystavěl, což jej stálo mnoho sil a musel se kvůli tomu i zadlužit. Přesto dům kvůli nedostatku financí a vinným neúrodám nemohl zcela dostavět. Měl také několik vinic – mj. na zámeckých pozemcích dvě v Mlazicích a další na městských, obecních či zádušních gruntech.

Značně problematické je odlišit v pramenech striktně otce a syna Václavy Zálužské z Ostroskal. S jistotou můžeme tvrdit, že Václav st. od útlého mládí sloužil jako úředník na komorních panstvích Brandýs, Přerov a Lysá nad Labem, dle vlastních slov po šestatřicet let,

⁵²⁸ Údaje převzaty ze SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁵²⁹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 218. Zkrátka neměl pochopitelně přijít ani mladší syn Václav.

⁵³⁰ Tamtéž, fol. 216 – svatební smlouva ze 13. listopadu 1644 mezi Kristiánem Klaudyánem a Kateřinou Vodičkovou, dcerou mšenského měšťana Václava Vodičky.

⁵³¹ Tamtéž, Kniha 75, fol. 127 – obnova rady 15. března 1646.

⁵³² Koupil jej za 150 zlatých. Tamtéž, fol. 33 (rok 1641). Hamák se stal městským služebníkem roku 1633, jeho sňatek s Annou Úštěckou má o dva roky pozdější datum.

⁵³³ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 65 – Při obnově 12. ledna 1643 byl Hamák ještě obecním starším, ale 29. října 1643 již konšelem.

⁵³⁴ Narozen roku 1642. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁵³⁵ Jelikož měl ovšem za své předešlé služby obci vysoké pohledávky, zaplatil za obě nemovitosti jen deset zlatých, přitom jen vinice měla hodnotu 150 zl. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 103, fol. D 18 (rok 1646).

⁵³⁶ Např. v únoru 1642 vytrvale jednal s pražskými úředníky kvůli snížení obecních poplatků. SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4371 (po 13. únoru 1642).

snad od roku 1578. Za své služby si patrně také vysloužil zmíněný predikát. O půlstoletí později, tedy již nejméně jako sedmdesátiletý, žil v jedné malé vsi na selském gruntu a jeho finanční situace nebyla nijak radostná. Kvůli pobytům císařských vojáků zchudl, na poplatcích za svůj dvůr dlužil za osm let do císařských důchodů přes dvě stě kop míšeňských grošů a ty neměl odkud zaplatit. Navíc mu jednoho válečného léta silné povětrí značně poškodilo jeho nemovitost a on neměl ani dostatek peněz na opravu. Přitom mu město Mělník dlužilo již po mnoho let dva tisíce kop grošů, ale mělničtí radní se neustále ze své povinnosti vymlouvali.⁵³⁷ Zálužský žil po odchodu z Mělníka patrně v Nymburce, kde zažil vpád sasko-švédského vojska. Svůj život si sice zachránil, ale jinak přišel o vše.⁵³⁸ Měl nejméně dva syny, z nichž Kašpar ve dvacátých letech 17. století odmítl konverzi a odešel i s manželkou do exilu, zanechávaje velký dům s polnostmi v Čelákovících.⁵³⁹ Druhý ze synů, Václav mladší Zálužský, se v Mělníce patrně usadil i se ženou v bělohorském roce a jistě i otcova prestiž a urozený přídomek mu pomohly k místu v konšelském sboru, stal se náhradou za jednoho ze zemřelých radních. Možná i tato účast v „rebelské“ vládě společně s prvními císařskými vojáky ve městě jej vedly k tomu, že krátce po bělohorské bitvě z Mělníka utekl.⁵⁴⁰ Po výzvách svých kolegů se ale vrátil a poté již zastával konšelský úřad nepřetržitě po celý zbytek třicetileté války – v radách, jejichž složení známe, nechyběl ani jednou. Takováto kontinuita nemá v Mělníce analogii. Mimoto byl Zálužský dlouhodobě perkmistrem viničních hor, kteréhožto úřadu se chtěl později zbavit, ale většinou byl přemluven k setrvání.⁵⁴¹ Živnost patrně vedl sladovnickou, protože byl opakovaně volen za cechmistra sladovnického cechu. Nemalé zisky mu jistě přinášely i jeho několikere vinice. Na mělnickém rynku měl také vyměřené jedno z nejprostornějších míst pro svůj živnostnický krám. Zálužský se během let propracoval na pozici jednoho z nejuznávanějších měšťanů, takže mu byla svěřována různá jednání, v Praze i v jiných městech, ale i přímo v Mělníce, např. s hrabětem Heřmanem Černinem, nebo třeba když byl do města uveden nový děkan a bylo potřeba se s ním dohodnout na jeho zaopatření. Sám Zálužský byl původně utrakvistické víry, ale na rozdíl od svého bratra nevolil exil, nýbrž konverzi. Přitom i on podle vyjádření reformační komise ze 20. let patřil k předním „sektářům“. Se svou manželkou měl snad devět nebo deset známých potomků, z nichž se ovšem také málokterý dožil dospělosti. Plodnost jeho paní je pozoruhodná, ještě rok po svatbě své dospělé dcery porodila další dívku.⁵⁴² Přes tento vyčerpávající životní úděl se přitom dožila požeňnaného věku a manžela dokonce o dva roky přežila. Společně žili Zálužští od počátku dvacátých let v domě ve vnitřním městě a svůj nemovitý majetek postupně rozšiřovali. Po zpustlém domě na mělnickém náměstí⁵⁴³ získali menší domek v Podolí výměnou za dva sudy vína⁵⁴⁴ a v blíže neznámé době koupili také dvůr u města, ale ocitli se v platební neschopnosti a patrně jej prodejci vrátili.⁵⁴⁵ To již byli i oni asi značně zoufalí ze situace ve městě, když mj. nedobrovolně hostili členy císařského

⁵³⁷ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/36, karton 1472 – 2. listopadu 1628 Václav st. Zálužský české komoře.

⁵³⁸ Mělnickým posléze mj. psal, ... *se toho i mně dostalo, že jsou mně do naha svlíkli, mi všeckno jmění, pečet, sekryt i majestát, erb pobrali a na posledy kyjem přes ramena potloukli i provaz okolo hlavy zatočili, chtějíce peníz. Jsouc tak již potlučený a ztrápený v starých peřinách, co se jim nelíbilo, tak nahý v tý nečistotě ležeti musím a odnikud spomožení neočekávám.* SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4003 (19. října 1634).

⁵³⁹ Tomáš BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 II.*, Praha 1883, s. 921.

⁵⁴⁰ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 78-79.

⁵⁴¹ Funkce se zbavil až roku 1644, o pár let později ale perkmistrovský úřad opět zastával.

⁵⁴² SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁵⁴³ Koupili jej roku 1636 za 600 kgm. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 103, fol. A 13.

⁵⁴⁴ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 42 – 18. listopadu 1638.

⁵⁴⁵ Tamtéž, Kniha 17, fol. 43.

generálního štábu artilerie.⁵⁴⁶ Na rozdíl od mnoha jiných se ale manželé Zálužští konce války dožili a představovali pak v Mělníce mezi hospodáři v podstatě jediné pamětníky falcké vlády.

2.4.2.4. Vzestupy a pády městských písařů

Nejvýznamnějším mělnickým městským písařem analyzovaného časového úseku byl nepochybně Jiří Morávek. Vzdělaný poděbradský rodák, absolvent pražské akademie, přišel do Mělníka v roce 1611⁵⁴⁷ a o dva roky později se tu oženil se zámožnou vdovou.⁵⁴⁸ Zdá se, že Morávek byl poté v době vlády direktorů a Fridricha Falckého společně s Redlichem nejaktivnějším z Mělnických, dokonce prý sepisoval potupné skladby na adresu defenestrovaných místodržících, trestu však kupodivu ušel. Rovněž v době povstání, již jako konšel, půjčil mělnické obci tisíc kop míšeňských grošů, stejnou částku ale obec zakrátko vydala na Morávkovo vykoupení, když byl tento zajat Poláky na cestě do Prahy. Před odchodem do exilu ustanovil poručníky svého majetku, který sestával z domu na náměstí, chalupy na předměstí, vinice na Podhoří, z menší vinice s lisem na Podolí a ze dvou dalších, menších vinic.⁵⁴⁹ Morávek se odebral do Saska, a to do rezidenčního města, což samo o sobě dokazuje jeho postavení. V Drážďanech se po smrti manželky znovu oženil, s emigrantkou ze Slaného. Velmi záhy však zemřel a veškeré své pohledávky odkázal své novomanželce.⁵⁵⁰ Děti patrně neměl, protože se o nich v rozsáhlém počtu pramenů neděje jediná zmínka. Morávkův městský dům poručníci brzy prodali, stejně jako vinici na Podhoří a malou podolskou vinici s lisem. Neprodány zůstaly ještě další dvě vinice a předměstská chalupa, kterou později zbořili švédští vojáci při svém prvním vpádu do města.

Po Morávkovi zastával písařský post u mělnického úřadu Jan Nedvěd, o kterém již byla řeč výše, a po jeho smrti Jan Grynwald. Tento muž promoval rok před vypuknutím stavovského povstání na pražské univerzitě na bakaláře, přičemž již byl správcem školy v jiném královském městě, ve Vodňanech.⁵⁵¹ Do Mělníka se zřejmě příženil krátce poté – a také pojal za choť jednu ze zdejších vdov. Syna se nedočkal, pouze dvou dcer, z nichž ta starší se provdala za Adama Bohuslava Poříčského. Ještě před sňatkem však otec nevěsty zemřel, jelikož písařem již byl Poříčský, nehledě na to, že se o Grynwaldovi stejně mluví jako o nebožtíkovi.

Adam Bohuslav Poříčský zůstal ve své funkci i přes rok uzavření Vestfálského míru a v Mělníce založil rod, který tu kvetl po mnoho generací. Jeho příslušníci mezi místní špičku nakonec přeci jen pronikli, přičemž někteří pozdější rovněž zastávali funkci radního písaře. Není takřka pochyb, že Poříčský pocházel z Prahy, když i jeho potomci měli obyvatelské právo jak v Mělníce, tak v hlavním městě.⁵⁵² Pozoruhodné je, jakým způsobem Adam Bohuslav přišel ke dvěma nemovitostem na Mělnicku. Nejprve mu postoupila dům se zahradou v Kostelci nad Labem jeho příbuzná za to, že jí mnohokrát pomohl, mj. jako písař, i proto, že žádného bližšího příbuzného stejně neměla.⁵⁵³ Za další dvě léta Poříčskému

⁵⁴⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4425 – Seznam útrat Václava Zálužského, které mu byly vojáky způsobeny 11. ledna 1644.

⁵⁴⁷ SOKA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, fascikl Hodnostáři světští.

⁵⁴⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 57.

⁵⁴⁹ NA Praha, SM, inv. č. 662, sign. C 215 M 5, karton 434.

⁵⁵⁰ Tamtéž. Jiří Morávek zemřel v roce 1638 (sepsal závěť), 1639 nebo na počátku 1640. Od druhé poloviny posledně uvedeného roku se datují suplikace Kateřiny Morávkové do české komory a do Mělníka.

⁵⁵¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 53, fol. 60.

⁵⁵² O nich stručně Jan KILIÁN (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, s. 117 (Daniel Václav Poříčský) a s. 118 (Jiří Václav Poříčský).

⁵⁵³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 47 – 2. dubna 1639.

postoupil jinam se stěhující okrouhlícký obecní poddaný za nezištné a bezplatné vyhotovení výhostního listu zbořeniště na Okrouhlíku.⁵⁵⁴ Roli sice i zde sehrálo to, že jejich manželky byly příbuzné, přesto se v obou případech jedná o důkaz, jaké měl radní písař postavení, které mu mohlo přinést zajímavé vedlejší zisky. Měšťanem se ale Poříčský nestal, i v Berní rule byl zachycen pouze jako obyvatel.⁵⁵⁵ Ještě v roce 1643 očividně nebyl ani majitelem nějaké mělnické nemovitosti. Měl tehdy spor se Zuzanou Purkyňovou, kterou vinil z nactiutrhání celé své rodiny a uvedená žena reagovala i prohlášením, že Poříčskému nebude bránit, aby se s rodinou odstěhoval z jejího domu.⁵⁵⁶ Byl tedy podruhem a možná teprve tehdy se poohlížel po možnosti nákupu vlastní nemovitosti.

Ani Nedvěd, ani Grynwald, ani Poříčský tedy na rozdíl od svého předchůdce Morávka do mělnické rady nepronikli. Zatímco Jan Nedvěd i Morávek ale představovali elitu majetkovou, o zbylých dvou se to říci v žádném případě nedá. Můžeme je však považovat za typické reprezentanty elity intelektuální.

Veškeré dosud uvedené biogramy samozřejmě nejsou a ani nemohou být vyčerpávajícím obsáhnutím všech jedinců a rodin⁵⁵⁷, které bychom v daném období mohli zařadit mezi mělnickou elitu. Měly by jen v dostatečné míře podat reprezentativní vzorek městské špičky, představu o jejím utváření a restrukturalizaci, o jejím budování majetkové domény, o jejích rodinných a sociálních vztazích apod. Snad dokázaly v mnoha směrech odpovědět i na důležité otázky a naznačit vývojové tendence v Mělníce, ke kterým se ještě dostanu ve shrnutí. Bohužel jen ve velmi omezené míře mohly vytvořit jejich profil kulturní.

2.4.2.5. Katoličtí děkanové: proměnlivé soužití s mělnickými farníky

Neměli bychom zapomínat, že na vrcholu městské hierarchie stávala rovněž osoba duchovního stavu, s příslušnou hodností, reprezentující církevní správu. V Mělníce to byli po zániku kapituly a funkce proboštů děkanové, od prvních pobělohorských let samozřejmě již jen katoličtí. Litoměřické biskupství, pod nějž Mělník dnes patří, vzniklo až v poválečném období, takže ve sledovaných letech rozhodoval o instalaci děkanů pražský arcibiskup.

Mnohdy se jednalo o rozhodnutí kontroverzní (zvláště v jazykovém ohledu) a Mělničtí se proti němu ohrazovali, někdy úspěšně, někdy marně. Když se např. ve třicátých letech dověděli, že jejich současný děkan brzy odejde jinam, starali se „z horlivosti katolické“, aby na jeho místo získali ihned někoho jiného. Na radu jistých duchovních si vybrali jindřichohradeckého rodáka Petra Pavla Rosu a pražského arcibiskupa žádali o jeho potvrzení.⁵⁵⁸ Svou žádost museli urgovat a vypravili kvůli ní i několikadenní misi v čele s mělnickým primasem do Prahy. Marně, konfirmace nedosáhli. Kardinál Harrach měl patrně jiného kandidáta.⁵⁵⁹ Mělničtí se ovšem svého „vyvoleného“ nevzdávali, tím spíše, že Harrachem dosazený děkan si ve městě dlouho nepobyl.⁵⁶⁰ Měli přitom i zprávu o přítomnosti dvou nebo tří nově vysvěcených kněží v klementinské koleji – pokud by prý mezi uvedenými byl někdo dobrý, pobožný a znalý češtiny, což neopomněli zdůraznit, prosili, aby jim byl

⁵⁵⁴ Tamtéž, fol. 57 – rok 1641.

⁵⁵⁵ Tamtéž, Kniha 138, fol. 116-129 – podklady pro Berní rulu.

⁵⁵⁶ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 66 – 5. srpna 1643.

⁵⁵⁷ Dále zvláště Holí, Jedličkové, Jílkové, Machutové, Moskvové, Švorcaurové a Wolfové – viz alespoň stručné údaje o zastávání pozic mělnických radních jejich členy v příloze této studie.

⁵⁵⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 46 – 18. června 1638 Mělničtí kardinálu Harrachovi.

⁵⁵⁹ Stal se jím Jan Augustin Přerovský (1638-1639). I on byl nicméně Čech, takže žádost Mělnických zase tak úplně oslyšena nebyla.

⁵⁶⁰ Přerovský byl v Mělníce zastižen vpádem Banérových vojsk a buď uprchl včas, nebo se mu to podařilo během švédské okupace.

poslán na děkanské místo a aby se představený pro něj pokusil získat confirmaci od arcibiskupa.⁵⁶¹ Ani tentokrát neuspěli, možná i kvůli známé nemilosti Harracha vůči jezuitům, a ani tentokrát se zatím nedočkali požadovaného Rosy. Harrach jim za děkana určil vikáře z pšoveckého kláštera, který neuměl česky, a to prý minimálně na rok. Úsilí Mělnických se tím jen vygradovalo: pražskou konsistoř kvůli novému děkanovi doslova zasypávali svými žádostmi. Nakonec opravdu uspěli – mohli si přijet do Prahy pro Rosovu confirmaci a příští měsíc mu již pomáhali se stěhováním a zabydlováním se ve městě.⁵⁶²

Není bez zajímavosti, že podobné úsilí vyvinuli Mělničtí i nedlouho předtím. O tehdy uvolněné mělnické děkanství se prý měli vehementně zajímat někteří cizí mniši (nepochybně františkánští řeholníci, spravující dočasně mělnický církevní okrsek⁵⁶³), kteří ani neuměli česky. To nehodlali mělničtí představitelé dopustit, a proto se obrátili jednak na představeného klementinské koleje, jednak na arcibiskupa. Jelikož prý neměli dostatečné prostředky k zaopatření regulérního děkana, žádali o confirmování některého z mladých českých jezuitských alumnů, kteří se právě připravovali na kněžské svěcení. Alespoň prozatím, na rok či dva.⁵⁶⁴ Nakonec do Mělníka opravdu přišel odchovanec jezuitského semináře, byť nikoli z Klementina, ale z velvarského děkanství.⁵⁶⁵

Děkanové samozřejmě měli prvořadý úkol duchovní, ale zanedbatelný nebyl ani jejich podíl na tvorbě kulturního ovzduší města. I mezi mělnickými církevními správci byly osobnosti v tomto ohledu nadprůměrné. Všechny ostatní zastínil první pobělohorský děkan, jindřichohradecký rodák Ondřej Bartoloměj Fízýrek⁵⁶⁶, který se v Mělnice zasloužil o dostavbu fary a o výzdobu chrámu novými freskami (dnes nedochovanými), založil důchodní a pozemková registra mělnické fary. A také založil první mělnickou matriku, do níž asi vlastnoručně zaznamenával křty, sňatky a pohřby, které vykonal.⁵⁶⁷ Navíc byl i literárně činný – je autorem knížky „Auřad povinnosti duchovní služebníků křesťanských“. Je ovšem dlužno podotknout, že Fízýrek měl ve srovnání se svými nástupci neskonalé lepší podmínky pro uskutečňování předsevzatých cílů, Mělník v době jeho děkanství nebyl dosud nijak zásadně demograficky, vojensky ani hospodářsky postiženým městem. Nemluvě o tom, že byl ve své činnosti výrazně podporován i zástavním držitelem mělnického panství Vilémem Slavatou

Zdá se také, že Fízýrek patřil k děkanům mezi mělnickými obyvateli vůbec nejoblíbenějším, ačkoli jejich vzájemné vztahy nebyly vždy jen idylické. U ostatních se o něčem podobném mluvit nedá, jistě i proto, že si během svého většinou krátkého pobytu nemohli stačit vytvořit k městu a jeho obyvatelům vřelejší vztah. Vždyť se po Fízýrkovi během patnácti let druhé poloviny válečného konfliktu v Mělnice vystřídal osm děkanů. Patrně nebude náhodou, že se nejostřejší vzájemné spory vyhrótily během čtyřicátých let.

⁵⁶¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 78 – 9. května 1640 Mělničtí představenému klementinské koleje.

⁵⁶² Tamtéž, fol. 83, 87 a 91. Petr Pavel Rosa (1640-1642) byl před příchodem do Mělníka administrátorem a viceproboštem roudnického proboštství, po odchodu z Mělníka se stal jeho proboštem.

⁵⁶³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 18 B, fol. 20 – 26. srpna 1636 Mělničtí komisaři řádu františkánů. Mj. že mělnické děkanství měli františkáni spravovat podle nařízení jen do svatohavelského termínu.

⁵⁶⁴ Tamtéž, fol. 2-3 – 27. března 1636 Mělničtí kardinálu Harrachovi.

⁵⁶⁵ Byl jím Jakub Peytus Hostounský (1636-1638), který byl předešle na žádost Polyxeny z Lobkovic o katolického kněze instalován ještě jako velmi mladý duchovní do Roudnice nad Labem za probošta, od dvacátých let byl děkanem ve Velvarech. Po mělnické prebendě byl farářem v kostele sv. Štěpána na Novém Městě pražském, kde zemřel asi roku 1640. SOKA Mělník, Pozůstalost Josefa Stáhlíka, karton 4, fascikl Děkanové.

⁵⁶⁶ Fízýrek studoval v rodném městě u jezuitů, poté pokračoval v Praze. Rok před svým odchodem z Mělníka byl jmenován vikářem v Boleslavském kraji. Po odchodu z Mělníka byl proboštem v Jindřichově Hradci, kde krátce před skončením války zemřel a byl také pohřben. Předtím ještě stihl být vikářem Bechyňského kraje a děkanem v Chýnově. Josef JIREČEK, *Rukověť k dějinám literatury české* I, Praha 1875, s. 193-194 a SOKA Mělník, Pozůstalost Josefa Stáhlíka, karton 4, fascikl Děkanové.

⁵⁶⁷ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddání 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

Ostatně prameny naznačují pro tuto dobu i problém se sehnáním skutečně kvalitních (zvláště morálně) duchovních.

Děkan Jan Václav Tlapa⁵⁶⁸ měl podobně jako jeho předešlí kolegové s Mělnickými spory kvůli platům, ale nejenom kvůli nim. Tlapa si totiž dovolil manipulovat s chrámovými klenoty, jako by byly jeho – např. u pražských hybernů zastavil cenný mešní kalich a ve vrbském kostele zase ciborium. Úplně bez viny ale asi nebyli ani Mělničtí, kteří děkanovi neodváděli naturálie a finance, na něž měl nárok. Averse dospěla až do otevřené roztržky, která byla uzavřena vzájemnou dohodou, že Mělničtí děkanovi budou odvádět prostředky na jeho zaopatření, zatímco on slíbil vrátit zastavené předměty. Pro ciborium do Vrbsna se pak vypravil jeden z radních, do Prahy pro kalich dokonce primas a několik dalších Mělnických.⁵⁶⁹ Ovšem i v konsistoři si prý byli vědomi, jak neřádný život Tlapa vede, takže ten mělnickým děkanem již dlouho zůstat neměl.

Rovněž jeho nástupce Petr Vojtěch Koukal byl ale z mělnických poměrů záhy rozčarován. Mělničtí mu ani nepomohli se stěhováním z Příbrami, prý kvůli značné vzdálenosti a nebezpečí na cestách.⁵⁷⁰ Později si Koukal stěžoval, že skoro žádní mělničtí sousedé, jejich manželky a čeládka, nechodí na mše, a to dokonce ani o svátcích a o nedělích. Proto děkan nařídil aspoň o nedělích zavřít městské brány, aby se obyvatelé nerozbíhali po okolí a po vinicích dříve, než by bylo po bohoslužbě. Ani to nepomohlo, proto se mělo přikročit k finančním postihům. Ti, co nechodili, měli být zaznamenáváni a následně od nich vymáhána pokuta ve výši patnácti grošů míšeňských.⁵⁷¹ Koukal se v Mělníce také domáhal spravení chrámových oken, která byla vytlučena a v havarijním stavu, takže hrozila celebujícímu knězi úrazem.⁵⁷² Nakonec byl děkan zdejšími poměry natolik frustrován, že bohoslužby začal zanedbávat i on sám. Alespoň Mělničtí si na něj později v tomto směru stěžovali a přednesli svou stížnost i pražské konzistoři.⁵⁷³ Koukal byl následně z místa odvolán a nahrazen Vavřincem Malešovským⁵⁷⁴.

Vzájemně do oka si ale příliš padnout Mělničtí neměli ani s ním. Malešovský byl v úřadě sotva dva měsíce, když za ním přišli o jeho požadavcích jednat dva přední mělničtí měšťané. Předali mu od rady dvě zapečetěné cedule, jejichž obsah sice neznáme, ale můžeme se důvodně domnívat, že obsahovaly návrh na děkanův plat, který se nesetkal s Malešovského konsensem. Děkan na svých požadavcích nechtěl nic slevit a vzavše od radních cedule, roztrhal je a hodil na zem. Vyslání při něm nedokázali ničeho dosáhnout a museli „s hanbou“ odejít.⁵⁷⁵ Když se nedlouho poté konala pouť ke kostelu sv. Trojice na Chloumku, měl zde děkan pronést nešetná slova o tenčících se zádušních důchodech. To se samozřejmě velmi dotklo zádušního úředníka a současně předního radního, který si to nehodlal nechat líbit a při jednání rady se proti děkanovým slovům ostře ohradil. Malešovský se také chystal vytvořit seznam osob, které nechodily kostela, a hodlal jej poslat pražskému arcibiskupovi i

⁵⁶⁸ Jan Václav Tlapa z Weinspergu (1642-1643), byl prve farářem čísteckým, poté mj. děkanem v Lounech.

⁵⁶⁹ Pokud se ale jednalo o pozlacený kalich zmiňovaný v SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 111, tak Prahu tento předmět ještě dlouho neopustil. Mělničtí jej v červenci 1645 pouze vyzvedli ze zástavy, aby jej zase zastavili někde jinde za výhodnějších podmínek (za 150 zlatých).

⁵⁷⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 70 – v radě 20. října 1643.

⁵⁷¹ Tamtéž, fol. 112-113 – 25. července 1645 toto předneseno rychtářem Pruškem při shromáždění obce.

⁵⁷² Tamtéž, Kniha 76, fol. 5 – 11. září 1646.

⁵⁷³ Tamtéž, fol. 24 – 2. července 1647 čtena zpráva z konsistoře ve věci stížnosti na děkana, že zanedbává bohoslužby, datovaná 17. června. Mělničtí měli podat zprávu o jeho chování.

⁵⁷⁴ Vavřinec Malešovský (1647-1651) prošel nejprve několika středočeskými farami a před příchodem do Mělníka působil v Jaroměři. Jako právě instalovaný mělnický děkan se dostavil jednoho dne na zasedání městské rady, aby své nové farníky pozdravil, učinil „vinš“ a požádal o své zaopatření. Někteří z radních za ním měli druhého dne ráno zajít a na všem potřebném se s ním domluvit. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 30 – 5. listopadu 1647.

⁵⁷⁵ Tamtéž, fol. 33-34 – 10. ledna 1648 podali v radě relaci o jednání s děkanem Václav Zálužský a Jan Pelikán.

podkomořímu věnných měst.⁵⁷⁶ Ani tímto krokem si samozřejmě popularitu mezi Mělnickými získat nemohl.

Tři uvedené případy posledních mělnických děkanů válečného období zřetelně ilustrují, jakým způsobem se vyhrtily vzájemné vztahy duchovních a jejich městských farníků ve druhé polovině sledovaného období. Jejich pozadí spíše než náboženského (ačkoli zanedbávání bohoslužeb a zpovědí hrálo také jistou roli) bylo ekonomického rázu, když Mělníci nemohli nebo nebyli ochotni saturovat finanční a naturální požadavky svých církevních správců. Válka se svými důsledky tedy výrazně promítla i do kvality tohoto soužití.

2.5. Lepší zítřky? (Místo závěru)

Odchod posledních švédských vojáků a mírový stav byl signálem k nevídanému nádechu a k fascinující populační obnově (nejen) Mělníka. Po překonání krizi v první polovině 17. století, kdy se, jak jsme mohli sledovat, zvýšila mortalita a naopak snížila natalita (a snad i počet sňatků), nastal ve druhé polovině století strmý růst počtu obyvatel, který pokračoval i v 18. století, byť již pomaleji. Velký přírůstek obyvatelstva po třicetileté válce zaznamenaly zemědělské oblasti Čech i severočeské protoindustriální oblasti. Královská a věnná města ale populačně většinou zaostávala.⁵⁷⁷

V Mělníce počátku nového období můžeme komparovat zvláště údaje ze dvou zdrojů, z nichž jedním je Berní rula a druhým seznamy, které nahrazují pro Mělník nedochovaný Soupis poddaných podle víry. Seznamy ve městě uvádějí k roku 1652 celkem 66 domácností s celkovým počtem 432 osob. To je ale pouze ve vnitřním městě, údaje z předměstí, které bylo nejvíce poničeno, neznáme. Na Podolí žilo celkem 46 osob v sedmi hospodářstvích (obecní mlýn, kartuziánská chalupa a pět soukromých domácností). Dále bylo v nejbližším okolí (obecní chalupy, Okrouhlík, pětikolský mlýn...) 50 osob⁵⁷⁸. Připočteme-li k tomu odhadovaný počet obyvatel předměstí, mohlo v Mělníce žít kolem 550-700 obyvatel, tedy asi totéž, co v první polovině 40. let, možná o něco méně. Ale vzestup měl díky pokračujícímu doplňování početních stavů, probíhajícímu i napříč nejzhooubnějšími léty třicetileté války, pokračovat. Ještě před polovinou 50. let žilo ve vnitřním městě 89 hospodářů, tedy o 23 více než před pouhými dvěma léty. V katastrofálním stavu bylo ale stále předměstí, kde hospodářů nalezneme pouze 11.⁵⁷⁹ Z předchozích dat a komparací bychom tak mohli odhadovat, že mělnická populace již opět překročila hranici jednoho tisíce obyvatel. Z tabulky č. 2 vyplývá, že natalita se v první polovině padesátých let stabilně pohybovala mezi 50-60 porody, což by dokonce mohlo odpovídat přiblížení se počtu patnácti set obavtel. Každopádně se mělnická populace velmi rychle obnovovala a přes obrovské válečné ztráty slibovala světlé zítřky. I proto, že se jednalo o společnost velmi mladou.

Zatímco obyvatelstvo se doplnilo relativně rychle, proces obnovy městských a předměstských domů byl dlouhodobějšího rázu. Navíc město v době, kdy se mělo a mohlo regenerovat, dvakrát zachvátil rozsáhlý požár (1646 a 1652). Když se sečetly škody z obou neštěstí, z města toho moc nezůstalo. V Berní rule tak vidíme, že v Mělníce bylo zničeno ve vnitřním městě 58 % domů. Na předměstí přežily pouze tři domy, zato poustek tu bylo téměř osm desítek.⁵⁸⁰ Mělnické předměstí již svého někdejšího rozsahu nedosáhlo, jako o rizikové o něj asi ani nebyl výraznější zájem. Naproti tomu dochází následně k zahušťování zástavby

⁵⁷⁶ Tamtéž, fol. 43 – 16. června 1648.

⁵⁷⁷ Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, s. 115.

⁵⁷⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 628-631.

⁵⁷⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 138, fol. 116-129.

⁵⁸⁰ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III.*, s. 799.

uvnitř města, kde zvláště na místě poustek a spálenišť vzniká více nemovitostí na jedné parcele.⁵⁸¹ Jak tristně zasáhla léta 1620-1681 do mělnické podoby, vidíme i z toho, že počet domů se předbělohorskému stavu vyrovnal až na sklonku 18. století. Záměrně jsem uvedl ona data s více než šedesátiletým rozpětím. Veškerou zkázu totiž nemůžeme přičítat jen třicetileté válce, velmi tragicky se podepsaly na Mělníce události z let 1679-1681. Nejprve vypukl mor, který si vyžádal mnoho obětí, ačkoli ztráty nebyly zdaleka srovnatelné s populační krizí první poloviny století. Po odeznění epidemie ještě postihl zdecimované město 8. července 1681 vůbec největší známý požár v jeho dějinách, při němž shořelo devětatřicet domů. Vzhledem k tomu, že hořelo i v květnu, kdy oheň strávil deset domů, děkanství, špitál a vodojem, bylo v Mělnice najednou na pět desítek spálenišť. Do základů byla spálena také kostelní věž a chrámová střecha, za své vzaly zvony. Děkanství, špitál a škola byly obráceny v prach, černínský zámek byl silně poškozen. Ušetřeny zůstaly domy na radniční straně náměstí a v České ulici ty domy, které byly na straně bližší městským zdím. Tato fakta mimo časový rámec studie uvádím zvláště proto, abych dokumentoval, že pokud by město nebylo fatálně postiženo ve chvíli, kdy se již pomalu zvedalo ze své poroby, mohlo snad předbělohorského stavu dosáhnout mnohem rychleji. Třicetiletá válka sice jeho zástavbu velmi poškodila, ale i o zdejší poustky a spálenišť byl zájem, noví příchozí si na jejich místech budovali svá nová, v porovnání s předbělohorským obdobím jednodušší obydlí. Dochované domy byly obnoveny, stejně jako zničené sakrální objekty, a zvláště náměstí se nakonec přeci jen zaskvělo ztraceným leskem, tentokrát již v barokním hávu.⁵⁸²

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 813.

⁵⁸² Marie HEROUTOVÁ-Dobroslav LÍBAL-Jana MACHÁČKOVÁ, *Stavebně-historický průzkum historické části města Mělník*, Praha 1971.

3. Městské hospodářství.

Fakt či mýtus jeho regresi?

3.1. Úvod – obecné aspekty, nástin předbělohorského vývoje

Na základě hospodářského zaměření bychom mohli česká královská města zjednodušeně rozřadit do několika kategorií. Jako byly Kutná Hora či Jáchymov městy horními, Jihlava či Český Brod městy řemeslnickými, Praha dominantně městem obchodním (kupeckým) a centrem spotřebního i luxusního řemesla, zůstával Mělník až do moderních dob městem řemeslnicko-zemědělským. Respektive vinařsko-zahradnickým: pěstování polních plodin zde sice také existovalo, ale rozhodně nehrálo prvořadou roli. Není divu, že na konci 19. století vznikla nejstarší česká vinařská a ovocnářská škola právě v Mělníce.

Podle starých českých legend jsou počátky vinařství na Mělnicku spojeny již s kněžnou Ludmilou. Ta prý víno použila při náboženském obřadu a po přijetí křesťanství nechala nedaleko od budoucího Mělníka založit vinici, na níž se měl základům viniční práce učit i její vnuk Václav.⁵⁸³ Vinařství bylo skutečně oborem prastarým. V blízkosti Dunaje vzniklý velkomoravský slovanský stát rovněž disponoval ve svých příhodných oblastech udržovanými vinohrady⁵⁸⁴ a odsud víno záhy proniklo i do Čech, které se staly v podstatě jednou z nejsevernější evropských oblastí, v nichž bylo ještě výhodné révu pěstovat.⁵⁸⁵ V následujících staletích se sice dlouho jednalo jen o nápoj vyšších společenských vrstev, rostlo však použití při církevních úkonech. Vinohradů bylo v Čechách v přemyslovských staletích nicméně poskrovnu, středověký návštěvník je mohl spatřit téměř výhradně právě u Mělníka a v blízkém okolí Prahy.

Mělnicku rozkvět vinohradnictví přinesla až vláda císaře Karla IV. Při svém zdejším pobytu panovník údajně poznal výhodnost okolních strání pro výsadbu ušlechtilých vinných odrůd a nechal je dovézt z Burgundska a vysadit (zvláště odrůdu zvanou modré roucí). Později pak císař vydal i první nařízení, nebo-li viniční pravidla, mj. o organizaci práce a o postizení škůdců vinic. Tato pravidla byla posléze potvrzována i dalšími panovníky a postupně se transformovala ve viniční pořádky. Jejich artikuly zahrnují rovněž pravidla pro vykonávání úřadu perkmistra, povinnosti nákladníků, vinařů a námezdních dělníků. Na Mělníce se révě začalo záhy dařit – můžeme ostatně předpokládat značnou iniciativu ze strany měšťanů, i to, že snad ke každému z přibližně devadesáti mělnických domů již před husitskými válkami patřil větší či menší vinohrad.⁵⁸⁶ Svá místa zaujaly ty nejznámější postupně na kopci zvaném Svině (od Labské brány směrem k Pšovce), na strání pod zámek a navazujícím Polabí, na mírném návrší táhnoucím se až k lesu na Chloumku, na Podhoří (severní strana mělnického návrší, pro svou polohu méně hodnotná) či na Šafrancích (za předměstím směrem na Prahu).

Na Mělníce se stalo vinohradnictví hlavním zdrojem obživy a víno hlavním vývozním artiklem, ostatní řemesla byla naopak spíše zanedbávána. O mělnické vinice byl velký zájem, mezi jejich majitele již před Bílou horou patřili zástupci šlechtického stavu i přesporní měšťané⁵⁸⁷, mezi nimiž prim hráli vždy obyvatelé pražských měst. Vlastní vinice v okolí mělo i mělnické záduší a některé městské cechy, zanedbatelná část vinic patřila obci. Z mělnických měšťanů byli největšími vinařskými „latifundisty“ představitelé jádra místní elity. Z ní se také rekrutovali představitelé úřadu perkmistra mělnických hor viničních – tito

⁵⁸³ Tato legenda bývá historiky vinařství neustále opakována, srovnej mj. Vilém KRAUS, *Historie českého vinařství*, VSM 1, Mělník 1982, s. 61-69 (konkrétně na s. 61).

⁵⁸⁴ Kol. autorů, *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*, Brno 1973, zvláště s. 14-22.

⁵⁸⁵ Vítězslav HUBÁČEK, *Současný stav a možnosti rozvoje vinařství v Čechách*, VSM 1, Mělník 1982, s. 77.

⁵⁸⁶ Jiří RÁČ, *Nástin dějin předhusitského Mělníka*, s. 47.

⁵⁸⁷ Např. z bližších Velvar, z Kostelce nad Labem a ze Mšena, ale i ze vzdálenějšího Hradce Králové, ze Slaného, z Jihlavy, či dokonce z Norimberka. Jitka STIBOROVÁ, *Příspěvek k historii vinařství v Mělníku 15. a 16. století*, zvláště s. 23 a 24. Mezi majiteli mělnických vinic se k roku 1598 uváděl také řeznický cech či literátské bratrstvo.

úředníci byli vždy čtyři, přičemž jeden z nich měl před ostatními přednost. V předbělohorském období dosáhla vinařská produkce svého vrcholu, největšími českými vinařskými městy se staly Praha a Litoměřice. Rovněž na jiných místech rozvoj kulminoval. Protože však vinice tehdy také představovaly značný zdroj daňových úniků, museli panovníci přikračovat k opakovanému vydávání mandátů, kterými by únikům zamezili. Stát se ale o vinařství zasazoval i velmi pozitivně, zvláště nařizenými o zákazu importu uherského nebo i rakouského vína, pokud domácí víno dokázalo pokrýt poptávku. Když byla v pozdějších dobách tato hospodářská ochrana zrušena, byl právě to jeden z hlavních důvodů úpadku českého vinařství. V době předbělohorské také vznikly první odborné spisy o metodologii pěstování vína. Obtížné je bohužel stanovit, jaká vína se v Mělníce a jeho okolí tehdy vlastně pěstovala. V pramenech se hovoří výhradně o víně bílém nebo červeném (dominantním a oblíbenějším), občas padne i zmínka o muškátu. Bez pochyb víme, že v Mělníce se pěstovala, a dodnes pěstuje, červená odrůda zvaná Burgundské modré či také roučí, z bílých vín to mohl být zvláště Tramín. Své místo na českých, a snad i mělnických, vinohradech zaujala ovšem také réva německá, uherská (mj. Klenice) a dalmatská.⁵⁸⁸

Vinice se na Mělnicku budovaly ve svahovitých tratích, v jiných regionech i v rovinách v souvislém pásmu. Vinařská sezóna začínala pravidelně v březnu přípravnými pracemi. Duben již byl vrcholem prací, což zaznívá také z mnoha výpovědí mělnických sousedů.⁵⁸⁹ Tehdy se réva po zimě odkrývala, proběhl řez a první okopání, což se na Mělnicku protahovalo až do dubna. Po dokončení mohla následovat delší pauza, která asi bývala vyplněna doplňkovými pracemi, třeba na oplocení, hrázích apod. V květnu se réva rozmnožovala rozváděním, na přelomu května a června probíhalo tyčení a provazování slámou, následovalo druhé okopání. Poté se průběžně okopávalo, plelo a kypřilo, případně i hnojilo mrvou. K práci se používala speciální motyka a vinařský nůž k řezání vinné révy. Odřezávaly se jí také neužitečné révové letorosty a díky výběžku na noži jí bylo možné rovněž useknout odumřelé šlahouny. Součástí práce vinařů také muselo být hlídání vinic, nenechavců bylo vždy dost a dost. Sklizeň, či-li vinobraní, probíhala většinou kolem poloviny října, pokud někdo nepreferoval pozdní sběr – potom se sklízelo až v listopadu.⁵⁹⁰ Dodejme ještě, že v období třicetileté války se mělničtí nákladníci a vinaři řídili nařízením císaře Rudolfa II. z roku 1605 o třiceti a jednom dodatkovém bodu.⁵⁹¹

Ovšem nejen vinařství bylo důležitým zdrojem příjmů sledovaného města v předbělohorském období. Můžeme jistě předpokládat, že Mělník dostal hned při svém založení ve druhé polovině 13. století do vínku jisté množství okolních pozemků a poddaných v nejbližších vesnicích. Další zdroj příjmů představoval podíl z výnosu několika mlýnů⁵⁹², vybudovaných na potoce Pšovce (Vrutici), výnos z lázně a z vlastní zahrady před městem. Rovněž městské domy nepřišly při fundaci města zkrátka, každý z přibližně devíti desítek uvnitř hradeb obdržel kolem jednoho lánů půdy.⁵⁹³ I obec jako taková začala posléze iniciativně budovat svůj vlastní nemovitý majetek. První známou obcí, jejíž díl se stal

⁵⁸⁸ Vilém KRAUS, *Historie českého vinařství*, s. 68.

⁵⁸⁹ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 198 – 15. dubna 1622 Mělničtí Pavlu Michnovi. Oznamují mu, že jim nyní nastávají pilné práce na vinicích.

⁵⁹⁰ Kol. autorů, *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*, Brno 1973, s. 171 a 175-178.

⁵⁹¹ Známé je však teprve z opisu, který byl pořízen do perkmistrovského manuálu z roku 1662. Jeho edici pořídil Josef ŠIMÁČEK (ed.), *Důležitější listiny a zápisky bývalého pořádku vinařského král. věnného města Mělníka*, Praha 1874, s. 5-13. Body se týkaly křesťanského chování, sankcí za porušení pravidel, dohledu starších vinařů nad mladšími, zákazu sbírání štěpů či zákazu pobytu viniční čeledi přes noc na vinicích, stejně tak zákazu myslivosti na vinicích či pěstování jiných plodin tamtéž, apod.

⁵⁹² Za Přemysla II. Otakara bylo k městu přiměřeno devět mlýnských kol. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 153.

⁵⁹³ Jiří RÁC, *Nástin dějin předhusitského Mělníka*, VSM 1, 1982, s. 46 a Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 153 – podle něj se jednalo přesně o 88 ⅓ lánů pro celé město.

majetkem mělnické obce, byla Rymáň,⁵⁹⁴ ke které záhy přibýly městu blízké vsi Podolí, Okrouhlík a osídlení na Chloumku, patřící nadále k mělnické obci neoddelitelně. V období mezi husitskými válkami a prvním stavovským povstáním město získalo další nemovitosti: jednotlivé hospodářské komplexy i celé vsi.⁵⁹⁵ Je tedy zřejmé, že v předvečer prvního stavovského povstání byl Mělník městem s bohatým ekonomickým zázemím, které mu dokázalo poskytnout v dostatečné míře nejen hospodářské produkty, ale mohlo se stát také zdrojem dalšího rozmachu. Utěšeně narůstající městský majetek byl ovšem městu zkonfiskován za ignorování výzvy českého krále Ferdinanda I. k účasti na tažení proti saským luteránům. Ačkoli malou část z tohoto majetku dostala obec během několika let zpět, definitivně bylo pro město ztraceno několik vsí a dalších nemovitostí.⁵⁹⁶ Deset let po „vzpouře“ přiznával Mělník majetek ve výši téměř deseti tisíce kop grošů míšeňských⁵⁹⁷, z nichž na nemovitosti mimo hradby a předměstí stále připadal značný díl. Během druhé poloviny 16. století se město a jeho majetek stabilizovaly, díky dobrému hospodaření a nadprodukcí vína Mělník zbohatl. Do 17. století vstupoval s poddanými v Podolí, v Kozlově a v Okrouhlíku, s několika dvory a mlýny v okolních vsích, s vinicemi i s polnostmi a se silným hospodářským potenciálem.

Mělničtí si navíc jistě uvědomovali výhody režijního velkostatku, jehož vytvoření bylo i otázkou prestiže, a proto se patrně dlouhodobě poohlíželi po vhodných možnostech rozšíření obecního majetku. Taková možnost se naskytl, když rytíř Jiří Vančura z Řehnic prodával statek Dolní Přívory i se svou sídelní tvrzí. Roku 1604 uskutečněná koupě ovšem také znamenala velké zadlužení obce. Při pročitání seznamu věřitelů napočítáme celkem jednapadesát subjektů, které se podílely jen na shromáždění první splátky. V následujících letech se Mělničtí ocitli v začarovaném kruhu, když si půjčovali od jiných osob, aby mohli zaplatit věřitelům primárním a splatit úroky. Ačkoli se umořování dluhů poměrně dařilo, zůstávala dlužná částka stále vysoká, a tak město přistoupilo k radikálnímu kroku. Z dolnopřívorského statku pouhé tři roky před vypuknutím stavovského povstání nejprve vyměnilo císaři svého poddaného s krčmou ve Všetatech za dva poddané z komorního brandýského panství. Vzápětí mu k tomuto panství odprodali i celé vsi Nedomice a Ovčáry, čímž narušili integritu původního dolnopřívorského statku a výrazně snížili jeho rozsah i hodnotu.⁵⁹⁸ Nemovitost ale i tak zůstala nosným pilířem mělnického hospodářství.

Centrem statku byla dnes již zaniklá tvrz v Dolních Přívorách, která obsahovala blíže nespecifikovaný počet světnic a komor, ratejnu, hospodářský suterén a přizemní sklepy. Nejcennější částí statku byl však přílehlý poplužní dvůr s příslušnými stodolami, chlévy, ovčínem, loukami a úrodnými polnostmi o výměře osmi lánů. Dvůr měl kapacity na chov tří desítek dojných krav a stejného počtu jalovic, ovčín a pastviny skýtaly prostory až pro šest set kusů ovcí. Zatímco v Mělníce se pivo z pochopitelných důvodů nikdy moc neuplatnilo, pro dolnopřívorský statek hrálo zásadní roli – odbytem zásobovalo veškeré poddané celého

⁵⁹⁴ Dnes již téměř zaniklá ves mezi Liběchovem a Střednicí. Ludvík BÖHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1892, s. 370. Tyto údaje však nepovažuji za absolutně důvěryhodné – v budoucnu by měly být podrobeny kritice.

⁵⁹⁵ Konkrétně vsi Strážnice a Střednice, patrně i Podblatí (nejednalo-li se spíše jen o dvůr v této obci), dvůr v Malém Újezdě (Oujezdci), dále kmetci dvory s platy v Bosyni a v Chodči, mlýny ve Skuhrově a v Rousovicích, stejně jako patronátní právo nad záduším s kostelem v Chodči.

⁵⁹⁶ Mastířovice, Podblatí, Strážnice a Střednice byly přičleněny ke komornímu zámeckému panství, zastavenému Berkům z Dubé. Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16.-20. století*, s. 29. Část Malého Újezdu později opět náležela mělnické obci. Obecní majetky v Chodči a v Bosyni byly přivtěleny k bosyňskému vrchnostenskému statku.

⁵⁹⁷ Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 154.

⁵⁹⁸ SOA Třeboň, pobočka Jindřichův Hradec, Černínská ústřední správa, Archiv panství Mělník, sign. I P, fol. 226-228 a NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/12, karton 1470. Srovnej též Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura na panství Brandýs nad Labem v 16.-18. století*, Confluens I, 2005, s. 5.

statku.⁵⁹⁹ Samotná budova zdejšího pivovaru s příslušenstvím, zejména s pánvemi a káděmi na vaření piva, se také cenila na téměř stejnou hodnotu jako tvrz. Ročně se zde vařilo z necelých pěti set větelů celkem dvacet sedm varů a k pivovaru náleželo několik výsadních krčem. Neméně hodnotný mlýn na mletí mouky o jednom kole ležel poblíž tvrze na potoce a jeho vybavení sestávalo zvláště ze tří stoup.⁶⁰⁰ Ke statku dále náležely dvě vinice, z nichž bylo možno získat až dvacet osmivěderních sudů kvalitního vína, zahrady s ovocnými stromy (broskve, meruňky, hrušky), dvě štěpnice a jedna chmelnice. Kromě zdejšího potoka, který byl zdrojem pitné vody pro pivovar a místem lovu ryb a raků, byl součástí kupní smlouvy i díl řeky Labe, na němž se pronajímaly revíry rybářům. Dále k dolnopřívorskému statku patřily dva háje a dva luhy, oboje sloužící jako nezbytná zásobárna dřeva. Důležitým, byť ne prvořadým, zdrojem příjmů ze statku byly stálé platy od poddaných – nejednalo se pouze o finanční hotovosti, ale také o naturálie či o roboty na vrchnostenském. K dolnopřívorskému statku patřilo původně celkem pět krčem a čtyřicet devět osedlých, po odprodejích na sklonku předbělohorské doby již jen dvě krčmy a dvacet devět osedlých. Nejlidnatější vsí na statku přitom byla Tuhaň se šestnácti osedlými, kterážto ves byla také společně s Dolními Přívorami nejlukrativnější, co se příjmů týče. Jistě i tato okolnost sehrála svou roli při zmíněných odprodejích, kdy se mělnické obci přes veškeré ekonomické potíže podařilo zachovat tyto vsi jako hospodářské jádro statku. Snahu Mělnických pochopíme tím snáze, srovnáme-li si obecní příjmy před koupí statku a po nákupu. Zatímco příjem z obecních nemovitostí se před transakcí pohyboval kolem čtvrtiny veškerých akvizic, po zisku Přívor se zdvojnásobil.⁶⁰¹

Vinařství a existence vlastního vrchnostenského statku byly beze sporu nejpodstatnějšími aspekty mělnického raně novověkého hospodářství. Jejich předbělohorský vývoj proto bylo nutné nastínit odděleně, což by nemělo být na újmu komparaci s nadcházejícím obdobím třicetileté války. Ostatní obory ekonomické činnosti nebyly v Mělníce tak výrazné, takže oddělené pojednání dle mého názoru nezbytně nevyžadují – stručné nastínění předbělohorského stavu v rámci komplexního pojednání snad bude dostačující. V následujícím textu již tedy načrtnu situaci v jednotlivých oblastech mělnického městského hospodářství v letech 1618-1648 s akcentem na potvrzení či vyvrácení paradigmatu třicetiletou válkou fatálně zdevastované městské ekonomiky.

3.2. Zemědělská produkce – obilnářství a ovocnářství

Zaměřím se nejprve na pěstování polních plodin, přesněji řečeno obilí, protože o dalších plodinách nejsou konkrétní zprávy. Přesto můžeme předpokládat minimálně luštěniny (hrách a čočka byly neodmyslitelnou složkou tehdejší stravy) a zeleninu (na prvním místě zelí). Pěstování cukrové řepy, pro Mělnicko později tak charakteristické, je záležitostí novějšího data.⁶⁰²

Obilí bylo potřebné nejen kvůli výrobě mouky a následně pekařských výrobků, ale ve velkém množství také na výrobu sladu jako základu pro pivovarnickou produkci. Vzhledem k častým vojenským pobytům hrálo důležitou úlohu také jako krmivo pro koně. Za třicetileté

⁵⁹⁹ Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 156.

⁶⁰⁰ Nájemní mlýnář, který zde hospodařil, odváděl každoročně za nájem šedesát korců žita a po dvou korcích pšenice, ječmene a prosa. Navíc vykrmoval z mlýnského odpadu tři vepře. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 171, fol. 475. Vzhledem k absenci urbáře pro období 1604-1615 je tento pramen jedinečným a vlastně i jediným zdrojem pro poznání přívorského statku v době jeho koupě mělnickou obcí.

⁶⁰¹ Například roku 1613 činil jen zisk z dolnopřívorského pivovaru 766 kop grošů míšeňských a celkově se zisk ze statku šplhal ke třem tisícům kop. Po odečtení všech výdajů dospějeme k nemalému čistému výnosu dolnopřívorského statku ve výši více než šesti set kop. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 157.

⁶⁰² Srovnej zvláště Ludvík BÖHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1892, s. 48-88.

války mohlo město nabídnout ječmen, oves, žito i pšenici. Pěstovány tyto obilné druhy byly na polnostech zvláště v oblasti Podolí a směrem k Chloumku, kde byla jak nejhodnější půda, tak dostatečně rozlehlé a pro orbu dostupné prostory. Na jiných místech v okolí města se nacházela jen výrazně menší pole. Zvláště bude pojednán dolnopřívorský statek se svým poplužním dvorem, kde obilnářství dominovalo. Polnosti u města a na Podolí patřily jak městské obci, tak jednotlivým sousedům. Ty obecní se nacházely při obecním dvoře, který se sice během válečných let ocitl bez čeládky, bez potahů i bez většiny vybavení, úplně sloužit svému účelu ale nepřestal. Úroda obilí kolísala v závislosti na počasí a její objem se postupně během války snižoval. Jednak kvůli narůstajícímu množství postižených nemovitostí, jednak přirozeně i kvůli úbytku obyvatelstva.⁶⁰³ Někdy bylo obilí tak málo, že je Mělničtí museli kupovat na přespolečných trzích, zvláště v Praze, nebo dokonce museli rezignovat na výrobu sladu, a tím i piva.

Doklady pro výši obilnářské produkce v Mělníce ve 20. a 30. letech 17. století bohužel nemáme k dispozici, ve 40. letech ji poznáváme jen díky ojedinělým příznávacím listům. V jednom z nich se mj. praví, že „na větším díle sousedé a obyvatelé naši hrstku obilí pro vlastní kus chleba na jiných gruntech lidí cizopanských, z polovice nebo na třetí i čtvrtý snop sobě přisívají. Však nicméně kteří tak částku rolí svých vlastních mají a nebo po cizích sejí (ač jim mnohým od krupobití místem stlučeno bylo, místem mají role písčité, kde vejhor, suchem škoda se stala), nachází se v sumě osob sousedských počet 6 a obyvatelských toliko 3, vdova 1.“ Podle této výpovědi se zdá, že obilnářství se alespoň v menší míře věnovala většina mělnických obyvatel, byť nucená pěstovat obilí pro svou potřebu na cizích nemovitostech. Předpokládejme, že především na pronajatých polnostech zámeckých a klášterních. Vlastními polnostmi disponoval buď již jen zlomek obyvatel, nebo je měli sice nadále, ale v důsledku válečných událostí nebyly využitelné. V příznávacím listu uvedených deset obyvatel zaseto před zimou žito a pšenici, na jaře ječmen a oves, zatímco při obecním dvoře byly veškeré obilné druhy zasety již před zimou. Úroda příštího léta se vážala do standardních snopů, jejichž měrnou jednotkou byl mandel, představující patnáct snopů.⁶⁰⁴ Z nich se odváděla obilná kontribuce. Podle sněmovního usnesení bylo povinností odvést každý desátý mandel a z každého desátého mandele žita, pšenice a ječmene po dvou věrtelech, z ovsa po třech věrtelech. Stav a odvody v uvedené obilné kampani zachycuje následující tabulka:

Tabulka č. 6 – produkce obilí v kampani 1645-1646

	Pšenice	Oves	Ječmen	Žito
Obyvatelé- setba	7 korců	16 korců	21 korců	78 korců
Obyvatelé- sklizeň	42 mandelů	36 mandelů a 1 snop	6 mandelů	1,5 mandele
Obecní dvůr- setba	5 korců	5 korců a 2 věrtele	4 korce a 2 věrtele	9 korců
Obecní dvůr- sklizeň	30 mandelů	30 mandelů	27 mandelů a 4 snopy	57 mandelů
Odvod	přes 3 korce	přes 6 korců	Přes 7 korců	Přes 23 korců

Disproporce mezi osetím a úrodou jednotlivých obyvatel a obecního dvora jsou jistě pozoruhodné. Pokud bychom však chtěli stanovovat, čím byly způsobeny, ocitli bychom se

⁶⁰³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 73-74 – 9. března 1639 Mělničtí Oldřichovi Skuhrovskému. Uváděli, že minulý rok nebyla kvůli suchu žádná úroda obilí, kterého se beztak selo při městě a v jeho okolí velmi málo z důvodu nedostatku lidí.

⁶⁰⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4636 – kopie příznávacího listu na obilní kontribuci z 29. září 1646.

nutně na poli hypotéz. O určitých důvodech se mluvilo ostatně již v samotném přiznávacím listu, jako o krupobití a o odlišné bonitě půdy. K tomu se mohly přidružit další determinanty, např. pobyt všudypřítomných vojáků a jejich koní. Při následující kampani zaselo z Mělnických již jen osm osob. Kolik obilí zaselí a jakou úrodu sklidili, bohužel tentokrát nevíme. Množství výsevu při obecním dvoře rovněž neznáme, sklizeno však odsud bylo 41 mandelů pšenice, asi 58 mandelů žita, 48 mandelů ječmene a 35 mandelů ovsa.⁶⁰⁵ Není třeba pochybovat o tom, že v předbělohorském období a snad ještě i ve dvacátých letech byla tato čísla i mnohonásobně vyšší a že Mělník byl tehdy v obilnářství soběstačný.

Co se ovocnářství týče, zpraveni jsme především o broskvích, ovoci velmi náročném na klima, kterému se v současné době v mělnickém regionu již příliš nedaří. Pěstování broskví ve větších dimenzích je dnes spíše záležitostí jihomoravské oblasti. V první polovině 17. století ale mělnické broskvoně plodily v dostatečném množství, takže toto ovoce mohlo být nabízeno nejen na lokálním trhu, ale bývalo importováno také společně s hroznovým vínem do Prahy, kde o něj byl nemalý zájem. Stejně jako hrozny ale byly také broskve vystaveny pychu nenechavců, proti nimž se musela přijímat účinná opatření.⁶⁰⁶ Broskvoně byly v Mělníce tak běžné, že se dostaly dokonce do jednoho z bodů pro organizaci práce na vinicích. Podle něj měli zdejší vinaři opatřit k nákladníkům broskvoním tyčky a obvázat je slámou, aby je neohlodávali zajíci.⁶⁰⁷ Ovocné stromy byly nezdřídka vysazovány právě do vinic, což ale révě rozhodně neprospívalo. K oblíbeným ovocným stromům patřily v Mělníce také třešně, ale ty byly asi tak běžné, že jejich hodnota nebyla mnoho ceněna. Na rozdíl od vinné révy.

3.3. Vinařství

Vinařství zůstalo dominantním způsobem obživy mělnických obyvatel i za třicetileté války a zdejší vinice nadále patřily k vyhledávaným nemovitostem mezi předními českými aristokraty (mj. Adam ml. z Valdštejna), přespólními měšťany i církevními institucemi (klementinští jezuité, valtičtí kartuziáni). Vedle Mělnických však nejčastějšími majiteli zdejších vinic zůstali Pražané. Najdeme mezi nimi Uzlary z Kranzberka, Kobry z Kobersberka, nobilitované Fabricie z Rosenfeldu a Hohenfallu nebo Kropáče z Krymlova. Z dnešního pohledu byl nejvýznamnějším z nich jistě malíř Karel Škréta.⁶⁰⁸ Největšími místními vinařskými „latifundisty“ ve sledovaném období byli Střelcové, Nedvědové z Peclinovce, Pruškové z Prušova, Jan Šerer, Daniel Klaudyán či Václav Zálužský, který byl také téměř bez přestání po celou dobu třicetileté války perkmistrem mělnických viničních hor. On a jeho kolegové se museli potýkat kvůli nepřízni doby s celou řadou problémů – ničením vinic vojáky počínaje a starostmi s osobami neplatícími perkrecht konče. Právě tyto platby se za války mnohdy zanedbávaly.⁶⁰⁹

Kromě válečných okolností měly na mělnické vinařství velmi neblahé vlivy tehdejší klimatické změny a výkyvy, charakteristické mnoha opakovanými jarními mrazy a neočekávanými krupobitími. Ne nadarmo se období cca mezi lety 1300-1850 dnes nazývá

⁶⁰⁵ Tamtéž, fol. 4698 – kopie přiznávacího listu Mělnických z 27. září 1647.

⁶⁰⁶ Stejně jako u vína platilo, že přes Labe neměl být převezen a do Prahy vpuštěn nikdo s broskvemi, kdo by neměl potvrzující cedulku od mělnického úřadu.

⁶⁰⁷ Josef ŠIMÁČEK (ed.), *Důležitější listiny a zápisky bývalého poctivého pořádku vinařského královského věnného města Mělníka*, s. 12.

⁶⁰⁸ Majiteli mělnických vinic s kořeny v hlavním městě jsem se podrobně zabýval ve studii Jan KILIÁN, *Pražští majitelé mělnických vinic v 17. století*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK (red.), *Dobrou chuť, velkoměsto (=DocP 25)*, Praha 2007, s. 211-229.

⁶⁰⁹ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 124-125 – případ dokeské hraběnky Buttlerové z roku 1644.

malou dobou ledovou.⁶¹⁰ Nejhoršími byl ve sledovaném období v tomto směru přelom 30. a 40. let 17. století, když mezi lety 1636-1644 došlo k uvedeným jevům hned pětkrát. Ale podobně se dalo i v letech předchozích.⁶¹¹ Zvláště roku 1623 bylo jednoho dne takové krupobití, že nezničilo jen révu, ale i většinu obilí a ovoce při městě. Nedožrálé ovoce bylo posráženo a vinné keřky zničeny údajně tak, že mělo trvat až tři roky, než by znovu vzrostly.⁶¹² A to se škody staly i minulého léta, kdy se urodilo velmi málo hroznů, křoví místy zhynulo a zmrzlo, mnoho květů spadlo.⁶¹³ Potom znovu přišly mrazy v roce 1624 i 1626.⁶¹⁴ V roce 1641 udeřilo mrazivé a studené povětří během celého jednoho týdne, zvláště však v den 15. května. Když o dva dny později přijeli do města dožádání svědci, spatřili, že vše kolem města pomrzlo takovým způsobem a v takovém množství, že to zde prý nikdo nepamatoval, ani skuteční pamětníci. Veškeré vinné keřky byly silným mrazem zničeny, byly suché a vypadaly jako ohněm spálené.⁶¹⁵ Totéž se opakovalo i příští rok, skoro ve shodnou dobu (8. května), což již bylo opravdu kritické a snadno můžeme Mělnickým uvěřit, že jim tehdy víno opravdu došlo.⁶¹⁶ Bezvýhradně úrodných let, jak poznáváme, bylo tedy velmi málo i bez přičinění vojáků. Tato skutečnost se pak stávala důvodem k žádostem Mělnických o odpuštění perkrechtu a případně i kontribucí.

Za třicetileté války můžeme pozorovat změnu času vinobraní. Zatímco v mírovém období se sklízelo kolem poloviny října (v případě pozdního sběru dokonce až v listopadu), válečné okolnosti donutily majitele mělnických vinic ke spěchu. Jakmile bylo víno alespoň trochu zralé, raději se sklízelo, než by třeba dorazil nějaký císařský nebo nepřátelský oddíl, který by na ovoci napáchal nenahraditelné škody.

Výnos bývá předpokládán tak, že z jednoho hektaru vinice bylo možno v raném novověku získat asi 40-60 hl vína.⁶¹⁷ Stanovit celkovou mělnickou produkci pro jednotlivá léta je však úkolem nemožným – neexistují prameny, které by ji zachycovaly. Pokud bychom vyšli z údaje z Berní ruly (126,80 ha) a aplikovali na něj Vilémem Krausem předpokládané výnosové množství, dospěli bychom plus mínus k cca 5.000 hl. Určitý obrázek skýtá informace z roku 1626, kdy se sešlo (snad v celém městě?) necelých čtyři sta sudů vína a Mělničtí přitom prohlašovali, že dříve takových sudů bývalo i tisíc.⁶¹⁸ Je však opět otázkou jakých sudů, respektive o jakém objemu. Používal-li se v Mělníce sud litoměřický, k čemuž se přikláním, měl tento obsah sedmi pražských věder, což představuje 434 l. Tisíc sudů by znamenalo 4.340 hl, či-li sumu, která není příliš vzdálená předešlému propočtu. To nás již sice může opravňovat k určitým závěrům, ale při zachování nejvyšší opatrnosti. Výnos byl totiž determinován mnoha faktory a ani použitým údajům nemůžeme přiřknout absolutní validitu.

⁶¹⁰ Viz nejnověji Brian FAGAN, *Malá doba ledová. Jak klima formovalo dějiny v letech 1300-1850*, Praha 2007. Faganovo chronologické vymezení ovšem může vyvolat polemiku, jiní badatelé kladou počátek ochlazení k pozdějšímu datu (cca 1350).

⁶¹¹ Roku 1621 se mělo víno prodávat dráž kvůli mrazům, které hodně vína poškodily (SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 137-139 – Mělničtí na podzim 1621 podkomořímu věnných měst Kryštofu Vratislavovi z Mitrovic); roku 1627 se kvůli mrazům předčasně sklízelo (Tamtéž, Kniha 17, Kopiař B, nefoliováno – 24. října 1627 Mělničtí Jaroslavu Bořitovi z Martinic); mrazy udeřily ve dnech 22.-28. května 1633 a zničily většinu mladých rostlin (SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 3968 – prohlášení Petra Nybšice z Haltendorfu a Petra Borta z Bortu snad z června 1633).

⁶¹² SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 254 – nedatováno (1623), Mělničtí Vilému Slavatovi.

⁶¹³ Tamtéž, fol. 239 – 21. října 1622 Mělničtí Tobiáši Myškovi s prosbou o sečkání dluhu.

⁶¹⁴ Tamtéž, Kniha 17, fol. 1 – Mělničtí do české komory (nedatováno, 1626).

⁶¹⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4360.

⁶¹⁶ Tamtéž, fol. 4374 – 19. května 1642 Mělničtí místodržícím.

⁶¹⁷ Vilém KRAUS, *Historie českého vinařství*, s. 69.

⁶¹⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 17, fol. 1 – Mělničtí do české komory (nedatováno, 1626).

V příznivých dobách jeden sud Mělničtí prodali prý až za 80 kop míšeňských grošů⁶¹⁹, čímž se po dalším propočtu dostaneme na 80.000 kgm za optimálních podmínek (které však sotva kdy nastaly). Vinařství tedy opravdu mělo zlaté dno, vždyť za tuto částku bylo možné v tehdejších Čechách koupit nemalé deskové panství. V roce 1621 prodávali Mělničtí jeden sud vína dokonce za 96 kgm, ale to proto, že vína bylo obecně málo.⁶²⁰ Navíc na to předem upozorňovali. Příštího léta se nabídka před sklizní, v červnu, vyšplhala až na neuvěřitelných 150 kgm za sud bílého vína.⁶²¹ Ve většině let třicetileté války byly však zisky mnohem menší, jednak kvůli omezené úrodě, tolikrát postižené nepřízní počasí, jednak kvůli poklesu cen, které si za sud vína mohli Mělničtí říci. Některé sudy navíc museli dávat silně pod cenou nebo zadarmo. Vždyť víno sloužilo jako dar vlivným úředníkům a důstojníkům (jen Albrecht z Valdštejna jich dostal najednou dvě desítky), případně i přímo jako úplatky, třeba proto, aby se městu vyhnul nepříjemný vojenský pobyt. Vínem byly placeny dluhy, vyrovnávány neodvedené kontribuce, vítání vzácní hosté, odměňování ti, kteří pro město něco vykonali. To vše celkový zisk velmi stlačovalo.

Co Mělnickým po vyrovnání dluhů, předání darů a řádění vojáků zbylo, mohli nabídnout k prodeji. Většinou probíhal tak, že se po sklizni ve městě ohlásil zájemce nebo jeho posel s objednávkou, případně také s dotazem, za kolik se víno bude prodávat. Mělničtí mu sdělili cenu a buď poslali malé lahvičky na degustaci nebo pozvali jeho zástupce přímo k ochutnání produktu k nim do města.⁶²² Mezi kupci mělnického vína spatřujeme nejvýznamnější osobnosti své doby z řad aristokracie, města, která vlastní vinice neměla, jednotlivé přespolní měšťany i duchovní osoby a instituce. Mělnické víno se ocitalo i na císařské tabuli.⁶²³ K pravidelným klientům patřil např. Jaroslav Bořita z Martinic. Zájem byl takový, že leckteré poptávky museli Mělničtí kvůli převýšení nabídky odmítat. Obchodovalo se rovněž se sazenicemi vinné révy⁶²⁴ a do okolních měst, zvláště opět do Prahy, se nevozilo na prodej jen víno v tekuté podobě, ale také víno hroznové.

Protože se mnohokrát našli podnikavci, kteří na mělnických vinicích ovoce kradli a pak se je snažili zpeněžit, bylo nutno proti nim každoročně podnikat účinná opatření. Vrchnostenský správce na zámku v Obříství byl žádán, aby převozník Na Štěpáně (obřístevský poddaný) nepřevážel nikoho, kdo by u sebe měl ovoce a přitom se nemohl vykázat patřičnou cedulkou od mělnického úřadu. Podobná prosba byla adresována také pražskému perkmistrovi viničních hor, který se měl postarat o zatčení osob bez cedulek, zato s ovocem. Opatření opravdu nesla své plody.⁶²⁵ Zakročít bylo nutno také proti osobám, i přespolním, které bez oprávnění a pokoutně šenkovaly ve městě víno, čímž se vyhýbaly placení s tím spojených poplatků. Totéž platilo o těch, kteří ilegálně šenkovali víno v mělnickém mílovém okruhu.

3.4. Řemeslná výroba a cechy

⁶¹⁹ Tamtéž. Spíše však za kop 60 nebo 70. V roce 1636 Mělničtí darovali jeden sud červeného vína Jaroslavu Bořitovi z Martinic zdarma za dobrodiní, která prokázal jejich obci, a druhý sud mu nabídli za zvýhodněnou cenu 50 kgm, ačkoli se prý běžně prodával mnohem draž. SOKA Mělník, SM Mělník, Kniha 18, Kopiař B, fol. 26 – 30. října 1636 Mělničtí Martinicovi.

⁶²⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 111 – Mělničtí brandýskému hejtmanovi (1621).

⁶²¹ Tamtéž, fol. 214-215 – 13. června 1622 Mělničtí Aleši Berkovi z Dubé.

⁶²² Tamtéž, Kniha 17, fol. 14 – 27. října 1626 Ondřeji Podhorskému z Minic, regentu Floriána Jetřicha Žďárského ze Žďáru.

⁶²³ Tamtéž, Kniha 16, fol. 103 – 7. července 1621 Mělničtí asi Lichtenštejnovi. Výslovně uváděli, že vínem měli opatřit císařský dvůr.

⁶²⁴ Tamtéž, Kniha 19, fol. 2 – 17. dubna 1637 Mělničtí Bartolomějovi de Pauli, majiteli statku Mratín.

⁶²⁵ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 66-67 – 26. září 1620 Mělničtí pražskému perkmistrovi Jakubu Kozlovi z Peclínovce.

Úvodní přehled o zastoupení jednotlivých řemesel v Mělníce během třicetileté války demonstrují následující jednoduchou tabulkou.....

Tabulka č. 7 – Řemesla zastoupená v Mělníce v letech 1618-1648⁶²⁶

Potravinářská	Řezníci	Pekaři	Mlynáři	Sladovníci	Perníkáři			
Oděvní	Krejčí	Ševci	Kožišníci	Punčochář				
Kovodělná	Kováři	Zámečníci	Zlatník					
Kožedělná	Uzdař	Koželuzi	Sedlář					
Textilní	Soukeníci	Tkadlec	Barvíř plátna?					
Dřevozpracující	Truhláři	Bečváři	Koláři					
Ostatní	Mydláři	Provazníci	Lazebníci	Zedníci	Svícníci	Sklenáři	Hrnčíři	
Obchodníci	Nákladníci vína	Hostinští						

...a v dalším textu se budu věnovat jednotlivým řemeslným oblastem konkrétně.

3.4.1. Pivovarnictví

Ve srovnání s vinařstvím mělnické pivovarnictví z pochopitelných důvodů doslova paběrkovalo, přesto v městském hospodářství hrálo důležitou úlohu. Zatímco víno bylo spíše exportním produktem, mělnické pivo bylo díky mnohem nižší ceně hlavním nápojem pro nejširší vrstvy města a jeho nejbližšího okolí. Vzhledem k limitům distribučního prostoru a potížím s výrobou (nedostatek surovin) ovšem na rozdíl od jiných měst byla výroba piva v Mělníce záležitostí obce a jen několika málo rodů, které disponovaly právovárečným domem se sladovnou či pivovarem.⁶²⁷ Oproti tomu v přibližně stejně velkém Českém Brodě, kde naopak pivovarnické podnikání dominovalo, měli právo vařit pivo téměř všichni měšťané a dokonce i většina předměstských obyvatel.⁶²⁸ V mnoha českobrodských domech díky tomu také byly hospody a výčepy, což se o Mělníce zdaleka říci nedá, byť přesný počet takových zařízení nejsme schopni stanovit. Stejně jako jinde organizovali se rovněž mělničtí právovárečníci ve sladovnickém cechu, jehož cechmistrů patřili ve sledovaném období nejen mezi elitu (Václav Zálužský), ale někteří z nich se dokonce stali primasy – jako za třicetileté války Daniel Klauďán nebo krátce po ní Tomáš Jedlička. Z uvařeného piva se vybíral v pololetních termínech do eráru poplatků, tzv. posudné. Na počátku dvacátých let 17. století v Mělníce činil v prvním pololetí šest grošů českých za věrtel, ve druhém pololetí již jen jeden groš český za jeden věrtel vystaveného piva. Tyto poplatky z jednotlivých míst shromažďovali speciální úředníci z řad měšťanů nebo nižší šlechty. Jistě není bez zajímavosti, že mělnický Martin Prušek byl postupně výběřčím posudného hned ve dvou krajích, Rakovnickém a Slánském.⁶²⁹ Kromě posudného platili Mělničtí již po desetiletí za své pivo

⁶²⁶ Rozdělení převzato podle Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961, s. 210-211, nicméně bylo modifikováno a navíc soukeníci nepojati za samostatnou kategorii.

⁶²⁷ Pivovar byl prokazatelně např. v domě Jiřího Redlicha (později v majetku Jana Nedvěda) u Pražské brány. Ve městě také byla nejméně jedna sladovna, další pak na předměstí vedle Vodní věže (později majetkem primase Jana Šerera), jiná, zvaná Popelovská, naproti klášternímu mlýnu, další v Podolí.

⁶²⁸ Miloš DVORÁK, *Českobrodské pivovarnictví v předbělohorské době*, Český Brod 1996, s. 23.

⁶²⁹ Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře 1611-1614/1616/*.

také pивní tác, poplatek stanovený městům jako trest za účast v prvním protihabsburském odboji.

Pivo se tehdy v zásadě dělilo na dva základní typy, bílé a hořké.⁶³⁰ Pivo bílé se vařilo z pšenice, přičemž jeho výrobce musel počítat s tím, že ta jej bude stát až tři čtvrtiny veškerých nákladů. Hořké pivo se zhotovovalo sice z méně kvalitního ječmene, ovšem z dvojnásobné dávky, takže výsledkem v žádném případě nebyl méněcenný nápoj, naopak, jednalo se o pivo kvalitnější a dražší, které v mělnických výčepech zcela převládlo.⁶³¹ Toto zjištění je ostatně v souladu s obecně přijímanou tezí o přechodu měst k výrobě kvalitnějšího ječného piva od druhé poloviny 16. století s cílem čelit konkurenci vrchnostenského piva.⁶³² V zásobování pivovarů obilím byli Mělničtí díky svému režijnímu hospodaření zpočátku soběstační, pěstovalo se na polích u jejich obecních dvorů i na dolnopřívorském statku. Ve 30. a 40. letech ale již tato prosperita byla minulostí a městu se základní suroviny nedostávalo. Obilí na výrobu sladu pak kupovalo za drahé peníze v Praze i na jiných místech.⁶³³ I to byl samozřejmě důvod pro pokles objemu výroby. Dalšími potřebnými surovinami pro uvaření piva byly chmel, kvalitní voda a pochopitelně také dřevo. Chmelnice měli Mělničtí prokazatelně na dolnopřívorském statku, snad ovšem také při svých předměstských dvorech. Pokud vlastní produkce chmele nestačila, kupovali jej od nejbližších producentů, zvláště asi ve Slánském kraji. Vodu měli k dispozici díky svému vodovodnímu systému, který tekutinu přiváděl patrně přímo k právovárečným domům ve městě. Brali však také pramenitou vodu z potoka Pšovky. Problém byl nicméně se dřevem. Obecní dolnopřívorské panstvíčko nemohlo dostatečné množství dřeva poskytnout, bylo tu jen něco málo lesíků a hájků. Obracet se museli Mělničtí v tomto směru zvláště na zámeckou vrchnost, případně i na držitele drobnějších statků na lesnatém Kokořínsku (Chcebuz, Vidim, Liběchov aj.), odkud poté dřevo dopravovali do města vlastními potahy. Nezbytné samozřejmě bylo také pivovarnické náčiní, v první řadě kádě a pánev.

Bohužel nemáme k dispozici dokumenty, které by nám umožnily sledovat produkci piva ve městě po celou dobu třicetileté války, konkrétní údaje jsou naopak v pramenech výjimečné. Z těch dostupných⁶³⁴ je možno sestavit následující tabulku produkce pšeničného piva:

Tabulka č. 8 – Produkce piva ve 20. letech 17. století

Rok	Varů	Větelů	Litrů	Posudné
1620 (1/2)	66	594	13.810,5	59 kgč 24 gč
1620 (2/2)	90	809	18.809,25	13 kgč 30 gč
1621 (1/2)	101	909	21.134,25	90 kgč 54 gč
1621 (2/2)	82	738	17.158,5	12 kgč 8 gč
1627 (1/2)	49	491	11.415,75	?
1627 (2/2)	56	504	11.718	8 kgm 24 gm

⁶³⁰ Nejen k tomuto dělení, ale k pivovarnické problematice nejkomplexněji pro předbělohorské období Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959.

⁶³¹ Srovnej situaci opět s Českým Brodem v předbělohorské době, kde se o hořkém pivu činí jediná zmínka. Miloš DVOŘÁK, *Českokobrodské pivovarnictví v předbělohorské době*, s. 25. Ani v Mělnice se ještě ve 20. letech s hořkým pivem v pramenech (možná překvapivě) příliš nesetkáme.

⁶³² Viz např. Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*. In: Pocta profesoru Zdeňku Jindroví (Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1998, č. 3), Praha 2003, s. 30.

⁶³³ SOKA Mělník, AM Mělník, fol. 4374 – 19. května 1642 Mělničtí asi českým místodržícím. Mj. také, že piva se kvůli velké chudobě obyvatel vaří jen velmi málo.

⁶³⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 17, fol. 36; Kniha 16, fol. 115, fol. 187 a fol. 190.

To znamená, že se při jedné várce vyrobilo devět věrtelů piva (spíše výjimečně až deset), tedy přibližně 209 litrů tohoto nápoje.⁶³⁵ Např. v roce 1627 město mělo za celý rok k dispozici 23.133,75 litrů piva, což představuje něco přes 63 litrů piva na den. Ani přibližně dvojnásobné počty o šest let dříve nic nemění na skutečnosti, že toto množství při velikosti mělnické populace (navíc včetně předměstí a šosovních vsí) zdaleka nemohlo stačit a že zásoba piva musela být výrazně doplňována soukromými podniky, případně i importem. Na řadu otázek nám však ani tyto údaje nemohou poskytnout odpověď. V první řadě je to otázka, nakolik se měnila kvalita produktu v souvislosti se snižováním nákladů na výrobu. V předbělohorském období bylo vyžadováno, aby z jedné várky, na niž se dalo šest tun sladu, nevařil nikdo více než jedenáct sudů piva.⁶³⁶ Jelikož se ale kvalita piva neustále zhoršovala, dá se předpokládat i postupně se zvyšující nárůst počtu vystavených sudů z jedné várky.⁶³⁷ Současně je ovšem nutno ihned dodat, že várek bylo čím dál tím méně a pivo se stávalo nedostatkovým zbožím. Navíc zkázonosný požár v roce 1646 velmi vážně poškodil i obecní pivovar a jeho vybavení. O opravu se ale Mělničtí postarali ihned.

Odbyt mělnického piva probíhal po městě a jeho šosovních vsích, dolnopřívorský statek byl pravděpodobně zásobován výhradně z pivovaru u dolnopřívorského dvora, dokud tento nebyl zničen a opuštěn. Pivo Mělničtí distribuovali také do vsí na statku pšoveckého augustiniánského konventu, takže když se v polovině 40. let snažil tamější převor o vybudování pivovaru vlastního, rázně se ozvali a dokázali stavbě dočasně zabránit. Hlavním konkurentem byl nicméně zámek, který měl vlastní pivovar a někteří z jeho držitelů se také snažili zříditi při něm, a tudíž ve městě, pivní výcep. Jelikož však byl tento pivovar při Banérově vpádu zničen do základů a ještě mnoho let poté se nedal použít, došlo také k unikátní události, kdy Mělničtí zámeckému hejtmanovi povolili vařit pivo pro zámecké poddané v jejich pivovare obecním. Předtím si ale pochopitelně nechali potvrdit, že tato výjimka nebude na újmu ani jim, ani jejich živnostem, že se tak činí pouze kvůli nedostatku piva na zámeckém panství.⁶³⁸ Rovněž někteří mělničtí sousedé, kteří k tomu nebyli oprávněni a živili se jiným řemeslem, usilovali o povolení uvařit si mimořádně kvůli dobovým okolnostem určité množství piva. Některým to povoleno bylo, jiným nikoli, záleželo na okolnostech. Svolení přitom bývalo dáno nejvýše k jedné várce piva⁶³⁹, spíše jen k várce poloviční. Někteří sousedé ovšem na povolení nečekali a pivo vařili ilegálně⁶⁴⁰ nebo ve svých domech provozovali nepovolené výcepy.⁶⁴¹

Velkou spotřebu piva měli přirozeně ve městě ubytovaní vojáci. Pro ty císařské musel nápoj zajistit zdejší proviantní správce, pokud mu však nepomohlo město, byl bezmocný. Mělničtí kvůli tomu dostali od generálního proviantmistra výzvu ke spolupráci s výtkou, že „*toliko skrze prsty se díváte*“ na starosti regionálního úředníka. Ječmen na pivo jim měl být dodán z erárního proviantu a pokud by se i pak výzvě protivili, měli být potrestáni tím, že by si pivo pro vojáky museli opatřit sami.⁶⁴² Problém s pivem se stával čím dál akutnějším, vařilo

⁶³⁵ Jeden věrtel odpovídal 23,250 l. Ivan HLAVÁČEK-Jaroslav KAŠPAR-Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 1997, s. 138.

⁶³⁶ Situace ze 70. let 16. století. Viz Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*, s. 90. Podle jiných údajů bylo v roce 1590 vyrobeno 16,1 sudu piva za jeden rok na jeden dům.

⁶³⁷ Podobnou praxi sledoval v Českém Brodě Miloš DVOŘÁK, *Českokobrodské pivovarnictví v předbělohorské době*, s. 25 – v roce 1607 zde z jedné várky vystaveno 17 sudů piva.

⁶³⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4370 – revers zámeckého hejtmana Tomáše Cornelia z 5. února 1642.

⁶³⁹ Jedna várka byla např. roku 1647 povolena městskému písaři Adamovi Poříčskému pro potřebu jeho a jeho rodiny. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 26.

⁶⁴⁰ Tamtéž, Kniha 75, fol. 114 – 15. srpna 1645 si někteří Mělničtí stěžovali na jiné, že ačkoli se mají živit řemeslem, vaří i pivo, aby si přilepšili.

⁶⁴¹ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 27 (19. července 1636). Provinilcem byl Zikmund Machuta, který pak slíbil, že za prodané pivo odvede náležitý poplatek.

⁶⁴² SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4397 – 9. prosince 1642 Oldřich Skuhrovský Mělnickým.

se ho málo, nebylo obilí a tudíž ani slad. Jistě nejen jednou došlo k situaci, kdy Mělničtí museli vojákům místo piva nalévat cenné víno.⁶⁴³ Když k nim na sklonku roku 1644 začaly proudit trosky Gallasovy armády, chtěli se zachovat podle rady české komory a vypůjčit si pivo odjinud, ale to nebylo možné, protože i v okolí byl piva nedostatek a dalo se sehnat jen velmi drah. Za čtyřvřederní sud (186 l) prý bylo požadováno sedm zlatých v hotovosti. Mělničtí proto prosili českou komoru o nějaký ječmen a slad, aby mohli alespoň trochu piva uvařit a vojáky spokojit.⁶⁴⁴ Oproti tomu vojákům nepřátelským museli Mělničtí pivo obstarat sami na své náklady a jen doufat, že jim to bude v budoucnu vynahrazeno nebo strženo z jejich poplatků.

Ačkoli se Mělničtí, stejně jako měšťané jiných královských měst, pokoušeli i po skončení válečných útrap čelit vzrůstající vrchnostenské konkurenci, boj o pivovarnický monopol ve svém regionu prohráli. Hegemonem se stal pivovar zámecký, nový provoz vznikl krátce po válce přeci jen i u pšoveckého kláštera, další pivovary zakládala při svých sídlech šlechta v okolí. Zatímco finanční prostředky města byly omezené, vrchnostenští konkurenti mohli v případě potřeby vyvinout nátlak na dodavatele surovin a potažmo na konzumenty (v obou případech své poddané), navíc i oni již přešli na výrobu kvalitního ječného piva.⁶⁴⁵ Od druhé poloviny 17. století nastal soumrak pivovarnického podnikání měšťanů většiny královských měst.

3.4.2. Ostatní potravinářská řemesla

I členové dalších potravinářských řemesel byli v Mělníce poměrně početně zastoupeni. Přední místo mezi nimi, a vlastně mezi všemi řemesly, měli tradičně řezníci. Ti nejenže poráželi, porcovali a prodávali maso, případně prodávali i další masné výrobky, ale obchodovali také s dobyt看em. Zatímco však v Praze byly řezníků stovky a i v blízkých Litoměřicích několik desítek⁶⁴⁶, v Mělníce můžeme řádově uvažovat maximálně jen o desítku jedné. Stačilo to však již na zřízení cechu, jehož představení vždy v rámci městské správy hráli významnou roli, konšelské místo jim většinou neuniklo. Cech vlastnil rovněž vinice v okolí města a jejich výnosy mohl využít pro své institucionální potřeby.⁶⁴⁷ Zdá se však, že ještě po celou dobu třicetileté války řezníci překvapivě neměli ve městě vystavěné kamenné prodejní místo, masné krámy, jelikož maso sekali a prodávali přímo pod radnicí. Kvůli tomu jim byl také dvounásobně navýšen jejich poplatek ve prospěch obce.⁶⁴⁸ Navíc také mělničtí řezníci během války přišli o jeden ze svých pergamenových majestátů (možná jediný) a museli žádat o vyhotovení nového.⁶⁴⁹

Je pochopitelné, že během válečných dob se řezníci potýkali s četnými problémy, které v důsledku znamenaly značný úpadek jejich řemesla – nedostatkem dobytka počínaje a poklesem kupní síly mělnických obyvatel konče. Signifikantní je zpráva hned z jara roku 1623, kdy město nedokázalo pro pobývající císařské vojáky obstarat dostatečné množství masa, protože řezníci neporáželi žádný dobytek, již po téměř dva měsíce ani jediný kus. Když byli napomínáni, aby si dobytek obstarali a zásobili se masem, odvětili, že nedokázali u sedláků, tedy u svých výhradních zásobovatelů, nic sehnat.⁶⁵⁰ Masa bylo málo i nadále,

⁶⁴³ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 19, fol. 73-74 – 9. března 1639 Mělničtí Oldřichovi Skuhrovskému. Když minulou sobotu přitáhli vojáci, museli dát obyvatelé víno všem, od důstojníků po posledního knechta.

⁶⁴⁴ Tamtéž, fol. 134 – v prosinci 1644 Mělničtí do komory.

⁶⁴⁵ Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 30-31.

⁶⁴⁶ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živností XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909, s. 657.

⁶⁴⁷ Viz např. SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 120.

⁶⁴⁸ Tamtéž, kniha 75, fol. 84.

⁶⁴⁹ Tamtéž, fol. 54 – 10. února 1643 o to žádali řezničtí cechmířtři Jakub Zlatohlávek a Jan Holý.

⁶⁵⁰ Tamtéž, kniha 16, fol. 252-252a – Mělničtí v dubnu 1623 Lichtenštejnovi.

situace se s přibývajícimi lety spíše zhoršovala. Rostla tak úloha obcí jmenovaných dozorců (inspektorů) nad řezníky, kteří však také nedokázali zabránit všem neřádům. Ve čtyřicátých letech nebyla ničím výjimečným opakovaná nařízení o zákazu řezníkům porážet nezdravý dobytek a zvláště, pokud by po porážce viděli ve vnitřnostech nebo v drobcech nějaké nedostatky, neměli takové maso prodávat.⁶⁵¹ Nařízení sotva co pomohla a je otázkou, zda nakonec zabraly alespoň hrozby radních, že pokud budou řezníci nadále prodávat špatné maso, pustí na zdejší trh i přespolní řezníky.⁶⁵² Vrcholem bylo, když jeden z mělnických řezníků koupil od pohodného svini, která byla vykrmena mršinami, porazil ji a maso, pečené i vařené, prodával o jarmarku na rynku. Kvůli tomu se pak totiž mezi lidmi i vojáky prý začalo o řeznících hanebně a potupně mluvit. Cechmistrům bylo v této souvislosti vytknuto, že na podobné neřády dávali špatný pozor.⁶⁵³

Řeznické řemeslo ale asi skutečně tehdy bylo v hlubokém regresu, když i řeznický cechmistr žádal o povolení vařit pivo, protože jeho živnost se nevyplácela.⁶⁵⁴ Přesto byl do obce přijat jeden nový soused a povoleno mu provozování řeznické živnosti⁶⁵⁵, možná, že jeho kolegů v této době již velmi výrazně ubylo. Radní se rovněž snažili v zájmu svých sousedů regulovat ceny řeznických produktů, řezníci byli vždy pod jejím zvláštním dohledem. Nařizovali jim tak mj., za kolik mají prodávat libru masa – např. v roce 1646 to bylo za jednu libru hovězího masa čtyři a půl krejcarů. Řezníci se však nařízení snažili obcházet, pokud je přímo neignorovali, vždyť i přes tuto výzvu prodávali maso hned vzápětí o půl krejcaru draže.⁶⁵⁶

O mnoho lépe na tom nebyli ani pekaři, rovněž řemeslníci, kteří ve zvýšené míře podléhali dohledu ze strany radních, respektive nařízených komisařů. Do cechu sdružení mělničtí pekaři pekli stejně jako jejich kolegové v jiných městech nejen chleba, ale také housky a žemle, sladké a sváteční pečivo, koláče, případně i perníky⁶⁵⁷ a piškoty⁶⁵⁸. Jelikož chléb představoval hlavní přílohu všech denních jídel člověka 17. století, bylo v každém městě potřeba velké množství pekařů, kteří by značnou poptávku dokázali saturovat. Ještě v roce 1633 patřilo i mělnickým pekařům z pětadvaceti krámů na rynku nejméně šest prodejen. Vzhledem ke své nezbytnosti ale také pekaři patřili k těm řemeslníkům, kteří byli válkou nejvíce postiženi. Hned od jejich prvních let museli péct chléb pro císařské vojáky, za což nedostávali dobře a včas zapláceno, totéž platí i pro dodávky nepřátelským armádám. Třeba při sasko-švédském vpádu se útočníci zmocnili mělnického proviantního obilí, odvezli jej do mlýnů k semletí a po městských pekařích pak žádali pečení chlebů, jichž bylo denně na šedesát až sedmdesát trakařů, dodávaných do nepřátelského ležení ve Staré Boleslavi.⁶⁵⁹

Zatímco ve dvacátých a vlastně ani ve třicátých letech o stížnostech na pekaře téměř neslyšíme, ocitají se v letech čtyřicátých na denním pořádku. Bylo to ze stejného důvodu, z jakého došlo k poklesu či úplnému zastavení výroby piva – nebyl dostatek obilí. Z toho rezultovalo, že pekaři pekli malé, ale přitom drahé bochníky pod mírou, navíc v takovém množství, které nemohlo uspokojit ani místní obyvatele, natož případně přespolní, nebo ve

⁶⁵¹ Tamtéž, Kniha 76, fol. 11 – 18. prosince 1646. Srovnej Tamtéž, Kniha 75, fol. 47 – zápis 19. srpna 1642, kdy byli řezníci napomínáni kvůli prodeji špatného masa.

⁶⁵² Tamtéž, Kniha 76, fol. 40 – 15. května 1648.

⁶⁵³ Tamtéž, fol. 22 – 21. května 1647 se měl před rychtáře a radní postavit provinilý řezník Jan Zákralský.

⁶⁵⁴ Tamtéž, fol. 3 (rok 1646).

⁶⁵⁵ Tamtéž, Kniha 75, fol. 105 – 28. března 1645.

⁶⁵⁶ Tamtéž, fol. 124 – 16. února 1646. Nařízení přitom bylo staré sotva týden.

⁶⁵⁷ To mohl být případ pekaře Václava Matocha, který ve svém domě průkazně choval včely. Od nich měl tedy med, který potřeboval jako základ pro medové těsto. Tamtéž, Kniha 76, fol. 38 (rok 1648).

⁶⁵⁸ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4393 – 10. listopadu 1642 Oldřich Skuhrovský Mělnickým. Nařizuje, aby se komisi chléb z císařského proviantu, který byl určen pro armádu, než aby se zkazil, dal místním pekařům a ti z něj udělali piškoty. Nebo, kdyby to šlo, aby se vyměnil za mouku či za žito.

⁶⁵⁹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 50.

městě pobývající vojáky.⁶⁶⁰ Rada jim to ovšem tolerovat nehodlala a přistiženým hrozila jak zabavením zboží, tak ještě další pokutou. Je otázkou, zda se situace zlepšovala ve chvíli, kdy poklesly ceny obilí.

Podobně jako řezníci začínali se někteří pekaři živit jinak, vícero údajně jako formani.⁶⁶¹ Přitom do města bylo za obyvatele jen ve čtyřicátých letech přijato hned několik pekařů z jiných míst, kteří nyní získali v Mělníce městské právo a povolení provozu živnosti. Pekaři byli také podporováni městskou radou, která si uvědomovala jejich nezbytnost pro zajištění výživy města, takže je upřednostňovala při přidělování prodejních míst v podloubí před jinými živnostníky.⁶⁶² Stěží to však mohlo být satisfakcí za nadměrnou válečnou zátěž, již byli pekaři vystaveni. Právě pekaři dávali ve čtyřicátých letech velmi najevo svou nespokojenost s komunální politikou, vedoucí až k osočením a vulgárním výrazům na adresu mělnických radních – kromě již zmíněného případu pekařky Evy Hykové tu byl např. také Jan Menšík, který v době švédské okupace vynadal radním do šelem přímo před švédským velitelem. I ten si ostatně na mělnické pekaře stěžoval kvůli nedostatečné míře a množství jimi vyráběného produktu.⁶⁶³ Někteří pekaři se zase cítili být ošizeni místními mlynáři, když se jim nezdálo množství mouky, kterou dostali z obilí předaného k semletí.⁶⁶⁴

Samostatní mlynáři s vlastními mlýny v Mělníce nehosподаřili, jednalo se o mlynáře nájemní v některém z obcí náležejících mlýnů. Domníval-li se již Zikmund Winter, že k většině českých venkovských měst v předbělohorském období náleželo 4-7 mlýnů⁶⁶⁵, v případě Mělníka se skutečně nezmýlil. Město využívalo mlýnů pět – Čtyřkolský (zvaný ovšem také Pětikolský nebo Jeptiščí), okrouhlický, mlýn pod Vodní věží, skuhrovský a dolnopřívorský. Krátkodobě během stavovského povstání také klášterní mlýn pšovecký. V roce 1621 přiznávali Mělničtí osm mlýnských kol.⁶⁶⁶ Dodnes stojící Polabský mlýn naproti tomu patřil jiné vrchnosti, stejně jako mlýn v Rousovicích, odkud však jisté poplatky náležely mělnickému záduší. Příjmy z mlýnů byly před Bílou horou bez nadsázky zlatým dolem městského režijního hospodaření, když představovaly až pětinu veškerých příjmů obecních důchodních.⁶⁶⁷ Není divu, že ke správě mlýnů a k dohledu nad nimi jmenovala rada ze svého středu spolehlivého člověka. Příjmy z mlýnů měly podobu finanční i naturální v podobě určitého množství mouky, konkrétní údaje však bohužel neznáme.

Nejlépe jsme informováni o mlýně Čtyřkolském, který ležel pod městem v blízkosti pšoveckého kláštera a byl nepochybně také mlýnem v širokém okolí největším.⁶⁶⁸ Město jej koupilo na počátku 16. století s tím, že nadále bude z nemovitosti odvádět poplatky ženskému klášteru u kostela sv. Anny v Praze (proto byl také mlýn nazýván „Jeptiščím“). Téměř po celé období předbělohorské to byly poplatky téměř zanedbatelné, pouhých šest kop grošů míšeňských ročně. Ovšem později správu klášterního majetku vykonávající Jakub Horčický Mělnickým částku navýšil desetinásobně. Přesto se v mírových dobách nejednalo o nějaký nesplnitelný požadavek, takovým se částka ukázala být až za třicetileté války. Během ní se mlýn stal terčem opakovaných útoků různých živlů, i proto, že stál na samotě, a také

⁶⁶⁰ Tamtéž, Kniha 76, fol. 11 – 30. listopadu 1646 předvolání před radu nedbalí pekaři.

⁶⁶¹ Tamtéž.

⁶⁶² Tamtéž, kniha 75, fol. 114 – 13. září 1645 usneseno, že všechny hokynářky a kramářky mají do dvou týdnů vyklidit podloubí a zařídít si své krámy opět na rynku, jak to bývalo i dříve. Místo v podloubí se měla znovu vyměřit a dát jiným, zvláště (!) pekařům.

⁶⁶³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 47 – 13. října 1648 byli všichni pekaři předvoláni a napomenuti. Menšík měl být za svou opovázlivost vzat do vězení na věž.

⁶⁶⁴ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 74 – porovnání z 9. června 1645

⁶⁶⁵ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, s. 643.

⁶⁶⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 102 – přiznávací list z 4. července 1621.

⁶⁶⁷ V letech 1615-1616 to bylo 633 kgm, což bylo dokonce 21,9% důchodních příjmů. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 161.

⁶⁶⁸ Zvláště přínosná je obsáhlá složka v rámci Staré manipulace – NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/13, karta 1470, svazky 1 a 2 (zvláště léta 1617-1622). Je zde mj. i ocenění mlýna.

nocležištěm mnoha císařských i nepřátelských oddílů. Zanedlouho se z něj stala ruina. Zařízení v něm vojáci zničili, střechy a zdi opakovaně pobořili, stavbu vypálili. Co pak během doby Mělničtí opravili, to prý zase vojáci zbořili a mlynáře odehnali. Např. na přelomu 30. a 40. let podle vlastních slov z mlýna neužili ani pět korců obilí.⁶⁶⁹ Ve čtyřicátých letech jej již nazývali zbořenou boudou, o jejíž obnově nemohla být řeč, protože na to nebyly prostředky.

Zanedbávány byly také mlýnské strouhy a potok Pšovka, jehož pramen nebyl ve čtyřicátých letech již velmi dlouho vyčištěn, a proto se měli všichni mlynáři z mlýnů na tomto potoce sejit a společnými silami pramen vyčistit.⁶⁷⁰ Nejen vojáci a znečištění představovaly problém při provozu mlýnů, dalšími se občas stalo zamrznutí vody, které mlýnu znemožnilo jeho fungování. Aby vojáky i živly poškozené mlýny mohly pracovat, museli do nich nájemci velmi často investovat vlastní prostředky, které se jim však, zdá se, nevracely.⁶⁷¹ Ve výsledku to vše znamenalo, že i mlynářské řemeslo se za třicetileté války ocitlo pod hranicí rentability, mělničtí mlynáři předčasně ukončovali nájem a odcházeli jinam⁶⁷² nebo alespoň žádali obec o anulování nájmu. Pokud neuspěli a své závazky nevyrovnali, ocitali se nezřídky v mělnickém vězení.⁶⁷³ Přesto mělničtí radní vůči mlynářům projevovali velkorysost, jaká by za mírových dob nebyla myslitelná.

Dolnopřívorský mlynář, mimochodem obecní poddaný, narozený v Okrouhlíku, svou tíživou situací, když dlužil za pět let za nájem mlýna velké množství obilí, vyřešil nočním útekem na sousední byšické panství. Byl však předán do Mělníka a dotazován na důvody svého činu. Odpověděl, že byl vojáky přiveden na žebrotu a musel si hledat obživu jinde, prosil ale o prominutí a o slevení části dluhu pro svou chudobu, zbytek chtěl v určitých termínech zaplatit. Radní skutečně kořícímu se poddanému odpustili a doplatek mu snížili na třicet korců žita, které měl odvést během tří let. Dokonce mu nabídli, že se může do mlýna vrátit, pokud slíbí poddanost a že již nikam neuteče a bude se snažit dluh zaplatit. Současný mlynář, který byl poddaným jiné vrchnosti, měl místo opustit.⁶⁷⁴

Uvedený případ mj. dokumentuje podporu, již se Mělničtí snažili za války svým poddaným v mezích možností poskytnout. Mlynáři to neměli jednoduché i z jiného důvodu – jejich nemovitost a potenciální majetek přitahovaly pozornost nekalých živlů. Jeden z mělnických mlynářů byl dokonce ve dvacátých letech zavražděn a není vyloučeno, že v pozadí stál loupežný motiv.

3.4.3. Oděvní, textilní a kožedělná řemesla

Kromě potravinářských byla ostatní řemesla v Mělníce zastoupena velmi slabě, výrazněji již jen ta oděvní. Vlastní cech ve městě měli krejčí, ševci a kožišníci. Kolik mistrů a tovaryšů však každý z cechů zahrnoval, je otázkou. Přední místo mezi nimi zaujímali krejčí, kteří měli ve městě průkazně i cechovní dům.⁶⁷⁵ Navíc se jejich cechmistrů pravidelně objevovali na konšelských postech, což se o ševcích ani kožišnících v žádném případě říci

⁶⁶⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 143 – 26. listopadu 1646 Mělničtí do české komory.

⁶⁷⁰ Tamtéž, Kniha 75, fol. 87 (rok 1644).

⁶⁷¹ Viz např. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1176 (nedatováno, v textu uvedeno 1632) – mlynář Jan Bittnar Mělnickým.

⁶⁷² Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 26 – 13. srpna 1647 oznámil v radě mlynář Mikuláš Kříž, že ukončí k sv. Havlu svůj nájem v obecním mlýně pod Vodní věží, protože se kvůli vojákům nedokáže uživit. Nebo Tamtéž, Kniha 75, fol. 80 (březen 1644) – čtyřkolský mlynář Jan Vyskočil vypověděl nájem, radní si měli najít někoho jiného.

⁶⁷³ Jako ve třicátých letech Jan Hlaváček z mlýna pod Vodní věží (Tamtéž, Kniha 49a, fol. 41) nebo skuhrovský Tobiáš Myldner (Tamtéž, fol. 14), který se v mělnické šatlavě ocitl i se svou manželkou.

⁶⁷⁴ Tamtéž, Kniha 75, fol. 81 (rok 1644).

⁶⁷⁵ Tamtéž, Kniha 39, fol. 183-184 – soupis domů asi po roce 1639.

nedá. Předměstský švec a zároveň asi nejzámožnější představitel tohoto řemesla Jan Vyskočil patřil ve dvacátých letech k náboženským emigrantům, vrátil se nicméně při saském vpádu, údajně znovu odešel⁶⁷⁶, ale zase se vrátil (snad při sasko-švédském vpádu) a zanedlouho byl jmenován za ševcovského cechmistra.⁶⁷⁷ Že by se jednalo o dvě rozdílné osoby, není příliš pravděpodobné. Znamenalo by to tedy mj., že Vyskočil konvertoval – bez toho podle již platných rezolucí nemohl být ani přijat do cechu. Přední postavou svého cechu pak byl i nadále. Ševcem byl také Bartoloměj Zvonař, který se ale na počátku čtyřicátých let dostal do takových finančních potíží, že nebyl schopen zaplatit ani šest zlatých za kůže svému mladoboleslavskému dodavateli.⁶⁷⁸ Jistě nebyl jediný, nicméně výroba obuvi byla nezbytná a cech i ve čtyřicátých letech přijímal nové členy a zaučoval řemeslu mladé zájemce. Na rozdíl od krejčích a ševců měl kožišnický cech tehdy závažné existenční starosti, jestliže se při obnově cechů v roce 1646 o samostatném kožišnickém cechu oproti předešlým letům nemluvilo a dva mělničtí kožišníci byli přiřazeni ke krejčím.⁶⁷⁹ Přitom kožišnický cech patřil k těm, který měl v Mělníce i vlastní vinice.

Co se týče ostatních oděvních řemesel, zda se skutečně Jindřich Punčochář živil punčochářstvím, nedokáží rozhodnout, jiný punčochář se nicméně v dostupných pramenech nevyskytuje. O specializovaných oděvnických oborech, jakými bylo např. kloboučnictví, rukavičnictví nebo roušnictví, v Mělníce nejsou zmínky, ale jejich alespoň krátkodobou existenci úplně vyloučit nelze, svou klientelu by jistě našly.

S oděvními řemesly byla úzce spojená řemesla textilní a kožedělná. Prim mezi textilními hráli soukeníci, nejen v Mělníce, stačí vzpomenout třeba Jihlavu nebo Broumov.⁶⁸⁰ Naproti tomu tkalce (pláteníka) jsem zde ve sledovaném období zachytil jediného, žijícího na počátku dvacátých let v prosté domácnosti na předměstí. Plátno bylo do Mělníka importováno přespolními kupci zvláště z České Lípy, z Turnova a ze Žitavy.⁶⁸¹ Postřihače nebo kraječe sukna bychom v Mělníce hledali marně. Jediní soukeníci měli v Mělníce vlastní cech, reprezentovaný především cechmistrem Janem Šererem, jedním z jeho kolegů byl i Jiří Husa. Oba tito muži nepředstavovali jen elitu radní, ale současně i majetkovou a postavení soukenického cechu tomu rovněž odpovídalo. Soukeníci si v Mělníce střežili rovněž obchod s vlnou, takže když zde s ní jeden prodejce neoprávněně obchodoval, byla mu zabavena a polovina zboží předána cechu, druhá polovina císaři.⁶⁸²

Kožedělná řemesla ve městě zastupovali (kromě ševců a kožišníků, zahrnutých do řemesel oděvních) koželuzi, uzdaři a sedláři. Zpraveni nejsme o jirchářích, upravujících jemnější kůže, ani o řemenářích. Jejich činnost patrně zastoupili výše uvedení. Ani jedno z těchto řemesel však nemělo v Mělníce svůj cech a více než jedním mistrem mohli být zastoupeni snad jen koželuzi, vydělávající zvláště hovězí kůže. V roce 1622 se ve městě díky přímluvě radních mohl usadit koželuh, který byl předešle poddaným Viléma Vchynského.⁶⁸³ Dokonce i ve 30. letech se o mělnických koželuzích mluvilo v množném čísle. Byly jim tehdy prodány kůže z uherského i českého dobytka, poraženého na obživu vojáků, což byl asi výrazný způsob zisku pro koželuhy potřebné suroviny.⁶⁸⁴ Svou památku zanechalo jejich řemeslo v mělnické topografii, jedna ze zdejších vinic nesla dlouho jméno Koželužka. Sedlář a uzdař se v pramenech mihli jen po jednom, oba však měli vlastní dům ve vnitřním městě.

⁶⁷⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 538-539.

⁶⁷⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 23 – obnova proběhla 16. ledna 1636.

⁶⁷⁸ Tamtéž, fol. 63 – 17. března 1642.

⁶⁷⁹ Tamtéž, fol. 77 – po 15. březnu 1646.

⁶⁸⁰ K soukenictví zvláště Josef JANÁČEK, *České soukenictví v 16. století*, ČsČH 4, 1956, s. 553-576.

⁶⁸¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 97-98 (konec roku 1644) – ohlášení Václava Zálužského.

⁶⁸² Tamtéž, Kniha 16, fol. 97 – 18. června 1621 Mělničtí Děčínským.

⁶⁸³ Tamtéž, fol. 220 – 8. července 1622 Mělničtí Vilémovi Vchynskému.

⁶⁸⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4648 – 24. listopadu 1646 Jan Braun Mělnickým.

Jen jako jazykovou zajímavost uvádím, že mělnickým uzdařem byl Mates Perger, zatímco Mates Uzdař se živil jiným řemeslem.

3.4.4. Kovodělná a další řemesla

Dvě nejběžnější řemesla kovodělná, tedy to kovářské a zámečnické, byla v Mělníce stejně jako na mnoha jiných místech spojena do cechu s řemesly dalšími. Kováři s koláři a bečváři, zámečníci s truhláři a provazníky. Ostatní řemeslníci pracující s kovem byli ve městě zastoupeni jen výjimečně, asi stěží by se také užívali. Ovšem zlatník Jan Šeller patřil ve dvacátých letech k vůbec nejzámožnějším mělnickým měšťanům, nepochybně i proto, že měl na svou činnost monopol a bohatnoucí městské špičky projevovaly o jeho výrobky značný zájem. Nejpočetnější z uvedených řemesel však byli kováři, řemeslníci naprosto nezbytní pro každé město i větší osadu, natož pro zemědělský Mělník, potřebující pro práce na vinicích i polnostech velké množství rýčů, lopat a dalšího náradí. Kováři byli zastoupeni několika jedinci ve městě i na předměstí. Podobný význam měli pro město také bečváři, zhotovující sudy na víno i na pivo, ale také třeba pivovarnické a jiné kádě. Bečvář Mates Štulc byl dokonce jednou z výjimek mezi svými kolegy z uvedených řemesel, neboť pronikl i do městské rady a patřil ve 40. letech k zámožnějším obyvatelům. Vinařský Mělník skýtal bečvářům opravdu lukrativní zakázky. Podobně zámečníci nevyráběli jen zámky a klíče, nýbrž také ručnice, tolik oblíbené již i mezi měšťany, případně i hodiny. A pokud je přímo nevyráběli, alespoň rozuměli jejich provozu a údržbě. V obecním domě u Pražské brány např. žila v nájmu Alžběta Zámečnice, která v rámci své živnosti opravovala výslovně i hodiny, dokonce měla i jednoho tovaryše.⁶⁸⁵ Když se obec rozhodovala, koho přijme jako branného do Pražské brány, v níž byly umístěny hlavní městské hodiny, dávala přednost právě zámečnickům, kteří se o ně měli starat.⁶⁸⁶ Se dřevem pracující truhláři byli také v Mělníce zastoupeni několika jedinci, mezi nimiž vynikal jejich cechmistr Jakub Vendelín, jenž si mohl i v roce odchodu sasko-exulantského vojska dovolit koupit domu u Pražské brány za 250 kop míšeňských grošů. K předním provazníkům, zhotovujícím lněné i konopné provazy, patřil zase Jan Šermer, rovněž dlouholetý cechmistr.

Další řemesla v Mělníce sice své cechy neměla, nicméně i tak někteří jejich představitelé patřili k městské špičce. Plně toto tvrzení platí o rodu Vyžralů, živících se mydlářstvím, činností, při níž se z loje vařilo mýdlo, výsledný produkt se tlačil do tabulek a poté prodával na trhu jako jedinečný hygienický prostředek. Mělničtí mydláři se řemeslu patrně nejčastěji vyučili v Praze, kde fungoval samostatný mydlářský cech,⁶⁸⁷ a ve městě nad soutokem pak stěží provozoval živnost vždy více než jeden mydlář. Po Vyžralech se takto živil ve 40. letech Firmián Růže, jemuž prý provoz nedostačoval ani k vlastní obživě. Z dalších průkazně v Mělníce existujících řemesel se jednalo o sklenáře, o svícníky, vyrábějící lojové svíčky, o hrnčíře, bez jejichž výrobků se nemohla obejít žádná domácnost, o zedníky, o tesaře, konstruuující mj. i prkenné prodejní krámy, a o perníkáře⁶⁸⁸. Ti byli příbuzní pekařům, měli totiž ve svých domech pekárnu, ale pracovali s medovým těstem, z něž vyráběli perníky. Mezi lidmi oblíbeným produktem perníkářů byl také marcipán.

Překvapivě pouze matrikou⁶⁸⁹ zachycení šrotýři patřili již spíše ke služebným živnostem. Vozili sudy vína a piva, načež je po provazech spouštěli do měšťanských sklepů.

⁶⁸⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 7 – rok 1646.

⁶⁸⁶ Jako v roce 1643 zámečník Šimon Šolc – Tamtéž, Kniha 75, fol. 64.

⁶⁸⁷ Např. syn mělnického radního Daniel Jedlička v roce 1641. Tamtéž, Kniha 19, fol. 104.

⁶⁸⁸ Mělnickým perníkářem byl Martin Holub, který však asi ve 40. letech odešel i s manželkou kvůli vojenským zátěžím do Prahy.

⁶⁸⁹ SOA Praha, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

Nemusíme pochybovat, že město využívalo i služeb jiných řemeslníků a živnostníků, jimiž samo asi krátkodobě či dlouhodobě nedisponovalo. Jako kočích a formanů, výrobců sanytru a střelného prachu, plavců, plavicích dřevo po Labi a Vltavě, šlejfirů, putujících z místa na místo a brousících nože a nůžky, nebo kamnářů a cihlářů. Novou cihelnu si město vystavělo na své náklady samo při řece⁶⁹⁰, a to asi opakovaně, protože se tato stavba mohla stát terčem vandalství.⁶⁹¹ Další stavebnický produkt, vápno, získávali Mělničtí v bosyňské vápence.⁶⁹²

Závěrem o řemeslech v Mělníce lze tedy říci, že zdejší trh mohl být ve svých základních potřebách saturován, pokud tu negativně nepůsobily vnější, válečné okolnosti. Ovšem vzhledem ke specializaci města na vinařství počet řemeslníků nedosahoval takové úrovně, aby se mohlo jednat o zásobování jiného než jen výhradně místního trhu.

3.5. Obchod a městské příjmy

Ve srovnání se zemědělstvím i řemesly měl podružnou roli obchod, pokud do něj ovšem nezařadíme obchod s vínem, pojednaný výše v rámci zemědělství. Kromě vína neměl Mělník téměř co nabídnout a nejsou zprávy o tom, že by někdo z Mělnických obchodoval na přespolečných trzích s nějakou jinou komoditou. Město samotné pořádalo několik trhů výročních, tzv. jarmarky, mj. svatojiřský a svatohavelský, na něž pouštělo s nadstandardním zbožím kupce z jiných českých i zahraničních měst – jednalo se o plátno, sukno, kožešiny, koření, zbraně, luxusní předměty apod. Termín konání dávali Mělničtí v předstihu oznamovat do okolních měst, někdy se však stalo, že museli termín přesunout nebo trh úplně zrušit. V době nepřátelské okupace nebo vysilujícího pobytu císařských vojáků to nebylo nijak výjimečné. Hlavní mělnický trh, označovaný jako velký nebo generální, na nějž měli opakovaně potvrzená privilegia, pořádali Mělničtí vždy o druhé postní sobotě.⁶⁹³ Za poskytnutí místa na rynku se platilo, výši poplatků za třicetileté války nicméně neznáme.⁶⁹⁴ Na trhy týdenní, nazývané také jako speciální, přespoleční živnostníci pouštění nebyli, zrovna tak na trhy denní, na nichž se prodávaly předměty každodenní potřeby. Přesně v polovině sledovaného období bylo na rynku vyměřeno celkem šestadvacet prodejních míst o různých velikostech, dohromady něco přes sto loktů. Za loket se přitom platilo, až na jednu výjimku, deset krejcarů, takže celkový zisk pro obec představoval více než sedmáct zlatých. Ačkoli i v tomto případě bylo u profesí prodávajících v dochovaném dokumentu mnoho bílých míst, můžeme předpokládat, že pekaři dominovali společně s hokynářkami, jimiž byla patrně většina ze zastoupených žen.⁶⁹⁵

Další příjmy mělo město patrně z prodeje železa⁶⁹⁶ a jistě z prodeje solí. Na ten mělo monopol v okruhu celé míle a velmi se ohrazovalo, pokud se jej někdo byt jen pokoušel

⁶⁹⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 16, fol. 49 – smlouva ze 23. dubna 1620.

⁶⁹¹ V roce 1636 se tak v pramenech zmiňuje nedávno dostavěná cihelna (sotva to tedy mohla být ta z roku 1620). Tamtéž, kniha 18, Kopiař B, fol. 1 – Mělničtí v březnu 1636 do české komory.

⁶⁹² Že by město mělo ve sledované době vlastní vápenku, jako v období předbělohorském (Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 149), se mi nepodařilo prokázat.

⁶⁹³ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 19, fol. 39 – 1. května 1639 Mělničtí do Mladé Boleslavi. Výslovně mluví o tom, že se nejedná o jarmark.

⁶⁹⁴ Ke srovnání se nabízí předbělohorská situace, kdy se při svatohavelském trhu platilo jarmarečné přes dvacet krejcarů. Při trhu také platila celá řada zásad – dohlížení na kvalitu, stanovování cen, regulace okruhu prodejců, přednostní prodej mělnickým sousedům apod. Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*, s. 98-100.

⁶⁹⁵ ANM Praha, Topografická sbírka F, sign. F 127, karton 100 – Mělník (8. července 1633).

⁶⁹⁶ Podle Bělohávka nakupoval Mělník železo v předbělohorské době ve velkém a se ziskem (2 groše ze svazek) jej prodával jednotlivým sousedům. Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 149. O takové ani o podobné praxi za třicetileté války bohužel nic nevíme.

porušit.⁶⁹⁷ Vždyť již nejstarší mělnické privilegium dávalo městu právo na sklad čtyř lodí soli a herynků. Před Bílou horou přesahoval čistý zisk z prodeje soli pro mělnickou obec sto kop míšeňských grošů.⁶⁹⁸ Za třicetileté války byly tyto zisky nepochybně výrazně menší, zvláště proto, že Mělničtí ani neměli na prodej dostatečné množství. I to byl důvod, proč v sousedství jejich privilegium porušovali a kupovali sůl v Praze.⁶⁹⁹ Navíc dokonce sami mělničtí obyvatelé od zámeckých a klášterních poddaných kupovali sůl za výhodnějších podmínek a jeden z radních umožnil přespolnímu člověku prodej soli i ve svém domě.⁷⁰⁰

Jiným typem příjmů bylo vybírání cla, rovněž v okruhu celé jedné míle, a to jak na zemi, tak i na vodě (rozuměj na řekách). Mělničtí prokazatelně tyto poplatky ve sledovaném období vybírali ve Vrbně, ve Vysoké, ve Vraňanech a v Ouholicích (zde na mostku, patrně přes nějaký potok). V každé ze vsí byl městem pověřený úředník, který měl dohlédnout na to, aby každý z přespolních obchodníků, forman i pouhý trakařík, jedoucí po cestách přes ves nebo i v jejím okolí, zaplatil ve prospěch Mělníka povinné clo. Kdyby se tomu dotyčný chtěl vyhnout nebo protivit, měl úředník právo obstatit jeho majetek.⁷⁰¹ V Ouholicích a Vraňanech se přitom střetali se zájmy města Velvar, které ve čtyřicátých letech začalo pro Mělnické překvapivě vybírat clo v sousedních vsích. Našli se samozřejmě také podnikaví jedinci, kteří se snažili celní povinnosti vyhnout – zvláště úspěšní v tomto směru byli kupci plavící se mezi Prahou a Míšní. Ti nejen, že se clu vyhýbali, ale v Mělníce se ani vůbec neohlašovali.⁷⁰² Opět ale musíme i zde konstatovat, že výši zisků z cel pro žádná léta třicetileté války neznáme.

Totéž platí i pro další tradiční obecní příjmy, zvláště tzv. šos, tedy poplatků ze šosovních domů, různé úroky a nájmy z pozemků a chalup. Výběrem poplatků byli pověřeni desátníci – šest jich úřadovalo ve vnitřním městě, šest na předměstí. K příjmům tradičním se přidružovaly ještě různé příjmy příležitostné, jako třeba poplatků od zámeckého hejtmana, když si mohl uvařit pro potřeby panství pivo v mělnickém pivovaru.

3.6. Výdaje městského eráru

Výdaje můžeme rozdělit na vnitřní a vnější. K těm vnitřním, tedy hrazeným v rámci města, patřily prostředky dávané úřadujícímu purkmistrovi na jeho výdaje a za jeho služby, platy městským služebníků a poslům, prostředky na dary důležitým osobám a na městskou reprezentaci. Vysokou částku představovaly výdaje na údržbu vinic a výrobu vína – až třetina veškerých obecních výloh v mírovém období, naopak jen malou prostředky na koupi materiálu apod. K vnějším řadím výdaje na vojáky, šos pro panovníci a její úředníky, kontribuce, daně a další sbírky. Doklady pro kompletní zpracování všech výdajů města v období třicetileté války nemáme k dispozici, ani nepoznáme všechny částky, které městu byly odpuštěny nebo vynahrazeny, takže nebudu schopen posoudit jeho celkové daňové a kontribuční zatížení ve sledované době. Co se týče šosů, můžeme v Mělníce sledovat jejich vývoj a placení pro celou druhou polovinu třicetileté války. Poplatky se městu během této doby jednou výrazně zvedly, drastičtěji však až krátce po válce, několikrát mu však také byly

⁶⁹⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 19, fol. 16 – 2. října 1637 Mělničtí pšoveckému převorovi a Tamtéž, fol. 96 – 20. prosince 1640 Mělničtí zámeckému hejtmanovi.

⁶⁹⁸ Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 150.

⁶⁹⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 76, fol. 7 – 23. října 1646 byl v městské radě v tomto smyslu čten dopis od pšoveckého převora. Prý by svým poddaným rád dovoz soli z Prahy zakázal, ale při nedostatečné mělnické nabídce tak učinit nemohl.

⁷⁰⁰ Tamtéž, fol. 123 – 16. února 1646.

⁷⁰¹ Tamtéž, kniha 19, fol. 139 – plná moc na vybírání městského cla ve vsi Vysoké (rok 1646).

⁷⁰² Tamtéž, fol. 121 – 6. července 1643 Mělničtí pražským plavcům kvůli tomu, že neplatili clo náležející městu.

odpuštěny.⁷⁰³ Dokud však ještě bylo z čeho, mohlo město půjčit hotovost i císaři, samozřejmě z donucení a de facto nevratně.⁷⁰⁴

Nedlouho po bělohorské bitvě vybírali Mělničtí na císařskou armádu příspěvek za dva měsíce – vše dohromady činilo téměř sto kop míšeňských grošů, které odeslali příslušnému úřadu do Litoměřic.⁷⁰⁵ Na počátku třicátých let měli odvádět kontribuce z padesáti osedlých. Krátce poté však bylo město obsazeno nepřítelem, takže se mu počítala kontribuce pouze za třicet týdnů.⁷⁰⁶ Totéž měli Mělničtí odvést za prvních třicet týdnů roku 1633, zatímco za další zbývající měsíce onoho léta byli povinnosti zproštěni, protože město a jeho okolí postihlo velké krupobití, které úplně zničilo úrodu. O rok později bylo ve městě oficiálně již jen třicet osedlých a navíc byl Mělník podruhé okupován nepřítelem, který jej vyplenil. Opět nebylo co dát. Za další rok počet mělnických osedlých znovu výrazně poklesl, o pětinu. Přesto mělo město odvést na první pololetí nemalé množství viktualií.⁷⁰⁷ Mělničtí však doložili kvitance za výdaje na vojáky v mnohatisícové výši, což po přepočtu obilí na peníze a jejich odečtení z této částky činilo ještě více než dvoutisícový přeplatek.⁷⁰⁸ Počet mělnických osedlých se poté radikálně propadl po Banérově útoku a dlouhé okupaci města. Přesto Mělničtí byli schopni daně odvádět. Generální proviantmistr jim v polovině čtyřicátých let potvrdil, že nejen odvedli vše, čím byli povinni, ale že za odvody na vojáky mají ještě nemalý přeplatek.⁷⁰⁹ Ostatně, přeplatek to nebyl ve sledované době zdaleka jediný, byla jich celá řada. Totéž ovšem platí v jiných letech o nedoplatcích.⁷¹⁰ Dlužní zůstávali Mělničtí nejčastěji do Litoměřic za obilí, kterého se jim nejvíce nedostávalo, ale resty měli i zde také finanční.

Jak se peníze na sbírky, a potažmo na vojáky, scházely, můžeme podrobně sledovat např. pro poslední válečný rok. Mělničtí od jeho začátku do konce vybrali od svých obyvatel a od kozlovských a podolských poddaných přes šest zlatých. Navíc dostali několik desítek zlatých za sud vína a za pivo, které dali dvěma hejtmanům císařské armády. Na vystrojení jednoho koně pro chorvatský oddíl dostali dalších pár zlatých jako pomoc z panství Chcebusz, menší finanční obnos jim půjčil litoměřický primas na uhrazení peněz za zaopatření pro několik hejtmanů a jejich mužů z císařské armády. Že ani mělnická elita dosud nebyla úplně

⁷⁰³ Za rok 1633 přijal podkomoří od Mělníka jako šos pro císařovnu 97 kop míšeňských grošů, jako svůj deputát kop dvacet, pro hofrychtěře kopy čtyři. Za další dvě léta byl šos věnným městům císařovnou odpuštěn. Po roce 1643 byly poplatky zvednuty: pro podkomořího a hofrychtěře bylo odváděno z Mělníka dohromady čtyřicet kop míšeňských grošů, kočimu kop osm, komornímu písaři tři dukáty, drobnější částky ještě podkomořího doprovázejícím mušketyrům a třem pacholatům. Tamtéž, Kniha 48, Fol. 121-124 – kvitance na odvedení šosu z let 1633-1651.

⁷⁰⁴ Jako roku 1621 vysokou sumu 2.100 kop grošů míšeňských. Navíc tehdy hraběti z Anholtu vyplatilo více než čtyři sta kop za to, že Mělník přijal na milost k ruce císaře a poskytl mu salvu guardii. Tamtéž, Kniha 138, fol. 32-34.

⁷⁰⁵ Za dvacet poddaných v Litoměřickém kraji dali z vlastní kapsy 4 kgm 34 gm, z osmi mlýnských kol 5 kgm 29 gm. Kromě toho ze svých 224 komínů ve městě odvedli 3 kgm 14 gm 4 d a od oněch dvaceti poddaných v Litoměřickém kraji ještě 1 kgm 8 gm, které však v tomto případě dali sami poddaní. Mimo komínů se platilo i za jednotlivé domy, což znamenalo ze 185 domů celkem 84 kgm 34 gm, tedy týdně asi 6 grošů za dům. Tamtéž, Kniha 16, fol. 102 – přiznávací list ze 4. července 1621.

⁷⁰⁶ Jednalo se o 400 zlatých v hotovosti, 228 korců žita, 114 korců pšenice, 492 korců ovsu a 23.250 liber masa.

⁷⁰⁷ 66 korců žita, 10 korců pšenice, 66 korců ovsu a 720 liber masa.

⁷⁰⁸ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4199-4202 – účet města Mělníka z 29. ledna 1637.

⁷⁰⁹ 74 korců žita, 98 korců pšenice, 35 korců ječmene, 159 korců ovsu, 12.554 liber masa a 1.301 zlatých na hotovosti. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 48, Fol. 75-84 – zápisy odvodů a kvitancí z let 1632-1648. Konkrétně fol. 75.

⁷¹⁰ Mělničtí např. za rok 1641 vydali za stravu a nápoje ubytovaným nebo procházejícím vojskům celkem přes 1.158 zlatých, dalších zhruba dvě stě zlatých je stály další výlohy. I tak, po odečtení, mělo město odvést úřadu vinného a pivního tácu nápojovou daň ve výši 626 zlatých. SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4369 – vyúčtování z 21. ledna 1642.

na mizině, dokazuje fakt, že svému městu půjčili peníze také David Prušek a Jan Šerer.⁷¹¹ Pro švédskou posádku na Grabštejně bylo vypůjčeno několik zlatých ze zádušních peněz. Dále byla menší částka vypůjčena z obecního důchodu, který tedy také dosud nebyl zcela zanedbatelný, a několik zlatých bylo použito ze složeného závdavku jedné měšťanky za dům, kterým disponovala obec. Sešly se i jiné menší částky, takže dohromady se sbírkami měla obec k dispozici zhruba 893 zlatých. Z toho byly vydány peníze na plat nejprve císařským hejtmanům ve městě i příspěvky na vojáky dislokované v Litoměřicích. Jistou částku museli odvádět Mělničtí švédskému veliteli na Grabštejně a poté, co byl Mělník v létě obsazen švédskou posádkou, byly výdaje na císařské vojáky vystřídány těmi na vojáky švédské. Celková suma výdajů na vojáky přesto nakonec dosáhla v tomto roce jen 804 zlatých, tedy méně, než se v mělnické pokladně sešlo.⁷¹²

Je otázkou, zda se takový výsledek podařil vždy – patrně nikoli – přesto je údaj pozoruhodný, zvláště s ohledem na své datum. Podstatné je především zjištění, že si město dokázalo i s mimořádně zvýšenými výdaji poradit, ačkoli již bylo ekonomicky a populačně velmi oslabeno.

3.7. Vrchnostenský statek mělnické obce

V době stavovského povstání si přes stoupající finanční nároky falcké vlády město nenechalo ujít příležitost výrazně rozšířit svůj obecní majetek, s nímž jsme se již stručně seznámili, na úkor sousedního augustiniánského kláštera. A to i za situace, kdy dosud zdaleka nemělo splacené své dluhy, vzniklé při několik let starém nákupu deskového statku Dolní Přívory. Již od direktorů měli Mělničtí díl pšoveckého statku v zástavě, s tím se ale nespokojili. Ani nemohli, jistě měli obavu, aby je nepředběhli okolní šlechtici, usilující minimálně o některé části statku. Předkupní právo však bylo na straně Mělnických. Ti se také začali starat o to, aby jejich budoucí majetek nebyl nijak ochuzen – převor totiž v předtuše budoucích událostí začal rozprodávat statkové příslušenství.⁷¹³ Museli na něm urgovat i dodání dokumentů (patrně gruntovních knih) jim již dříve zastavených poddaných, které převor přes svůj slib stále zanedbával dodat.⁷¹⁴ Komisařů, určených k prodeji pšoveckého statku, se Mělničtí dočkali až skoro v polovině ledna bělohorského roku.⁷¹⁵ Jednání ovšem byla úspěšně uzavřena, transakce zapsána v Praze do desek zemských a převoru Caribdiovi zbyl jen malý byt v klášteře a k užívání zahrádka mezi konventními ambity.

Zisk mělnické obce byl nemalý, za sumu osmi tisíc sedmi set kop míšeňských grošů získávala celou ves Pšovku (tehdy zvanou Šobka), Michalovice⁷¹⁶, poplužní dvůr v blízkosti kláštera s kompletním příslušenstvím, okolní polnosti, vinice, jednu dokonce s lisem, štěpnice, kmetčí dvory, poddané i s jejich platy, mlýn, díl potoka Pšovky, díl řeky Labe, masné krámy, výsadní krčmu Čertovku, labský přívoz s příslušenstvím. To bylo v ucelené podobě na dohled od mělnických hradeb, ale ke klášternímu majetku patřily i vzdálenější majetky – tři osedlí ve Vliněvsi, po dvou ve Spomyšli a v Sazené, jeden poddaný ve Vehlovicích, louka při Labi, lom na kámen, průhony, pastviny, lada atd. Statek to byl výnosný

⁷¹¹ Prušek nejprve 30 zlatých na zaplacení měsíční kontribuce Švédům na Frýdlant, poté ještě 15 zlatých jako polovinu měsíčního platu pro švédského majora a velitele mělnického zámku. Jan Šerer odvedl do švédské kasy za město přes 37 zlatých.

⁷¹² SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4816-4819 – rejstřík na příjem a výdej peněz, sbírek a různých kontribucí od 8. ledna do konce roku 1648.

⁷¹³ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 18 – 6. prosince 1619 suplikace Mělnických nejvyšším úředníkům.

⁷¹⁴ Tamtéž, fol. 9 – 29. listopadu Mělničtí pšoveckému převorovi.

⁷¹⁵ Tamtéž, fol 23. Plná moc nese datum 10. ledna 1620.

⁷¹⁶ Dnes již zaniklé – splynuly s Mlázicemi a Pšovkou. O nich Karel ZAMASTIL, *Zaniklé Michalovice*, Mělnicko I, 1938, s. 11-13.

a příjmy z něho mohly výrazně oživit městskou ekonomiku, to by ale nesmělo dojít k pobělohorským událostem, mezi něž patřilo i okamžité navrácení statku původním majitelům. Včetně pokuty a vynahrazení ušlých příjmů za uplynulý rok, jak to bylo součástí smlouvy, kterou město vzápětí s převorem Caribdiem uzavřelo.⁷¹⁷

Tak vysokou částkou, jaká byla za klášterní statek požadována, město samozřejmě v hotovosti nedisponovalo. Muselo si peníze vypůjčit a také přistoupit k částečnému odprodeji jiných nemovitostí. Současně s jednáními o nákupu klášterního majetku probíhala jednání s Václavem Smrčkou z Mnichu o prodeji výsadní krčmy i s krčmářem v Čečelicích, náležejících k dolnopřívorskému statku. Přes jisté licitování kupce se prodej nakonec zdařil.⁷¹⁸ Pár set kop za krčmu by ale k nákupu pšoveckého statku nestačilo, zdroje se musely hledat i jinde. Jeden z mělnických radních tak například jednal v Praze o půjčce s expeditorem české komory, primas domlouval zapůjčení celého tisíce kop s hejtmanem komorního královodvorského panství. Nakonec se sešly i další půjčky a požadované finance mohla obec složit. Neuskutečněna zůstala transakce, při níž se město chystalo prodat zádušní poddané v Sedlci.⁷¹⁹ Sedlečtí poddaní padli za obět' mělnickým dluhům až později. Nákupem pšoveckého statku ale problémy neskončily, takže Mělničtí de facto ihned uvažovali o odprodeji některých jeho částí, které pro ně nebyly tak výhodné. To platilo zvláště o vzdálených poddaných ve vsi Sazená, o něž stál majitel blízké Nelahozevsí.⁷²⁰ K prodeji ale z neznámých důvodů nakonec nedošlo.

Stejně jako ostatní česká královská města, s výjimkou císaři věrných Plzně, Českých Budějovic a Pelhřimova, se po krachu protihabsburské rebelie musel Mělník obávat konfiskace svého obecního majetku. Ostatně již příštího léta nový mělnický zástavní držitel Jakub Horčický z Tepence zahrnul do svého návrhu na možné rozšíření zámeckého panství také městu patřící Dolní Přívory.⁷²¹ Kromě neoprávněně získaného pšoveckého klášterního statku byl však městu z císařské milosti zbývající nemovitý majetek po krátkodobé konfiskaci navrácen roku 1628.⁷²² I tak se během pokračující války město dále zadlužovalo nad únosnou mez. Válčícími stranami požadované finanční i naturální prostředky shánělo s obrovským úsilím a se snahou udržet své malé panstvíčko v celku. Když se pak k potížím válečného rázu připojila léta neúrody, postihující zvláště zdejší vinice, zásadní zdroj městských příjmů, muselo nakonec vyčerpané město ještě během probíhající třicetileté války přeci jen přistoupit k částečnému rozprodeji nemovitého majetku.

Zásahem do celistvosti dolnopřívorského statku byl prodej osedlého v Libiši. Získaných patnáct set zlatých hodlali městští představitelé obratem použít na zaplacení kontribuce, kterou dlužili jednomu císařskému plukovníkovi. Ačkoli byl trh povolen, obsahovalo svolení podmínku, že Mělničtí v budoucnu koupí jiný grunt, aby se ztráta v obecním příjmu opět zacelila. Po dalších strastech, jakým byla v první řadě švédská okupace roku 1639, muselo město rozprodávat dále. Dva roky po zmíněném vpádu žádali Mělničtí za přimluvu, aby mohli prodat svůj zádušní dvůr a pět osedlých ve vsi Sedlci. Pražský arcibiskup kardinál Harrach souhlasil. Kupující šlechtična hned při podpisu odvedla mělnickému záduší dvě stě padesát zlatých, doplatek ve stejné výši slíbila dodat příštího roku.⁷²³ Ani po utichnutí válečných akcí nemohli Mělničtí zpočátku ze svého

⁷¹⁷ Stalo se roku 1621. Opis viz SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Vs Mělník, inv. č. 648 – Statek Pšovka, karton 108. Srovnej též SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 138, fol. 31 – podle zde se nacházejícího zápisu muselo město dát převorovi 200 kgm za utrpené škody.

⁷¹⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 12, 26, 43, 56.

⁷¹⁹ Tamtéž, fol. 38. Zájem projevil rytíř Ladislav Odkolek z Újezdce.

⁷²⁰ Tamtéž, fol. 41 a 48.

⁷²¹ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/57, karton 1473.

⁷²² Tomáš V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618* II, s. 1145.

⁷²³ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/50 a 51, karton 1473. Smlouva na Sedlec nebyla ratifikována císařem ještě ani roku 1650, kdy o to a o vložení do desek zemských nová majitelka žádala.

vrchnostenského statku počítat takřka s žádným příjmem. Již pět let po skončení války se proto město chtělo odhodlat k prodeji dolnopřívorského statku. Získané prostředky měly být využity k opětovné výstavbě zničených městských bran a jiných budov. Ačkoli byl prodej povolen, nakonec k němu z blíže neznámých důvodů nedošlo a Mělník tento svůj statek přenesl až přes práh nové doby, byť během 18. století ještě ztratil Skuhrov.⁷²⁴

O bližších osudech obcí dolnopřívorského statku v době třicetileté války se dovídáme spíše z ojedinělých zmínek. Když byly tyto obce Mělnickým opět navráceny, padala od té doby stejně většina z jejich ztenčujících se výnosů na odvody válčícím stranám. Například v únoru 1634 se jednalo o třicet šest zlatých⁷²⁵, ačkoli již tehdy se Mělničtí ohrazovali proti původnímu odvodu vzhledem k novým faktům, jimiž bylo zpuštění statku a snížení počtu osedlých. Po dvou nepřátelských vpádech byl stav obecní nemovitosti skutečně tristní. Nejprve uvedeného roku a poté i léta příštího Mělničtí jistě oprávněně nařikali, že se jim za poslední léta stala skrze vojáky v jejich vesnicích Dolní Přívory a Tuhaň škoda na obecním dvoře, pivovaře, sladovně, ovčíně i na poddanských gruntech. Údajně vše, ať již se to týkalo dobytka, obilí, nábytku a jiných věcí, bylo pobráno nebo spáleno či jinak zničeno. Pole zůstala od té doby neosetá, čímž byli poddaní přivedeni k úplné chudobě. Mnozí z nich navíc zemřeli na vypuknuvší mor, jiní odešli na žebrotu, protože se na pustém hospodářství nedokázali uživit. Výsledkem bylo, že se v obou vesnicích momentálně nacházeli pouze čtyři hospodáři, v každé po dvou.⁷²⁶ Se žádostí o odpuštění kontribucí z poničeného statku přesto neuspěli, byť se situace nadále zhoršovala.

Roku 1644 byl již statek označen za pustý. V dalším posudku, o tři léta mladším, z pera rytířů Albrechta Pfefferkorna a Petra Borta se pravilo, že „...dotčený dvůr a celá ves Přívory od časů Banérovských všechna jest rozbořena a zkažena, stavení pak do ležení švédského odnešeno, kdežto od těch časů toliko zdi a rummy stojí. Druhá pak ves, Tuhaň, od švédských podobně tehdáž ohněm na prach a popel jest spálena, takže dosavad, kde ves bejvala, téměř ani znamení viděti není. Sumou: při témž statku pro dokonalou ruinu žádný člověk, který by tu bydleti mohl a něco měl, se nenachází. Rolí také od množství let se nesejí a ničímž neužívají, nýbrž všechno, i vinice, ladem spuštěné a prázdné, i naskrze porostlinami zarostlý a v háje obrácené stojí, odkudž contributi žádná, jakožto z pustého a popáleného místa, vycházeti a dávana býti nemůže“.⁷²⁷ Mělničtí ale pozapomněli tento stav včas oznámit na příslušná místa a jimi vyžádané osvědčení přišlo pozdě. Rozvržení kontribucí již bylo zástupci Boleslavského kraje na nymburském sjezdu učiněno a Mělničtí odsouzeni platit z nemovitosti, z níž momentálně neměli žádné zisky.⁷²⁸

Je jistě pozoruhodné, jak se za pouhých několik málo let po napsání Pfefferkornova a Bortova posudku stav Dolních Přívor a Tuhaně vylepšil. Na sousedskou solidaritu se přitom zvláště během válečných spolehnout jejich obyvatelé nemohli.⁷²⁹ Po utichnutí válečné vřavy se nicméně mohli opět vrátit na své grunty hospodáři a začít se věnovat zpustlým polím a domům, které bylo nutno často znovu vystavět. S koncem neustálých vojenských průtahů se také zlepšila zdravotní situace, snadno přenášené epidemie utichaly. Výnosy

⁷²⁴ Byl prodán svobodnému pánu Turbovi, od jehož potomků získali Skuhrov na sklonku 18. století Lobkovicové. Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16.-20. století*, s. 40.

⁷²⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 3991 (21. února 1634).

⁷²⁶ Tamtéž, fol. 4049-4050 – dvě oznámení Mělnických ze 3. srpna 1635. Kvůli uvedené zkáze přívorského statku žádali o prominutí nastávající i budoucí kontribuce..

⁷²⁷ Tamtéž, fol. 4687 – osvědčení ze 24. června 1647.

⁷²⁸ Tamtéž, fol. 4686 – 21. června 1647 odpověď deputovaných boleslavských komisařů Mělnickým.

⁷²⁹ Např. když koncem roku 1632 hejtman lobkovických panství Byšice a Obrávní zprostředkoval lobkovickým poddaným z Horních Přívor žádost mělnických poddaných z Dolních Přívor kvůli výpomoci na vojenské kontribuce, dostal odmítavou odpověď. Sám ale také věděl, že Dolnopřívorští svým sousedům nepomohli, když byli vojáci v Horních Přívorách. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1775 – 29. listopadu 1632 Smil Ostroměřský z Rokytníka Mělnickým.

z dolnopřívorských hospodářských podniků se časem dostaly do původních kolejí a představovaly opět významnou položku v městské ekonomice.

3.8. Zadlužení města

Poměrně nízké dluhy města na počátku 17. století se rapidně zvýšily po nákupu dolnopřívorského statku, na nějž si musela obec vypůjčit hned na několika místech. V roce 1606 již obecní dluh představoval 23.620 kop míšeňských grošů.⁷³⁰ Následně se jej Mělnickým podařilo poněkud snížit, když část statku odprodali k brandýskému panství a když se jim začaly vracet výnosy ze zboží, do nějž investovali. Jenomže po vypuknutí stavovského povstání podnikli několik kroků, které v důsledku znamenaly opětovný nárůst dluhů nad únosnou mez.

Kromě půjček direktorům to byl především nákup pšoveckého statku, který obec musela záhy vrátit a ještě vyrovnat klášteru ztráty, aniž by se dočkala byť jen zlomku investovaných peněz. Po dalších výdajích, mj. na půjčku císaři a na jeho první oddíly ve městě, se dluhy města v roce 1622 vyšplhaly již na 30.455 kop.⁷³¹ O několik let později císař Mělníku anuloval dluhy, které měly svůj původ v době stavovského povstání, což sice znamenalo jejich výrazný pokles (přibližně o osm tisíc kop), dalšímu zadlužování města to ale nezabránilo. Naštěstí byly Mělnickým mnohdy uznány jejich výdaje na vojáky a díky tomu jim odečítány poplatky nebo i promíjeny odvody kontribucí a jiných sbírek.⁷³²

Napřít se ke splácení dluhů mohlo město definitivně až po odchodu posledních švédských vojáků. V 50. a 60. letech pak skutečně pražské úřady takřka denně zaměstnávaly záležitosti dluhů českých měst, mezi nimi i Mělníka. Vláška se i snažila vést věřitele k tomu, aby městům své pohledávky odpouštěli. Těch mělnických se roku 1659 v české kanceláři v Praze přihlásilo šestnáct s celkovou výší pohledávek 12.100 kop grošů míšeňských a 3.145 zlatých. Nebyla to suma až zase tak závratná, navíc mezi ní byly vysoké částky, o nichž se Mělničtí mohli oprávněně domnívat, že nároky na ně budou příslušnými úřady zamítnuty.⁷³³ Městu pak bylo českou komorou nařízeno, aby projednalo se všemi svými věřiteli splacení dlužných částek. To se událo pod taktovkou mladého mělnického měšťana Augustina Šolce a nakonec celková částka k vyplacení činila jen 5.254 zlatých. Největšími věřiteli byli pražští měšťané Kašpar Zálužský s více než tisíci zlatými a malíř Karel Škréta s osmi sty devadesáti zlatými.

Když Mělničtí později psali do komory, uváděli dluhy, které již byly vyrovnány nebo anulovány. Spor jedné šlechtičny, jež si nárokovala pohledávku vzniklou za stavovského povstání, se projednával u purkrabského soudu, jehož rozhodnutím byl anulován. Zrušen byl také dluh, kterého se kdysi domáhala exulantka Kateřina Morávková a nyní její dědic. Dluh vůči hraběnce Zdislavě z Valdštejna ve výši jednoho tisíce kop míšeňských grošů, učiněný ve třicátých letech, nebyl prý dosud nárokován a tedy již dávno promlčen. Dluh ve výši 1.345 zlatých vůči vdově po plukovníkovi Heřmanu Niederumovi považovali Mělničtí za neoprávněný – město kdysi muselo draze financovat požadavky jeho a jeho štábu, při

⁷³⁰ Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, s. 157.

⁷³¹ SOka Mělník, AM Mělník, kniha 138, fol. 37-38. Mj. 3.000 kgm Matyáši Borboniovi (nejvíce), Václavu st. Zálužskému 2.000, Tobiáši Myškovi, Kateřině Škrétové či Kašparu Uzlarovi 1.000 kgm. Z domácích nejvíce Václavu Nedvědovi a Evě Uzlarové.

⁷³² NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. 28/88, karton 1474. Štefanu Beníkovi bylo z komory 9. října 1628 nařízeno anulovat Mělnickým část jejich dluhu. Mělničtí měli v té době dluh vůči berničnímu úřadu ve výši 6.731 zlatých, argumentovali však, že na císařské vojsko vydali a řádně odvedli přes 50.000 zlatých. Císař po posouzení jejich situace rozhodl, aby jim 4.731 zlatých bylo z dluhu vymazáno, měli doplatit „jen“ 2.000 zlatých, se kterými měl Beník naložit podle uvážení.

⁷³³ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/36, karton 1472. Zvláště pohledávka dědice Kateřiny Morávkové.

odchodu pak Niederum navíc ještě požadoval uvedenou částku. Mělničtí přitom s úspěchem doložili, že všechny vojenské dluhy byly rozhodnutím zemského sněmu roku 1652 anulovány. Uznali nicméně dluh ve výši 2.700 kop míšeňských grošů vůči Janu Kristiánovi Uzlarovi z Kranzberka, který propadl komoře, kvůli jinému zaneprázdnění však dosud nemohl být vyřízen.⁷³⁴

Zde uvedené pohledávky ovšem nebyly nároky císaře a stejně tak komory, ty byly totiž ještě výrazně větší. O jaké konkrétní částky se však jednalo, kdy a zda vůbec byly zaplacené (mohly být kompletně anulovány v 60. letech 17. století při velké vladní oddlužovací akci českých měst), by se mělo stát v budoucnu předmětem detailnějšího studia.

3.9. Závěr

I z toho mála, co zde bylo nabídnuto, můžeme vidět na jedné straně obrovskou daňovou zátěž, s níž si nicméně město, asi s vypětím všech sil, dokázalo poradit a vykazovalo mnohdy vyrovnanou bilanci. Pakliže se to nepodařilo, přicházely na řadu odprodeje obecního a zádušního majetku, nikoli však jejich jádra, to si Mělničtí dokázali přese vše uchovat. Pozoruhodné jsou také vysoké částky, které i v posledním válečném roce dokázali poskytnout přední mělničtí měšťané a které nabourávají zažitou představu o finančním zhroucení městských vrstev. Pravdou je, že jen vlastní prostředky městu nemohly na úhradu veškerých požadavků stačit, takže si muselo peníze půjčovat, což se ale dělo i v době předbělohorské.

Shrme-li dosud řečené, musíme konstatovat, že třicetiletá válka mělnické hospodářství silně zdevastovala. Na rozdíl od některých jiných českých měst, specializovaných na řemesla, nedokázal zemědělský Mělník z válečné situace vytěžit prospěch pro svou ekonomiku, neparticipoval na konjunkturu určitých průmyslových odvětví, jednostranné zaměření na vinařství se mu stalo přítěží. Trpěl nedostatkem základních surovin i odlivem pracovních sil. Nicméně půdu a podmínky vhodné pro pěstování vinné révy nemohli zničit ani vojáci, takže město dostalo možnost na někdejší produkci záhy navázat.

Ostatně i o tom, jak se na českém, či konkrétně mělnickém vinařství podepsala třicetiletá válka, panují mezi odborníky rozporuplné názory. Zatímco se autoři velkého kompendia o dějinách vinařství v Čechách a na Moravě domnívali, že válečné události vinicím způsobily nenahraditelné škody⁷³⁵, přišel posléze s naprosto odlišným závěrem Vilém Kraus. Podle něj třicetiletá válka české vinařství nezničila, pouze po ní došlo k přesunu ploch vinic s tím, že upadat sice začalo vinařství městské, ale nebývalého rozmachu dosáhlo vinařství venkovské. Dříve zemědělská města podle Krause ztratila o vinařství zájem a plně se přeorientovala na obchod a řemesla.⁷³⁶

Pro Mělník však ani toto jistě pravdivé tvrzení neplatí bezvýhradně. Vždyť i v pramenech z 18. století se stále pravilo, že město bylo nejlépe živo ze svých vinic. To nicméně neznamená, že mělnická vinařská produkce po třicetileté válce skutečně nepoklesla a že se vinaření nestávalo stále více záležitostí zámecké vrchnosti. Nedostatek kvalifikovaných pracovníků, způsobený především obměnou obyvatelstva a jeho populačním poklesem, stejně

⁷³⁴ Tamtéž.

⁷³⁵ Kol. autorů, *Vinohradnictví*, s. 104-135. Podle nich závažnější pro vinohradnictví byla emigrace českých podnikatelů a úbytek pracovních sil, které byly následně příliš drahé, zatímco berní zatížení naopak velmi vysoké, takže vinaření se stalo nerentabilním. Bez výhrad je možno nicméně přijmout tvrzení, že některé z vinic zůstaly po válce ležet ladem a sloužily nejvýše jako pastviny, a že jiné byly proměněny v pole osetá obilovinami.

⁷³⁶ Vilém KRAUS, *Historie českého vinařství*, s. 67. Svůj závěr opřel autor o studium Berní ruly, podle níž bylo roku 1654 jen poměrně málo pustých vinic, které ostatně ani za války patrně nezměnily svou plochu, když na jednom místě byly sto i více let. Na Mělnicku bylo v uvedeném roce 25 obcí s vinicemi o celkové rozloze 126,80 ha, a to ještě bez vinic panských, kterých tehdy ovšem ještě tolik nebylo.

jako nedostatek vstupního kapitálu u mnohých majitelů vinic, se musel po válce negativně projevit. V první polovině 18. století ovšem v Mělníce nastalo ještě jednou velmi intenzivní, leč krátkodobé oživení zájmu, jehož výsledkem byl i vznik krásného, bohužel nedochovaného svatováclavského oltáře cechu vinařů. Obliba mělnického červeného vína dokonce způsobila nárůst plochy vinic a na jeho blahodárnost byly sepsovány oslavné publikace.⁷³⁷ Ještě v polovině 18. století mělo město Mělník 316 korců vinic⁷³⁸, tedy o dost více než před sto lety. Až poté přišla v důsledku rozšíření výhodnějších technických plodin, nového způsobu hospodaření na půdě a kvůli konkurenci levného vína z jižní Evropy opět stagnace. Nemluvě o tom, že české vinice obecně oproti vinicím jižních zemí dlouhodobě vykazovaly výrazně nižší výnos. Důsledkem toho všeho byl nejprve zánik mělnického vinařského cechu v roce 1763⁷³⁹ a v 19. století definitivní úpadek. Mělnické vinařství ovládli Lobkovicové.

I na sklonku raného novověku také Mělník stále disponoval vesnicemi Dolní Přívory a Tuhaň, v blízkém okolí Podolí a Okrouhlíkem, částmi několika dalších vsí, k tomu mu patřily dvory v Podblatí, v Podolí, v Dolních Přívorách a další drobnější nemovitosti⁷⁴⁰. To vše nadále představovalo důležitou hospodářskou základnu, jejíž podrobnější výzkum pro barokní období i s ohledem na vyrovnávání se s důsledky třicetileté války by byl nesmírně potřebný. Vždyť torzo dolnopřívorského statku se v obecním vlastnictví dochovalo až do josefských reforem. Během nich byl pak zdejší vrchnostenský dvůr rozparcelován mezi místní obyvatele.⁷⁴¹ Oproti tomu Podolí, Okrouhlík, Podblatí (Blata) a Kozlov (Rybáře) byly v polovině 19. století přičleněny k vlastnímu městu a umožnily vznik Velkého Mělníka.

Na závěr je nicméně nutné říci, že poválečný Mělník oproti předchozímu období po ekonomické stránce výrazně ztratil, ať již se to týká ztrát ve vinařské, pivovarnické či jiné oblasti, a to nejen kvůli prolomení městských monopolů světskými i církevními vrchnostmi. V kombinaci s populačním deficitem a populační bezvýznamností a bezmocí nemohl Mělník posléze participovat na rodícím se manufakturním podnikání⁷⁴² a zůstal jen zemědělsko-řemeslnickým městem hluboko do 19. století, kdy dokonce musel hájit své regionální hegemonní postavení proti posílenému vrchnostenskému městečku Mšenu.

⁷³⁷ Roku 1736 vyšel jeden takový v Norimberku a v Praze pod názvem *Kurze doch gründliche Vorstellung und Recommendation des rothen Böhmischen Melnickier Weins*. K dispozici jsem měl exemplář z ÖNB Wien, sign. 69 M 15 (3). Ještě předtím složil mělnickém vínu hold Ital Pietro Domenico Bartoloni de Empoli roku 1717 v knížce s názvem *Bacco in Bohemia*, s přípisem *In onore Del Vino di Melnich*.

⁷³⁸ Kol. autorů, *Vinohradnictví*, s. 117.

⁷³⁹ Přitom ještě krátce předtím mu náleželo mezi ostatními cechy přední místo, které tehdy hájil proti řezníkům při vytváření zástupu v procesí. Dokonce kvůli tomu došlo ke krvavé bitce.

⁷⁴⁰ Srovnej Jan KILIÁN (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, s. 36.

⁷⁴¹ Ludvík BŮHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, s. 753.

⁷⁴² Eduard MAUR, *Královská města v Čechách atržní produkce pobělohorského velkostatku*, s. 36.

4. Mělník a válečný konflikt

4.1. Město versus vojáci

Vzájemný vztah mezi městskými usedlíky a vojáky se záhy po vypuknutí třicetileté války ustálil na antagonismu, kdy byl měšťan přesvědčen o sociálně-deviantním chování de facto každého příslušníka armády a kdy voják svého městského ubytovatele a živitele chápal jako civilistu, v podstatě ustrašeného a antimilitantního, přitom mu však zadržujícího legálně náležející zaopatření.⁷⁴³ Přes lákavost a závažnost nastíněného tématu musíme překvapivě konstatovat, že se dodnes objevilo jen minimum studií, které by se touto sociálně-historickou otázkou zabývaly.⁷⁴⁴ Že to není jen nedostatek české historiografie, ale že podobná situace panuje v celém evropském dějepisectví, prokázal poměrně nedávno také Ralf Pröve.⁷⁴⁵ Sám se do problematiky pustil hlouběji a dospěl k celé řadě podstatných závěrů. Mj., že se měšťanem a vojákem společně obývaná místnost stala strukturálně podmíněným místem sociálního napětí. Podle Pröveho badatelský nezájem o téma také přinesl veskrze negativní náhled na ložirování vojáků coby symbol panovníkovy svévole a bezmoci měst, ocitajících se na hranici své nezávislosti.⁷⁴⁶ Bylo tomu tak ale opravdu? A je rovněž pravdou tradované tvrzení, že městské i venkovské obyvatelstvo záhy přestalo rozlišovat mezi příslušníky armád domácích a nepřátelských, protože ty jim způsobovaly stejné utrpení?

V následujícím textu budu sledovat zkušenosti Mělnických se stavovskými, císařskými a s nepřátelskými vojáky, abych se na závěr pokusil o jistou generalizaci a o stanovení společných aspektů vojenských pobytů ve městě.

4.1.1. Stavovští – od financí k domobraně

Hlavní mělnickou povinností vůči direktorské a posléze falcké vládě byla finanční a vojenská pomoc. Krátce po defenestraci místodržících si stavovské direktorium předvolalo na Pražský hrad zástupce královských a věnných měst, žádající je o „fedrování“. Přes určité vytáčky města skutečně pomohla, i Mělník, který za to snad již tehdy dostal do zástavy část direktory konfiskovaného majetku augustiniánského kláštera v Pšovce. Jelikož se země ocitla ve válečném stavu a města byla jejími hlavními pevnostmi, musely se také podniknout kroky k vylepšení jejich obranyschopnosti. Z poručení direktorů přikročili Mělničtí k nutné opravě svých dlouhodobě zanedbávaných fortifikací, což si vyžádalo částky, přesahující momentální možnosti obecní pokladny. Pokladnice předních mělnických měšťanů ale dosud prázdné nebyly. Primas Jan Husa, radní Václav Nedvěd a Martin Prušek, i radní písař Jiří Morávek zapůjčili na opravu mělnických hradeb hned v prvním roce povstání z vlastního měšce po

⁷⁴³ K životu vojáka za třicetileté války mj. Jan PETERS, *Ein Söldnerleben im Dreissigjährigen Krieg. Eine Quelle zur Sozialgeschichte*, Berlin 1993 (jedná se o edici autobiografie jednoho německého vojáka, který ji sepsal roku 1649 a vylíčil v ní léta od roku 1625); Peter BURSCHEL, *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts*, Göttingen 1994; Týž, *Himmelreich und Hölle. Ein Söldner, sein Tagebuch und die Ordnungen des Krieges*. In: Hans MEDICK-Benigna KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe*, Göttingen 1999, s. 181-194.

⁷⁴⁴ Z novějších stojí za zmínku pouze soustavný výzkum Marka Ďurčanského, který publikoval mj. studii *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, Kuděj 1999/1, s. 22-38. Vhodnou alternativou pro venkovské prostředí je Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách (se zřetelem k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí)*, ČNM – řada historická 175, č. 1-2, 2006, s. 41-78.

⁷⁴⁵ Ralf PRÖVE, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“*. *Das frühneuzeitliche Einquartierungssystem und die sozioökonomischen Folgen*. In: B. KROENER-R. PRÖVE (red.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 191-219. Celý sborník je možno přitom v dané problematice považovat za naprosto zásadní. Podobné kompendium by bylo velmi žádoucí i pro české prostředí.

⁷⁴⁶ Tamtéž, s. 192 a 194.

padesáti kopách grošů míšeňských.⁷⁴⁷ Jaké byly hotovostní možnosti nejbohatších mělnických sousedů, naznačují jejich půjčky městu příštího roku, kdy Husa a Nedvěd Mělník podpořili celými pěti sty kopami, Martin Prušek poskytl kop sto a jeho příbuzný David Rafael Prušek tři sta.⁷⁴⁸ Jmenovaní muži také jistě věřili obecnímu hospodářství a nepředpokládali, že by se jim půjčené peníze neměly vrátit. Půjčky právě jmenovaných a několika dalších měšťanů, i přespólních, představovaly nezanedbatelnou část finančních prostředků, které Mělník během stavovského povstání shromáždil na berně povstalecké vládě.

Berně mohly být hrazeny také v podobě sudů vína,⁷⁴⁹ navíc vláda měla z Mělníka i další tradiční příjmy, především z posudného a z vinného tácu.⁷⁵⁰ Kromě piva a vína podléhalo poplatkům také obilí.⁷⁵¹ Především z pěstování obilí měli svou obživu v okolních vsích obecní poddaní, jichž bylo v létě bělohorského roku přechodně devadesát osm. Při mimořádné sbírce stanovené tehdy generálním sněmem měli za každého z nich Mělničtí do komorních důchodů odvést větel žita a větel ovsa nebo ječmene.⁷⁵² Mimo uvedené byli Mělničtí příležitostně žádáni o mimořádné dodávky, jakou mělo být například víno určené na uvítání Fridricha Falckého⁷⁵³, požadovanými rybami posloužit nedokázali. Vínem potěšili i přední stavovské direktory, červeným např. Václava Budovce z Budova, bílým např. Bohuchvala Berku z Dubé, nespecifikovaným Jáchyma Ondřeje Šlika.⁷⁵⁴

Nevíme o tom, že by Mělničtí kromě finanční půjčky přispěli hned v roce vypuknutí rebelie na vojenské akce nové vlády. S postupujícím časem však tato potřeba vznikala, když se konflikt rozhořel do rozměrů regulérní války, jejíž konec nebyl zatím v dohlednu. Od jara druhého válečného roku se povinnost vystrojení určitého počtu pěších, případně i jízdních, do pole stala pravidelnou starostí městské rady. Onoho jara tak město uzavřelo smlouvu se sousedním rytířem Janem Kryštofem Belvicem z Nostvic a na Cítově na vystrojení dvou jezdeckých koní a rejtarů, včetně obstarání pacholků k nim. Domnívám se, že průběh celé záležitosti je charakteristický pro postoj českých měst k braným povinnostem v době stavovského povstání, a proto stojí za detailnější pozornost.

Na každého rejtara měl dostat Belvic jednadvacet zlatých, smlouvu s ním na jeho statku podepsali dva mělničtí radní. Belvic se při oné příležitosti obracel i na zámeckého hejtmána, aby mu vyřídil u radních zapůjčení jednoho většího polního stanu.⁷⁵⁵ Platbu za první měsíc opatřili Mělničtí patrně současně s vystrojením oněch koní, další platby však již z jejich strany probíhaly velmi liknavě. Belvic další peníze musel během krátké doby urgovat hned dvakrát a postojem Mělnických byl značně zklamán. Hodlal to vyřešit kulantně. Jelikož se hlavní vojenské ležení stejně momentálně nehýbalo, poslal do Mělníka jednu osobu rytířského stavu, které měla být předána hotovost na ruku.⁷⁵⁶ Zdá se, že tímto způsobem uspěl. Po vypršení třech smluvených měsíců Belvic oba koně a jejich pacholky propustil, protože je Mělničtí nehodlali dále vydržovat, a vrátil se na svůj cítovský statek.

Vzápětí ovšem dostal zprávu, aby se opět vydal do pole. Učinit tak nemohl, žádné koně neměl k dispozici. Jeho rytířský soused se ale chystal jet ke stavovskému vojsku do

⁷⁴⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 138, fol. 25.

⁷⁴⁸ Tamtéž, fol. 27.

⁷⁴⁹ Např. Tamtéž, Kniha 16, fol. 4 (podzim 1619).

⁷⁵⁰ Např. za první pololetí roku 1619 se jednalo o 17 kop a 6 grošů českých. Tamtéž, fol. 20.

⁷⁵¹ Např. po úrodě roku 1620 mělo být odvedeno za první termín téměř čtrnáct kop míšeňských grošů, když bylo na jaře při městě vyseto 414 korců obilí. Zdanění podléhala také úroda, která byla určena k prodeji, za každý prodaný korec se jednalo o dva groše. Tamtéž, fol. 58 – první a druhý příznávací list ze 13. srpna 1620.

⁷⁵² Tamtéž, fol. 52 – nedatováno, 1620, příznávací list.

⁷⁵³ Tamtéž, fol. 4.

⁷⁵⁴ Tamtéž, fol. 9, 30 a 35.

⁷⁵⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1635 – 1. dubna 1619 Jan Kryštof Belvic z Nostvic Martinu Pruškovi.

⁷⁵⁶ Tamtéž, fol. 1636 a 1637.

Jindřichova Hradce, Mělničtí proto měli dát obratem vědět, zda s Belvicem prodlouží smlouvu i na čtvrtý měsíc. Jinak by musel vyhledávat u jednoho stavovského rytmistra či u jiných důstojníků zajištění dvou koní a plateb na ně.⁷⁵⁷ Mělničtí asi o nikom vhodnějším nevěděli, proto se s Belvicem domluvili nejen na čtvrtý, ale i na půlku měsíce pátého.⁷⁵⁸ Problémem byly opět platby. Když si k nim pan rytíř poslal v srpnu pro peníze svého posla, nic mu nedali, jen neurčitý slib, že tak učiní později.⁷⁵⁹ To samozřejmě Belvic akceptovat nemohl – pokud neměli zůstat oba rejtaři ve vojenském ležení bez prostředků, což bylo nemožné, musel by je založit vlastními penězi. Části peněz se sice dočkal, nikoli však všech, které si nárokoval. Nakonec se musel se svými pohledávkami na Mělnické obrátit až ke sboru direktorů. Vždyť to byli právě oni, kdo Mělnickým nařídil jako vojenskou hotovost proti nepříteli vyzbrojit dva jízdné a k nim i potřebnou čeládku. Belvic si stěžoval, že tak učinil, oba vojáky přivedl do ležení a zanechal je tu až do rozpuštění. Doufal přitom, že dostane od Mělnických zapláceno, ale ti jej uspokojili pouze za čtyři a půl měsíce, dlužni mu byli ovšem ještě za další měsíc a půl.⁷⁶⁰ Otázkou je, zda Belvic rejtářům něco ze svého opravdu vydal, protože jeden z nich se obracel se svou pohledávkou přímo na Mělnické.⁷⁶¹ Ačkoli Belvic radní přátelsky napomenul psaním, dosud se nedočkal. Zarážející je, že Mělničtí Belvice odkazovali na ony dva své radní, s nimiž smlouvu uzavřel, protože obec se hlásila pouze ke smlouvě na tři měsíce, za něž peníze Belvicovi v plné míře uhradila. Ničím jiným se mu necítila být povinována.⁷⁶² Rytíř prý od Mělnických dostal i „špatné a nepříjemné“ odpovědi. Jelikož kvůli vydržování ozbrojenců na místě Mělnických přišel k nemalým škodám a útratám, žádal direktory, aby městu nařídili vyrovnání pohledávek za onen půldruhý měsíc.⁷⁶³ Direktori v tomto směru mělnické radní opravdu napomenuli⁷⁶⁴, jak celá záležitost ale nakonec dopadla, bohužel nevíme.

Na počátku bělohorského roku měli Mělničtí vypravit dalšího plně vyzbrojeného jízdného. Ani tentokrát jej nevystrojili sami, ale obrátili se na rytíře Jana Litolta Slacha z Hřivic, který měl požadované v případě potřeby dodat za obec tam, kam bude potřeba.⁷⁶⁵ Nedlouho poté dorazil do města patent, podle nějž měl být odveden do pole za každých dvacet obecních poddaných jeden voják, totéž za každých šestnáct městských obyvatel. Pro Mělník s jeho rozšířeným nemovitým majetkem to znamenalo odvést celkem šestnáct pěších vojáků.⁷⁶⁶ V únoru bylo ve městě i ve všech jeho vsích vybráno za tímto účelem přes šest set dvacet kop grošů míšeňských. Největší výdajovou položku následně představoval osobní náklad – šestnácti osobám bylo dáno za tři měsíce po pěti kopách služného na měsíc, Slachovi dokonce za sedm měsíců po dvaceti zlatých za vedení a jejich vyzbrojení. Menší položky činily např. nové pochvy na meče, náklady na vyspravení mečů a toulců, stejně jako na různé části výstroje, např. sukno na výstroj vojáků. Celkem se jednalo o necelých pět set padesát kop grošů, takže výdaje příjem zatím nepřesáhly.⁷⁶⁷ Pokud Mělničtí nakonec nevystrojili jen čtrnáct mužů, museli během léta dva jejich vojáci padnout nebo se jiným způsobem dostat ze služby. Požadavky s kritickou situací v Čechách nadále narůstaly. V srpnu měli Mělničtí podle královského příkazu poslat do pole již přesně dvakrát tolik mužů (jeden pěší za deset

⁷⁵⁷ Tamtéž, fol. 1640 – 5. července Belvic Mělnickým.

⁷⁵⁸ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 41 – na jaře 1620 Mělničtí nejvyšším úředníkům.

⁷⁵⁹ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1642.

⁷⁶⁰ Tamtéž, fol. 1651.

⁷⁶¹ Tamtéž, fol. 1647 – 26. srpna 1619 prohlašuje Eliáš Heissenwasser, že mu Mělničtí dluží na místo Belvice půlměsíční žold ve výši 21 zlatých.

⁷⁶² SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 1

⁷⁶³ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1651

⁷⁶⁴ Tamtéž, fol. 1650 – 25. října 1619 direktori Mělnickým..

⁷⁶⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 36.

⁷⁶⁶ Tamtéž, fol. 39.

⁷⁶⁷ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1653-1656 – 6. února 1620.

poddaných, další za každých osm městských obyvatel), takže k předešlým dosud sloužícím mužům vyslali ještě šestnáct ozbrojenců. Vždy se vysílalo do sídla kraje, ale Mělničtí měli nyní poddané již ve třech krajích – Boleslavském, Litoměřickém a Slánském. Všechny muže odeslali nicméně do Litoměřic, které pro jejich město bylo krajskou metropolí.⁷⁶⁸ V září Mělník kromě pěších postavil ještě dva koně, které se další rytíř, s nímž byla uzavřena smlouva, zavázal odvést i s příslušnou čeládkou na potřebné místo. Jen pro představu – za jejich vystrojení mu dali čtyřadvacet kop grošů míšeňských, na měsíc mu pak na jejich výlohy mělo být zasláno kop třicet.⁷⁶⁹

Zprávy o bělohorské porážce dorazily do Mělníka kvůli přerušnému spojení s Prahou s několikadenním zpožděním. Nebýt toho, asi by nedošlo k ozbrojené výpravě, kterou Mělničtí pouhý den po ní podnikli na nedaleký statek Lobkovice. Na zdejší tvrzi a na zdraví jejího správce prý způsobili velké škody, které se znásobily ještě příštího dne, kdy se zde Mělničtí střetli s polským vojenským oddílem ve službách císaře. Většina příslušenství lobkovického statku i zdejší ves byly přitom vypáleny. Důvodem střetu měla být ochrana obecního majetku v Dolních Přívorách, jeden mělnický badatel též vyslovil domněnku o mstě adresované jejich majiteli.⁷⁷⁰ Je tu však ještě jedna zmínka v pramenech, která by mohla leccos naznačovat. Někdy začátkem listopadu psali Mělničtí list okolním městům a vrchnostem, že se na ně a na okolní sousedy sebral nějaký vojenský lid, který již vyplundroval město Velvary a opanoval nelahozeveský zámek, kde se zásobil množstvím munice. Zde také našel brod přes řeku a následně podnikal výpady až k jejich městu, mordoval, drancoval a to, co nemohl odnést, páli. Předchozího dne vpadli nepřátelé do městečka Štětí, zabili zde mnoho lidí a udělali velké škody, ale byli díky pomoci okolních sedláků, kteří slyšeli třesk zbraní, zahánáni. Protože bylo nutno zaopatřit všechny brody na řece, aby ji nepřítel nemohl překročit, vyzývali k tomu adresáty a žádali je, aby tak učinili dostatečným počtem zbrojného lidu, oni sami se k tomu také chystali.⁷⁷¹ Následující události pak mohly vést ke zmíněnému střetu.

4.1.2. Císařští – posádky, kvartýrování, berně a další povinnosti

Mělník byl s císařskými vojáky konfrontován hned od období krátce po bělohorské bitvě a od té chvíle se vojenské pobyty staly nepřetržitou každodenní realitou. Pro město byly spíše výjimečné momenty, kdy nehostilo vojáky, ať již jedné nebo druhé ze zneprátelených stran. Pobyty císařských mužů ovšem jednoznačně převažovaly.⁷⁷² Císařský voják se stal bez nadsázky stabilním obyvatelem tehdejších měst a pro měšťana největším zdrojem potíží, ohrožujícím jeho samotnou existenci. V lepším případě, kdy bylo město pobytu císařských ušetřeno, platila povinnost na vojáky alespoň finančně či naturálně přispívat. Některé pobyty trvaly třeba jen několik dní, u nejkratších se jednalo o pouhé přenocování, jiné se však protáhly i na několik měsíců. Nemělo by smysl vypočítávat v následujících řádcích všechny jednotlivé oddíly, které se v Mělníce během třicetileté války objevily, spokojme se s konstatováním, že jich mezi lety 1620-1648 bylo několik desítek a že vyplnily většinu sledovaného časového úseku. Zaměřím se jen na ty nejdouhodobější a svými důsledky nejfatálnější.

Na počátku prosince 1620 byl do města vložen oddíl lotrinských vojáků, jehož pobyt sice nepatřil ani k nijak mimořádně dlouhým, ani vyčerpávajícím, ale byl vůbec prvním a jeho

⁷⁶⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 59, 63 a 64.

⁷⁶⁹ Tamtéž, fol. 54.

⁷⁷⁰ Karel ZAMASTIL, *Mělník v době direktorů a Fridricha Falckého*, s. 7-8.

⁷⁷¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 69-70. Útočníky byli patrně „lisovčící“, diverzní polský oddíl.

⁷⁷² Srovnej Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách*.

pojímání městskými obyvateli se stalo signifikantním. Nastolilo svým způsobem model chování města, který můžeme sledovat i při pobytech dalších. Stejně jako většina jiných měl i lotrinský oddíl své doprovázející komisaře, kteří měli na vojáky dohlížet, aby se nedopouštěli křivd na domácím obyvatelstvu. Bohužel pro obyvatelstvo však byly pravomoci oněch komisařů značně omezené a tito málokdy požívali respektu od příslušných vojáků. Jedním ze dvou komisařů lotrinského oddílu tak byl např. přední měšťan Martin Prušek, stávající se někdy v této době mělnickým císařským rychtářem. Zabránit obrovským výdajům na císařovy muže ovšem nemohl. Za několik málo dní stál Mělnické pobyt vojáků přes osm set kop míšeňských grošů.⁷⁷³ Detailnější představu o výdajích jednotlivých mělnických obyvatel si můžeme udělat např. z dochovaného vyúčtování, které předložila mělnické radě manželka mělnického primase Dorota Nedvědová. V jejím domě ve vnitřním městě bylo ubytováno po třináct dní celkem šest vojáků, za jejichž základní stravu a jiné potřeby utratila patnáct kop míšeňských grošů. Jenže vůči mělnickým sousedům téměř všemocní vojáci se nespokojili se základním zaopatřením, požadovali mnohem více. A rozhodně si nenechali ujít příležitost bohatě si pochutnat na zdejším víně, uskladněném v měšťanských sklepích. Jen u paní Nedvědové vypila ona hrstka mužů celý sud bílého vína v hodnotě sedmdesáti zlatých. Podle jejích slov žádali vojáci víno ve dne v noci, zvali si do jejího domu hosty, a když jim nebyl nápoj hned dodán, vyhrožovali rozbitím kamen, vytlučením oken a rozsekáním stolů.⁷⁷⁴

Dá se předpokládat, že analogické požadavky si kladli i vojáci ubytovaní v ostatních mělnických domech, bez ohledu na to, jakými prostředky jejich majitelé disponovali. Zatímco paní Nedvědová patřila z hlediska zámožnosti k městske špičce, většina sousedů na tom byla o poznání hůře a přehnané požadavky mohla plnit jen obtížně nebo vůbec ne. Situace zašla již při tomto prvním ubytování císařských tak daleko, že údajně někteří z obyvatel kvůli obavě o holé životy své domácnosti opustili. Toto řešení se mělo v brzké budoucnosti mnohokrát opakovat, dokonce převážilo v případě nemožnosti plnění vojenských požadavků. Pro městskou radu se pak stalo hlavním argumentem při žádostech o odvelení císařských vojáků. Podezřívát přitom Mělnické z vypočítavosti a přehnané úzkostlivosti by sotva bylo spravedlivé, k opuštění domácnosti museli být skutečně donuceni krajními okolnostmi. Příklady z jiných měst to jen potvrzují.⁷⁷⁵

Na lotrinský oddíl si Mělničtí různým adresátům také naříkali, že když se mužům hned nedá, o co si řeknou, shánějí se po nich a perou se s nimi. I to je pro město nová zkušenost, později mnohokrát opakovaná. Podobně jako ustalující se podoba suplikací a argumentace s cílem dosáhnout odsunu vojáků na jiné místo. Mělničtí si tak brali Boha za svědka, že lotrinské vojáky neměli z čeho živit, ačkoli se jednalo o vůbec první vojenský pobyt, trvající zhruba pouhý měsíc. Všechny potraviny, kterými sousedé a obec disponovali, již tito muži údajně spotřebovali. Mnohým sousedům údajně vypili i veškeré jejich víno, čímž je přivedli na žebrotu, protože byli na jeho prodeji závislí. Kromě potravin, píce a hotovosti znamenal pobyt lotrinských vojáků pro Mělnické také ztrátu většiny zbraní, které byly odevzdány důstojníkům. Projevil se ale i nedostatek dalších zdrojů, které vojáci denně spotřebovávali. Nejmarkantněji se to projevilo v případě topného dřeva. Toho Mělničtí nikdy neměli přebytek a nyní jej navíc okolní sedláci nesměli k městu vozit, přičemž vojáci každou noc rozdělávali ohně kvůli hlídkám. Na poukazování na nedostatek dřeva reagovali agresivně, stejně jako na jakékoli jiné oznámení, jež pro ně mělo znamenat nějaké omezení. Je zřejmé, jakého stupně zoufalství dosáhli mělničtí představitelé po odpovědi od velitele oddílu, že když nedostanou dřevo, budou pálit jejich domy a krámy. Mělničtí se naléhavě obrátili na Karla z Lichtenštejna a sháněli vlivné přímluvce, kteří by u knížete dosáhli odvolání vojáků z jejich města.⁷⁷⁶

⁷⁷³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 138, fol. 32-34. Soupis vydání města roku 1621.

⁷⁷⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1663.

⁷⁷⁵ Mj. v Nymburce – viz Marek ĎURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války*.

⁷⁷⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 74 – 11. prosince 1620 Mělničtí Pavlu Michnovi z Vacínova.

Tentokrát uspěli, lotrinští vojáci byli z města na Lichtenštejnův příkaz vyzdviženi patrně někdy na počátku nového roku (1621).⁷⁷⁷

Prvotní šok z pobytu nevázané soldatesky, která se ve městě, z pohledu císařské strany zatíženém vinou rebelie, mohla chovat bez přílišných ohledů, vystřídal u mělnických sousedů postupně pocit bezmoci. Nutnost rozmíst'ovat (přínejmenším na zimní období) císařské oddíly do hrazených měst ve spojení se strategickou polohou Mělníka (soutok dvou nejvýznamnějších českých řek, labský brod a posléze provizorní most) do něj přiváděla nové a nové vojáky. Tak i po odchodu lotrinského oddílu zůstal v Mělníce jistý počet mužů v císařově žoldu a hned na sklonku léta byli do města vloženi vojáci z pluku knížete Lichtenštejna.

Původně se jednalo o zhruba stovku mužů, ale během následujících měsíců se jejich počet zněkolikanásobil. Ubytování nevítaných hostů se nemohl vyhnout téměř nikdo, snad s výjimkou představitelů nejvyšší městské správy, kteří jich měli být zproštěni. Pravdou ale je, že i mělnický císařský rychtář a gubernátor museli nakonec vloženi vojáků do svých obydlí strpět, byť ne bez výhrad a stížností na vyšší místa. Lichtenštejnovi muži se po Mělníce rozmístili stejným způsobem, jako to učinili asi již jejich předchůdci a jak to rozhodně činili i jejich nástupci. Nejprostornější a nejlépe zařízené domy ve městě si pro sebe zabírali důstojníci, prostí vojáci byli rozloženi do zbývajících domů uvnitř hradeb i na předměstí, případně i do blízkých šosovních vsí. Protože počet vojáků několikanásobně převyšoval počet mělnických domů, musela se tentokrát většina mělnických hospodářů starat hned o několik vojáků najednou. Podle platných vládních nařízení měli tito muži nárok na sjednocené denní porce v podobě jistého množství chleba, masa a piva, dodávat to vše museli vojákům jednotliví sousedé. Pro jízdni k těmto povinnostem přistupovala nutnost obstarání slámy a krmiva pro jejich koně. Ničím jiným neměli vojáci své ubytovatele obtěžovat. Realita byla nicméně jiná, žoldníci chtěli mít všeho dostatek a jejich požadavky mohly dostávat až absurdní podoby.⁷⁷⁸ Z toho, co známe konkrétně, se jednalo nejčastěji o ovoce a zeleninu, o svíčky a o koření, zvláště důstojníci žádali také peníze, všichni bez rozdílu pak v první řadě místní víno. Byli-li vojáci pro Mělnické nesnesitelní ve střízlivém stavu, po posilnění několika poháry nejproslulejšího místního výrobku se jim stávali životu nebezpečnými.

Oběti z řad mělnických sousedů si ostatně vyžádalo hned několik pobytů císařských vojáků. Asi k vůbec první došlo právě při ložírování uvedeného Lichtenštejnova oddílu, když během něj vypukl v jednom z domů uvnitř hradeb požár, který úplně zničil dva zasažené domy. Jiné byly poškozeny – i v důsledku preventivních opatření, mezi nimiž k nejběžnějším patřilo strhávání střešní krytiny. To, co se událo předposledního říjnového dne 1621, bylo však naprosto bezprecedentní, z pohledu Mělnických nepochopitelné a zásadním způsobem formující negativní obraz císařského vojáka. Když se sousedé při požáru seběhli, aby hasili, objevili se na místě rovněž císařští muži s obnaženými zbraněmi. Z nám dnes neznámých pohnutek bránili sousedům v likvidaci ohně⁷⁷⁹, několik jich zbili a některé i velmi vážně poranili. Nezastavili se ani před autoritou císařského rychtáře, jehož nejen že také fyzicky napadli, ale ještě jej vzali i do vězení. Není divu, že mnozí z obyvatel byli zákrokem vojáků vystrašení natolik, aby nechali hašení a schovali se do svých domů. Logicky bychom předpokládali, že císařští nejenže nebudou likvidaci požáru bránit, ale že se do něj sami ve

⁷⁷⁷ Tamtéž, fol. 76 – 10. ledna 1621 Mělničtí Lichtenštejnovi. Děkovali že ty vojáky nechal odvelet jinam a posílali mu za to nejlepší sud červeného vína, který jim z loňského roku zbyl.

⁷⁷⁸ Císařskému vojenskému komisaři např. v roce 1635 způsobil vrásky jeden z polských vojáků, který na něm při pobytu v Mladé Boleslavi žádal švestky a rýži Václav LÍVA, *Prameny k dějinám třicetileté války* IV, Praha 1953, s. 385.

⁷⁷⁹ Není bez zajímavosti, že k podobné události došlo v roce 1631 v hořícím Nymburce, který neúspěšně obléhali Sasové. Pohnutky císařské posádky, zabrahující měšťanům hasit, ale byly odlišné – v Nymburce byl před branami nepřítel a císařští navíc sami v postiženém městě začali loupit. Marek ĎURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války*, s. 29.

vlastním zájmu aktivně zapojí. Opak byl pravdou, vojáci v branách dokonce odmítli do města vpustit obyvatele z předměstí, kteří chtěli při hašení pomoci. Co bylo příčinou takového jednání zde ubytovaných vojáků, dostupné prameny neobjasňují, Mělnickým precedens nicméně posloužil jako záminka k další suplikaci Lichtenštejnovi, aby vojáky z města odvelel.⁷⁸⁰ Tím spíše, že následkům zranění nakonec podlehl mělnický měšťan Václav Šašek a jiný soused byl raněn natolik vážně, že panovaly pochybnosti o jeho uzdravení.⁷⁸¹ Ani fyzická napadení se tímto incidentem nevyčerpala, opětovně byl inzultován i císařský rychtář, kterého jen o několik dní později ve vlastním domě přepadl bez udaného důvodu jeden z důstojníků Lichtenštejnova pluku se svým služebníkem, snad dokonce týmž, který smrtelně zranil Václava Šaška.⁷⁸²

Přes neustále opakované supliky i opodstatněné stížnosti se Mělničtí odsunu Lichtenštejnova oddílu zatím nedočkali. Jeho pobyt trval již několik měsíců a mužů dosud spíše přibývalo. Za těchto okolností začaly Mělnickým asi skutečně docházet prostředky k zajištění jejich obživy. Důkazem budiž listopadová půjčka na udržování dislokovaného oddílu ve výši více než dvou tisíc kop míšeňských grošů, jež získali měšťtí představitelé jak od místních, tak od přespolních obyvatel.⁷⁸³ Naopak marně se Mělničtí snažili získat příslibené kontribuce od okolních vrchností a jejich správců, ať již finanční nebo naturální, které by mohli využít na zaopatření Lichtenštejnových mužů. Zvláště staronový zámecký pán Jakub Horčický se k této pomoci městu stavěl velmi liknavě. Mělničtí kvůli vyčerpávajícímu pobytu vojáků rozesílali prosby o přimluvu na všechny strany, s Pavlem Michnou z Vacínova za tímto účelem osobně jednali mělnický císařský rychtář a primas, přičemž u něj dosáhli slibu, že do jejich města již další vojáci vloženi nebudou.⁷⁸⁴ Stávající vojáci ale zůstávali a výlohy na ně se nezmenšovaly, koncem roku dosahovaly více než šesti tisíc kop míšeňských grošů. Nakonec se však Mělničtí dočkali alespoň částečné pomoci v podobě kontribuce z Litoměřického kraje a někdy na počátku roku 1622 konečně také odchodu Lichtenštejnových vojáků.⁷⁸⁵

Stačil jediný rok zkušeností s pobytom císařské soldatesky, aby Mělničtí poznali její zhoubnost pro městskou ekonomiku a rozhodující podíl na podlomení psychiky zdejšího obyvatelstva. Ve chvíli, kdy se naskytl naděje zamezit do budoucna ubytování vojáků, chopili se jí měšťtí obyvatelé s veškerou vervou. Mužem, který jim to měl zajistit, byl Albrecht z Valdštejna, jehož vojenská a politická hvězda stále stoupala. Nedlouho po odchodu Lichtenštejnových mužů mohli měšťtí radní oznámit, že se s ním dohodli na ochraně svého majetku, zahrnující nevkládání žádných vojenských těles ani do města, ani na jeho statky. Pomoc to byla ovšem velmi drahá a pokud Mělničtí chtěli dostat svému závazku, že Valdštejnovi odvedou během dvou let tři tisíce kop grošů (mnoho sudů zdejšího vína za generálovu laskavost nepočítaje), museli si peníze opět půjčit.⁷⁸⁶ Do města se místo početného císařského oddílu uchýlilo přibližně třicet Valdštejnových ozbrojenců, tzv. salva guardia, jejíž pobyt Mělničtí museli nicméně hradit plně ze svého.⁷⁸⁷ Díky tomu ale mohli vzápětí s úspěchem odvrátit hrozící pobyt španělského pěšího i jízdního oddílu, se kterým se k nim z Českého Brodu chystal jeho komisař.⁷⁸⁸ Zrovna tak se snad poukazem na Valdštejnovu

⁷⁸⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 16, fol. 139 – Mělničtí 31. října 1621 Lichtenštejnovi.

⁷⁸¹ Tamtéž, fol. 150.

⁷⁸² Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války III.*, Praha 1951, s. 214 – 9. listopadu 1621.

⁷⁸³ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 138, fol. 34 – 10. listopadu 1621.

⁷⁸⁴ Tamtéž, kniha 16, fol. 154-155 – 6. prosince 1621 Mělničtí Pavlu Michnovi. Posílali mu z vděku za jeho slib sud červeného vína.

⁷⁸⁵ Tamtéž, fol. 175-176 – 18. ledna 1622 Mělničtí litoměřickému měšťanovi Janu Mostníkovu, jednomu z nařízených krajských komisařů.

⁷⁸⁶ Tamtéž, fol. 186 – 6. března 1622 ohlášení Mělnických o dohodě s Albrechtem z Valdštejna.

⁷⁸⁷ Tamtéž, fol. 203 – 30. dubna 1622 Mělničtí hejtmanovi Valdštejnova vojska Jiřímu Khenovi z Tupadel.

⁷⁸⁸ Tamtéž, fol. 196-197 – 12. dubna 1622 Mělničtí Heřmanu Černínovi z Chudenic.

ochranu v létě vyhnuli císařským vojákům, kteří podle neurčitých zpráv měli jet z Jičína právě k nim.⁷⁸⁹ Ani Valdštejnova ochrana ale nebyla bezbřehá a na podzim (1622) se stal Mělník znovu dlouhodobým nocležištěm většího císařského oddílu.

Nepříjemnosti mohli mít mělničtí obyvatelé nejen s vojáky u nich ubytovanými, ale rovněž s těmi, kteří kolem města pouze projížděli. O tom se na vlastní kůži přesvědčili např. císařský rychtář a primas. Když se společně s několika dalšími vraceli jednoho dne s vozem z přívorského statku domů, spatřil je jistý císařský kaprál, jedoucí s několika vojáky po cestě. Svou cestu opustil a obrátil se na ony mělnické měšťany, patrně s výhrůzkami. Nic však nezískal, tak zase odjel mezi své rejтары, vzal několik z nich s sebou a chtěl se na mělnickou skupinku znovu obořit. Ta proto raději opustila vůz a rychle se před pronásledovateli uchýlila do blízkého obecního dvora pod městem, kde se opevnila. Mělničtí byli přesvědčeni, jistě oprávněně, že kdyby tak neučinili, mohlo by se jim stát něco velmi zlého. Když vojáci nemohli dosáhnout na osoby, vzali z opuštěného vozu alespoň nějaké láhve s pouzdrém a jeli dál. Na předměstí předtím prý stihli ještě okrást košateckého úředníka o klobouk a o pistoli, navíc mu uřezali i toulec. Když pak Mělničtí opustili svůj úkryt a dojeli do města, okamžitě si stěžovali svému kaprálovi z Valdštejnovy posádky. Kaprál se ihned s osmi mušketýry vydal za lupiči a dohnal je v blízkých Byšicích, některé věci jim zase odňal, ale ukradené lahve se mu získat nepodařilo.⁷⁹⁰

Podobných lupičských případů byla celá řada, k loupežným přepadením se neuchylovali totiž jen dezertéři, živící se posléze ve skupinách nepočetným způsobem, ale také regulární vojenské jednotky. Jen nemnohé posléze stihl spravedlivý trest. Obyvatelé českých měst se kvůli nim mnohdy neodvažovali opustit bezpečí hradeb, takže vojenské manévry měly za důsledek další ekonomickou zhoubu v podobě destrukce meziměstského obchodu. Případy přepadených mělnických kupců začaly aritmetickou řadou narůstat. A nejhorší pobyty císařských vojáků také měly teprve přijít.

Jedním z takových byl pobyt pěšího praporce kapitána Jana Taxise, dorazivšího do Mělníka snad 19. listopadu 1622.⁷⁹¹ Taxisovi vojáci se rozložili ve městě, na předměstí i na Podolí a za pouhých pět týdnů bylo místními na jejich zaopatření vydáno na šest a půl tisíce zlatých. Výlohy nejzámožnějších mělnických sousedů se opět počítaly na stovky zlatých. Několik týdnů pobytu Taxisova oddílu mělnické sousedy nesmírně vyčerpalo. Z města nad soutokem směřovaly do Prahy i jinam žádosti o pomoc, obsahující opět i pro dobu standardní argument, že pokud se jí brzy nedočkají, budou muset vzít své rodiny, město opustit a dát se na žebrotu, jelikož někteří ze sousedů údajně již opravdu neměli ani na chleba. Důvodem nebyli jen vojáci, ale také zvyšující se ceny a potíže s nově zavedenou nekvalitní mincí. Všechny potřebné věci pro vojáky tak museli Mělničtí kupovat za troj- i čtyřnásobek dřívějších cen, což nutně vedlo ke zruinování obecní i privátních ekonomik. Ve městě se mimoto znovu objevil nedostatek některých komodit, momentálně konkrétně obilí a dříví. Brzy se měl objevit také nedostatek masa a piva, tedy záležitostí, v nichž Mělničtí rozhodně samostatní nebyli. Vojáci však žádný z těchto argumentů neuznávali, znovu se i prali se svými hostiteli a bili je.⁷⁹² Mělničtí představitelé se po žádosti svých spolusousedů skutečně vzápětí obrátili na Lichtenštejna s prosbou, aby od nich byli vojáci vyzdviženi, když ne všichni, tak alespoň jejich díl.⁷⁹³ Ani tentokrát neuspěli, naopak.

⁷⁸⁹ Tamtéž, fol. 225 – nedatováno (léto 1622), Mělničtí Karlu Fridrichu Platejsovi z Platenštejna.

⁷⁹⁰ Tamtéž, fol. 201-202 – Mělničtí 21. dubna 1622 plukovníkovi Janu Slachovi z Hřivic. Žádali adresáta, který byl nadřízeným oněch loupících vojáků, aby zjednal nápravu a lahve nechal Mělnickým odeslat.

⁷⁹¹ První dochovaný rejstřík vydání na tyto vojáky zahrnuje období od 19. listopadu do 24. prosince 1622. Viz SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1778-1779 (nedatováno, snad jaro 1623).

⁷⁹² SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 16, fol. 246-247 (nedatováno). Mělničtí obyvatelé proto prosili své radní, aby se zvýšenou snahou usilovali o odvelení vojáků jinam.

⁷⁹³ Tamtéž, fol. 244-245 – Mělničtí v prosinci 1622 Lichtenštejnovi.

Mělnický císařský rychtář dostal v lednu příštího roku od knížete příkaz k ubytování dalšího pěšího praporce, jemuž velel kapitán Hans Pfuhl. Mělník byl nyní vojáky doslova zahlcen. I v Praze si přitom uvědomovali, že ve městě není pro dva praporce místa. Nejpozději v únoru vydal kníže z Lichtenštejna příkaz k odvelení Taxisova oddílu z města, kapitán se ale odmítal kamkoli hnout. Příjezd komisaře, který měl Taxisův oddíl doprovodit do Štětí, se také dlouho protahoval.⁷⁹⁴ Ve městě zatím docházelo ke střetům vojáků s obyvateli, opět s nejdůležitějšími důsledky. Jeden z mělnických sousedů byl vojáky ve vyhroceném konfliktu zabit, jiný se jen pomalu zotavoval z těžkého zranění. K úrazu přišlo i mnoho jiných sousedů a sousedek. Zdá se, že někdy ve druhé polovině února nebo na začátku března Taxis se svými muži z Mělníka skutečně odešel, o to pozoruhodnější ale je, že byl na konci měsíce opět zpátky ve městě.⁷⁹⁵ Bylo to snad dáno tím, že mezitím odešel Pfuhlův praporec a jiný praporec, avizovaný Mělnickým na jeho místo, nakonec nedorazil.⁷⁹⁶

Ke všem potížím Mělnických se krátce po Taxisově návratu ještě připojil zmíněný problém s nedostatkem masa. Řezníci totiž neporáželi žádný dobytek z toho prostého důvodu, že nedokázali u svých zásobitelů, okolních sedláků, žádný sehnat. Podle příkazu přitom měli dávat Mělničtí každý týden každému vojákově čtyři libry masa a sedm pint piva. Za nedodání čehokoli z uvedeného byli tvrdě sankcionováni, např. za každou nedodanou libru masa si Taxis nemilosrdně účtoval celý jeden zlatý, ačkoli její reálná hodnota byla mnohonásobně nižší. Pivo zatím, byť s nesnáze, byli ještě Mělničtí schopni opatřit. Místo hovězího a vepřového masa mohli případně také vojáky spokojit rybami z Labe a okolních potoků. Rozhodně tak i jednotliví sousedé dlouhodobě činili. Někteří se však kvůli vzrůstajícím potížím a pocitu ohrožení raději rozhodli pro odchod i se svými rodinami, nežli by zůstávali v poloprázdných a vyjedených domech s vojáky. Snad všichni Mělničtí již byli zadluženi, mnozí ani neměli z čeho obdělávat své vinice, které zůstávaly ležet ladem. Většinou sousedů odchod vymluvili radní svým slibem, že se pokusí dosáhnout přeložení vojáků z města. Nic ale nenasvědčovalo, že by mohli svému slibu v brzké době dostát. Pobyt císařských trval pět měsíců a náklady na ně se vyšplhaly na neuvěřitelných třicet tisíc kop míšeňských grošů. Sám Taxis od města týdně požadoval mnoho zlatých. Dohodli se na sto padesáti. Mimoto chtěl mít císařský kapitán pro sebe a své služebnictvo tři domy, které by se mu líbily, navíc pro své dva pobočníky po dvou domech.⁷⁹⁷

Ke všem starostem se připojila na jaře přírodní pohroma v podobě silného krupobití, které poškodilo révu, obilí a ovoce ve městě i jeho okolí. Mělničtí nabyli přesvědčení, že kdyby tu vojáci měli zůstat ještě déle, padlo by jim za oběť i to víno, které ještě na keřích zbylo, protože na něm naschvál činili škody.⁷⁹⁸ Nejen proto byla do Prahy vyslána delegace složená z předních mělnických sousedů, aby přednesla své stížnosti na kapitána Taxise a pokusila se vyjednat jeho odvelení. Přes veškerou svou snahu ale nemohli dosáhnout příslušné rezoluce, na odpověď marně čekali několik týdnů. To údajně ještě posílilo Taxise v jeho nepravostech, jelikož měl vidět, že Mělničtí nikde neměli zastání. Proto se podle Mělnických choval se svými muži den ode dne hůře, ačkoli byli svými hospodáři opatřeni mnohem lépe než v jiných městech. Nejhorší postizeným spolusousedům poskytli Mělničtí rálnou, byť jen velmi malou podporu, aby je odvrátili od úmyslu odejít. Zvláště tomu, který byl sužován ubytováním samotného velitele oddílu.⁷⁹⁹ Když již byl konečně vyjednan Taxisův odchod z města, požadoval na nich kapitán poplatky za celou dobu svého pobytu, bez ohledu na

⁷⁹⁴ Tamtéž, fol. 248 (8. února 1623) a 249 (14. února 1623).

⁷⁹⁵ Tehdy mu sem byla Lichtenštejnem adresována výstraha, aby pod trestem ztráty své hodnosti na měšťanech v Mělníce nevymáhal nic navíc a spokojil se s předepsanými požitky.

⁷⁹⁶ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 251-252 – nedatovaná (snad březen 1623) suplikace Mělnických do české komory.

⁷⁹⁷ Tamtéž, fol. 252-252a – Mělničtí začátkem dubna 1623 Lichtenštejnovi.

⁷⁹⁸ Tamtéž, fol. 254 – Mělničtí Vilému Slavatovi, nedatováno (jaro 1623).

⁷⁹⁹ Tamtéž, fol. 253 – Mělničtí 25. května 1623 Pavlu Michnovi z Vacínova.

finanční dohodu uzavřenou před několika týdny.⁸⁰⁰ Úleva přišla až počátkem léta, kdy byl Taxisův oddíl odvelen do Chebu. Ačkoli pobyt Pfuha a Taxise stál město mnoho desítek tisíc zlatých, museli jich Mělničtí druhému jmenovanému v den jeho odchodu vysázet v hotovosti ještě čtyři sta.⁸⁰¹

Město si ani pak na dlouho neoddechlo, přestože mělo patent od knížete Lichtenštejna, který zde zakázal císařským oddílům další pobyty. Jak málo ale i patent od Lichtenštejna znamenal, dosvědčily hned listopadové události, kdy byl jeden císařský kapitán vyslán se svým praporem z Velvar a jeho muži z polovice ubytováni v Mělníce, z polovice v Brandýse nad Labem. Mělnický císařský rychtář dostal rozkaz k jejich ubytování s dovětkem, aby vojákům byly dodávány potraviny a potřeby za slušnou cenu. Brzy si rychtář společně se svými kolegy z rady nařikal i na kapitána, že vymáhá pro sebe bezplatnou stravu, chléb, ocet, sůl, svíčky, seno, slámu, dříví a půl sudu piva týdně nebo místo toho dvě stě padesát kop grošů míšeňských. Stížnost platila i na jeho vojáky. Lichtenštejn tentokrát Mělnické neoslyšel a kapitána s jeho muži přeložil do Brandýsa nad Labem. To byl na poměrně výrazný čas také poslední větší oddíl, který v Mělníce delší dobu nocoval.

Na jaře 1625 dorazil do Mělníka praporec jednoho z důstojníků plukovníka Breunera, dosud ubytovaný v jiných věnných městech. Zvláště mělnickému císařskému rychtáři tehdy způsobil plné ruce práce s ubytováním a zaopatřením. Od místodržících ale rychtář dostal počátkem dubna jasný příkaz, aby ubytoval tyto vojáky u nekatolických měšťanů. Obrátil-li by se nějaký z nekatolíků na víru, měli být vojáci od něho vyzdviženi a naopak ve dvojnásobném či trojnásobném počtu nakvartýrováni u zvláště zatvrzelých kacírů. Poněkud ulehčeno bylo městu po brzkém odvelení jedné setniny na jiné místo. Zbylí vojáci asi odešli počátkem srpna směrem na západ.⁸⁰² Situace se ale opakovala léta následujícího – opět v dubnu sem byl vložen vojenský oddíl... a opět z Breunerova pluku. I on zde vytrval až do července.⁸⁰³ Ve městě kvůli němu byla uspořádána sbírka, nutno ovšem podotknout, že částky pro jednotlivé měšťany nebyly příliš vysoké.⁸⁰⁴ Ochranu mělnického zámku a momentálního Slavatova hejtmana Pruška využili též někteří sousedé, kteří si z obavy před vojáky uschovali řadu hodnotnějších věcí do domu u zámku s prosbou hejtmanovi, aby se jich ujal. Po odchodu císařského oddílu zase zažádali o jejich navrácení.⁸⁰⁵

Když se na jaře 1627 rozkřiklo, že do Mělníka by měl být z Poděbrad přemístěn císařský jízdní oddíl, vydali se do Prahy dva přední mělničtí sousedé. I proto, aby se pokusili tuto hrozbu od města odvrátit. Strach z vojáků byl v Mělníce po předchozích neblahých zkušenostech obrovský. Mnoho sousedů prý začalo město opouštět hned po oznámení neověřené zprávy. Mělnickým poslům se ale podařilo nečekané – při jednáních v Praze dokázali pobyt vojenského oddílu ve svém městě odvrátit.⁸⁰⁶ Následovat měly nicméně další.

K vůbec nejdelším a zřejmě i finančně nejnáročnějším náležel pobyt oddílu císařského plukovníka Mikuláše Heřmana Niederuma, trvajícím od počátku října 1634 do poloviny června roku 1635. Podle vlastního vyjádření Mělnických je stál přes čtrnáct tisíc zlatých.⁸⁰⁷ Asi po prvních třech měsících sice došlo k redukci počtu ubytovaných vojáků, minimálně celý praporec tu ale zůstával i nadále. Výdaje ve výši stovek zlatých mělo mnoho mělnických sousedů, na prvním místě Jan Šerer s údajně 559 zlatými – zvláště díky tomu, že to byl on, kdo musel poskytnout svůj dům plukovníku Niederumovi. Na místní poměry závratné byly i

⁸⁰⁰ Tamtéž, fol. 255-256 – Mělničtí Vilému Slavatovi, nedatováno.

⁸⁰¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1694-1710 (nedatovaná registra vydání na vojáky).

⁸⁰² Tamtéž, fol. 1720 – příkaz k přesunu nese datum 1. srpna 1625.

⁸⁰³ Tamtéž, fol. 1723-1738. Soupis kvitancí od 4. dubna do 2. července 1626, které vydal Mělnickým velitel oddílu.

⁸⁰⁴ Tamtéž, fol. 1801-1809. Celkem příjem ze sbírky činil 282 říšských zlatých.

⁸⁰⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 17, fol. 3 – 6. července 1626 Mělničtí podkomořímu Fabriciovi.

⁸⁰⁶ Tamtéž, fol. 37-38 – Mělničtí Martinu Pruškovi 6. května 1627 do Prahy.

⁸⁰⁷ Tamtéž, Kniha 18, kopiář B, fol. 1 – v březnu 1636 Mělničtí do české kanceláře.

výlohy usedlíků z předměstí, z Podolí, z Okrouhlíku a z Kozlova. Dům jednoho z mělnických obyvatel byl dokonce pobývajícím vojáky úplně zbořen.⁸⁰⁸ Patrně neopatrností některých z Niederumových mužů, hlídajících nedávno vystavěný dřevěný most přes Labe pod městem, vyhořely nově zbudované vápenka a cihelna.⁸⁰⁹ Nejméně v poslední třetině pobytu Niederumova oddílu museli mělničtí sousedé kromě vojáků zaopatřovat také jejich padesát jízdnic koní, stejně jako blíže neuvedený počet koní tažných, příslušejících k císařské artilerii. Ve stejném období rovněž vydali u nich ubytovaným vojákům patnáct sudů vína a šedesát sudů piva.⁸¹⁰ Zvláště Niederum si nedělal žádné servítky a od města požadoval nadstandardní služby, mj. týdně půl sudu vína, dva sudy bílého piva, dvanáct liber svíček, soli podle potřeby. A také finance, týdně prý sto říšských tolarů.⁸¹¹ Přes uvedenou celkovou částku i fakt, že on sám dostal jen za poslední tři měsíce od Mělnických pět set zlatých, domáhal se ještě dalších více než třinácti set, dlužných mu údajně na zaopatření jeho štábu a tělesné kompanie. Tato pohledávka se objevovala v mělnické korespondenci ještě po letech⁸¹² a posléze přešla na plukovníkovy dědice. Město se k ní nicméně stavělo jako k pohledávce neoprávněné.

Padla-li zde zmínka o mostu, zastavme se u této záležitosti blíže. Budován byl opakovaně, patrně v místech, kde stojí most dnešní. Jeho účelem bylo zajištění přepravy velkého množství Labe překračujících vojáků, jimž přívoz nemohl stačit. První most, o němž bezpečně víme, byl vystavěn roku 1634. Následujícího léta jej kvůli přepravě polského vojska na vlastní náklady obnovili dva císařští důstojníci. Stavba byla dřevěná, jen provizorní, a podléhala rychlému opotřebení, takže již koncem roku byla (i kvůli nebezpečí poškození ledem) rozebrána. Příštího jara ale mladý král Ferdinand rozhodl, že má být most u Mělníka opět postaven a použito za tím účelem dřevo z mostu předešlého, ačkoli to bylo z velké části poškozeno. Co se týče nákladů, měly být hrazeny z vinného a pivního tácu. Nový most pak sloužil celé léto, načež byl v zimě znovu stržen. Důvod byl stejný jako loni. Když přicházela zima a začalo mrznout, hrozilo mostu nebezpečí, že jej voda s ledovými krami zničí. Na další letní kampaň byl most nicméně opětovně vystavěn. Dřevo bylo ale používáno stále stejné již po tři léta, takže není divu, že Mělničtí poukazovali na jeho špatný stav. Stejně jako na svou chudobu, která jim neumožňovala most obnovit. V tomto bodě očividně uspěli, náklady měly být z rozhodnutí panovníka tentokrát vzaty z hraničního cla. Strategický význam mostu byl značný, takže se stavba a její rozebírání na zimu opakovaly i nadále.⁸¹³ Nebyl-li most včas k dispozici, přepravovalo se vojsko tradičním způsobem, na prámech.

Existence mostu se přirozeně ale stala také důvodem ještě větší koncentrace vojáků na Mělnicku, vedla tudy nyní trasa většiny oddílů směřujících ze Slezska nebo z východních Čech do říšského prostoru, či těch, které pochodovaly opačným směrem. Výrazný podíl mezi nimi měli Poláci v císařských službách, jichž se čeští obyvatelé neobávali o nic méně, než nepřítel. Kruté a nezvladatelné chování polských oddílů se stalo pověstným a dělalo vrásky na čele i císařským velitelům a doprovázejícím komisařům. Jeden z nejsilnějších polských sborů o šesti tisících mužů zamířil k labskému mostu koncem října 1635. Jeho trasa se shodovala s mnoha jinými: Trutnov – Mladá Boleslav – Mělník – Cheb a odsud dále na západ. Mělničtí byli včas upozorněni, aby se dostatečně zásobovali vším potřebným, dostali i konkrétní seznam toho, co Poláci na jeden den potřebovali. Jednalo se o patnáct set korců ovsu, o šest tisíc dvou a půl liberních bochníků chleba, o dvě stě sudů bílého piva, o osmdesát

⁸⁰⁸ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4026-40930 (14. března 1635).

⁸⁰⁹ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/46, karton 1473 – 20. února 1636 Mělničtí do komory.

⁸¹⁰ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4140 (asi 16. června 1635).

⁸¹¹ Tamtéž, fol. 4025 – 12. března 1635 Mělničtí asi Jiřímu Vilémovi Michnovi z Vacínova.

⁸¹² Např. v roce 1638 – Tamtéž, fol. 4243.

⁸¹³ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/46, karton 1473.

kusů hovězího dobytka, o šedesát věder vína, o šest beček soli a o tři centy svíček.⁸¹⁴ Již tento seznam, který přitom jistě není kompletním sepsáním toho, co vojáci nakonec opravdu spotřebovali, nenechává na pochybách, jakou zátěží vojenské oddíly pro obyvatelstvo byly. Že ty polské přitom patřily k nejobávanějším, jasně dokládá korespondence mezi Mělníkem a dalšími českými městy, v nichž se vzájemně solidárně o pohybu Poláků informovala a lítostivě sdělovala i své nepříjemné zkušenosti.⁸¹⁵ O mnoho lepší pověst ale neměli ani Chorvati a Maďaři, většinou využívaní stejně jako Poláci, tedy coby lehká jízda.

Za zmínku stojí ještě nejméně dva z mnoha pobytů císařských oddílů ve městě ve druhé polovině třicátých a ve čtyřicátých letech. Oba mají podobné rysy – do Mělníka v jejich případech zamířily početné zbytky poražené císařské armády. Po druhé breitenfeldské bitvě (2. listopadu 1642), již ztratil v boji se Švédy arcivévoda Leopold Vilém, ustoupili rozptýlení císařští do Čech. „*Při kteréžto confusí od hlavní armády JMC generál štáb a pan generál vachtmistr Engbeffirt (jistě Enckevort) s devíti compagnii pěchoty i s jiným, v velikém počtu rozraženým lidem rejtarstva i pěchoty k městu Mělníku přitáhli a ta všecka síla lidu i s pagáží do města a před městem se položili a tu pospolu až do 16. Novembris leželi a odpočívali. Jinší pak lid po houfích stále k městu a odtud dále ku Praze a do jiných krajů nahoru marširovali, skrze což ubohému, skrovnému městu nevypravitelná úzkost a záhuba nastala, kdyžto v nedostatku dříví v městě některé domy a pod městem chalupy, stodoly, preshauzy a boudy na pořad od téhož vojska k rozboření, i tyčí po vinicích sem tam k roznešení a popálení přišly, k tomu všecka victualia vytrávil, že naposledy takové síle lidu po domích těsno bylo a nedostatek chleba také se rozmáhal, odkudž mnozí z nich obyvatelů i hladu zakušovali. In suma všecko město k žalostivé zkáze a záhubě tehdáž přivedeno býti musilo, že není možné vypraviti.*“⁸¹⁶ Sugestivní vyličení dvou rytířů, kteří posléze městu potvrzovali jeho škody, snad není ani třeba komentovat. Pro dokreslení situace ale ještě dodejme, že než se Mělničtí dočkali odchodu uvedených fragmentů císařské armády, přitáhl k jejich městu další oddíl o síle čtyř set padesáti mušketýrů.

Uplynuly sotva dva roky, když byl po neúspěšné akci v severním Německu proti Torstenssonovi císařský vrchní velitel Matyáš Gallas donucen svým švédským protivníkem ustupovat k Magdeburku. Odsud se pak trosky jeho armády stahovaly do Čech. K Mělníku v polovině prosince 1644 dorazil se svým štábem velitel císařské jízdy, včetně celé řady předních důstojníků. Pobyt zdecimovaných a vysílených mužů nestál Mělnické jen peníze (za jediný den několik set zlatých) a potraviny, ale také mj. šatstvo a obecní klisnu.⁸¹⁷ Pobytem těchto mužů to nicméně nemělo pro Mělnické skončit. Zbytek Gallasovy armády se z Magdeburku, kde hrozila úplná zkáza, vydal na strastiplnou cestu do Čech. Někteří z jeho mužů se objevili v lednu v Mělníce a na konci měsíce do města zamířilo i hlavní těleso Gallasovy poražené armády se svým štábem a ještě se dvanácti děly. Vojáci zůstali v Mělníce přes noc, ubytování přitom byli nejen v domech uvnitř hradeb a na předměstí, ale také v okolních mlýnech.⁸¹⁸

Průkazně hned několika císařským oddílům se z Mělníka přes jasné příkazy nechtělo, v jednom případě tato nechuť vyústila v závažnou vzpouru. V jejím pozadí měla stát skutečnost, že vojákům, převážně z praporce Kristiána Ilova, nebyly vyplaceny peníze, a muži se až do jejich uhrazení nehodlali nikam hnout. Vzpoura neměla dlouhého trvání, za pomoci

⁸¹⁴ SOKa Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4098 – seznam každodenního proviantu pro polské vojsko, snad z 21. října 1635 (vlozeno jako příloha do fol. 4097, který je listem polských komisařů Mělnickým z uvedeného data).

⁸¹⁵ Srovnej mj. Tamtéž, fol. 4115 – 7. listopadu 1635 Rakovníčtí Mělnickým.

⁸¹⁶ Tamtéž, fol. 4394 (po 16. listopadu 1642; snad začátek 1643) – Jan Albrecht Pfefferkorn a Petr Bort z Bortu pečeti Mělnickým jejich výdaje.

⁸¹⁷ SOKa Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4461 (15. prosince 1644) – seznam mělnických sousedů s jejich útratami na generální štáb císařského rejtarstva v uvedený den.

⁸¹⁸ Tamtéž, fol. 4486 (1. února 1645) – patrně koncept potvrzení výdajů na Gallasovy muže.

jiných vojáků byla v zárodku udušena. Hlavní buřič byl pro výstrahu ostatním ihned oběšen na silnici u města, ostatní vzbouřenci byli uvězněni.⁸¹⁹ Trestu naopak asi unikl rytmistr Jan de Vega, který někdy v létě roku 1638 přijel k Mělníku se sto padesáti rejtary, s nimiž se již mnoho dní pohyboval po Boleslavském kraji sem a tam, aniž by dbal příkazů doprovázejících komisařů. Do města se nicméně asi nedostal, takže se usídlil se svými muži na Podolí a na Pšovce, přičemž se zmocnil zpusťšeného obecního dvora. On a jeho vojáci zdejší usedlíky údajně velmi odírali a dokonce i bili, žádali po nich peníze a na vinicích páchali značné škody, když z révy odřezávali dosud nezralé hrozny, kradli ovoce na stromech a plodiny na poli, co kde našli. To vše stihli za jediný den, přičemž vyhrožovali, že zde zůstanou dní několik.⁸²⁰

Uvádět a vypočítávat na tomto místě všechny další pobyty různých početných císařských oddílů, z nichž některé zůstávaly v Mělníce svévolně, jiné měly charakter doprovodu (mj. zavazadel arcivévody Leopolda Viléma), by nemělo smysl. V dalších řádcích se tedy již zaměřím jen na některé aspekty mělnického ložirování mužů v habsburském žoldu. Zvláště na ty, které mají obecnou platnost a bylo by možno je vztáhnout i na kterékoli jiné české královské město. Je přitom v podstatě jedno, zda se jednalo o posádku⁸²¹, dlouhodoběji ubytovaný oddíl nebo o sbor, který městem protáhnul dále a zdržel se pouhých pár dní či dokonce jen hodin. Negativní náhled Mělnických na vojáky se nadále prohluboval.

4.1.2.1. Obecné aspekty pobytu císařských vojáků v Mělníce

Vojáci v Mělníce pobývali jak na zimním, tak na letním kvartýru. Dle vládních nařízení měli nárok na pokoj s postelí. Je zřejmé, že ve chvíli, kdy bylo nutné v jednom domě ubytovat vícero mužů, museli se spokojit se společným kvartýrem. Mělničtí sousedé za tímto účelem tedy upravovali některou z komor, případně i komor více, nebo i jiné prostory. V zimě jejich výdaje samozřejmě stoupaly, protože pokoje vojáků museli dostatečně vytápět. Nebylo ostatně ani v jejich zájmu, aby voják onemocněl, protože při každodenním styku ubytovaného s hospodářem a jeho rodinou by bylo riziko přenosu infekce značné. To bohužel potvrdily i nemoci epidemické, jako mor roku 1631. Nehledě na to, že ve městě i po odtažení některých oddílů nadále záměrně zůstávali jeho nemocní a ranění, o něž se měli Mělničtí starat.⁸²² Důstojníci měli nárok na více pokojů či na celé byty, nejvyšší důstojníci (od plukovníků výše) na kompletní domy nebo i na domů několik, aby v nich mohli ubytovat své služebníky a čeleď, stejně jako ustájit koně své a svého doprovodu.⁸²³ Ubytovaní vojáků se v Mělníce (a asi ani na jiných místech) zcela nevyhnul nikdo. Našly by se sice pobyty, při nichž byli ušetřeni nositelé některých předních funkcí ve městě nebo privilegované domy, ale trvale se tak nedělo. Byť se zvláště mělničtí císařští rychtáři proti této skutečnosti velmi ohrazovali s odvoláním na své oprávněné nároky na osvobození z povinnosti kvůli zastávání zodpovědné pozice.

Kromě ubytování měli Mělničtí vojákům poskytovat každodenně vyměřené porce – jídla, pití a případně krmiva pro koně. Např. v polovině čtyřicátých let se jednalo o dvě libry chleba, jednu libru masa a dva mázy piva.⁸²⁴ Hodnota jedné takové porce se pohybovala

⁸¹⁹ Stalo se 9. srpna 1632. Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války IV*, Praha 1953, s. 268.

⁸²⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 48 (nedatováno, léto 1638).

⁸²¹ Např. v roce 1641 se jednalo o tři nižší poddůstojníky a o osm mušketyrů. Tamtéž, Kniha 75, fol. 11.

⁸²² Srovnej např. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1766 – 15. června 1632 Jiří Vilém Michna z Vacínova z hlavního kvartýru v Brozanech Mělnickém.

⁸²³ Ralf PRÖVE, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“*, s. 200.

⁸²⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4432 (5. února 1644) – Oldřich Sezima Skuhrovský Mělnickým.

kolem osmnácti krejcarů⁸²⁵, ale mohla být ve chvílích nedostatku i o dost vyšší, jindy naopak výrazně nižší. Víme tak o porcích v hodnotě čtyřadvaceti, ale i jedenácti krejcarů. Vyšší šarže měly nárok na porcí několik a velmi často místo nich dostávaly ekvivalent ve finanční hotovosti. V Mělníce nemáme podrobnosti o tom, kdo vojákům z předaných porcí připravoval stravu. Můžeme se jen domnívat, že to byly jak mělnické hospodyně, tak vojáci sami. Případně i jejich manželky, své muže nezřídka doprovázející. V takovém případě jim muselo být umožněno používat kuchyni v domě ubytovatele.

Jak vypadal jídelníček jednoho z důstojníků, si můžeme udělat představu např. v případě poručíka Ludvíka Sakmana rok po bělohorské bitvě. Důstojník měl každý den na talíři maso, navíc často pečení, klobásy, ryby, jednou kohouta a jednou slepici, jídlo zapíjel vínem.⁸²⁶ Víno místo piva ale požadovali i řadoví vojáci. Pokud bylo rozhodnuto, odváděli Mělničtí porce nejen vojákům ubytovaným v jejich městě, ale také jinač.⁸²⁷ Město nicméně nebylo vždy schopno požadované porce odvádět vzhledem k nedostatkům některé z potřebných viktualií, někdy asi licitovalo záměrně. V případě nedodání porcí se však vystavovalo hrozbě vojenské exekuce, kterou mu také bylo ve sledované době mnohokrát vyhrožováno. Ne vždy se mohl Mělník při velké vojenské zátěži spolehnout na kontribuce z okolních měst a panství, které mívaly finanční i naturální podobu – obilí, dobytek, komisní chléb, mouka, pivo aj. A zásoby ve zdejším císařském skladišti již teprve nestačily.

K zásobovacím povinnostem Mělnických patřilo také pečení komisního chleba (komisárku) a vaření piva. V případě vaření piva mohla povinnost zahrnout jen ty, kteří disponovali potřebným náčiním, co se však komisárku týče, byli jeho pečením pověřeni i sousedé, kteří se pekařským řemeslem neživil. Potravinářstvím ale povinnosti Mělnických vůči císařskému vojsku zdaleka nekončily. Museli pro něj opatřovat rovněž výstroj, jak pro muže, tak pro koně, dále potahy (potřebné zvláště pro dopravu děl, ale i jiných předmětů) a prámy, případně i lodě, jednak pro přepravu osobní, jednak nákladní. To byl nicméně problém, protože město tímto téměř nedisponovalo a záhy nemohlo dlouhodobě poskytovat ani potřebné potahy. Nemělo koně ani vozy.

Někteří z mělnických obyvatel se k vojsku přímo nechávali naverbovat, aniž by to pro ně nutně muselo do budoucna znamenat uzavření cesty zpět mezi sousedy.⁸²⁸ Jedním z mělnických rekrutů byl např. Jakub Černovský, který vstoupil do Piccoliminiova pluku při jeho mělnickém pobytu a odjel s oddílem z města. Pozoruhodné je, že Černovský byl přitom ženatý a k tomu majitelem městské nemovitosti.⁸²⁹ Jinak totiž platilo, že k vojsku se dobrovolně dávali spíše svobodní příslušníci nižších vrstev, ačkoli ani toto tvrzení neplatí bezvýhradně. Motivy, které je k tomu vedly, sice v případě mělnických obyvatel neznáme, ale můžeme předpokládat analogie s jinými místy. Dobrodružný život, cestování a zvláště vyhlídka na zbohatnutí stály v pozadí rozhodnutí mladých mužů vstoupit do řad císařského vojska. Jiní si tak ale chtěli pomoci z nepříjemné situace, např. z vězení. Tímto způsobem chtěl opustit mělnickou šatlavu jeden pražský rodák, když prohlásil, že by se v případě potřeby nechal naverbovat. V blízkosti pobývajícím lajtnant si příležitost získat nového muže nedal ujít, pokud by ovšem jeho provinění, kvůli němuž na nelichotivém místě pobýval, nebylo příliš závažné.⁸³⁰

Někteří z Mělnických byli k službě v císařském vojsku vybráni, aniž by po této cti nějak toužili. Když byl za jednoho z vojáků, chystaných městem do pole, vybrán mělnický

⁸²⁵ Tamtéž, fol. 4379 – 18. června 1642.

⁸²⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1676-1677 – Výlohy Jeremiáše Moskvy v období 25. října-12. listopadu 1621 na Ludvíka Sakmana od jeho příjezdu až do jeho odjezdu.

⁸²⁷ Srovnej např. Tamtéž, fol. 4532 (5. června 1645) – kvittance od císařského rytmistra Schöllera.

⁸²⁸ Srovnej Marek ĎURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války*, s. 27.

⁸²⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 6 – 29. ledna 1633.

⁸³⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1716 – 20. března 1625 lajtnant Václav Vlasatý z Janovic Mělnickým.

rodák Jan Zelenka, sepsal celou řadu důvodů, aby se službě vyhnul. Na vojenské řemeslo se podle vlastních slov vůbec nehodil, protože nebyl zběhlý ve vojenských věcech, často míval zimnice, kvůli nimž pak musel ležet, a hlavně ani trochu neuměl německy. To byla velmi podstatná výhrada – vždyť by nerozuměl rozkazům císařských důstojníků. Zelenka ostatně také tvrdil, že ve městě bylo mnoho vhodnějších adeptů, kteří německy uměli a do služeb by se dali rádi.⁸³¹

Nemáme bohužel nejmenší představu, kolik Mělnických během třicetileté války v císařském vojsku působilo, jistě se však jednalo o desítky osob. Výjimečné nicméně asi nebyly ani případy jejich dezercí. Třeba mělnický zámecký poddaný Jan Myslivec se nechal nalákat, patrně zjiště, do fuggerovského pluku, přijal první peníze a okamžitě dezertoval.⁸³² Jindy Mělničtí ve chvíli, kdy byli povinni vypravit za své město nějakého ozbrojence, využili rádi služeb přespolního člověka, jenž k tomu byl ochoten. Jako litomyšlský Mikuláš Sláma, vystrojený do pole coby mušketýr, nikoli ovšem v Mělnice, ale v Praze. Celkové výlohy Mělnických na něj přesáhly třiačtyřicet zlatých, z čehož nejvíce padlo na jeho plat. Další položky byly mj. za kalhoty, župan, klobouk, péro, pentle, kord, plátno na košili, punčochy, za prach a lunt, ale i za spropitné jednomu staroměstskému feldvėbloví.⁸³³ Vystrojení jízdního koně stálo většinou ještě jednou tolik.⁸³⁴

4.1.3. Nepřátelé – vpády, okupace, kontribuce

V srpnu roku 1630 byl na nátlak říšských knížat sesazen z vrchního velení císařské armády Albrecht z Valdštejna. A to za situace, kdy švédská vojska bez větších potíží postupovala Německem do blízkosti císařových zemí. Švédskými úspěchy povzbuzený saský kurfiřt vpadl do Čech a téměř bez odporu obsadil jejich severozápad i hlavní město. Poté, co Sasové opanovali Litoměřice a Roudnici nad Labem, přišel na řadu také Mělník, ležící sice poněkud stranou jejich cesty ku Praze, ale strategicky důležitý. Město mělo být poprvé konfrontováno s nepřátelským vpádem.

Jakým způsobem k samotnému obsazení došlo, není tak úplně zřejmé, vše nicméně nasvědčuje tomu, že se Mělník vzdal bez boje nepočetnému oddílu, který vedl exulant Jiří Matyáš z Těchenic. Stačil mu na to jediný den – 11. listopad 1631. Není vyloučeno, že Těchenicův sbor byl složen téměř výlučně z exulantů a z mužů naverbovaných v Čechách, přičemž někdejší mělničtí obyvatelé mezi nimi mohli být početně zastoupeni. Rozhodně přispěli důležitými informacemi, napomáhajícími ke snadnějšímu zmocnění se města. To vše mohlo sehrát roli při skutečnosti, že se Mělník ani nepokusil o obranu, byť proti němu stála jen hrstka kavaleristů a infanteristů.⁸³⁵ Konkrétně se mělo jednat o sto padesát dragounů a o padesát mušketýrů, kteří následně znepokojovali širší okolí. Město se jim stalo základnou pro loupežné výpravy na šlechtické statky v regionu, přičemž ani mělnické obecní panstvíčko jich nezůstalo ušetřeno. Do Mělníka se asi současně s Těchenicem, nebo jen o málo později, vrátilo několik desítek exulantů, z nichž celá řada sloužila přímo v kurfiřtském vojsku. Ze zdejších starožitných rodů se jednalo o bratry Adama a Daniela Vyžralovy, o Daniela Střelce, Jakuba Zvěřinu a také o Jiřího Wolfa, který předešle zastával pozici obecního staršího. Kromě

⁸³¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1842 – Jan Zelenka Mělnickým (nedatováno).

⁸³² Tamtéž, fol. 3960 – 27. března 1633 císařský plukovník Zikmund Fugger Mělnickým. Žádal, aby Jana Myslivec za jeho prohřešek uvěznil.

⁸³³ Tamtéž, fol. 4591 – seznam výloh z roku 1645, blíže nedatováno.

⁸³⁴ Tamtéž, fol. 4592 (rok 1645, blíže nedatováno) – seznam výloh na vystrojení jednoho koně, který byl odevzdán k Ebrštejnově pluku. Nákup koně stál 36 zlatých. Menší položky mj. za sedlo, karabinu, pistole, postroj a uzdy, obrok, polstrování, k tomu devět zlatých lidem, kteří koně odvedli do Litoměřic. Celkem se jednalo o částku kolem 80ti zlatých.

⁸³⁵ Václav LÍVA (ed.), *Regesta fonsu Militare. Prameny k dějinám třicetileté války IV*, Praha 1953, s. 277.

nich dochovaný seznam uvádí ještě deset osob, dalších devatenáct se mělo současně s vojáky do města ilegálně vrátit.⁸³⁶ Jednalo se nepochybně o většinu významnějších emigrantů, kteří museli město nedobrovolně ve dvacátých letech opustit.

Je otázkou, zda se Mělník vůbec mohl útoku bránit. Ne snad, že by neměl dostatek bojeschopných mužů, ale uvědomme si, že hned krátce po Bílé hoře přišel o většinu svých zbraní. Mělničtí ale asi neodevzdali vše, nebo si během těch několika let po odevzdání opatřili zbraně nové, takže když Těchenic obyvatele vyzval, aby mu předali svou výzbroj, něco se přeci jen sešlo. Čtyři obecní muškety a sedm dalších mušket od sousedů, kteří složili ještě také pět ručnic, jednu pistoli, čtyři halapartny a jednu partyzánu.⁸³⁷ Jednalo-li se o veškeré mělnické zbraně, bylo toho na obranu žalostně málo, tím spíše, že Mělník nedisponoval žádnými děly a v době saského útoku tu nebyla ani císařská posádka, ani nějaký pobývajících oddíl. Iluze bychom si neměli dělat o bojechtivost Mělnických, žijících předešle v dlouhém míru a starajících se v první řadě o svá hospodářství. Za Těchenicovými muži navíc v krátké době ještě dorazilo dalších čtyři sta až pět set saských ozbrojenců z různých pluků, kteří ve městě nějaký čas pobýli. Následně do Mělníka zamířil jeden kurfiřtský plukovník s početným sborem, čítajícím snad jedenáct praporeců kavalerie a pět praporeců dragounů.⁸³⁸ Z tohoto sboru ve městě zůstal blíže neznámý počet mužů včetně svého velitele až do jara příštího roku, kdy byli Sasové z Čech vytláčeni, Mělník opustili 28. května. Jejich pobyt tak byl více než půlroční a do dějin města se výrazně zapsal. Kapitulace bez boje sice zabránila tomu, aby byl Mělník vydán v šanc vojenskému loupení, tím ale pro něj výhody z toho plynoucí také skončily. V domech uvnitř hradeb i na předměstí a v přilehlých vsích se ubytovali ve vícenásobném počtu okupující vojáci a svým ubytovatelům přinesli stejné, ne-li větší těžkosti než předešle císařská soldateska.

Prímo ve městě manželé Janáčkovi a poté jejich podruhně živili pět vojáků a jedno vojenské dítě. Jejich výlohy za chléb, maso a pivo dosáhly několika desítek zlatých, po dvou a půl měsících toho měli domácí dost a dům i město opustili. Vojáci se pak v počtu jedenácti mužů vloupali i do vinného sklepa, kde byly kromě Janáčkových sudů i sudy obecního vína, a bezuzdně popíjeli.⁸³⁹ Na počátku února již byli kvůli vojákům vyčerpáni dva usedlíci z Podolí, z nichž jeden měl v domě tři muškety, na něž musel denně dávat devatenáct českých grošů, druhý měl muškety dva a platil grošů třináct. Pro ně a jejich „chaloupky“ to byla nesnesitelná zátěž, a proto žádali Mělnické, aby jim aspoň některého z vojáků odňali.⁸⁴⁰ Můžeme si představit, že podobně na tom byla většina obyvatel.

Jen někteří majitelé mělnických domů totiž měli tu protekci, že dostali od saského velitele tzv. *salvu guardii*, která jejich nemovitostem zaručovala ochranu před vojáky. Překvapivě mezi nimi byl i dům katolického primase Martina Pruška, který však záhy zemřel, ochranu ale měla požívat i jeho vdova. Pochopitelné je to v případě exulanta, pražského měšťana Kristiána Uzlara, který měl po rodičích v Mělníce lukrativní nemovitosti, jichž se v době vpádu ujal.⁸⁴¹ Tento Uzlar se podle pozdějšího vyjádření městské rady v Mělníce ubytoval, kde se mu líbilo a poroučel si neskromné dodávky jídla a pití. Dokonce velel „šturmování“ některých mělnických domů, účastnil se jich a napomáhal loupit. Pilně se

⁸³⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 537 – 27. srpna 1632 Mělnickým z Prahy od generálního komisaře hraběte Sezimy, aby byl učiněn soupis provinilců za saského vpádu kvůli následným konfiskacím a 538-539 – nedatovaná odpověď na 537, s přílohou.

⁸³⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1743 – nedatováno, ale jistě roku 1631, za úřadu Václava Zálužského. Rejstřík sousedů, kteří složili zbraně.

⁸³⁸ Tamtéž, fol. 4155 (23. června 1636) – Jan Václav Fabricius a mělnický zámecký hejtman Samuel Hradčanský z Hradčan vysvědují obsazení Mělníka saskými a švédskými vojáky roku 1631.

⁸³⁹ Tamtéž, fol. 1756-1757 (rok 1632) – Janáčkovi odešli 22. ledna 1632.

⁸⁴⁰ Tamtéž, fol. 1759 – 3. února 1632 sousedé z Malého Podolce Daniel Skřivan a Martin Kořenovský mělnickému císařskému rychtáři a purkmistrovi.

⁸⁴¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 537.

dotazoval na církevní zlaté a stříbrné předměty, jako kalichy a monstrance, a to vojákům vyzrazoval. Např. z majetku podkomořího věnných měst Filipa Fabricia prý pobral přes dvě stě sudů vína. Potupně mluvil o katolické víře i o mělnických katolických radních, dokonce o nich skládal hanlivé písně, v nichž mělnické katolíky nazval šelmami, zrádci a katovými kolíky (slovní hříčka na katolíky).⁸⁴² Podobně se prý choval také Jiří Skramolský, původně dokeský písař, podávající Sasům informace o mělnických obyvatelích.⁸⁴³

Ve městě značně utichl společenský ruch, městská rada se nescházela, vedení živností bylo omezeno. Podle Mělnických nebylo možné, jelikož Sasové si z obecního i soukromého majetku brali vše, co se jim hodilo nebo líbilo. Příjemci sbírek a poplatků se vyměnili, přičemž fiskální a naturální požadavky Sasů se podobaly požadavkům císařských velitelů. Když byla v prosinci učiněna sbírka pro jednoho ze zde pobývajících rytmistrů, vybralo se ve vnitřním městě přes tři sta zlatých, v průměru od každého z obyvatel tři až čtyři zlaté. Z obecního majetku bylo vojákům vydáno několik korců ovsu a žita, proviant (kromě chleba a masa mj. máslo či vejce), víno a pivo, sůl a dřevo.⁸⁴⁴ Pro jejich potřeby bylo zabito několik kusů dobytka a vydáno jim bylo i další zboží a předměty. Jiří z Těchenic a jeho hofmistr si také přivlastnili tři klisny, místo nichž si Mělničtí koupili nové. Hned na jaře přišli i o ně.⁸⁴⁵ Pro dopravu zavazadel jednoho ze saských důstojníků museli Mělničtí opatřit povozy⁸⁴⁶, jiný důstojník jim v obecních i privátních sklepích pobral před svým odchodem na dvě stě sudů bílého a červeného vína.⁸⁴⁷ Škody také hlásil obecní dvůr a dva mlýny pod městem. Rovněž obecní statek Dolní Přívory a zádušní poddaní v Sedlci si vytrpěli své. Ubytovali se zde vojáci, kteří prý poddané lidi soužili a některé dokonce rozehnali, statky popálili a zbylé poddané připravili o jejich obživu.⁸⁴⁸ Celkové škody na obecním majetku způsobené saskými vojáky vyčíslil Mělník na 1.885 zlatých a 8 krejcarů.⁸⁴⁹

Během okupace byly zrušeny katolické a obnoveny protestantské bohoslužby, ale jak se zdá, nějaký hromadný návrat k původní víře se nekonal a ani kolaborantů se nenašlo příliš mnoho. Nový protestantský duchovní Zikmund Palingenius Hradištský⁸⁵⁰ si výraznější podporu od pokatoličtělých městských předáků nezískal. Jelikož však byl legální děkan na útěku, museli využít jeho služeb chtě nechtě. Děti se během saské okupace ve městě a okolí narodilo abnormálně mnoho, v mělnickém chrámu jich tehdy byla pokřtěna více než stovka. Ani tradiční katolíci se nezříkali účasti při křtech, byť je prováděl nekatolický kněz, který také požehnal v Mělnice devatenácti nově uzavřeným sňatkům. Mj. i dvou kurfiřtských vojáků, z nichž jeden byl Čech a druhý Němec, ze zdejších měšťanů ale oddal jen Jiřího Jílka. Plné ruce práce měl Palingenius s pohřebními obřady. V mělnické matrice pozorujeme v době okupace mimořádně zvýšený nárůst úmrtí, jejichž hlavní příčinou byl mor, který se i do Mělníka rozšířil z nepříliš vzdáleného saského vojenského ležení u Brandýsa nad Labem. Epidemie skosila jen během několika prvních měsíců nového roku několik desítek osob, smrt si vybírala jak mezi místními, tak mezi navrátilivšími se exulanty a saskými vojáky. Krátce před Vánoce skonal primas Martin Prušek, po Velikonocích radní Jiří Husa.⁸⁵¹ Z exulantů

⁸⁴² SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 61 – 1. listopadu 1638 Mělničtí císařskému prokurátorovi Adamovi Smyslovskému z Radvanova.

⁸⁴³ Tamtéž, Kniha 17, fol. 4 – 21. července 1637 Mělničtí Kolovratovi.

⁸⁴⁴ Tamtéž, fol. 1760 – datováno 19. února 1632 v Litoměřicích, kurfiřtský generál zbrojmistr Johan Melichar von Schwolbach dává Mělnickým osvědčení.

⁸⁴⁵ Tamtéž, fol. 4138 (14. března 1635) – výtah z rejstříků Václava Zálužského.

⁸⁴⁶ Tamtéž, fol. 1749 – 30. ledna 1632 Mělnickým Jindřich ze Šlejnic.

⁸⁴⁷ Tamtéž, fol. 3949 – nedatováno (jistě 1632), Mělničtí asi Vilému Slavatovi.

⁸⁴⁸ Tamtéž, fol. 4242 (opis) – 15. října 1638 Petr Bort a Samuel Hradčanský vydávají na žádost Mělnických osvědčení o škodách na obecním statku Přívory a na zádušním majetku v Sedlci.

⁸⁴⁹ Tamtéž, fol. 4138.

⁸⁵⁰ O něm Josef STÁHLÍK, *Poslední kališný duchovní na Mělnicku*. In: 11. ročenka českobratrského evangelického sboru ve Mšeně, Mšeno 1959, s. 13-15.

⁸⁵¹ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

zemřel na mor někdejší radní Fridrich Želecký, předtím i jeho manželka, zanechávajíc po sobě tři děti a mnoho dluhů, které nebylo z čeho platit – dům byl vojáky zbořen, dvě vinice na zámeckých gruntech byly pusté.⁸⁵²

Ve zvýšené míře také docházelo za okupace k násilí, jemuž mělo podlehnout hned několik mělnických obyvatel.⁸⁵³ Jedinou nám dnes známou obětí byl čtyřicetiletý radní a vystudovaný právník Melichar Šolc, podléhající těžkým zraněním, která mu prý způsobili nekatolíci. Jeho náhrobník s několika nápisy je bohužel k osvětlení okolností úmrtí skoupý, podrobnosti nepřinášejí ani archivní prameny. Podle jednoho z nápisů na kameni se neměl Šolc nechat zmást tváří v tvář třiceti nepřátelům katolické církve.⁸⁵⁴ Stal se tedy patrně obětí davu, snad saských vojáků, snad exulantů. Jakou jim dal příčinu k útoku na svou osobu, nevíme, možná je vyprovokoval katolickou vírou. Paradoxní je, že zraněný Šolc zemřel až dva měsíce poté⁸⁵⁵, co z města odešli poslední Sasové.

Saský vpád přiměl císaře Ferdinanda II., aby usiloval o zpětné povolání Albrechta z Valdštejna do čela armády. Ten sice nějaký čas litoval, ale nakonec nabídku rád přijal a za ztracené meklenburské vévodství byl odškodněn vévodstvím zaháňským ve Slezsku. Začal organizovat vojsko, které brzy mnohonásobně převýšilo saskou invazní armádu, takže ve chvíli, kdy se dalo na pochod, musel saský velitel Arnim zavelet k ústupu. Praha byla obsazena 25. května 1632, Mělník jen o pár dní později. Někteří zdejší exulanti zamířili z obav před potrestáním zpět za severní hranice země, jiní ale podruhé odejít nechtěli a zůstali. I za cenu konverze nebo ilegálního pobytu.⁸⁵⁶

Zatímco hlavní císařská armáda, po Valdštejnově odstranění vedená arciknížetem Ferdinandem a generál-poručikem Matyášem Gallasem, byla v létě roku 1634 zaměstnána v Bavorsku, vpadly do severních Čech znovu saské jednotky a švédské oddíly pod obávaným generálem Banérem. V jejich řadách se opět nacházelo nemálo českých exulantů, včetně těch mělnických. Útočníci vyplenili Žatecký a Litoměřický kraj, na jedné straně se dostali až k Plzni, na druhé do Mladé Boleslavi a do Polabí, kde dobyli Nymburk, objevili se krátce i před Prahou. Ze všech okolních míst současně sbírali kontribuce. Jednalo se však spíše o diverzní akci bez výraznějšího strategického cíle, po několika týdnech se obě armády stáhly zase zpět.

K Mělníku přitom předešle přitáhly ve velkém počtu, nejprve armáda švédská a za ní armáda kurfiřtská. Města se prý zmocnily silou, nicméně ani nyní nic nenasvědčuje tomu, že by Mělník vyvinul úsilí o svou aktivní vojenskou obranu. V obsazeném městě, ve kterém určitý čas pobyl i saský kurfiřt a generál Banér, vojáci vytloukli a vydrancovali mnohé domy.⁸⁵⁷ Stejně, ne-li hůře, dopadly i domy na předměstí a chalupy v přilehlých vsích.⁸⁵⁸ Následně se přepravily obě armády přes řeku, aby pokračovaly k Praze. V její blízkosti zůstaly po tři dny, ale aniž by podnikly nějakou akci, vrátily se zase k Mělníku, kde se položily před městem a na okolních polích.⁸⁵⁹ Zkonzumovaly tu veškeré obilí, které bylo v okolí města zaseto, zmocnily se i proviantního obilí z císařského skladiště. Vojáci si ho

⁸⁵² SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 18 – Kopiař B, fol. 17-18 – 16. července 1636 Mělničtí prokurátorovi Rafaelovi Mnišovskému.

⁸⁵³ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 3949 – nedatováno (jistě 1632), Mělničtí asi V. Slavatovi.

⁸⁵⁴ Jan KILIÁN, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, s. 70-71.

⁸⁵⁵ Melichar Šolc zemřel 25. července 1632. Srovnej údaje na náhrobníku (viz předchozí poznámka) a v matrice – SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁸⁵⁶ Podrobněji Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*.

⁸⁵⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 19, fol. 50 – 23. července 1638 potvrzují Mělničtí pobraní proviantu švédsko-saským vojskem roku 1634.

⁸⁵⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4047 – 27. července 1635 podolský a současně okrouhlický rychtář Mělnickým.

⁸⁵⁹ Tamtéž, fol. 4157 – 23. června 1636 Jan Václav Fabricius a Samuel Hradčanský osvědčují Mělnickým pobyt švédské a saské armády ve městě roku 1634.

vzali, kolik chtěli, přičemž něco odvezli do mlýnů k semletí na mouku a po místních pekařích pak žádali pečení chleba, který následně dodávali ke své hlavní armádě do Staré Boleslavi. Jednalo se až o šedesát i sedmdesát trakařů plně naložených bochníky chleba denně. Mělnickým vojáci vyhrožovali oběšením, pokud by jim někdo zatajil nějaké obilí anebo něco jiného ve svém domě. Co během svého pobytu nesnědli, to prý následně do posledního zrnka odvezli.⁸⁶⁰ Z Mělníka mnoho jeho obyvatel před blížícím se nepřitelem uteklo⁸⁶¹, např. z dvanáctičlenného sboru konšelů tu zůstali pouze tři radní, z nichž jeden pak zastával úřad purkmistra po celých třináct týdnů.⁸⁶² Velké ztráty byly zaznamenány na radnici, kde si jeden z velících důstojníků zřídil svůj „kvartýr“. Nechal tu totiž prohledat městský archiv a některé z jeho knih poté nenávratně odvezl pryč.⁸⁶³

Zatímco jedni před vojáky utekli, jiní původně mělničtí obyvatelé se s nimi podruhé vrátili. Byl mezi nimi i zmíněný Kristián Uzlar, po matce Mělničan, ve městě stále hmotně zainteresovaný. Jeho návrat máme díky pozdějšímu barvitému popisu z pera mělnických radních detailně vylíčený. Uzlar měl ještě před vjezdem do města pronést směrem ke krucifixu, který byl tehdy umístěn u brány, tato slova: „*Jak jsou sobě ty šelmy daly toho lazebníka se zástěrou pověsiti, nechť jim nyní spomůž*“. Přitom na něj třepal kloboukem. Když pak viděl na bráně císařský znak a obraz Panny Marie, údajně prohlásil: „*A hle zrádci, dali sobě malovati tu svou Marii a erb toho slepýho Žižky, císaře*“. Dále prohlašoval, že hned co „jejich“ (maje na mysli Banéra a saské vojáky) dobudou Prahu, nechají postínat ty katolické šelmy, a to ne mečem, ale po „staročesku“ prknem, jak si to zaslouží. I dalších urážek mělo zaznít z jeho úst nespočet.⁸⁶⁴ Ani Uzlar si zde však příliš dlouho nepobyl. Švédská armáda odtáhla z Mělníka koncem srpna do Litoměřického kraje, saská o týden později, když zamířila do kraje Boleslavského. V Mělníce ale byla zanechána švédsko-saská posádka, která odešla teprve koncem září. Do té doby prý vojáci celé město „zpuľirovali“ a vše, co mělo cenu, pobrali a sousedy rozehnali.⁸⁶⁵

Na jaře 1639 se po neúspěšné loňské kampani císařského generála Matyáše Gallase objevila na pomezí Čech Banérova švédská armáda, mířící k srdci země, k Praze. Za pochodu podél hlavní české říční tepny obsadila postupně Děčín, Ústí nad Labem i Litoměřice a menší oddíly vyslala šířit paniku do dalších českých krajů. Jakousi předzvěstí budoucích událostí byla Mělnickým šarvátko, která proběhla mezi císařským chorvatským oddílem a početně slabším oddílem švédským někde v blízkosti Mělníka na přelomu dubna a května. Švédů prý bylo pobito na pět desítek, blíže neznámý počet byl zajat. Jeden švédský kapitán a ještě jeden nižší poddůstojník však se dvanácti muži unikli a u mělnických hradeb se lstivě ohlásili jako císařští vojáci. Díky tomu se dostali do města, kde se uzavřeli ve věži městské brány (asi Pražské) a jali se bránit. Zastřelili sice jednoho chorvatského rytmistru, ale jejich obléhatelé byli v převaze a vyzývali obránce, aby se vzdali. Zamčení vojáci žádali čas na rozmyšlení do druhého dne. Chorvati jim nechtěli dát ani hodinu a vyhrožovali, že do hodiny jejich velitele oběsí z věžního okna. Vojáci pochopili beznadějnost své situace a vzdali se, načež byli zajati a odesláni do Prahy.⁸⁶⁶ Po dalších švédských vojácích zatím nebylo ani vidu, ani slechu. Ti se

⁸⁶⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 50.

⁸⁶¹ Tamtéž, Kniha 18 – Kopiář A, fol. 20 – nedatováno (1636), Mělničtí zámeckému hejtmanovi.

⁸⁶² SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4018 – 3. února 1635 neuvedený mělnický radní svému neuvedenému příteli.

⁸⁶³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 18, Kopiář A, fol. 1 – počátkem ledna 1636 Mělničtí výběřím do Mladé Boleslavi.

⁸⁶⁴ Tamtéž, Kniha 19, fol. 61 – 1. listopadu 1638 Mělničtí císařskému prokurátorovi Adamovi Smyslovskému z Radvanova

⁸⁶⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4157.

⁸⁶⁶ ANM Praha, Topografická sbírka F, sign. F 127, karton 100 (Mělník) – 3. května 1639 Mladoboleslavští neznámému adresátovi.

ale brzy přiblížili k Litoměřicím a po jejich obsazení Banér přes Štětí zamířil k Mělníku, na který ihned po pochodu, 8. května kolem sedmnácté hodiny, zaútočil.

Útoky patrně velel jeho generál Stalhans. Ve městě byla počtem blíže neznámá císařská posádka a zbraní se proti nepříteli chopili i početní mělničtí sousedé. Neudržovaná a poškozená městská fortifikace ale nedokázala přes osobní statečnost obránců švédskému prűniku delší čas odolat. Po noci, kterou strávil nepřítel před branami na mělnickém předměstí, následoval rozhodující útok, při němž se bojovalo i uvnitř hradeb, než město kapitulovalo. Podle slov očitého svědka „*zde v městě Mělnice zahynul od rány na hlavě sečné, kterou od kapitána švédského Gartnera dostal, Martin Palma, jinak Rozsypálek, někdy možnej člověk a osoba radní, v tom roce 16. Junii pochován. Item Jiljí Sekler od rány na pravý ruce, při šturmu ji uhonivši, když dveře nepřátelům ve svém domě otvíral, k čemuž přistoupila i jiná bolest, na den Vstoupení pána Krista umřel a v sobotu 4. Junii pochován. Item Kašpar Šolc, Daniel Ludvík 24 ranami zabit.*“⁸⁶⁷ Jménem známe i další oběť – Jiří Senický, „*jsa člověk na zdraví nedostatečný a na zdraví svém velice sklíčený, při šturmování města od Švédských Anno 1639 bídně ze světa sešel a o všechno přišel*“.⁸⁶⁸ A tento výčet patrně není zdaleka konečný⁸⁶⁹, přesný počet mělnických obětí ani osud císařské posádky není znám. Někteří z ní padli, jiní stačili včas ustoupit zámeckou fortanou a zachránit se útekem na jih.⁸⁷⁰ Jak soudobý zápis ukazuje, umírali Mělničtí na následky svých vážných zranění ještě několik dní po útoku. Jedním ze zabitých radních nebyl jen Martin Palma, konšelem byl i zmíněný Kašpar Šolc, zahynout mohli i další přední měšťané, s nimiž se již v pozdějších zápisech nesetkáváme.

Vydrancovány byly následně městské domy a jejich vinné sklepy, i děkanský kostel, z něhož zmizely mnohé cenné předměty. Kromě kostela bylo poškozeno děkanství, škola, městské věže a špitál, zvláště však okolní vinice⁸⁷¹. Z dobytého Mělníka se stala na dlouhou dobu švédská vojenská základna a město si prožilo za této války svou nejdelší okupaci, která trvala až do jara příštího roku, kdy Švédy vystřídala císařská oddíl. Po celou tuto dobu se prý nevedly žádné obchody a živnosti, nepořádaly se trhy, takže město nemělo žádné příjmy a na dlouho ani po odchodu Švédů nemohlo odvádět ungelt a další poplatky.⁸⁷² Z Mělníka znovu uprchlo mnoho obyvatel, společenský ruch opět utichl na minimum, nevedly se ani městské knihy. V obsazeném městě se švédská posádka chovala velmi svévolně, např. zámožná pražská měšřka Alžběta Kobrová údajně přišla ve svém mělnickém domě o veškeré movitosti a její hospodář chtěl dům opustit. Po několika měsících okupace se Mělničtí kvůli nárokům vojáků odhodlali ke stížné suplikaci na nejvyšší švédská místa. Sotva pár dní poté ale byli okupanty donuceni vyslat do Litoměřic na nucené práce své tesaře a loďaře. Přitom již v září pro Mělník osudového roku byla na celý kraj vyhlášena Švédy kontribuce.⁸⁷³

Mezi švédskými vojáky byli opět exulanti, o těch mělnických ale tentokrát nevíme. Zato jeden liberecký rodák a nyní švédský proviantmistr se tu choval jako doma. Ve všech domech se sháněl po víně a obral sousedy o několik set sudů vína, které pak rozdával a prodával vojákům, přičemž peníze inkasoval do své kapsy. Informace je o to zajímavější, že nedlouho předtím Mělničtí prohlašovali, že skoro žádné víno nemají. Onen proviantmistr také pomáhal loupit a „skopávat“ (tedy bořit) kostel sv. Petra a Pavla. Nakonec se zmocnil i radnice, z níž pobral víno, obilí a jiné mobilie, zvláště pak obecní vlnu, složenou zde

⁸⁶⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 48.

⁸⁶⁸ NA Praha, SM, inv. č. 662, sign. C 215 M 5, karton 434, fol. D – list císařského rychtáře Davida Pruška z Prušova z 29. listopadu 1647 české komoře.

⁸⁶⁹ Bohužel nelze využít údaje z mělnické matriky, neboť zápisy o zemřelých za tento rok v ní chybí. SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha I: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643.

⁸⁷⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fasciكل Militare-Purkyně, fol. 4304 (7. ledna 1641).

⁸⁷¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4273 – 16. července 1640 Mělničtí bývalému děkanovi.

⁸⁷² SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 88.

⁸⁷³ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4260-4265.

v žocích.⁸⁷⁴ Padla-li zde zmínka o kostele, uvedme, že místní děkan včas z Mělníka uprchl a je pravděpodobné, že sem byl dosazen nějaký nekatolický kněz. Matrika ale vedena nebyla.⁸⁷⁵ Možná základní církevní úkony zastal vojenský kaplan, který asi také v hlavním mělnickém kostele pohřbil předního vratislavského měšťana, který byl coby švédský voják zastřelen svým kumpánem při potyčce v nedalekých Všetatech. Měšťanův bratr a další vojáci pak tělo oběti převezli do Mělníka, kde mu v hlavním kostele vystrojili pohřeb, a to na předním místě – spočinul u oltáře zdejšího literátského kůru Těla Páně. Nad hrob přitom byla zavěšena korouhev s nápisem a s erbem, což byla výsada, které již dlouho žádný zdejší měšťan ani za drahé peníze nedosáhl.⁸⁷⁶

Dobové pojetí souvislostí katastrofy půvabně, ovšem současně i mrazivě, ilustruje zápis jednoho z mělnických obyvatel, snad radního písaře, snad konšela, do pamětní knihy: „*Toho roku po vzetí města ukázal se nad městem Mělníkem ve čtvrtek 12. Maii divný zázrak na obloze nebeské k večeru, jakoby vojska rejtarů a pěší šli. Při nich byly vozové, děla, halapartny a nad tím vojskem stál kříž. To bylo všeckno počernalé barvy a trvalo za dobré čtvrt a téměř půl hodiny. Mnoho lidu i vojáků na to se dívalo, i já sám to očitě spatřil, jak náleží. Na druhý den v pátek 13. Maii strašlivý hřímání a blejskání se strhlo, hrom bil několikráte a v tu chvíli rozrazil a jako na dvě rozštípil makovici nad baštou za Punčochářovic podle Labské brány. Item zatmění sluneční velmi hrozné se zběhlo ve středu před Vstoupením pána Krista, 1. dne Junii, mezi 21. a 22. hodinou na znamení Blíženců, divně se měnilo, jako krev červené a zase žluté a černé sivé barvy bylo. Trvalo za dvě hodiny. Ten rok v městech pražských i jinde po krajích zhusta morová rána proskakovala a mnoho vzácných lidí, panstva a jiného ubohého souženého lidu vymřelo a rozličně zhynulo.*“⁸⁷⁷

Po ročním pobytu z města ustupující nepřítel stihl ještě dokonat dílo zkázy, když pobořil hradby i městské brány.⁸⁷⁸ O dva a půl roku později dva dožádaní rytíři vysvědčovali stav města a konstatovali, že celé předměstí s obytnými domy a s kostelem svatě Ludmily bylo „z gruntu vyvrácené a rozmetané. Sousedé pak někteří v tom soužení zemřeli a někteří almužnou po světě se vyživují“. Podobně i ve městě byly domy rozbořeny tak, že v nich lidé ani nemohli bydlet a i sami konšelé museli přes den pracovat jako robotní lidé. Zkrátka – všichni zdejší obyvatelé v důsledku nepřátelských vpádů a pobytů císařských vojáků upadli do takové chudoby a mizérie, že mnozí neměli ani na chleba.⁸⁷⁹ Navíc nejenom město, ale také jeho okolní nemovitý majetek si prožil doslova očistec. Nejhuře to vypadalo na dolnopřívorském statku. Na něm ležící ves Tuhaň byla loupícím švédským oddílem vyplněna a vypálena⁸⁸⁰ tak, že z trosk již během války nepovstala a nový život se zde objevil teprve na počátku mírového období.

Na jaře 1643 švédské vojsko pod novým vrchním velitelem Lenartem Torstenssonem překročilo české hranice z Lužice a mířilo mílovými kroky k Olomouci, aby pomohlo tamní švédské posádce proti císařským obléhatelům. Pohybovalo se přes Mladou Boleslav i Mělník a okolí Prahy, jestli se ve městě nad soutokem zastavilo, nevíme, chybí k tomu doklady. Zdá se však, že Mělník jejich návštěvy ušetřen nebyl. Koncem dubna do města s obavami psali Slánští, aby se dověděli, co je pravdy na tom, že u Mladé Boleslavi švédské oddíly porazily císařské a Boleslav opanovaly.⁸⁸¹ Jen o pár dní později adresoval jeden mělnický soused

⁸⁷⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 79 – 21. května 1640 Mělničtí do Liberce.

⁸⁷⁵ SOA Praha, Matriky, ŘKFÚ Mělník, Kniha 1: narození 1623-1653, oddaní 1623-1653, zemřelí 1628-1643. Zápisy končí koncem dubna 1639 a začínají, již novou rukou, znovu až v květnu 1640.

⁸⁷⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 81-82 – 11. června 1640 Mělničtí do Vratislavi.

⁸⁷⁷ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 48.

⁸⁷⁸ Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637-1648)*, s. 246.

⁸⁷⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4385 – 20. srpna 1642 činí Karel starší Čejka z Olbramovic a liblický Jan Albrecht Pfefferkorn osvědčení.

⁸⁸⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 79-80 – 28. května 1640 Mělničtí rytířům Bzenským z Prorubě.

⁸⁸¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4409 – 26. dubna 1643 Slánští Mělnickým.

městským radním svůj list, v němž uváděl, že byl při nepřátelském vpádu jeho příbytek zruinován a on se tak ani nemůže živit řemeslem.⁸⁸² Je málo pravděpodobné, že by se jeho přípis vztahoval k některému z předchozích vpádů. Pokud se nicméně švédský pobyt tehdy vůbec konal, byl velmi krátký, možná jen několikahodinový, a měl charakter loupežného přepadení, jehož cílem bylo kromě obohacení zaopatřit se zásobami na další cestu na Moravu. Nic bližšího k němu bohužel říci nemůžeme.

Ušetření byli Mělničtí švédských vetřelců o dva roky později, kdy Torstensson hned v lednu vpadl do západních Čech, odkud pochodoval do středu země, střetl se u Jankova s císařskými a po přesvědčivém vítězství pokračoval do Moravského markrabství. Jeho cílem sice byla Vídeň, ale konečnou se mu stalo Brno. Švédskou přítomnost měli Mělničtí pocítit ještě na konci roku, kdy se Torstenssonovi muži po zabezpečení moravských posádek obrátili do severních Čech a do Slezska. Byli nedaleko – obsadili Hrubou Skálu a pohybovali se na Mladoboleslavsku, na které uvalovali kontribuce a žádali peníze i viktualie. Někde již provedli i vojenské exekuce.⁸⁸³ Nedlouho poté se objevili v blízkém Ústěku a vznesli své požadavky i na Mělník. Město ze svého středu vyslalo k jednání dvě osoby, které však byly v Ústěku uvězněny.⁸⁸⁴ Někdy v této době se opačným směrem vydal švédský proviantní úředník, přednášející v Mělníce své požadavky na to, co mělo město odvést. Především se jednalo o tradiční proviant (chléb, pivo), ale také o víno.⁸⁸⁵ Snad dostal většinu z toho, co chtěl.

Velmi pozoruhodná je záležitost, o níž bychom rádi věděli více, protože je naprosto ojedinělá. V lednu 1646, snad jen pár dní po návštěvě onoho proviantního úředníka, zajali Mělničtí jednoho švédského nižšího důstojníka a několik jeho mužů, které následně po určitou dobu věznili. Místo pochvaly se však z vyšších míst dočkali pokárání. Heřman Černín, kterému psal švédský generál Wittenberg žádost o propuštění vojáků s celou výstrojí, jednání Mělnických označil za chybu a přikázal jim, aby je propustili. Důstojníka ve srozumění s českým vojenským velitelem Colloredem pak sám pohostil ve svém malostranském domě, obdaroval na cestu a nechal po něm vzkázat Wittenbergovi, aby se s tím spokojil. Mělničtí však měli Černínovi za jeho laskavost poslat dva sudy nejlepšího vína.⁸⁸⁶ Snaha vyšších českých úředníků zbytečně neprovokovat Švédy se tu projevila v celé své nahotě. Mělnické to mohlo znovu pouze odradit od jakéhokoli angažování se, když museli nabýt dojmu, že každá iniciativa bude po zásluze potrestána.

Během posledních tří válečných let žili obyvatelé města v neustálém strachu z poměrně nedaleko se nacházejících švédských posádek, zvláště z té na severočeském hradě Grabštejně. Jejich obavy se měly v létě 1648 naplnit, ačkoli útok přišel z jiné strany. Grabštejnské posádce měly být a patrně i byly do té doby odváděny kontribuce, které Švédové v kraji vyhlásili. Jednalo se o obilí i o finance a o víno v pravidelných měsíčních splátkách, které na Grabštejn dodával někdo z Mělnických. Úkol to byl nevďečný, nejméně jednou se prokazatelně mělnický posel ocitl v hradním vězení.⁸⁸⁷ V případě nedodání se Švédové uchýlovali k pohrůzkám. Aby se mohly jejich požadavky uspokojit, vypisovaly se ve městě sbírky (někdy i velmi krátce po sobě) a byly urgovány osoby, které měly nějaké resty. Občas Mělnickým nezbývalo než sáhnout i na obilí, které bylo uskladněno ve zdejších císařském

⁸⁸² Tamtéž, fol. 4410 – 5. května 1643 Simeon Šulc Mělnickým.

⁸⁸³ Tamtéž, fol. 4564 – 11. listopadu 1645 Mladoboleslavští Mělnickým.

⁸⁸⁴ Tamtéž, fol. 4585 – 22. prosince 1645 Václav Šolc a Samuel Krakovský Mělnickým.

⁸⁸⁵ Tamtéž, fol. 4596-4606 – lístky od švédského proviantního úředníka Selendorfa (datované v Mělníce většinou 22. prosince 1645), jimiž prikazuje, co má město odvést

⁸⁸⁶ Tamtéž, fol. 4609 – 23. ledna 1646 Heřman Černín z Chudenic Mělnickým.

⁸⁸⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 29 – zápis z rady 15. října 1647.

proviantním skladišti.⁸⁸⁸ Na jaře 1648 se v radě horlivě jednalo o výhrůžkách velitelů z Frýdlantu a z Grabštejna, kteří žádali svými listy kontribuci a hrozili zajímáním osob, pobráním dobytka, „zpuľírováním“ a nakonec i vypálením města, mlýnů a viničních lisů. Jejich oddíly se skutečně v blízkosti města vícekrát ukázaly. Radní nevymysleli nic jiného, než že se měla ještě toho dne sousedům uložit další sbírka, do příští neděle vybrat co nejvíce peněz a ty nepříteli odeslat.⁸⁸⁹

Naposledy byl Mělník obsazen švédskými oddíly v létě uvedeného roku, snad 28. července – tedy pouhé tři dny poté, co hlavní Königsmarckova armáda pronikla k Praze. Mělničtí díky svým informátorům věděli již od počátku června, že Königsmarck chystá vpád do Čech.⁸⁹⁰ Po obsazení města tvořil posádku zpočátku pěší oddíl kapitána Michala Růbeho, vystřídaly se tu však i jiné jednotky, které zde zůstaly až do počátku příštího roku. Mělník nepatřil k těm šťastným městům, z nichž se Švédové stáhli již krátce po signování Vestfálského míru. Mělnickou „povestfálskou“ posádku, pobývajících na zámku, tvořilo čtyřicet mužů a jim velící švédský major. Mezi okupanty byl prokazatelně i nekatolický kněz, od něhož se nicméně Mělničtí podle svých slov distancovali. Katolický děkan patrně uprchl, matrika znovu vedena nebyla. Zato městské knihy ano, dokonce i prořídilá městská rada se scházela, byť velmi zřídka, někdy ani ne jednou za měsíc. Pravdou je, že se kvůli starostem s pobývajících Švédy téměř nic nevyřídilo.⁸⁹¹

Zaopatření nezanedbatelného množství vojáků ve velmi populačně i ekonomicky oslabeném městě, které nota bene ještě nedávno z velké části vyhořelo, se stalo alfovou i omegou mnoha nastávajících měsíců. Účtenek a kvitancí, které poskytují přibližný přehled, je dostatek. Hned po svém obsazení obdrželo město výzvu, aby se podílelo na složení čtyř tisíc zlatých, které vypsali Švédové Litoměřickému kraji jako kontribuci pro svou pražskou posádku. Kdyby se chtěli v kraji zdráhat, bylo jim pohroženo vojenskou exekucí „ohněm a mečem“.⁸⁹² Na Mělnické z uvedené částky připadalo padesát zlatých.⁸⁹³ Růbeho mužům bylo během tří měsíců odvedeno sedm korců chleba, šestadvacet sudů piva a šestašedesát korců ovsu pro důstojnické koně.⁸⁹⁴ Mimo to mu Mělničtí odváděli na zaopatření jeho mužů každý měsíc čtyřicet zlatých a ještě dalších třicet na „servicie“.⁸⁹⁵ Alespoň základní zaopatření měli Mělničtí poskytnout také několika desítkám zajatců, které zde Švédové drželi.⁸⁹⁶ Kromě toho, že živili zdejší posádku, na ně byl vznesen požadavek od švédského pokladníka a proviantmistra, aby ještě odváděli kontribuční platby. To Mělnické dohnalo k sepsání stížnosti o pěti bodech samotnému Königsmarckovi – prosili, aby jim alespoň z oné kontribuce bylo odečteno to, co odvedou posádce.⁸⁹⁷ Zda uspěli, je otázkou, každopádně jejich starosti zatím nebraly konce, i po uzavření míru si v prosinci zoufali, že nejsou schopni posádce zajistit vše požadované a potřebné.⁸⁹⁸

⁸⁸⁸ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4612 – 2. února 1646 Heřman Černín z Chudenic Mělnickým. Že obilí, kterého je na 151 korců a má náležet do císařského proviantu, není možné a slušné císařským vojákům odebírat a posílat je nepříteli.

⁸⁸⁹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 38 – zápis z rady 23. dubna 1648.

⁸⁹⁰ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4794 – 3. června 1648 Litoměřičtí Mělnickým.

⁸⁹¹ Viz radní manuál z té doby – SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 76.

⁸⁹² SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4830 – 3. srpna 1648 švédský pokladník Hans Heinrich Schor stavům, obcím a hejtmanům Litoměřického kraje.

⁸⁹³ Tamtéž, fol. 4831 – 4. srpna 1648 švédský pokladník H. H. Schor Mělnickým.

⁸⁹⁴ Tamtéž, fol. 4834 – kapitán M. Růbe městu potvrzuje dodávky (1648).

⁸⁹⁵ Tamtéž, fol. 4835 (7. října 1648) – kvitance od kapitána Růbe, že mu bylo městem za měsíce srpen a září odvedeno na zaopatření 80 zlatých a Tamtéž, fol. 4836 (31. října 1648) – kvitance od kapitána Růbe, že přijal od města Mělník od 28. července do 31. října 120 říšských tolarů (40 měsíčně) a za „servicie“ dalších 60.

⁸⁹⁶ Tamtéž, fol. 4839 – 20. listopadu 1648 švédský major a zámecký velitel Jeroným Melchior von Khorn mělnickému primasovi přikazuje, aby se dalo najíst a napít padesáti vězňům.

⁸⁹⁷ Tamtéž, fol. 4844 – Mělničtí Hansi Christophu Königsmarckovi, nedatováno (1648).

⁸⁹⁸ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 47 – zápis z rady 8. prosince.

Kromě posádky se tu pohybovaly ještě další jednotky a jednotlivci. Jen pro zajímavost, po pět dní před Štědrým večerem pobývali na radnici čtyři kočí jednoho švédského generálmajora, kteří sem dorazili s tuctem koní. Výdaje na ně ale nebyly nijak vysoké.⁸⁹⁹ Kromě finančních a materiálních zdrojů museli Mělničtí poskytovat také zdroje lidské: v době před signováním míru zvláště zedníky a tesaře na stavební práce, dělníky na vylepšení městského opevnění a další muže na hlídky.

Škody po odchodu Švédů nesčítala jen obec, hlavní zátěž tradičně nesli jednotliví obyvatelé. Ačkoli se to může zdát překvapivé, jejich vyúčtování naznačují, že někteří z nich stále přes veškeré útrapy měli slušnou životní úroveň. Když dělal tehdejší radní a budoucí primas Tomáš Jedlička soupis toho, co mu pobrali drabanti švédského hraběte Magnuse de la Gardie, dostal se na hodnotu téměř sto devadesáti zlatých. Jednalo se zvláště o dobytek, jako o dvouletou jalovici a ročního vola, dále o jednu ovci, o několik hus a slepic, zvláště však o pár klisen a o mladé hříbě. Citelná byla též ztráta celého sudu bílého vína a několika věder piva, osmi vozů sena a nemalého množství obilí. O to vše přišel během pouhých dvou listopadových dní.⁹⁰⁰ Zhruba ve stejných dnech svou škodu, způsobenou vojáky z Wittenbergova generálního štábu, vyčíslil na svém mělnickém majetku jeden pražský měšťan částkou jen o málo nižší než Jedlička. I v tomto případě šlo o ztrátu dobytka (zvláště páru tažných volů) a sudu bílého vína.⁹⁰¹ Že rovněž drobný řemeslník mohl přijít dosud o hodně, ilustruje případ kováře Valentina Veselého, který byl také postižen Wittenbergovým štábem. Jeho ztráty přesáhly šestatřicet zlatých, přičemž nejvíce jej kromě zvířectva a vína asi mrzelo odcizení patera velkých kleští a dalšího náčiní pro provoz živnosti.⁹⁰²

4.1.3.1. Příběh jedné „zrady“ aneb Hledání viníka

Sotva pár dní po příchodu císařských oddílů, střídajících švédské okupanty z let 1639-1640, začalo vypořádávání se císařského rychtáře Davida Pruška s údajnými zrádci, kvůli nimž mělo padnout město do rukou nepříteli. Soused Adam Purkyně, pocházející z Budyně nad Ohří, ale žijící v Mělnice s manželkou již mnoho let, byl na základě Pruškova obvinění opatřen prvního dubnové dne domácím vězením. Mělnický císařský rychtář jej žaloval, že loňského roku vyšel ven z města vstříc nepříteli až k městečku Štětí a švédskému generálu Stalhansovi vyzradil, kolik je v Mělnice císařských vojáků. Poté se měl se Švédy k městu vrátit a ukázat jim nejvhodnější místa k útoku, při něm přelézt hradby, svůj dům opatřit salvou guardii⁹⁰³ a do Pruškova domu přivést mnoho nepřátelských vojáků, kteří nemovitost úplně vyloupili a některé její obyvatele svlékli až do košil. Prušek žádal, aby za to byl náležitě potrestán.⁹⁰⁴

Purkyně pochopitelně celému nařčení odpíral. Nevěděl, odkud by měl znát to, kudy by se do města mělo nejlépe vpadnout, natolik zběhlý ve vojenských záležitostech prý nikdy nebyl, v čemž asi nelhal. V uvedený den nebyl podle svých slov vůbec mimo město, dokonce ani čtyři či pět dní předtím, protože bez cedulky tenkrát nikdo stráží ven propuštěn nebyl. Měl tehdy ale ve svém domě jednoho císařského poddůstojníka, který jej nutil obstarávat pro jeho koně seno a slámu. Protože Purkyně uvnitř města požadované nebyl schopen sehnat, žádal onoho poddůstojníka, aby pro něj u svého nadřízeného vyjednal propustku z města. To se i stalo a Purkyně dostal dvě olověná znamení s obecním cejchem, načež se vydal se třemi

⁸⁹⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4842 – 23. prosince 1648.

⁹⁰⁰ Tamtéž, fol. 4837 – po 5. listopadu 1648 Tomáš Jedlička vyúčtovává, co mu drabanti pobrali 4. a 5. 11. 1648.

⁹⁰¹ Tamtéž, fol. 4838 – po 6. listopadu 1648.

⁹⁰² Tamtéž, fol. 4843 (nedatováno, 1648).

⁹⁰³ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fasciكل Militare-Purkyně, fol. 4272.

⁹⁰⁴ Tamtéž, fol. 4276 – 4. září 1640 rychtář David Rafael Prušek Mělnickým.

ženami pro opatření sena a slámy pod Mělník. Šel prý opravdu jen pod město a nikoli ke Štětí, navíc o nepříteli nebylo stejně dosud ani slyšet. Pod Mělníkem se mu nepodařilo žádné krmivo sehnat, protože tam nedávno leželo císařské rejtartstvo, které vše spotřebovalo, takže poslal ony tři ženy domů. Nestačily však dojít ani na předměstí, když se strhl pokřik, že je tu nepřítel. Na poslední chvíli se stihly ženy dostat do města přes zámeckou fortunu. Purkyně po odloučení od nich mířil sám ke vsi Borek a na pastvinách mezi Borkem a Rousovicemi se potkal se třemi sedláky, kterých se vyptával, zdali slyšeli něco o vojácích. Dostal zamítavou odpověď. Chvilku se sedláky pobyl – brzy však zaslechli od města střelbu z mušket a když pohlédli směrem k Mělníku, viděli již útočící nepřátelské oddíly pod městem. Nevěda prý, co činit, uchýlil se Purkyně ještě s jedním mužem k Rousovicím a skryl se ve zdejším mlýně. Pobyl v něm asi dvě hodiny, načež přes zahrady a louky pospíchal k městu, kde ale zaslechl bubnování, takže se opět skryl, tentokrát v zahradách. Zde byl až do druhé hodiny odpolední a viděl i rejtary, kteří táhli přes zahrady a zastavili se v obecním obilí. Byl tak obklíčen a nikam nemohl, přesto se pokusil obrátit se k městským vinicím. Záhy však byl dvěma rejtary chycen a předveden před generála Stalhanse do předměstského dvora rychtáře Pruška, v němž se švédský velitel usídlil.

Byl pak hlídán, ale proti císaři ani proti Mělníku prý Purkyně nic neučinil, ani proti němu nemluvil, naopak nepřítele vždy považoval za nepřítele. Ohrazoval se i proti Pruškovu nařčení, že měl slaměné znamení kolem klobouku a kolem levé ruky a že lezl s nepřítelem přes hrady a přivedl do jeho domu vojáky. Ona znamení skutečně měl, ale vnutil mu je nepřítel a on se tomu jako zajatec sotva mohl protivit. Není ale pravda, že by se do města dostal přes Pruškův dům, natož aby někomu v nejmenším škodil – vždyť ve svém strachu nedokázal myslet na nic jiného, než aby se dostal do vlastního domu a ochránil svou ženu a jmění. Purkyně dále také uváděl, že nepřítel využil i viniční nádeníky a okolní sedláky, koho jen mohl „popadnout“, označil je slaměným znamením a donutil přistavovat žebříky k městským hradbám a dobývat se s nimi do města. Což se přihodilo i jemu. Neučinil tak tedy svévolně, ale byl k tomu přinucen.⁹⁰⁵

Velmi závažné obvinění způsobilo, že byl Purkyně z mělnického domácího vězení po pár dnech eskortován do mnohem nepříjemnějšího vězení v Praze na Malé Straně. Bylo zřejmé, že mu hrozil nejvyšší trest, pokud by se jeho vina prokázala. V Mělníce se mezitím rozběhlo rozsáhlé vyšetřování. Byli vyslýcháni svědkové a Pruškem shromažďovány důkazy proti Purkyňovi, Zuzanou Purkyňovou zase ty, které dokládaly nevinu jejího obžalovaného manžela. Paní Purkyňové ale byly, zdá se, činěny překážky, když si její manžel u českých místodržících na mělnické radní i císařského rychtáře z malostranského vězení stěžoval, že nechtějí dát předvolat svědky, kteří by dosvědčili jeho nevinu.⁹⁰⁶ Obžalovaný začínal být přesvědčen, že příkoří se mu děje z Pruškovy „pouhé nenávisti a zášti“. Proto svou věc musel vznést na nejvyšší zemské úředníky a soudce. Jeho kauza se tak dostala nejen před místodržící, zpraven o ní byl i vojenský velitel Čech generál Rudolf Colloredo, stejně jako generální auditor. Purkyně nepochyboval, že to, z čeho je obviněn, nebude moci nikdo dokázat a opakovaně prosil mělnickou radu o předvedení svědků skrze svou manželku, aby dokázal svou nevinu a byl konečně propuštěn.⁹⁰⁷

Několik osob posléze dosvědčilo, že v inkriminovaný den byl Purkyně skutečně u Rousovic a nikoli u Štětí, takže tohoto obvinění byl vězeň zproštěn. Stále však zůstávalo podezření z podílu na útoku a napomáhání nepříteli. Zde mu velmi pomohly svědecké výpovědi dvou císařských důstojníků. Ten, který pobýval v den švédského útoku v jeho domě, potvrdil, že u velitele mělnické posádky vymohl povolení, aby směl Purkyně vyjít z města kvůli obstarání sena pro jeho koně. Nic jiného o jeho dalším chování sice nevěděl, ale

⁹⁰⁵ Tamtéž, fol. 4278 – list Adama Purkyně Mělnickým z 18. září 1640.

⁹⁰⁶ Tamtéž, fol. 4269 – 11. května 1640 místodržící Mělnickým.

⁹⁰⁷ Tamtéž, fol. 4270 – 2. června 1640 Adam Purkyně Mělnickým.

tvrdil, že obviněný byl po celou dobu „dobrým císařským“ a když pak byl Švédy zajat, byla z toho jeho manželka velmi smutná.⁹⁰⁸ Že byl dobrým císařským, potvrdil Purkyňovi i kaprál, který v jeho domě pobýval již dříve.⁹⁰⁹ Naopak obvinění vycházela z několika přinejmenším sporných výpovědí.⁹¹⁰

Podle vlastních slov si pobyl Purkyně v pražském vězení od počátku dubna celkem jedenáct týdnů, propuštěn byl tedy, pro nedostatek důkazů, někdy koncem června. Dlouho se ale ze svobody netěšil, po krátkém pobytu doma byl za několik dní opět odvezen do Prahy a uvězněn. Tentokrát ale již jen na pouhé dva týdny, ačkoli i tím podle vlastních slov utrpěl nemalé škody a byl „*již o poslední kus chleba přiveden*“.⁹¹¹ Rozhodnutím generálního auditora byl Purkyně v polovině července z pražského vězení definitivně propuštěn, protože se proti němu nic průkazného neshledalo.⁹¹² Vrátil se do Mělníka, kde se ale s jeho osvobozením nedokázal vyrovnat rychtář Prušek, který asi v první polovině srpna nechal nedávno propuštěného znovu uvěznit a opatroval si nová svědectví. Ani ta nebyla nijak průkazná,⁹¹³ čehož si musel být v legislativě zběhlý rychtář dobře vědom.

To se již záležitost obžalovaného a opakovaně vězněného mělnického souseda dostala z nařízení českých místodržících před jednoho z hejtmanů Litoměřického kraje, Jiřího Malovce z Chýnova. Jemu psal Purkyně v polovině srpna, že se na Pruškovo předvolání pokojně dostavil, načež byl opětovně uvězněn. Směrem k hejtmanu Malovcovi vyjadřoval obžalovaný naději, že se jej zastane.⁹¹⁴ Neuspěl. Poté to zkusil u Mělnických se žádostí o přimluvu u rychtáře Pruška, aby mohl být propuštěn z vězení proti postavení rukojmí. Dostal však odpověď, aby se obrátil na hejtmana, protože v moci rychtáře vyhovět jeho žádosti není. Purkyně proto ihned napsal zase suplikaci Malovcovi, který mu ale odpověděl, že se má obrátit na místodržící, pokud ti to povolí, rád mu vyhoví. Ještě než by napsal místodržícím, obracel se Purkyně s prosbou na Mělnické, aby se za jeho propuštění oproti postavení rukojmí přimluvili u rychtáře s odůvodněním, „*an se toho, račte odpustiti, násilníkům, mordýřům a zlodějům dostává*“.⁹¹⁵ Sliboval, že nikam neodejde, jen chtěl využít své svobody k prokázání vlastní nevinny. Nakonec se uchýlil i k pohružce, že pokud by se toho nemohl dovolat, což se snad nestane, musel by oznámit místodržícím ty osoby ve městě, které se provinily proti císaři mnohem více než on, daly se potřebovat nepříteli a přitom ve městě nadále zůstávaly a dle libosti provozovaly své živnosti.⁹¹⁶ Něco takového již nebylo možné brát na lehkou váhu, Purkyně se dotknul velmi citlivého místa. Současně byla také sepsána Pruškem nová žaloba⁹¹⁶, na kterou reagoval Purkyně obsáhlou obhajobou. Prosil Mělnické, aby spravedlivě povážili jeho nevinu a postarali se o jeho propuštění z vězení. Pokud by tak neučinili, odvolával se na články městského práva, podle nichž se chtěl bránit⁹¹⁷

V říjnu a v listopadu byla v Mělníce proti obžalovanému shromažďována další svědectví. Nejvíce mu mohla uškodit výpověď jisté Salomeny, která prý dobře věděla, že Purkyně šel v ústrety nepříteli až k Litoměřicím, i co tam podnikal. Také prý věděla, kdo jej k nepříteli posílal a když švédský generál Stalhans noclehoval v domě Doroty Šererové, co

⁹⁰⁸ Tamtéž, fol. 4283 a 4285 – výpověď císařského fendrycha z 25. dubna 1640.

⁹⁰⁹ Tamtéž, fol. 4284 – výpověď císařského kaprála ze 4. května 1640.

⁹¹⁰ Tamtéž, fol. 4268 (21. dubna 1640) – vysvědčení několika osob zapsané v mělnické radě. Týkalo se záležitosti žaloby na Adama Purkyně, které bylo vyžádáno od Rudolfa Colloreda k ruce generálního auditora.

⁹¹¹ Tamtéž, fol. 4274 – 14. srpna 1640 Adam Purkyně litoměřickému hejtmanovi Jiřímu Malovci z Chýnova.

⁹¹² Tamtéž, fol. 4286 – rezoluce generálního auditora ze 14. července 1640.

⁹¹³ Tamtéž, fol. 4282 – svědecké výpovědi z října 1640.

⁹¹⁴ Tamtéž, fol. 4274 – 14. srpna 1640 Adam Purkyně litoměřickému hejtmanovi Jiřímu Malovci z Chýnova.

⁹¹⁵ Tamtéž, fol. 4275 – 4. září 1640 Adam Purkyně Mělnickým.

⁹¹⁶ Tamtéž, fol. 4276 – 4. září 1640 rychtář David Rafael Prušek Mělnickým.

⁹¹⁷ Tamtéž, fol. 4278 – 18. září 1640 Adam Purkyně Mělnickým.

tam Purkyně povídal.⁹¹⁸ Ačkoli byla její výpověď na první pohled lživá a dále se s ní asi nepočítalo, objevil se v ní nový rozměr celé kauzy – hlavním viníkem měla být manželka předního mělnického měšťana Jana Šerera, Dorota. To ona měla obžalovaného navést ke zradě města.

Vzápětí jedna mělnická obyvatelka svědčila, že ji při švédském útoku popadli švédští vojáci a chtěli ji společně s jinými ženami někam odvléci, přičemž se potkala s Purkyněm. Udala také, že před jeho domem stála ochranná stráž, a že Purkyně měl kolem klobouku obtočenou slámu. Ženy jej prosily, aby je stráž pustila do jeho domu, což se i stalo a ony zde po nějakou dobu zůstaly. Vojáci podle vypovídající ženy Purkyňovi vůbec nic nevzali, zato Zuzana Purkyňová chtěla, aby schované ženy daly po tolaru strážícímu vojákovi za svou ochranu. V tom ale přijel nějaký důstojník na koni, který je dovedl do jejich domu.

Jiná žena vypověděla, že když švédští vojáci útočili na město a hnali se přes dům rychtáře Pruška, viděla mezi nimi očitě Adama Purkyně, který měl kolem klobouku slámu. Jistý mělnický soused zase potvrdil, že když při švédském útoku vyhlédl z okna, viděl mezi útočníky i Purkyně. Nepřítel však již útočil na jeho dům a nebýt pomoci jednoho českého vojáka ze švédského oddílu, který se nabídl, že jeho rodinu odvede jinam, špatně by dopadli. Uchýlili se právě do Purkyňova domu, u nějž byla švédská stráž. Ani jim tedy manželé Purkyňovi pomoc neodmítli.⁹¹⁹ Jen o pár dní dříve než on svědčil další mělnický soused, který také Purkyně mezi Švédy viděl, dokonce s ním i mluvil, pomoci se od něj na rozdíl od předešlých ale nedočkal. Byl prý tehdy společně s jinými obyvateli zavřený v komoře v Pruškově domě, přes nějž švédští vojáci a Purkyně pronikli dále do města. Vypovídající dle vlastních slov následně vyběhl až do mázhauzu ke schodům a volal na Purkyně, i jej popadl za levou ruku, kolem níž měl uvázanou slámu (a totéž i na klobouku), prosíce jej, zda by mu a dalším lidem v tomto domě mohl pomoci. Purkyně se mu ale se slovy „*nechte mne, nechte mne*“ vytrhl a s jinými vojáky vyběhl po schodech ven. Ti vojáci, kteří běželi za Purkyněm, pak prosebníka popadli, svlékli ze šatů a zbili. Nebýt toho, že jeho manželka jednomu z útočníků odrazila jeho kord, byl by prý na místě i zabit.⁹²⁰

O tato svědectví se rychtář Prušek mohl opřít. Ve svém listu Mělnickým z počátku ledna roku 1641 cestu Adama Purkyně do Litoměřic k nepříteli již sice neuváděl, ale nadále nepochyboval o tom, že když byl zajat Švédy a zůstal s nimi den a noc na předměstí, vyzradil jim počet císařských vojáků ve městě a také to, kudy by se útočníci nejlépe dostali do města. Poté navíc se slaměným označením na ruce a klobouku zdolal společně s nepřítelem hradby a pronikl do města, nejprve přes svůj dům a pak přes Pruškův. Následně měl vběhnout do svého domu a postavit k němu stráž, jak to dosvědčili výše uvedení. Protože tedy dostal tuto ochranu a jemu a jeho majetku se nic nestalo, zatímco jiní byli úplně vyloupeni, musel být podle Pruška s nepřítelem srozuměn.⁹²¹

Vynést jednoznačný rozsudek nad Purkyněm není ale ani dnes snadné. Jeho chování mohlo být skutečně motivováno jen strachem, co by se mu mohlo stát, kdyby odmítnul, stejně jako touhou ochránit svou ženu a majetek. Zradit nutně nemusel a pomáhat švédským útočníkům také ne.

Toho si zřejmě byli vědomi i na patřičných místech, a tak byl konečně Adam Purkyně, rovněž v lednu, z vězení propuštěn. Obvinění se sice asi úplně nezbavil, ale bylo uznáno, že je ve vězení již dlouhý čas, na škodu svou i svého majetku, takže se s úspěchem dožádal na

⁹¹⁸ Tamtéž, fol. 4306 – nedatované svědectví Salomeny alias Salky.

⁹¹⁹ Tamtéž, fol. 4290 – výpovědi z listopadu 1640.

⁹²⁰ Tamtéž, fol. 4291 – písemná výpověď Mateše Weisenbašského ze 13. listopadu 1640.

⁹²¹ Tamtéž, fol. 4303 – 7. ledna 1641 David Prušek Mělnickým. Uvádí také pohružky, které jemu a mělnickému primasovi Adam Purkyně činil, že za tato obvinění je Purkyně zabije, „*aneb čekán do nich vrazí*“ – s čekánem prý také chodil a hledal vhodné místo ke svému činu, to je jistě městské radě dobře známo. Stejně jako nešlechtné chování jeho a jeho ženy.

mělnických radních i rychtáři, aby si mohl opatřit za sebe rukojmí. Postavili se za něj čtyři zdejší sousedé, kteří museli zároveň zaručit, že v případě potřeby dostaví Purkyně k soudu. Naproti tomu Purkyně se svou manželkou jakožto poctivý člověk slíbil, že rukojmí z toho nebudou mít žádné škody, zavázal se jim svým majetkem ve městě a slíbil také, že nepovede žádné pohoršlivé řeči nebo pohružky ani proti úřadu, ani proti nikomu ze sousedů.⁹²² V dostupných pramenech se skutečně žádná další obvinění v tomto směru proti Purkyňovi neobjevují a ačkoli ten ještě někdy v průběhu onoho roku Mělník opustil⁹²³, záhy se opět vrátil a zastával později dokonce i veřejné funkce.⁹²⁴

Společně s Purkyněm na základě obvinění rychtáře Pruška putoval do pražského vězení také zámecký poddaný Jan Kohout. Byl nařčen, že se předchozího léta přidal k Banérovi a pomáhal mu informacemi k porážení císařské armády, mj. mu ukazoval říční brody. Vyšetřilo se, že Kohout v době, kdy se nepřátelské vojsko blížilo k Labi, přijel k nepříteli a stanul před samotným Banérem, čímž se sám po návratu vychloubal. Také Švédům údajně dodával víno a sůl. Mimo to své sousedy v Kozlově ponoukal k tomu, aby pobíjeli císařské vojáky. Nakonec svým spisem do Roudnice ještě svaloval hlavní část viny na čeledína Jiřího Hrubeše.⁹²⁵ V Kohoutově případě nejsme o průběhu jeho věznění zpraveni tak detailně jako u Purkyně, ale zdá se, že byl z pražské šatlavy propuštěn v přibližně stejné době jako mělnický soused. Patrně rovněž pro nedostatek jednoznačných důkazů. Ani on ovšem zdaleka neměl vyhráno a musel čelit dalším Pruškovým obviněním, která jej také přivedla do mělnického arestu.

Z něj po polovině září (1640) sepsal svou nejrozsáhlejší dochovanou obhajobu, coby reakci na dva týdny starou Pruškovu žalobu. Opřel se o argument, že nemá povědomost o žádných vojenských věcech a průběh událostí, pro něž byl obžalován, popsal následovně. Když se vraceli švédští vojáci od Brandýsa nad Labem k Mělníku, nebyl mimo Kozlov, pouze společně se dvěma dalšími muži vyšel k jedné nedaleké chalupě, kde je zastihl švédský rejtář, vyptávající se na místo pobytu Banéra. Tento rejtář vzal Kohouta s sebou až k jednomu nepříteli vzdálenému viničnímu lisu, aniž by poddaný věděl, kam jede. Kvůli jazykové bariéře nebyl schopen se s ním domluvit. Voják jej přinutil jet s ním až k labskému ostrovu, kam když přijeli, nechal se rejtář převézt na druhou stranu, kde již byla švédská armáda. Poté Kohouta předal jednomu poddůstojníkovi od pěchoty, který byl společně s jinými muži na louce poblíž města. Zakrátko se však tito muži zvedli a pochodovali k brodu u Libiše, kde zůstali na noc, Kohout byl donucen jít s nimi. Byl také předveden před samotného Banéra, který se jej vyptával, zda se tímto brodem dá projet s vozy. Kohout odpověděl, že neví o nikom, kdo by tak učinil, protože tu byla řeka dost hluboká. Kvůli tomu ale nemohl být obviněn ze zrady, nic víc prý Švédům neprozradil. V jejich táboře se shledal s jedním známým, který byl nyní švédským rejtářem. Jednalo se o poddaného mělnického zámeckého panství, kterého Kohout poprosil, zda by jej doprovodil domů, protože sám by prý projít nemohl. Známý mu snad pomohl a do jeho vsi jej doprovodil. Kohout se nyní u mělnických radních dovolával spravedlnosti a propuštění z městského vězení, o své nevině byl přesvědčen.⁹²⁶ O několik dní později navíc čtyři svědkové jeho výpověď víceméně potvrdili.⁹²⁷

Kohout ale nezůstal jen u sebeobrany. Z toho, z čeho byl sám nařčen, obvinil zmíněného Hrubeše, který v té době sloužil jako pacholek na kozlovském přívozu a nyní již

⁹²² SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 54. Stalo se 10. ledna 1641.

⁹²³ Tamtéž, fol. 57. Když Jakub Hlavenský žádal 14. června 1641 o přiznání dluhu, který si u něj udělal Adam Purkyně s manželkou Zuzanou, nebyl tento sice v Mělníce, ale jeho manželka se k dluhu přiznala.

⁹²⁴ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4718 (15. února 1647) a fol. 4652 (25. ledna 1646).

⁹²⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fascikl Militare-Purkyně, fol. 4272, nedatováno.

⁹²⁶ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fascikl Militare-Purkyně, fol. 4279 – reakce kozlovského rybáře Adama Kohouta z 18. září 1640 na Pruškovo obvinění ze 4. září.

⁹²⁷ Tamtéž, fol. 4280-4281 – opis svědeckých výpovědí v kauze Jana Kohouta z 1. října 1640.

jako čeledín na přivoze u roudnického přivozníka. Podle něj to byl právě Hrubeš, kdo ukázal nepříteli brod přes řeku. Přes svého plnomocníka, jímž byl mělnický soused Samuel Krakovský (mimořádně, zkompromitovaný exulant, který se do města vrátil v době saského vpádu a již zde zůstal), se dovolával toho, aby byl Hrubeš jako původce přečinu zajat roudnickým rychtářem.⁹²⁸ Mělničtí se pak u roudnického hejtmána lobkovické vrchnosti za jeho žádost přimluvali, aby zajištěného Hrubeše mohl Kohoutův zástupce Krakovský řádně obvinít.⁹²⁹ Roudničtí žádosti svých kolegů chtěli obratem vyhovět, ale zatknout podezřelého se jim nepodařilo. Když Hrubeš viděl, jak si pro něj lobkovický úředník a Samuel Krakovský jdou, utekl a v Roudnici se již neobjevil.⁹³⁰ Úplně bez viny tedy asi nebyl. Ani útěk nově podezřelého, který by mohl prokazovat pravdivost Kohoutových slov o jeho nevině a o jiném pachateli, obžalovanému z mělnického vězení nicméně nepomohl.

Na sklonku roku 1640 svědčilo v Kohoutově kauze celkem jedenáct osob. Nejzávažnější přítom byla výpověď Václava Náhlíčka, která mohla obžalovanému velmi uškodit. Náhlíček si prý pamatoval, jak se Kohout chlubil přítomností při porážce císařských od Švédů a prohlašoval, že bylo příjemné se na to dívat. Sám Kohout měl údajně ruce od krve, jak pomáhal císařské pobíjet. Rovněž věděl, že Kohout ukázal dobrovolně a za úplatek nepříteli brod. Neméně závažné bylo i svědectví jedné kozlovské ženy, která udala, že Kohout ukázal nepříteli brod přes Labe a dostal ze to peníze od Banéra. Dále, že se od nepřítele vrátil až po dvou či třech dnech domů, a že se při pobytu nepřítele k obecním poddaným z Kozlova choval tak, jako by byl pánem.⁹³¹

V době, kdy tyto výpovědi začaly být shromažďovány, se Kohout odvolával na šest jiných svědectví a na řadu článků městských práv, stejně jako na své právo, že se může proti novým svědkům ohradit.⁹³² Věděl, že Prušek chce dát zapsat na mělnické radnici některé výpovědi.⁹³³ Když byly všechny zapsány, dostal jistě Kohout prostor k vyjádření. To je datováno 3. lednem 1641 a je velice obsáhlé, víceméně se ovšem shoduje s obhajobou, kterou adresoval Mělnickým již v září právě uplynulého roku.⁹³⁴ O den později se jako rukojmí za Jana Kohouta postavili čtyři mělničtí sousedé,⁹³⁵ takže vězeň snad byl konečně propuštěn. Ovšem proti Kohoutovu propuštění byl stále David Prušek, stojící si stejně jako u Adama Purkyně za svým, přesvědčen o provinění obou mužů. Svě stanovisko v Kohoutově kauze shrnul do písemné podoby, adresované mělnickým radním pouhé tři dny po oznámení rukojemství za vězně. Svědectví několika osob o Kohoutových výzvách chopit se zbraní, když ještě císařští vojáci byli ve městě a švédští táhli od Liběchova k městu, vyložil Prušek tak, že Kohout místo pomoci císařské posádce usiloval o likvidaci jejich zbytků, ustupujících zámeckou fortanou. Navíc, když byl vyzpovídan a dostal otázku, proč se jako jiní při nepřátelském vpádu včas neukryl, aby nebyl zajat a nemusel tak ukazovat brod nepříteli, odpověděl, že si může chodit, kam chce. Ačkoli se Kohout ve svém spise odvolával, že tím, kdo nepříteli v první řadě ukázal brody, byl pacholek Hrubeš, dokazoval tím jen svou vinu, když uznal, že o ukazování brodů ví. Na základě těchto předložených důkazů vyjadřoval Prušek naději, že městská rada vyměří Kohoutovi spravedlivý trest.⁹³⁶

⁹²⁸ Tamtéž, fol. 4288 – Jan Kohout Mělnickým, nedatováno (1640).

⁹²⁹ Tamtéž, fol. 4287 – Mělničtí 13. října 1640 roudnickému hejtmanovi Mikuláši Václavovi Olešskému.

⁹³⁰ Tamtéž, fol. 4289 – odpověď Mělnickým od rychtářského úřadu z Roudnice ze 20. října 1640.

⁹³¹ Tamtéž, fol. 4306 – nedatované svědectví Václava Náhlíčka.

⁹³² Tamtéž, fol. 4295 – rejstřík průvodu Jana Kohouta ze 13. listopadu 1640.

⁹³³ Tamtéž, fol. 4294 – Jan Kohout Mělnickým 13. listopadu 1640.

⁹³⁴ Tamtéž, fol. 4298-4300 – Kohout 3. ledna 1641 Mělnickým.

⁹³⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 53 – 4. ledna 1641.

⁹³⁶ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fascikl Militare-Purkyně, fol. 4304 – David Prušek 7. ledna 1641 Mělnickým.

Zda se jej dočkal, nevíme. Unikl-li ale Kohout trestu od zemské a městské exekutivy, v Kozlově mu jeho chování z doby švédské okupace nezapomenuli.⁹³⁷ Pokud byl ale tento Jan Kohout shodný s mužem, který v několika poválečných desetiletích zastával přímo v Mělníce přední funkce v městské radě, jednalo by se o více než pozoruhodný obrat v jeho osudech. Snad šlo jen o shodu jmen.

„Zrádcovskými“ příběhy Adama Purkyně a Jana Kohouta jsem chtěl ilustrovat jedny z právně nejzávažnějších kauz, které se v Mělníce ve sledovaném období odehrály. Obě také, spíše mimořádně, poodkrývají mentalitu několika zúčastněných – obviněných, jejich příbuzných a přátel, žalobce Pruška. Není také třeba pochybovat o tom, že případ rozštěpil mělnickou veřejnost na straníky obžalovaných a na straníky žalujícího. Je nicméně otázkou, zda v jeho pozadí nestály i jiné aspekty (např. averze císařského rychtáře), než jen přesvědčení o Purkynově a Kohoutově vině, jejichž jednání více než zradu připomíná pochopitelné jednání, pramenící z pouhého pudu sebezáchovy.

4.1.4. Obranné mechanismy

Mohlo by se zdát, že před realitou třicetileté války nemělo město žádného úniku, nemohlo najít své ochránce a pouze doufat, že válečné strasti časem pominou. Obyvatelstvo svou naději ale neztrácelo ani v nejtěžších dobách a nehodlalo jen přihlížet neodvratné zkáze. Každodenní realitě se muselo přizpůsobit, najít si obranné mechanismy, díky nimž by dokázalo přežít opakované loupění svého ekonomického zázemí, úmyslné ničení majetku, znásilňování svých žen a dcer, v nejhorším případě i vraždění blízkých příbuzných.⁹³⁸ Brzy si byli Mělničtí vědomi tristní skutečnosti, že to vše není jen nezbytný doprovodný jev, ale i prostředek vedení války, prostředek, jak hospodářsky a psychicky oslabit svého protivníka. Neutralita v Čechách neexistovala. A i když nebyl nepřítel v zemi, živili její obyvatelé ze zázemí válečnou frontu nebo strategicky či ekonomicky dislokované vojenské jednotky. Skutečně mírových let, jak by je mohlo vnímat obyvatelstvo, bylo málo. Je otázkou, nakolik dokázala válka semknout městskou společnost, onu vzájemně sice koexistující komunitu, ale jinak potenciálně plnou vnitřních konfliktů.

Koho však válka spojila do své nejzákladnější podstaty, byla rodina, stávající se „sociálním centrem mikroekonomie přežití“.⁹³⁹ Skutečně, hlavním motivem jednání populace se ve sledovaných letech stal boj o přežití, bez nadsázky vedený všemi proti všem, snad jen právě s výjimkou rodiny. Existovala samozřejmě i mezilidská či intrakomunitní solidarita, ale málokdo si ji tehdy mohl dovolit. V případě Mělníka vážla spolupráce mezi městem a zámekem (kvůli vzájemné konkurenci ostatně nijak zvlášť nefungovala ani předtím), vlastní poddaní zahynuli nebo se rozprchli, vyhořelému městu neměl kdo pomoci – za jiných okolností pomáhající města (zvláště věnná) měla vlastní problémy. Bylo tedy město odkázáno jen samo na sebe?

V mnoha ohledech ano, ale úplně bez pomoci přeci jen nezůstalo. I panovník a vláda si dobře uvědomovali, že decimace měst je v rozporu s jejich zájmy a nemohou ji dopustit. Vždyť kdo jiný než úspěšně podnikající měšťan byl důležitějším zdrojem daňových příjmů eráru? Proto obě instituce, vláda a panovník, vydávaly příslušné příkazy a stížnosti z měst neignorovaly, byť měštům, nekonečně zatěžovaným vojenskými pobyty, to tak mohlo

⁹³⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4331. Na rubu listu ze 12. října 1640 je nedatovaný list kozlovské obce rychtáři Pruškovi.

⁹³⁸ Pro venkovské prostředí k obranným mechanismům poddaných Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti (se zřetelem k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí)*.

⁹³⁹ Peter BURSCHEL, *Himmelreich und Hölle. Ein Söldner, sein Tagebuch und die Ordnungen des Krieges*, s. 190.

připadat. Stížnosti a urgency městských představitelů sice vždy nepadly na úrodnou půdu, ale vyvinuly se rychle v určitý nátlakový prostředek za strany měst vůči vládě a panovníkovi. A rovněž uvnitř komunity se našly záhy způsoby, jak přežít válečné období, a to i dobu pobytu císařského oddílu nebo dokonce dobu okupace.

Nejpřirozenějším obranným mechanismem proti nepříteli je po staletí vlastní obrana se zbraní v ruce. Proto měla města své hradby, aby v případě potřeby dokázala tím lépe vzdorovat útočnickovi, pro něhož se naopak stávala výzvou a vidinou bohaté kořisti. Problémem českých měst za třicetileté války byl však pokles bojechtivosti obyvatelstva, naprosto nesrovnatelný s posledním velkým válečným konfliktem, husitským hnutím, i stav jejich fortifikací. Města si zvykla na mírový stav, věnovala se hospodaření, výstavbě a reprezentaci, zatímco hradby, které jim to vše měly zabezpečit, silně zanedbávala. Mělničtí hned za stavovského povstání museli do svého opevnění nemálo investovat a i později se jej v rámci možností snažili udržovat. Hradby samotné by samozřejmě nestačily, k odražení útočníka bylo zapotřebí disponovat také adekvátní výbrojí. Po celou dobu třicetileté války však není v pramenech prokázáno, že by se ve městě nacházelo byť jen jediné dělo, naopak, Mělničtí vždy tvrdili, že nikdy žádná neměli. Ne tak zámek. Právě z něj si asi v době stavovského povstání několik „kusů“ Mělničtí vypůjčili, aby vylepšili svou palební sílu.

Krátce po bělohorské bitvě nicméně děla na zámek vrátili⁹⁴⁰ a navíc hned při pobytu prvního císařského oddílu přišli i o většinu svých palných zbraní. Zůstaly jim jen ty poboční, s nimiž by toho moc nedokázali. Odzbrojování měst bylo charakteristickým počinem většiny oddílů, které jimi prošly. Pokud však Mělník o své zbraně přišel, snažil se vzápětí tento deficit zacelit. Přes údajné pobrání všech zbraní hned na sklonku bělohorského roku měli Mělničtí v době saského vpádu opět k dispozici řadu mušket, pistolí a chladných zbraní.⁹⁴¹ Opět je museli odevzdat, ale opět asi ne všechny. Nebo se znovu následně vyzbrojili. Při švédském útoku o osm let později Mělník vyvinul své největší úsilí o obranu a se zbraní v ruce padla celá řada jeho obyvatel. Různé příhody a kauzy napříč válečným obdobím také dokazují, že v Mělníce se mezi obyvateli zbraně, sečné i palné, nacházely nadále.⁹⁴² A bylo-li toho zapotřebí, neváhali je použít ani proti agresivním či provokujícím vojákům císařským.⁹⁴³

Mělničtí rovněž stavěli hlídky a organizovali ze svých sousedů domobranu, v jejíž čelo stavěli své vlastní, vojensky zkušené sousedy. Např. koncem února 1631 takto město ze svých sousedů a obecních poddaných postavilo snad tři desítky ozbrojených mužů-mušketýrů s pěti kaprály.⁹⁴⁴ Rovněž muži, kteří chodili na noční hlídky s úkolem upozornit na nebezpečí, byli nepochybně ozbrojeni. K obraně Mělníka byla během sledované doby opakovaně sjednána tzv. *salva guardia*, která měla zaručit bezpečnost zvláště před neoprávněnými nároky a pobyty císařských vojáků. Byla sice drahá, ale svůj účel mnohdy splnila.

Svým způsobem byla obranou také kapitulace bez boje, jíž si město zaručovalo, že nebude vydáno nepřátelským vojákům v plen. S tím v případě ozbrojeného odporu nemohlo počítat, takže je nasnadě, proč byl Mělník tak často obsazen bez jakéhokoli výraznějšího odporu. Neznáme bohužel podmínky, za kterých se tak dalo, a záruky, které město obdrželo. Byly-li vůbec jaké, mohlo se totiž jednat i o kapitulaci bezpodmínečnou, při níž město jen doufalo v milosrdenství útočníků. Neopominutelným způsobem, jak přežít následnou okupaci, byla kolaborace a kooperace s útočníky. Z pochopitelných důvodů o ní ale máme minimální zprávy, doložitelná je pouze u sasko-exulantské okupace, při níž však mohla mít i odlišné

⁹⁴⁰ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 75-76 – v lednu 1621 Mělničtí Lichtenštejnovi. Že jim 22. prosince 1620 bylo poručeno, aby podali zprávu, kolik mají děl, kulí, střelného prachu a jiné munice. Odpovídají, že co se týče děl, nemají a neměli žádná, protože jejich chudá obec na ně neměla finance.

⁹⁴¹ Viz SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 1743 – nedatovaný (1631 nebo 1632) rejstřík měšťanů, kteří na poručení Jiřího Matyáše z Těchenic složili zbraně.

⁹⁴² Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 5-6 (11. září 1646).

⁹⁴³ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4450 – 28. června 1644 Kryštof Černý Mělnickým.

⁹⁴⁴ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 39, fol. 74.

motivů. Ostatní zmínky v pramenech jsou spíše pouze spornými obviněními z kolaborace, než jejím nezpochybnitelným prokázáním. Jako v uvedeném případě Adama Purkyně.

Vojáci, ať již nepřátelští nebo císařští, byli také nejčastější příčinou útěků městských obyvatel, Mělník nevyjímaje. Tento „zaječí“ obranný mechanismus nabýval na četnosti s postupujícími roky války, kdy se zmnožily švédské vpády a města byla již poničená natolik, že jejich obyvatelé ani tak moc útekem neztráceli. Na řadě míst nebylo co uloupit. Zatímco až do počátku dvacátých let dosud nepřilíš narušený majetek ve městě sousedy držel i za cenu nepříjemných vojenských pobytů, po jeho následné devastaci byla zúžena fixace na něj a tím povolena stavidla hromadnému exodu z měst v případě jejich ohrožení. I mělnický primas Jan Šerer nebo městský rychtář Jan Růže, jakožto vrchní představitelé komunální správy a majetkové elity, opustili Mělník hned při objevení se nebezpečí. Někteří z uprchlých obyvatel se následně ani neměli vrátit. Otázkou je, kam utíkali, kde se Mělničtí skrývali – pramenné doklady chybí. Samozřejmě to mohla být Praha se svými mnohem pevnějšími hradbami a s Mělníkem nesrovnatelným obranným potenciálem, vzdálená jen pár hodin rychlé jízdy, v níž mnozí mělničtí obyvatelé měli také své známé a příbuzné. Nabízela se rovněž místa na Kokořínsku, zalesněná a protkaná skalními útvary, jež mohly poskytnout bezpečí těm méně zámožným, kteří se na známé a příbuzenstvo na bezpečnějších místech, než byl Mělník, nemohli spolehnout. Můžeme pouze předpokládat, že s sebou si brali jen to nejcennější, finanční hotovost a asi nepočtené rodinné klenoty. Vinné sudy, zařízení a nábytek včas dostat do bezpečí nemohli. Po případném návratu nacházeli svou domácnost ovšem naprosto rozvrácenou a museli začínat takřka od nuly. Někteří odcházeli natrvalo s vizí lepšího obživení se na jiném místě, jiní rezignovali a hodlali se živit žebráním.

Nepřátelský vpád nebo pobyt císařských vojáků se však také stával záminkou (samozřejmě oprávněnou) pro nejrozličnější požadavky adresované nižším i vyšším instancím, nezřídka samotnému panovníkovi nebo v mělnickém případě panovníci, jakožto bezprostřední vrchnosti věnného města. Přesněji řečeno císařovně Eleonoře. Žádosti se totiž týkaly pouze jí, od předchozích panovnic, císařovny Anny a královny Alžběty, nebyl ještě důvod něco podobného požadovat. V listech adresovaných Eleonoře nebo jejímu podkomořímu, který měl jejich obsah panovníci zprostředkovat, Mělničtí žádali buď odložení či úplné odpuštění jí povinných poplatků, nebo ochranu a zastání. Při těchto žádostech se nezřídka spojovali i s ostatními věnnými městy a faktem je, že asi nikdo jiný než císařovna jim v jejich strastech tolik vstřícně nevycházel. Výrazněji jsou tyto záležitosti opět frekventovány od 30. let a svého vrcholu dosahují v letech 40.⁹⁴⁵ Deputát pro panovníci byl Mělníku a dalším věnným městům odpouštěn, snižován, nebo odkládán možná až s překvapivě železnou pravidelností. Císařovna se projevila jako mimořádně milosrdná vrchnost. Aniž bychom znali podrobnosti, přesněji řečeno důvody, byl Mělníku odpuštěn deputát v již značné výši v roce 1638 s tím, že bude vzat z výnosů hraničního cla.⁹⁴⁶ Když měl o další dva roky později přijet do Mělníka podkomoří, chystající se pro panovníci vybrat poplatky za dvě léta, psali mu radní v předstihu, že jej budou muset zklamat, protože peníze není odkud vzít. Prosili proto, aby jim byl i tento poplatek odpuštěn.⁹⁴⁷

Velký požár města na sklonku války byl společně s neustávajícími vojenskými pobytů dalším důvodem, aby byla císařovna požádána o rezignaci na své příjmy z Mělníka.⁹⁴⁸ Pár měsíců po živelné katastrofě měli Mělničtí sami hotovou suplikaci v této věci, ale museli ji

⁹⁴⁵ Např. již na podzim 1633 odpustila císařovna všem věnným městům na jejich žádost deputátní poplatky a kontribuce za dvě léta SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 3972 – 25. září 1633 císařovna Eleonora Mělnickým.

⁹⁴⁶ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/7, karta 1468.

⁹⁴⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 19, fol. 83-84 – 13. července 1640 Mělničtí podkomořímu věnných měst Vilému Jindřichovi Bezdrůžickému z Kolovrat.

⁹⁴⁸ Tamtéž, kniha 76, fol. 8 – 20. listopadu 1646 se v této záležitosti mělo napsat podkomořímu.

ještě nechat přeložit do němčiny a odeslat do Vídně.⁹⁴⁹ Císařovna své poddané nezklamala. Dokonce za ně orodovala u svého syna, vládnoucího Ferdinanda III. Výsledkem bylo nařízení císaře vojenskému generálnímu komisaři, v němž se pravilo, že česká věnná města jeho ovdovělé matky byla vojenskými událostmi přivedena do největší bídy a nouze. Nejen nepřítelem, ale i nemírným požadováním porcí pro ubytovaná císařská vojska. Císařovna prý dostala od těchto měst o svém stavu nejednu zprávu a nyní i jejich společnou suplikaci, kterou Ferdinand III. komisaři také odeslal, s poručením, aby při rozdělování povinností dbal na rovnost a nenechal věnná města přespříliš zatěžovat. Tuto císařskou vůli měl oznámit všem krajským hejtmanům, v jejichž krajích věnná města ležela.⁹⁵⁰ Originální znění císařovna listu o zastání a ochraně věnných měst dokonce našlo své místo v jedné z mělnických městských knih.⁹⁵¹ Zde uvedené žádosti přitom nebyly zdaleka jedinými. Skoro se zdá, že (nejen) Mělničtí laskavosti císařovny až zneužívali a jí povinné poplatky považovali za nejsnadněji odložitelné nebo odpustitelné.

Pokud se neobraceli přímo na císařovnu, byli nejčastější instancí, se kterou o svých strastech Mělničtí jednali, litoměřičtí krajští hejtmani a podkomoří věnných měst. Nejbarvitěji jsou dokumentovány proměnlivé vztahy Mělnických a podkomořího Zdeňka Lva Libštejnského z Kolovrat (podkomořím 1638-1640), který byl předešle i litoměřickým krajským hejtmanem. Když se Kolovrat ještě coby hejtman dověděl, že se k městu znovu chystá mnoho polských vojáků v císařových službách, rozeslal po kraji napomenutí jeho obyvatelům, aby byli nápomocni Mělníku chlebem a pivem. Psal také proviantmistru do Litoměřic a i jinak činil, co mohl. Kdyby prý věděl, že by to bylo zapotřebí, přijel by do Mělníka dokonce osobně, protože však nevěděl, kdy vojáci potáhnou, nebyl si jist, k čemu by byl Mělnickým platný. Sliboval však, že pro ně v této věci udělá vše, co bude v jeho silách.⁹⁵² Coby komisař doprovázející onen polský oddíl přijel následně do Mělníka. Pobyt vojáků zde ale dobře nedopadl, město si při něm vytrpělo své. Vinu za to kladli Mělničtí i Kolovratovi, který prý Poláky nedokázal udržet na uzdě, a svůj názor si nenechali jen pro sebe. Kolovratova reakce na jejich stížný list byla velmi ostrá, Mělnické obvinil z nevděčnosti, neupřímnosti a prohlásil: „*rači pod městem v nějaký chalupě zůstanu, než-li bych mezi Vás přijel*“ a „*Vám ale k vůli kroku bych neučinil pro Vaše ústípné a nešetrné psaní.*“ Místní obyvatele obvinil, že „*to Váš starej obyčej, že mi více žalujete, než-li Vás bolí, to řemeslo pan primas Váš, pan Šer(er) s paní manželkou svou dobře umí. Nebo onehdejšího dne, když tu Poláci byli, chtíce já jíti na odpočimutí, on i paní manželka jeho s takovým křikem a nařikáním ke mně přiběhli, jináče jsem se nedomníval, než-li že se smyslem pomínou, žalujíce, že jim všeckno víno z presu berou, že již ten rok žádného vína mítí nebudou. Poslal jsem tam ihned mou vlastní čeládku, našlo se, že jen jakás konývka odtud vzata byla. Tu vidět, že se více nařiká, nežli jest.*“⁹⁵³

Brzy ale naštěstí pro Mělnické změnil Kolovrat názor. Snad svou roli sehrálo i pár sudů vína na usmířenou. Když u něj mělničtí radní vyhledávali opatření ve věci svých mimořádných výdajů na Niederumovy vojáky, napsal Kolovrat přímluvný list českým místodržícím, aby jim jejich výdaje byly vynahrazeny z kontribucí a sbírek buď z kraje Litoměřického nebo z Boleslavského litoměřickým proviantmistrem. Psal také, že „*to říci musím, že neřku-li v tomto kraji Litoměřickým, ale v celým království Českým žádné místo ani město se nenajde, který by tak častých durchcuků a neřestí pocítilo*“. Důvodem byl i most pod

⁹⁴⁹ Tamtéž, fol. 17 – zápis z 8. února 1647.

⁹⁵⁰ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4776 (opis, česky) – 7. dubna 1648 Ferdinand III. Vilému Albrechtovi Krakovskému z Kolovrat.

⁹⁵¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 76, fol. 37 – zápis císařovna listu z 15. února 1648 (v německém znění).

⁹⁵² SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4063 – 11. září 1635 Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat Mělnickým.

⁹⁵³ Tamtéž, fol. 4132 – 29. listopadu 1635 Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat Mělnickým.

Mělníkem, přes který vojska táhla. Kolovrat prý již dříve usiloval o anulování kontribucí Mělnickým, ale proviantmistr tak nechtěl učinit. Žádal proto místodržící, aby mu to nařídili. Kdyby dostal zamítavou odpověď, pohrozil, že už by si nikdy netroufl přijmout znovu komisi, protože by se jistě setkal s odmítnutím obyvatel, kteří by již věděli, že se jim z odvedeného nic nesrazí.⁹⁵⁴ Na konci roku 1636 žádali mělničtí radní Kolovrata opět o potvrzení výloh, které měli loni a navíc i letos na vojáky, protože berniční ani proviantní úřad jim to nechtěly uznat a odepsat z povinností bez jeho vyjádření.⁹⁵⁵ Kolovrat je neodmítl – ihned napsal list generálnímu proviantmistroví Skuhrovskému. Mj. že si mu „*nebozí a soužení Mělničtí*“ stěžovali, že jim na berních a kontribucích není odečítáno nic z toho, co dali „*s krvavým potem na soldáty*“. Žádali také Kolovrata o osvědčení, které jim dal hejtman rád, neboť „*očima na jejich bídu a nouzi se dívatí musil*“. Podívoval se, že nebyl dělán rozdíl mezi postiženými a těmi, kteří vojáky postiženi nebyli, a kontribuce byla ode všech vyžadována stejná, „*an by se kamenný srdce nad tím obměkčilo*“. Prosil proto Skuhrovského, aby měl s Mělnickými strpení a postaral se, aby jim byla odečtena z povinných odvodů jejich vydání, jelikož tak to bylo stanoveno i ve sněmovním usnesení.⁹⁵⁶

Stížnosti na vojáky psali Mělničtí ve velmi široké škále rovněž vojenským a civilním úředníkům a císařským důstojníkům. Často přitom byli jedním z oslovených odkazováni na druhého, případně až na císaře, což poté poslušně činili. Listy v těchto záležitostech tak patří k nejpočetněji zastoupenému materiálu ve spisové části mělnického městského archivu. Mělničtí se obraceli na české místodržící, do české komory, která měla na starosti hospodářské záležitosti země, do české dvorské kanceláře, na oba panské držitele mělnického zámeckého panství, Viléma Slavatu a poté Heřmana Černína, na vojenské velitele Čech (mj. Valdštejna, Marradase či Colloreda), na vojenské komisaře, u nichž chtěli dosáhnout změny trasy vojenských pohybů a odklonit je od Mělníka, generálnímu proviantmistroví (Oldřichu Skuhrovskému ze Skuhrova), který jim mohl polevit v naturálních odvodech. Ve dvacátých letech byl jejich častým adresátem český místodržící Karel z Lichtenštejna, nebo někdo, kdo mu byl blízký a žádost Mělnických mohl knížeti zprostředkovat.⁹⁵⁷ Občas uspěli, za což se neopomněli odměnit nejlepším sudem (sudy) vína, který měli k dispozici. Víno bylo osvědčeným prostředkem, jak si někoho zavázat a případně i jak dosáhnout požadované věci. Mělničtí tak třeba poslali sud vína sekretáři české vojenské expedice a žádali, pokud by se na jejich obec měla valit nějaká vojenská zátěž, aby ji od nich odvrátil.⁹⁵⁸

Žádosti, které měly městu ulehčit, se přirozeně netýkaly jen vojáků. Po jejich odchodu, nebo i ještě během jejich pobytu, se Mělničtí domáhali sražení kontribucí za výlohy, které s vojáky měli. Posílali rejstříky útrat obecních, případně i jednotlivých obyvatel, dokládali zmíněná osvědčení od osob rytířského stavu a odvolávali se na přímluvy vysoce postavených úředníků. Jsou doloženy i časté případy, kdy se Mělničtí domáhali vynahrazení výloh, což mělo mít podobu hospodářské (finanční i naturální) pomoci od různých subjektů, zvláště v Litoměřickém kraji. V první řadě samozřejmě od sousedního panství mělnického zámku. Jelikož již od předbělohorských dob měla obec nemalé dluhy, které se za války ještě znásobily, objevily se ve zvýšené míře také žádosti o moratoria, ne-li přímo o odpuštění pohledávek. To platí i o dalších poplatcích, jako o perkrechtu, kterým byli povinni zámeckému držiteli proto, že některé z jejich vinic neležely na obecních, ale na zámeckých

⁹⁵⁴ Tamtéž, fol. 4151 – 15. února 1636 Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat českým místodržícím.

⁹⁵⁵ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 18 B, fol. 28 – 1. prosince 1636 Mělničtí Zdeňku Lvovi Libštejnskému z Kolovrat.

⁹⁵⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4180 – 5. prosince 1636 Zdeněk Lev Libštejnský z Kolovrat Oldřichu Skuhrovskému ze Skuhrova.

⁹⁵⁷ SOKA Mělník, AM Mělník, kniha 16, fol. 74 – asi 11. prosince 1621 Mělničtí Janu Danieli Kaprovi z Kaprštejna, sekretáři české kanceláře.

⁹⁵⁸ Tamtéž, fol. 190 – 24. března 1622 Mělničtí Karlu Fridrichu Platejsovi z Platenštejna.

pozemcích.⁹⁵⁹ Naopak se Mělničtí také ve zvýšené míře sami domáhali vlastních pohledávek, ale úspěšnost byla mizivá vzhledem k tomu, že jiní na tom nebyli o nic lépe než oni.⁹⁶⁰

Argumentace Mělnických, jíž podporovali své žádosti, byla dobově charakteristická a obsahovala i „městsky specifické“ náznaky pohružek, ne-li přímo jasně definované hrozby. Ve svých listech se Mělničtí květnatými adjektivy stylizovali do pozice chudých, zbědovaných, zarmoucených (a přitom od třicátých let také vždy katolických a císaři věrných) obyvatel, čímž chtěli vyvolat obraz totální destrukce a bídy, která jim měla umožnit u oslovených dosažení požadovaného slitování v podobě daňových úlev, naturální výpomoci a odsunu vojáků. Již v úvodu, obsahujícím důvod žádosti, nenechávali na pochybách, v jak vážném stavu se jejich město nachází („*Nevypravitelnými a příliš ustavičnými obtížnostmi vojenskými jsouce dohnáni na Vaše milosti vznášeti musíme*“⁹⁶¹). Následovaly informace o ztenčujícím se nebo již ztenčeném počtu obyvatel beztak velmi malého města, které bylo přivedeno do nepředstavitelné chudoby, která se nedala slovy ani popsat („*přezarmoucené, ze všeho ubrané a v maličkém počtu osazené, v chudobě a nouzi postavené město*“⁹⁶²; nebo dokonce „*takže jsme my ubozí obyvatelé všechny své nábytečky a mobilie ztratili, až i z těch posledních, račte odpustiti, šatků, kterými jsme se odívali, od prvního až do posledního, od dítěte až do starce, a sumou mužské i ženské pohlaví napořád téměř svlečení byli*“⁹⁶³). Některá z tvrzení byla až absurdní a protichůdná („*tisíckrát téměř o všechno jsme přišli*“⁹⁶⁴), o to však expresivnější. List končil poníženou prosbou s poukazem na křesťanskou lásku („*Služebně žádajíc prosíme, že majíc nad naši chudou a již téměř dokonalou zhoubu na sebe očekávající obci křesťanskou citelnost, nás toho... osvoboditi ráčíte*“⁹⁶⁵).

Mělničtí si byli velmi dobře vědomi své důležitosti v rámci měst a celozemského daňového systému. Bylo jim jasné, že císař a císařovna si nemohou přát jejich zkázu, protože by tím přicházeli o významný zdroj svých příjmů, a proto budou muset zakročit v jejich prospěch. Aby na to ještě výrazněji poukázali, neopomínali Mělničtí vkládat do svých suplikací informace o odchodech obyvatel z města kvůli vojenským zátěžím, o devastaci vinic, které ležely ladem, protože byly buď zničeny vojáky nebo na jejich obhospodařování sousedé neměli prostředky. Tím vším a řadou dalších obtíží se snižovala společně s rostoucí depopulací platební schopnost města, což bylo samozřejmě v rozporu se státními zájmy. V málokteré ze suplikací chyběla tolik typická argumentace, že pokud městu nebude pomoheno, budou z něj muset nakonec odejít všichni a svá hospodářství zanechat pustá. Nikdo z oslovených tyto pohružky ani přes nadále enormní zatížení měst nemohl ignorovat, a pokud již situace dospěla do krajnosti, byla ve prospěch měst skutečně řešena. Uvědomělé pohružky rozvratem městské ekonomiky se tak staly jedním z nejběžnějších a nejučinnějších obranných mechanismů měst za třicetileté války.

Pokud nepomohly stížné listy, vydávali se Mělničtí i přes nebezpečí na cestách do Prahy, aby zde jednali s příslušnými úřady. Detailní průběh jednoho takového jednání, vypovídajícího mnohé o realitě své doby, je unikátně zachycen ve spisovém materiálu městského archivu. Na počátku února 1642 byl z Mělníka do Prahy vypraven jeden ze sousedů, aby se pokusil vyřídit ve prospěch města palčivou záležitost pobytu císařských

⁹⁵⁹ O anulování perkrechtu např. Mělničtí žádali po švédském vpádu Viléma Slavatu. Tamtéž, Kniha 19, fol. 91 – v říjnu 1640 Mělničtí Vilému Slavatovi.

⁹⁶⁰ Žádosti o vyrovnání pohledávek patří k nejčastějším dokumentům v pramenech městské provenience, v mnohem menší míře se však jedná o vymáhání pohledávek obecních než jednotlivých zdejších obyvatel, v jejichž zájmu Mělničtí psali jejich dlužníkům.

⁹⁶¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4504 (8. března 1645) – Mělničtí do komory.

⁹⁶² Tamtéž.

⁹⁶³ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 19, fol. 91 – v říjnu 1640 Mělničtí Vilému Slavatovi.

⁹⁶⁴ Tamtéž, fol. 112 – 30. prosince 1641 Mělničtí litoměřickému krajskému hejtmanovi.

⁹⁶⁵ Tamtéž, Kniha 16, fol. 80-81 – 20. února 1621 Mělničtí Lichtenštejnovi.

vojáků.⁹⁶⁶ Průběh jeho jednání skoro tragikomicky ilustruje realitu jednání s raně novověkým byrokratickým aparátem, jehož charakteristickým rysem byla zdoluhavost a úplatkářství. I mělničtí vyslanci museli propadat zoufalství, když po mnohadenním pobytu v Praze na obecní útraty v podstatě vůbec nic nevyřídili a vraceli se domů s prázdnými rukama či s nezávaznými sliby. Můžeme si představit, že takový průběh nebyl zdaleka jediným, který museli mělničtí zástupci v Praze trpce skousnout. A nejenom v Praze, v sídle příslušného kraje, v Litoměřicích, to bylo podobné.⁹⁶⁷

Aktivní způsob obrany volili Mělničtí v případech, kdy se sami snažili domoci se spravedlnosti. Nejmírnějším z takových řešení bylo poukazování v korespondenci na jiná místa v sousedství, která ještě nebyla v tak bědném stavu jako jejich město a větší zátěž na rozdíl od nich údajně mohla snést.⁹⁶⁸ V květnu 1633 však Mělnickým psal boleslavský krajský hejtman, že dostal od svých liblických poddaných zprávu o tom, že prý Mělničtí vydali jednomu nižšímu důstojníkovi nařízení k přesunu do jeho vsi. Tvrdil to císařský rytmistr, který se svými rejтары do Liblic přijel a zůstal v nich přes noc. Hejtman se pochopitelně divil, odkud měli Mělničtí moc vydávat vojákům příkazy k ubytování, nota bene na majetku boleslavského krajského hejtmana, který za celý kraj ručil císaři. Navíc byl zklamaný jejich činem i proto, že pro ně prý dříve vykonal mnohá dobrodíní a oni se mu za ně takto odměnili.⁹⁶⁹ Pokud to byla pravda, jednalo se o pozoruhodný a v Mělníce ojedinělý způsob, jak se město snažilo zbavit vojáků asigňovaných a priori k nim.

Podobně se ale chovali vůči svým sousedům nebo dokonce k příbuzným i jednotliví mělničtí obyvatelé. Jeden mělnický řemeslník si stěžoval na svou tchýni, že se po celý čas vyhýbala purkmistrovskému nařízení, podle něžž měli být zdejšími sousedy vydržováni císařští vojáci, zde ubytováni. Jeho tchýně ale dosud nedala vůbec nic a ani žádná z jejích dcer mu nijak nepomohla, takže jen on sám musel císařské vojáky na svou velkou útratu živit.⁹⁷⁰

Pravdou asi také bude, že Mělničtí ne vždy, i když mohli, skutečně odvedli požadované kontribuce a sbírky. Litoměřický krajský proviantmistr si tak musel opakovaně zoufat, že se obyvatelé regionu z plateb vymlouvali a on nevěděl, jak je od nich vymoci. Vrcholem, za který ale mohli tvrdě pykat, byl ze strany Mělnických útok na zdejší erární skladiště proviantu. Dovolili si opravdu hodně, když „*zámky při pokojích zodmykati a co se jim dobře vidělo, vzíti dali*.“ Navíc se zmocnili i dvou nejlepších kusů hovězího dobytka, který byl odeslán pro potřeby císařských vojáků z Mladé Boleslavi.⁹⁷¹ Nemohlo následovat nic jiného než ostré napomenutí od generálního proviantmistra s nařízením, aby vše okamžitě vrátili a podali vysvětlení svého činu.⁹⁷²

4.1.5. Kdo je vlastně nepřitelem? (Závěrečná pozorování k problematice)

Před stanovením závěrů je nutno si uvědomit, že v době třicetileté války dosud neexistovala kasárna, kde by bylo možno vojáky přes zimu bezpečně ubytovat. Ona bezpečnost se netýkala pouze jejich zdraví, ale také možného poškození drahé výstroje a výzbroje, stejně jako žádoucího umenšení hrozby dezertce. Zvláště k tomu se hrazená města hodila velmi dobře – noční útěk dezertérů byl díky pobytu v nich téměř eliminován.⁹⁷³

⁹⁶⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4371 – po 13. února 1642 Jakub Hamák Mělnickým.

⁹⁶⁷ Srovnej např. Tamtéž, fol. 4796 – relace z 22. června 1648.

⁹⁶⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 196-197 – 12. dubna 1622 Mělničtí Heřmanu Černínovi.

⁹⁶⁹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 3964 – 8. května 1633 Jetřich Špetle z Janovic Mělnickým.

⁹⁷⁰ Tamtéž, fol. 4317 – 5. června 1640 mělnický soused a řemeslník Šimon Zeman Mělnickým.

⁹⁷¹ Tamtéž, fol. 4210 – 26. února 1637 litoměřický proviantmistr Jan Braun Oldřichu Skuhrovskému.

⁹⁷² Tamtéž, fol. 4212 – 1. března 1637 Oldřich Skuhrovský Mělnickým.

⁹⁷³ K tomu zvláště Ulrich BRÖCKLING-Michael SIKORA (red.), *Armeen und ihre Deserteure*, Göttingen 1998.

Panovník a vláda tedy stěží měli vhodnější alternativu k ubytování svých vojáků. Vojsko ve městě ovšem také bylo zcela nepochybně nátlakovým prostředkem, díky němuž bylo možno dosáhnout politických, konfesních a ekonomických cílů. Vkládání vojáků do domů nekatolických hospodářů se záměrem donutit je ke konverzi je dostatečně známou skutečností, stejně jako i to, že pohrůžka vojenskou exekucí byla velmi účinným prostředkem, jak z měst dostat požadované finance a viktualie. K tomu přistupovala ideální možnost vzájemné kontroly hned dvou složek poddaného obyvatelstva – voják dohlížel na měšťana a jeho rodinu, měšťan mohl informovat o pochybném chování u něj ubytovaného vojáka jeho nadřízené. Rozhodně přitom nebyl bez šance uspět, tím spíše, pokud mohl prokázat nějaké vojákově závažné provinění proti vojenskému a křesťanskému řádu. Konflikt mezi nedobrovolně ubytovávajícím a bezplatně ubytovaným (-nými) byl potenciálně přítomen vždy, rozhořet se mohl kvůli sebemenšímu podnětu. Nejčastěji stály v pozadí krádeže a alkohol, stejně jako měšťanovo přesvědčení, že voják požaduje příliš mnoho, zatímco voják byl naprosto opačného názoru.

Velmi podstatné byly navíc i další aspekty, které zůstaly v českých studiích víceméně nereflakovány – zvýšení měšťanových nákladů v důsledku vytápění dalších, běžně studených místností a především narušení intimní sféry nemovitosti městského hospodáře. Tehdejší dům rozhodně ještě nebyl koncipován jako vícegenerační, takže voják přicházel přímo do nejužšího kruhu městské rodiny⁹⁷⁴ Nežřídka i se svou vlastní rodinou, jejíž hodnoty byly zcela odlišné od rodiny domácí. První jmenovanou živila válka. Konflikty byly tak běžné, že bychom sotva našli v Čechách město, ve kterém by při sebekratším vojenském pobytu k nějakému nedošlo. Lišily se nicméně svou intenzitou – slovními útoky počínajíc, fyzickými výpady pokračujíc a vážnými zraněními (i s následkem smrti) končíc.

Nejen pobytům císařských a spojeneckých vojsk byla za třicetileté války vystavena česká města, od třicátých let si musela zvykat i na novou realitu v podobě saských a švédských útoků, okupace a kontribucí jim odváděných. Až do té doby pro města byli jediným nepřítelem vojáci, kteří se sice chovali také nesnesitelně, ale rabovat a znásilňovat nebyli oprávněni, za to by je čekala šibenice. Naproti tomu, pokud se město bránilo útočícímu nepříteli a v boji mu podlehl, muselo kromě vyšších ztrát na životech počítat také s tím, že bude vojákům vydáno v plen. První zkušenost zaznamenali Mělničtí se Sasy v letech 1631-1632, hůře si počínaly sasko-švédské jednotky o dva roky později, ale ani tehdy Mělník příliš citelně postižen nebyl. To se již nedá říci o švédském vpádu do Čech roku 1639, po němž zůstalo kdysi prosperující vinařské město z poloviny v troskách a při němž někteří mělničtí obyvatelé padli, jiní utekli. Švédský pobyt v Mělníce se měl v poslední dekádě války opakovat ještě několikrát, přesáhl i dobu uzavření Vestfálského míru a i pokud zrovna vojáci severské mocnosti zrovna ve městě nepobývali, musely jim být pod pohrůžkou vypálení odváděny nemalé vojenské kontribuce. Sledovat události v nepříteli okupovaném Mělníce je přitom mnohem obtížnější než pro chvíle, kdy zde pobývali císařští vojáci. Za nepřátelské okupace totiž téměř nebyla vedena korespondence, město bylo izolováno, zápisy do knih se staly sporadickými.

Na základě dosud předestřených údajů můžeme konstatovat několik generalizujících závěrů. Předně, že povinnosti Mělníka vůči domácím a okupačním vojskům se od sebe v zásadě příliš nelišily. Obě strany požadovaly zdroje finanční, materiální a případně i lidské, nepřátelská strana přitom nemusela být náročnější. Výhrůžky tvrdou vojenskou exekucí v případě neplnění požadavků činily také obě strany, stejně jako vznášely požadavky na kontribuce. Jazyková bariéra byla pravděpodobná u obou těles, i mezi císařskými vojáky měli většinu germanofonní dobrodruzi, naopak mezi Sasy a Švédy se pravidelně objevovali čeští

⁹⁷⁴ Ralf PRÖVE, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“*, s. 205.

exulantí. Je tedy pravdou obecně zakotvené povědomí o tom, že postižené obyvatelstvo již po čase nečinilo rozdíly mezi vojáky císařskými a nepřátelskými?

Domnívám se, že nikoli. Požáry a oběti vojenského násilí sice byly doprovodným jevem návštěv obou armád, ale v případě té císařské bylo riziko přeci jen nižší a následky méně fatální. Rovněž dovolání se alespoň částečné nápravy bylo reálnější, ačkoli bylo na dlouhé lokte. Ani jednou nejsou v pramenech zmíněny případy znásilnění, ale výše uvedený případ z doby švédského vpádu dokládá, že k nim dojít mohlo. Ačkoli císařští vojáci mohli ledaco, za něco podobného by tvrdě zaplatili. Ze zápisů v městských knihách z doby, kdy ve městě pobývali nepřátelští vojáci, také pocítujeme větší strach, který město pohltil. To je vidět ostatně i z toho, že zápisů je minimum a když byla svolána obec, skoro nikdo se nedostavil. Nepořádaly se trhy, provozování živností bylo omezeno na minimum, vše se soustředilo výhradně na přežití. Obyvatelé města se mnohem více než císařských obávali nepřátel a v případě, že jim tito pohrozili, stávalo se obstarání požadovaných prostředků prioritou. Což se o plnění požadavků císařským zase tak úplně říci nedá. Přeci jen Mělničtí doufali, že císařští své pohružky nesplní, zatímco u Švédů si tím rozhodně být jisti nemohli. Nepochybně měli hodně dlouho před očima i obraz zničeného Nymburka. Navíc město před vpádem nepřítele i během něj přicházelo o svou elitu, prchali radní, prchal i katolický děkan. Do matriky tak neměl s výjimkou první saské okupace kdo zapisovat zemřelé, narozené a oddané, což museli Mělničtí také citelně postrádat. Valná většina obyvatel již byla ve 40. letech asi skutečně rekatolizována a cestu k případně dosazenému nekatolickému knězi si nenašla.

I pokud vojáci vše a včas dostali, neměli ještě Mělničtí jistotu, že se tito částí jejich majetku nezmocní svévolně. Krádeže páchané vojáky byly v českém městě a ve vesnicích v době třicetileté války na denním pořádku. Nejčastěji a s největší oblibou byli loupeni koně, jedna z nejcennějších movitostí venkovských i městských domácností, navíc poměrně snadno zpeněžitelná.⁹⁷⁵ Proti této neřesti vojáků se snažila vláda aktivně vystupovat a opakovaně vydávala nařízení, podle nichž měl být nalezený a prokazatelně odcizený majetek navrácen původnímu majiteli bez finanční náhrady. Tím zase ovšem nemálo finančně utrpěl kupec, který nemusel vždy tušit, že kupuje lup. Z dnešního pohledu je skutečně zarážející, jak často dokázali vojáky postižení lidé svůj majetek vypátrat i na velmi vzdálených místech. Mnohdy sehrála roli náhoda, jako v případě jednoho valacha, kterého dva mělničtí sousedé poznali (!) náhodně v Praze u jednoho formana z Kutné Hory. Mělničtí pak s odvoláním na právo a možnost dosvědčení svého majetku žádali o jeho bezplatné vydání.⁹⁷⁶ Mimořádně, Praha byla díky velké koncentraci kupců a velké dávce anonymity dlouhodobě ideálním místem pro překupnictví.⁹⁷⁷ Stejně často kradli vojáci také hovězí dobytek a jiné domácí zvířectvo, obilí a v Mělníce ovšem i víno, ať již v podobě tekuté nebo ve formě hroznů na vinicích. Mělník byl ale současně místem, kde se vojáky uloupená zvířata, a asi i jiné komodity, odkupovaly.⁹⁷⁸ Zde naznačené výstižně charakterizují slova jednoho z mělnických sousedů – „*nežli soldáti jsou tuplovaný šelmy, přece k čemu mohli přijíti, vzali.*“⁹⁷⁹

Krádeže byly také nejčastějším zdrojem vzájemných konfliktů mezi vojáky a civilisty, společně s urážkami a s poškozováním hospodářova majetku. To se dělo nejčastěji ve chvíli, kdy se vojáci posilili alkoholem. Kdo si během dlouhé války neprožil fyzické napadení od některého z císařských vojáků, mohl mluvit o štěstí. Takových ale bylo v Mělníce asi jen

⁹⁷⁵ Ke stejnému závěru na naprosto odlišném místě došel i Thomas JUST, *Söldner vor Gericht. Verfahren gegen Landsknechte im Landgericht Grafenegg zur Zeit des Dreissigjährigen Krieges*, OH 11, 2006, s. 550.

⁹⁷⁶ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4665 (8. února 1647) – přiznávací list na obecního valacha, ukradeného vojáky 14. září 1646.

⁹⁷⁷ Této praxe si všiml rovněž pro dobu předbělohorskou Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti v Čechách*, s. 52.

⁹⁷⁸ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4562 (4. listopadu 1645) – Jiří Malovec Mělnickým.

⁹⁷⁹ Tamtéž, fol. 4545 – Jiří Senický Jakubovi Žamberskému (datum není zřejmé).

málo, když se atakům nevyhnuli ani císařští rychtáři a primasové. Z korespondence mělnických sousedů zaznívají nářky na fyzické útoky se železnou pravidelností. Svě si užívali zvláště mělničtí hospodští, kteří díky svým ubytovacím možnostem mívali v domě vojáků značné množství. Jeden z mělnických hospodských si stěžoval právě na opilé vojáky, kteří se chtěli prát s ním i s jeho manželkou.⁹⁸⁰ Shodnou zkušenost učinil i jiný mělnický soused, jemuž vojáci dokonce rozbili dveře, odtloukli zámky, spálili mu střechu i podlahu. Kromě toho se prali s ním i s jeho podruhy.⁹⁸¹

Jistý obecní podaný se zastal své manželky proti nějakému opilému vojenskému pacholeti, které se prý posléze vlastní vinou zranilo svým nožem, když při odchodu zakoplo. Vina však byla dáována poddanému a žádána na něm náhrada. Poddaný se i s manželkou od té chvíle údajně nemohl ukázat pro nebezpečí vlastního života ve své chalupě a navíc nemohl vykonávat ani své řemeslo.⁹⁸² Jeden mělnický soused se dokonce s jedním z vojáků utkal v přímém souboji. Přišlo k němu tehdy na „truňk“ piva několik vojáků, kteří mu potom i přes napomínání dávali příčinu ke zlé vůli. Jeho napomínání nakonec vedlo k tomu, že mu vojáci začali nadávat, tasili kordy a nutili jej ven na „plac“. Tam, ačkoli prý soused nechtěl, zřejmě došlo k šermu, při němž byl jeden z vojáků raněn. Poté se všichni navrátili do domu a raněný svému duellantovi zranění přede všemi rukou dáním odpustil. Dověděl se o tom však vojákův nadřízený a žádal následně pro svého muže rekompensaci. Kdyby tak onen mělnický soused neučinil, chtěl to prý na něm, jeho rodině či jiných sousedech vymoci silou.⁹⁸³

S vojáky si tedy nebylo radno zahrávat. I pokud mělnický soused obhájil svou čest, případně agresora přemohl, musel většinou počítat s nepříjemnými následky. Z toho pramenila tolik typická pasivita obyvatel vůči svévoli vojska. Pozoruhodné je ovšem zjištění, že asi nemálo mělnických obyvatel bylo natolik vojensky zdatných, aby dokázali v souboji jednoho proti jednomu uspět. Skupinovému násilí ale odolat mohli stěží a nevíme o případu, v němž by se o to pokusili.⁹⁸⁴ Zmohli se pouze na následné stížnosti na patřičná místa. Jako v kauze jednoho furýra z vrtbovského praporce, který se choval se svými muži ve městě velmi hrubě a snad i střílel po lidech.⁹⁸⁵ Opakovaly se rovněž případy, kdy různé bandy císařských loupily v okolí města a na silnicích k němu vedoucích.

Můžeme jen litovat, že k podrobnější analýze vztahů mezi vojáky a mělnickými obyvateli nemáme potřebné dokumenty privátní povahy. Přesto se domnívám, že zde uvedené jasně prezentuje válečnou zkušenost českého města s vojenským živlem.

4.2. Válečný prožitek města

4.2.1. Víra pod tlakem konfesijního absolutismu

Město nad soutokem Vltavy a Labe patřilo v předbělohorském období k tradičně kališnickým. Snad můžeme věřit Jakubovi Žamberskému, po bělohorské bitvě v krátkém sledu zámeckému hejtmánu, městskému gubernátorovi a císařskému rychtáři, že v době jeho

⁹⁸⁰ Tamtéž, fol. 1839 – Mělnický měšťan (hospodský) Jiří Slovák Mělnickým, nedatováno.

⁹⁸¹ Tamtéž, fol. 1820 – mělnický měšťan Jan Janáček Mělnickým (nedatováno, po 1632).

⁹⁸² Tamtéž, fol. 3990 – 19. února 1634 obecní poddaný Metuzalém Polák Mělnickým.

⁹⁸³ Tamtéž, fol. 4450 – 28. června 1644 Kryštof Černý Mělnickým.

⁹⁸⁴ Z doby předbělohorské je poměrně dobře známý případ z roku 1597, který se odehrál na Novém Městě pražském a jehož výsledkem bylo usmrcení téměř dvou desítek císařských vojáků pražskými obyvateli.

⁹⁸⁵ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-Militare, fol. 4567 (19. listopadu 1645) – odpověď kapitána z Vrtbovy kompanie Mělnickým. Sliboval, že je potrestá, ačkoli tito vše zapírali.

příchodu do města nikdo z místních katolického vyznání nebyl.⁹⁸⁶ Jednu z výjimek, o nichž víme, představoval někdejší zámecký hejtman a po osudové bitvě císařský rychtář Martin Prušek z Prušova. Teprve později se ve městě jako nový primas objevil katolík Andreas Šolc. Poněkud odlišná situace byla na mělnickém zámeckém panství, kde sice také převládali nekatoličtí obyvatelé, kde však s rekatolizací započal již několik let před vypuknutím stavovského povstání nový správce a krátkodobý pobělohorský zástavní držitel Jakub Horčický z Tepence. Bigotní jezuitský odchovanec dosazoval přes stížnosti poddaných katolické duchovní na zdejší fary, spory měl i s mělnickými měšťany, ale na zásahy do jejich vyznání nedisponoval žádnou pravomocí.⁹⁸⁷ Nedlouho po svém hejtmanském nástupu instaloval katolické duchovní do Vrbna a do (Mělnického) Vtelna, nekatolický farář zůstal zatím jen ve Štětí, ale i ten měl být nahrazen. Tím Horčický zužoval i počet duchovních, kteří měli mělnickému děkanovi příslužovat. Největší spor se rozhořel o faru v Zábोří, která byla od husitských válek filiální k městskému děkanství, zatímco ves samotná náležela k zámeckému panství. V zábořském kostele každou čtvrtou neděli přísluhoval mělnický děkan, nicméně Horčický pro něj budovu nechal nedlouho po svém příchodu na mělnický zámek uzavřít. Mělničtí se proto obrátili k pražským úřadům a dosáhli nápravy, takže následně opět mělnický děkan sloužil v Zábоří bohoslužby až do období, kdy bylo zámecké panství předáno Václavu Pětipeskému. Když se tento ve stavovském povstání velmi angažovaný rytíř mělnického dominia ujal, děkanovi jeho zábořskou činnost z nepochopitelných důvodů znovu zakázal, ačkoli byl sám kališnického vyznání.⁹⁸⁸ Definitivní konec sporu přineslo dosazení katolického děkana do města, k němuž pak zábořská fara zůstala filiální po dalších více než sto let.

Patrně posledním mělnickým utrakvistickým farářem byl Pavel Rafigijs, původem z Litomyšle, vzdělaný a pilný čtenář děl svých souvěrců.⁹⁸⁹ Na rozdíl od mnoha jiných kolegů se naštěstí pro sebe již nedožil vypovězení ze země, zemřel necelé dva roky po osudovém mezníku. Nestal se tedy svědkem prvních rekatolizačních kroků v zemi, jimiž se z pochopitelných důvodů stalo odstranění duchovních vůdců coby podmínka k následné konfesionalizaci⁹⁹⁰ poddaných. Během několika málo pobělohorských let byly vydány vypovídací dekrety pro veškerý protestantský klérus, čímž byly nekatolické bohoslužby odsouzeny do ilegality. Poté začala podle pevného programu rozhodná akce k pokatoličtění veškerého obyvatelstva – v první řadě samozřejmě měst. Těm bylo povoleno přijímat za měšťany jen katolíky, provozovat obchod a řemeslo směli nově také jen oni, kališničtí představitelé městské správy měli být nahrazeni. V této fázi sehrálo významnou úlohu vojsko,

⁹⁸⁶ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/39, karton 1473 (Záležitosti mělnických císařských rychtářů) – 12. října 1629.

⁹⁸⁷ NA Praha, SM, inv. č. 1366, sign. H 164, karton 921. K Horčickému blíže Antonín PODLAHA, *Tři čeští laikové jakožto literární obránci víry katolické ve století XVI. a XVII.*, Sborník historického kroužku Vlast, 1896, s.1-7.

⁹⁸⁸ Mělnickým nezbylo, než se opět obrátit na příslušná místa a žádat nápravu. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 55-56 – nedatovaná (léto 1620) suplikace Mělnických králi Fridrichovi Falckému.

⁹⁸⁹ V jeho chudé pozůstalosti tvořily převahu knihy, např. od Erasma Rotterdamského, Filipa Melanchtona či Antialkorán Václava Budovce z Budova.

⁹⁹⁰ Termín rekatolizace bývá v současnosti při bouřlivých diskusích, především zahraničními badateli, nahrazován méně zprofanovaným pojmem *konfesionalizace*. Srovnej zvláště sborníky Wolfgang REINHARD-Heinz SCHILLING (red.), *Die katholische Konfessionalisierung*, München 1995 a Joachim BAHLCHE-Arno STROHMEYER (red.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert*, Leipzig 1996. Nejedná se o synonymum, ale o paralelní proces, který probíhal v rámci většiny konfesí. Rozumějme jím zde sjednocení v jednom vyznání víry, ale i časový prostor, vymezený zhruba lety 1550-1650. Spíše již překonaným termínem je *protireformace*, nahlížená jako proces reagující na nekatolickou reformaci. Sám se přikláním k termínu rekatolizace, jakožto k procesu, vracejícímu kdysi katolické obyvatelstvo do lůna římské církve. Termín považuji jednak za tradiční, jednak za nejméně zkreslující.

kteří doprovázelo císařem jmenované světské komisaře a pražským arcibiskupem jmenované komisaře duchovní. Primárním úkolem komisí byla vizitace svěřeného území, zmapování nekatolíky držených či neobsazených far a následně samotná rekatolizace obyvatelstva i za pomoci násilných prostředků. Do domů osob odmítajících konverzi byli vkládáni vojáci a odvolávání pouze v případě přijetí „samospasitelné“ víry.⁹⁹¹ Druhá rekatolizační vlna se již vyznačovala jinými metodami, když důraz byl kladen především na dosazení vhodných katolických duchovních na fary a na náboženskou výuku. I nyní ale mohlo být proti nejzatvrzelejším použito vojsko. Hlavní činnost připadla subdelegátům speciálně jmenovaných komisí a jim podřízeným krajským komisařům, kteří byli vybráni z katolické šlechty usídle v příslušném kraji. Komise vyšetřovaly v krajích náboženskou situaci, udávaly nekatolíky arcibiskupské kanceláři a konzultovaly s vrchnostmi jednotlivých panství. Zásadním zlomem pak bylo Obnovené zřízení zemské a opakované vypovídací dekrety, které zapříčinily obrovský exodus osobně svobodného obyvatelstva.

Nekatolické bohoslužby skončily v Mělníce hned úmrtím děkana Rafigia. Inventarizovaný chrám byl předán jezuitům, kteří se po Horčického smrti stali rovněž zástavními majiteli mělnického panství, než jim bylo po pár měsících odňato a zastaveno Vilému Slavatovi. Jaká byla návštěvnost jezuitských bohoslužeb, nevíme, řada měšťanů asi skutečně konvertovala již tehdy, většina se ale s katolickou vírou dobrovolně smířit nehodlala, bohoslužby ignorovala či navštěvovala pokoutní kazatele v okolních vsích.⁹⁹² Neznáme ani výsledky první rekatolizační vlny.⁹⁹³ Každopádně rozhodnější akce proti mělnickým nekatolíkům se datuje až do roku 1626 a je spojena se jménem podkomořího Fabricia a s jednou z proslulých lichtenštejnských dragonád.⁹⁹⁴ V uvedeném roce dostal podkomoří od knížete Lichtenštejna příkaz k ostřejšímu rekatolizačnímu zákroku – kališníci předáci a největší zarputilci měli být uvězněni nebo dokonce dopraveni do Prahy, činnost literátského kůru měla být zastavena a jeho knihy selektovány novým mělnickým děkanem, do Mělníka byl vložen vojenský oddíl. Mělnický císařský rychtář dostal příkaz k ubytování praporce z císařského pluku u nekatolických měšťanů, v dvojnásobném počtu u těch, kteří byli vzdorovití nebo měli vzpurné ženy a neposlušné děti. Katolíci a na víru nově obrácení měli být ubytování ušetřeni.⁹⁹⁵ Asi právě tehdy většina měšťanů hrubému nátlaku podlehla a konvertovala, nezdolní zůstali již jen nemnozí. Mělnický primas se v této době pochlubil, že byl ve městě chycen jeden tajně působící nekatolický kněz, o němž pak podkomoří rozhodl, že má zatím zůstat v městské šatlavě. S péčí o vězně neměli mít zvláštní starost, slovy podkomořího: „...a když mu kus chleba a vody dáváte, dosti na vlka“. Zatím měl být vyslýchán, co dělal v Mělníce, u koho se zdržoval, kdo ho tam povolal, kdo se u něho zastavil, případně koho křtil či oddával. Také se měli ptát na jiné osoby, aby je udal, vyzvědět všechny okolnosti a pohrozit mu katem. Bylo prý jisté, že v Mělníce a kolem města musel mít své známé.⁹⁹⁶

⁹⁹¹ Eliška ČÁŇOVÁ, *Počátky rekatolizace ve Středočeském kraji*, SSH 7, 1972, s. 61-75.

⁹⁹² Např. v roce 1624 nový podkomoří věnných měst Fabricius nařizoval radě, aby se sešla a přijala opatření proti predikantovi v Cítově. Rada se sešla a rozhodla zakázat měšťanům jeho návštěvy. Jiný predikant působil ve válečných letech patrně i na Chloumku. SOkA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, fascikl Náboženské sekty a emigrace.

⁹⁹³ Probíhala pod velením podkomořího věnných měst Filipa Fabricia, kterému byl dán ku pomoci klementinský jezuita Kašpar Kryštof NA Praha, APA, inv. č. 5150, sign. H 2/4, karton 4288 (Obnovení katolického náboženství 1622-1759).

⁹⁹⁴ Fabricius Mělnické 16. března 1626 napomínal a varoval je před vložení vojska, pokud se nepřikloní ke katolické víře. SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 484.

⁹⁹⁵ Václav LÍVA (ed.), *Prameny k dějinám třicetileté války IV*, s. 67.

⁹⁹⁶ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 486 – Fabricius 9. června 1627 mělnickému primasovi. Kněz se ale nechtěl k ničemu přiznat, měl být eskortován do Prahy.

Hlavní útok proti mělnickým kališníkům byl podniknut dalšího léta, když jim byl stanoven jako poslední termín ke konverzi konec července. Poté se mělo přistoupit k vypovězení nekatolíků z města a ze země.⁹⁹⁷ Podkomoří se měl ihned odebrat do města, svolat městskou radu a oznámit dvoutýdenní termín ke konverzi. V případě, že by se tak nestalo, měly být vzdorujícím odebrány jejich živnosti a městské právo a dány jim opět dva týdny, tentokrát již poslední, po nichž se měli v případě neuposlechnutí z města odstěhovat. Takové opatření se mělo ovšem týkat i všech ostatních nekatolíků.⁹⁹⁸ Někteří poté konvertovali, jiní emigrovali. Ale i po emigraci největších zarputilců zůstal ve městě jistý počet osob, které stále trvaly na víře svých předků. Nejednalo se však o hospodáře, nýbrž o jejich manželky a případně také o prameny stěží zachytitelnou nižší sociální vrstvu, zvláště čeleď. Již v roce 1628 můžeme Mělník považovat za převážně katolické město – jako takovému mu také mohla být císařem obnovena privilegia a rovněž navraceny konfiskované statky.⁹⁹⁹ V případě některých měšťanů se ale jednalo pouze o podlehnutí hrubému nátlaku. Jejich pozdější chování naznačovalo, že se s katolickou vírou nikterak neztotožňovali. Brzy bylo jejich nové vyznání konfrontováno se saským vpádem, návratem některých emigrantů a příchodem nekatolického kněze, který v chrámu obnovil bohoslužby podobojí. Nevíme, kolik Mělnických se nechalo zlákat, jistě jich nebylo málo, ale asi i díky vzájemné solidaritě se o této záležitosti nikdo příliš nešířil a prameny nás tak nechávají na pochybách. Jisté je, že katolické pobožnosti se v této době nekonaly a že i skonavší primas byl pohřben protestantským duchovním.

Rovněž nástupci prvního mělnického katolického děkana se museli opakovaně vyrovnávat s nepřátelskými vpády a s nimi i s příchodem nekatolických kněží. Na dlouhou dobu poslední do Mělníka dorazil s oddílem jednoho z Königsmarckových důstojníků, když švédský generál obléhal Prahu. I vzhledem k okolnostem, za jakých se to dalo, však Mělničtí cestu k nim nacházeli v čím dál tím menší míře. Za ničivého Banérova vpádu se prý „predikanti“ zachovali tak, že „*se od té doby žádný ukázati ani k nám páchnouti nesmí*“. Potulné kazatele Mělničtí nadále chytali.¹⁰⁰⁰ Pravdou také je, že při každém svolání obce ve druhé polovině válečného období bylo prvním bodem napomenutí obyvatel kvůli chození do chrámu. Mohlo by to svědčit o vlně ke katolické víře, kterou si místní konvertité ještě plně neinteriorizovali, stejně tak ale i tom, že v obtížných válečných dobách se starali spíše o věci materiální než duchovní. Přednost před bohoslužbou tak dostala práce na vinicích nebo na polích. Někdy krátce po sasko-exulantském vpádu Mělničtí svůj přechod k vítězné ideologii demonstrovali i jasně viditelným způsobem – k městské bráně umístili rozměrný krucifix. Napůl zřícený poutní kostel sv. Trojice na Chloumku se stal cílem poutí a procesí mělnických obyvatel v čele s místním děkanem a rovněž do nepříliš vzdálené Staré Boleslavi začaly postupně z Mělníka proudit početnější zástupy lidu, aby spatřily proslulé české palladium. Zbožnost Mělnických byla jistě vždy značná a dobově příznačná, navíc zvláště mladá generace a obměněná městská populace se díky výchově mohla s katolickou ideologií

⁹⁹⁷ Za nejpřednější mezi nimi byli označeni Jeremiáš Moskva, Jiří Morávek, Václav Zálužský, Jan Siderius, Jiří Husa, Burian Benjamin, Fridrich Želecký, Daniel Kladyán a Jiří Jablonský.

⁹⁹⁸ NA Praha, APA, inv. č. 1193, sign. B 2/6 (N 28), Kopiař reformačních aktů 1627-1629 (dopisy šlechticům), rok 1627, fol. 23-26.

⁹⁹⁹ Antonín GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894, s. 288. Když o dva roky později podával mělnický děkan relaci pražskému arcibiskupovi, uvedl, že o Velikonocích bylo v mělnickém chrámu napočítáno 1.495 osob a tyto chodily i ke zpovědi. NA Praha, APA, inv. č. 5202, sign. H 11/5, karton 4373, miscelanea 1629-30.

¹⁰⁰⁰ Jako v roce 1636 Jiřího Štefanida Chrudimského, který byl městským rychtářem přiveden do Mělníka. Následně se dostal před děkana, který jej vyzval, aby přijal katolickou víru. Ačkoli byl Štefanides starý a trpěl podagrou, byl poté dán do vězení. Žádal však o propuštění a o čas, rozhodl se prý konvertovat. Bylo mu vyhověno a kněz skutečně po uplynutí lhůty slíbil i s manželkou přijetí katolické víry. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 18 B, fol. 4-5 – 31. března 1636 Mělničtí Zdeňku Lvovi Libštejnskému z Kolovrat.

plně identifikovat. Byť výjimky zůstávaly. Mělničtí radní ale dávali pozor na ty, kteří by se s nimi nesrovnávali ve víře a takovým neudělovali městské právo, ani je nepřijímali do obce.

Půldruhého roku po ukončení války přišel Mělnickým list od místodržících, že v zemi jsou stále nekatolíci, kteří se buď za celou dobu neobrátili, nebo se sice po emigraci vrátili do Čech, ale nekonvertovali. Proto bylo radním nařízeno, aby všechny své obyvatele informovali o tom, že mají do jistého, daného termínu přijít ke zpovědi, přijmout svátost a nechat si vyhotovit potvrzení. Po vypršení lhůty měli radní zjistit, kdo se tak nezachoval (a osvědčil se tedy jako kacíf), vyhotovit jejich seznam a odeslat jej do české kanceláře.¹⁰⁰¹ Nedlouho poté městská rada ohlašovala podkomořimu, že u nich právě proběhlo v přítomnosti děkana zkoušení víry u všech osob a nikdo se jako nekatolík neprojevil.¹⁰⁰² I nový děkan se posléze dotazoval, zda jsou ve městě všechny osoby katolické. Bohužel ale nevíme, jakou dostal odpověď. Víme však, že sám Mělnické opakovaně vyzýval k pravidelnému navštěvování bohoslužeb, a že za jeho úřadu vznikl další seznam osob, které návštěvu kostela zanedbávaly.¹⁰⁰³ Na Mělník také opět zavítala reformační komise, patrně s vojenským doprovodem, přičemž bylo Mělnickým sděleno, že seznamy katolických a nekatolických osob budou důkladně prozkoumány a že komise navštíví i kostel.¹⁰⁰⁴

Ony seznamy se dochovaly dodnes a každopádně si zaslouží pozornost.¹⁰⁰⁵ V soupisu nekatolíků napočítáme celkem 123 osob, včetně dvou z Kozlova, sedmi z obecních chalup při městě a jedné osoby z vesnice Přívory. Jednalo se však výhradně o čeledíny či o služby, o podruhy či podruhyně, o viniční dělníky, o přestárlé osoby nebo o osoby ze špitálu. Zarážející je situace v domě jedné z nejbohatších mělnických domácností, kde přebývalo šestnáct nekatolíků, a ještě v jiné, kde žilo nekatolíků deset. Z hospodářů však byl nekatolíkem pouze místní branný, ale i v tomto případě se jednalo spíše o sociálně slabší rodinu.¹⁰⁰⁶ Za nedlouhý čas nicméně bylo po obnovení městské rady obci oznámeno, aby sousedé, pokud mají v domě nekatolíka, takového člověka z domu vykázali. Mělník se opět chystal na příjezd reformačních komisařů a dvě osoby byly výslovně pověřeny evidencí osob, které vynechávaly bohoslužby.¹⁰⁰⁷ Dodejme, že v poválečném období naděje protestantů vyhasly – kněží jejich víry tajně na české území pronikali spíše jen v pohraničí a Mělník sám se považoval za jednu z bašt katolicismu. Demonstrací pravověří místních obyvatel se staly výstavba Švédy zničeného kostela sv. Ludmily, na nějž byla od padesátých let prováděna sbírka, a obnovení kaple sv. Barbory v mělnické radnici.

Co se mělnického pobělohorského exilu týče, opakují, že není možné stanovit přesný počet osob, které z města emigrovaly, prameny zachycují téměř výhradně ty majetnější, které

¹⁰⁰¹ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 600 – 1. února 1650 čeští místodržící Mělnickým, kteří měli také pátrat po predikantech, jímat je a dopravovat do Prahy.

¹⁰⁰² Rovněž se dušovali, že od Königsmarckova kněze se všichni distancovali. Co se týče pustého kostelíka za městem u lesa (nepochybně míněn Chloumek), který byl mnohokrát vytloučen vojáky obou stran, pokud zde působil nějaký „predikant“ a loudil k sobě lidi z okolí, nebylo jim kvůli válečné situaci možné tomu zabránit. SOkA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, fascikl Náboženské sekty-emigrace. Nařčení z podpory predikanta se tehdy musil hájit císařský rychtář David Rafael Prušek, kterému však rada jeho nevinu dosvědčila.

¹⁰⁰³ SOkA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 602.

¹⁰⁰⁴ Tamtéž, fol. 603.

¹⁰⁰⁵ Soupis katolíků i nekatolíků uvádí ve městě 66 domácností s celkovým počtem 432 osob. Na Podolí žilo celkem 46 osob v sedmi hospodářstvích (obecní mlýn, kartuziánská chalupa a pět soukromých domácností). Dále bylo v nejbližším okolí (obecní chalupy, Okrouhlík, mlýn...) 50 osob, z toho ale jen 24 katolíků. Především v chalupách totiž žili nekatolíci. Tamtéž, fol. 628-631.

¹⁰⁰⁶ Tamtéž, fol. 632-633 a 634-635.

¹⁰⁰⁷ SOkA Mělník, Pozůstalost Karla Zamastila, fascikl Děkanové u sv. Petra a Pavla. Podrobněji se mělnickými pobělohorskými, tedy tajnými, nekatolíky zabývám ve studii Jan KILIÁN, *Mělník pobělohorskou baštou katolicismu? Odchylky, přestupky, výstřelky*. In: Zdeněk R. Nešpor (red.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 112-124.

měly ve městě nemovitosti, nemajetní se mihnou spíše náhodně. Většina nemovitostí emigrantů sice našla zakrátko nového majitele, ale majetkoprávní vztahy některých drobnějších statků zůstávaly nevyřešeny a byly předmětem opakovaných, leč neúspěšných žádostí představitelů města, kteří je chtěli využít na obnovu zničeného obecního jmění a také zdejšího záduší.¹⁰⁰⁸ Demografické oslabení mělnické obce však nebylo ve srovnání s jinými městy, především českého severozápadu, tak silné, ačkoli nízká čísla, uváděná starší literaturou, mohou být korigována. Většina ze zámožné a vlivné horní vrstvy změnila při rekatolizačním nátlaku záhy kabát a jen potvrdila nestálost ve víře při konfrontaci s ohrožením majetku a po generace budovaného postavení.

Za nejvýznamnější mělnické exulanty tak můžeme považovat trio někdejších radních, z nichž o Jiřím Morávkovi již byla řeč výše. Morávkův kolega Jiří Redlich ze strachu před trestem za angažování ve stavovském povstání uprchl z města hned po bělohorské bitvě. Třetí z radních, Fridrich Želecký, odešel do exilu s manželkou i s dětmi, se Sasy se vrátil do města, kde brzy zemřel jak on, tak jeho choť. Emigranty se stali také někteří příslušníci zámožných mělnických rodin Vyžralů a Střelců. Při sasko-švédském vpádu se do Mělníka vrátil i s manželkou další z exulantů, Bartoloměj Zvonař, který stál společně s Janem Růží před třiačtyřiceti lety v čele mělnických branců přepadajících pšovecký klášter. Po vytlačení nepřitele ze země se mu však již zpět do ciziny nechtělo a v Mělníce zůstal.¹⁰⁰⁹ Pro emigraci se rozhodly také některé poměrně majetné ženy a i mělnická předměstí měla své exulanty – za hranice odsud prokazatelně odešli majitelka prostorného domu a manželé, kteří se uchýlili do Žitavy. Rovněž několik sirotků opustilo své město – za tím účelem vyhotovený soupis uváděl pět mladých Mělničanů. Několik málo dalších (nám známých) jmen mezi mělnickými exulanty představovaly nezámožné osoby a lidé v podstatě téměř nuzní, jako čeledíni, nádeníci apod. Kromě sklonku dvacátých let odcházely do exilu další osoby zvláště po skončení třicetileté války. Nejednalo se však již o nikoho movitějšího, ani významného. Zajímavý je fakt, že již během čtyřicátých let nebylo tak snadné opustit své město a zemi jen z čistě náboženských důvodů. Když se k tomu chystal jeden ze zdejších obyvatel, který přitom předešle konvertoval ke katolické víře, měl být za svůj záměr ihned vsazen do vězení. Velmi brzy se mu ale podařilo zběhnout.¹⁰¹⁰

Zdá se, že nový domov našli mělničtí emigranti výhradně v Sasku a Horní Lužici – nacházíme je ve Freibergu, Drážďanech, Geisingu, Žitavě a Pirně, se saským vojskem se také řada z nich vrátila domů. Později vypracovaný seznam uvádí celkem devatenáct jmen navrátilivších se osob. Další více než desítka osob s emigranty spolupracovala a udání se rovněž nevyhnula. Podle stejného soupisu sloužilo v kurfiřtském vojsku hned patnáct někdejších mělnických obyvatel.¹⁰¹¹ Po vytlačení Sasů z Čech do opětovného exilu zamířila většina mělnických emigrantů, nikoli však bezvýhradně. Tak syn jednoho z nich zůstal přímo v Mělníce a za švédské okupace se přidal k Bajerovi. Teprve o dva roky později se jednalo o jeho uvěznění. Podobně i další, kteří pak ještě dlouho vzdorovali přijetí katolické víry.¹⁰¹²

4.2.2. Konfliktní soužití (rodina a spoluměšťané, město a jeho sousedé)

¹⁰⁰⁸ NA Praha, SM, inv. č. 2209, sign. M 28/92, karton 1474 – v květnu a říjnu 1641 Mělničtí české komoře.

¹⁰⁰⁹ Slíbil pak konverzi. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 49a, fol. 20 – zápis z 28. srpna 1635.

¹⁰¹⁰ Tamtéž, Kniha 75, fol. 41-42 a fol. 44 (1rok 1642).

¹⁰¹¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Spisy-fascikl Nekatolíci a emigranti do roku 1760, fol. 537 – 27. srpna 1632 Mělnickým z Prahy od generálního komisaře hraběte Sezimy, aby byl učiněn soupis provinilců za saského vpádu kvůli následným konfiskacím a Tamtéž, fol. 538-539 – nedatovaná odpověď na fol. 537 s přílohou.

¹⁰¹² Např. Samuel Krakovský zůstal po příchodu se Sasy v Mělníce a teprve v roce 1638 přijal podle vlastních slov katolickou víru, jeho manželka Anna tak učinila dokonce až o dalších čtrnáct let později.

Jednou z otázek, které jsem si v úvodu položil, byla ta po vlivu válečné reality na stinné stránky lidského chování. O mělnickou odpověď bych se rád pokusil na základě analýzy známých sporů, přestupků nebo dokonce kriminality.¹⁰¹³ Pro tu sice ve sledovaném městě nemůžeme využít ony vynikající prameny, jakými jsou smolné knihy nebo alespoň speciální zápisy v rámci některé z knih městských, ale i tak jiné prameny určitý přehled poskytnou. Město samozřejmě disponovalo hrdelním právem, vlastního kata však nemělo ani za třicetileté války, ani dlouho před ní a po ní. Přestože bylo trestní soudnictví v raném novověku velmi přísné a smrti byly trestány kromě vražd a recidivy i dnes bychom řekli nijak závažné prohřešky, nevíme v Mělníce ve sledovaném období o jediné vykonané popravě.

Žaloby přitom před městskou radu nepodávala jen poškozená strana, ale případně také císařský rychtář, jemuž náležel dohled nad děním ve městě. Zvláště David Rafael Prušek z Prušova byl v tomto směru velmi iniciativní, pranice mezi jednotlivými sousedy, urážky radních apod. rozhodně nenechával bez povšimnutí. Model, který jsme sledovali u případu Purkyňovy údajné zrady, platil obecně – žalující strana si musela opatřit věrohodné (a „dobře zachovalé“) svědky, zatímco obžalovaný se poohlížel po těch, kteří by prokázali jeho nevinu. V případě, že byl uvězněn, také osoby, které by se za něj postavily rukojemstvím, díky čemuž bylo možné ono nelichotivé a nevábné místo v městské šatlavě opustit. Ovšem pouze tehdy, nejednalo-li se o přečinění nejzávažnější, o tzv. mordy, tedy o vraždy, o zabití v sebeobraně a o zranění s následkem smrti. V Mělníce v letech třicetileté války známe takové případy tři.¹⁰¹⁴

První je poněkud bizarní. Vdova po mělnickém sousedovi obvinila zdejšího lazebníka, že pozval do svého domu jejího manžela a probodl jej nespécifikovanou zbraní. Od tohoto zranění postižený třetího dne zemřel. Což tedy znamená, že sám z útočnickova domu bez cizí pomoci odešel a navíc se o jeho zločinu asi ani nikde nezminil! Za sebe a své děti pak vdova žádala právní, rozumějme finanční, pokutu na provinilci. Lazebník ale nařčení odmítl jako nepravdivé a pokud by na něm vdova trvala, měla to dokázat. Jenomže paní očividně neměla svědky, a sotva mohla mít, když k činu došlo v soukromí domácnosti. Útrpné právo, jako způsob zisku doznání v případě absence svědků, proti lazebníkovi použito nebylo, takže to vypadalo na vleklý spor. Teprve tehdy do něj vstoupili radní a jmenovali osoby, které se měly postarat o dohodu mezi oběma stranami. To se podařilo, nesvár byl smazán a lazebník se uvolil, že za škody, které vdově sporem vznikly, jí dá sto deset kop míšeňských grošů. Ne však proto, a to bylo zdůrazněno, že by přiznával svou vinu, ale kvůli tomu, aby nastal mezi oběma stranami klid.¹⁰¹⁵ Můžeme však oprávněně pochybovat, že byl skutečně bez viny, byli ochotni vyplatit takto vysokou částku.

Další případ je pro svou dobu již mnohem charakterističtější. Jednalo se o nařčení, které vznesli dva sourozenci ze Starého Města pražského a hospodář jejich otce, měšťana Ezechiela Brouska, proti dvěma mělnickým sousedům. A sice, že tohoto pražského měšťana zavraždili. Oba muži se bránili, že Brousek je i se svým tovaryšem urážel na cti a třikrát je fyzicky napadl, načež se museli bránit. Ačkoli chtěl Brouskův hospodář ve sporu pokračovat a soudit se u mělnického práva, na přimluvu podkomořího toho zanechal. Protože ale na soud již vydal mnoho svých vlastních peněz, měli mu oba mělničtí viníci odvést šest sudů dobrého vína. Pro závažnost spáchaného skutku přitom měli ještě počítat s další pokutou.¹⁰¹⁶ Opět tedy zabití nebylo nijak přísně potrestáno, pouze stanovena náhrada, v tomto případě naturální.

¹⁰¹³ V této stati bude pojednáno o záležitostech mužských, na ty, páchané jejich ženskými protějšky, odkazují ke kapitole o mělnické ženě.

¹⁰¹⁴ To samozřejmě neznamená, že jich nebylo více, jejich existence mi však mohla při excerpcování městských knih uniknout nebo byly zaznamenány v těch dokumentech, které se do dnešních dnů nedochovaly.

¹⁰¹⁵ Vdovou byla Anna Fojtová, lazebníkem Jiří Bílinský, zabitým Jiří Fojt. Kauza se odehrávala od kriminálního skutku, provedeného v září 1618. SOkA Mělník, AM Mělník, Kniha 104, fol. 34-35.

¹⁰¹⁶ Tamtéž, fol. 150. Případ se odehrával od roku 1623, kdy byl Brousek zabit. Není bez zajímavosti, že jedním z viníků byl Adam Purkyně, tentýž, který později čelil obvinění z kolaborace se Švédy.

Jinou dohru mohl mít případ jednoho zámeckého poddaného. Ten se dostal na dlouhou dobu do mělnické šatlavy kvůli obvinění z vraždy mlynáře, hospodařícího v jednom z obecních mlýnů. Čekal zde na obvinění velmi dlouho, údajně proto, že mlynářova manželka byla příliš chudá a neměla potřebné prostředky k zahájení soudního líčení. Při výslechu se sice obviněný prohlašoval za nevinného, ale nakonec přiznal, že když již mlynář ležel na zemi, praštil do něj třikrát nějakým dřevem. Zdá se také, že v tomto případě byl na obviněném útrpný výslech aplikován. Jeho zločin ostatně mohli dosvědčit i svědkové, kteří jej a jeho spolupachatele při činu viděli. Onen spolupachatel, zadržený posléze jinde, při výslechu v Mladé Boleslavi přiznal, že zabil také matku zavražděného mělnického mlynáře. Mělničtí proto nehodlali svého vězně rozhodně propustit¹⁰¹⁷ a snad pro něj chystali proces, na jehož konci mohla být šibenice.

Před mělnický soud jako regionální právní centrum se ovšem dostávaly i podobné případy ze sousedních panství, v nichž mělničtí sousedé nijak nevystupovali. Majetkové delikty (loupeže, krádeže a podvody) byly jistě běžnější, ale přitom také při posuzování raně novověkých soudů velmi závažné. O spáchaných loupežích vůči Mělnickým víme pouze ze strany vojáků, tyto případy se nicméně před zdejší soud prakticky dostat nemohly. Co se krádeží týče, známe drobné pychy v domácnostech, jichž se dopouštěly děvečky a dostávaly se za ně do šatlavy, podobné to jistě bylo v případě čeledínů a dalších nižších sociálních vrstev. Vyskytly se však i případy mnohem závažnější. Jistý muž se svými společníky ukradl císařskému rychtáři Martinu Pruškovi blíže neuvedený finanční obnos, údajně nemalý. Byl však zajat, uvězněn a podroben útrpnému výslechu. Na mučení a prý i dobrovolně pak viník přiznal, že díl z uloupených peněz uschoval v chalupě jedné poddané v regionu sídlícího šlechtice. Mělničtí se proto na rytíře ihned obrátili se žádostí, aby tuto ženu příštího dne před polednem dodal k jejich soudu kvůli výslechu. Provinilci každopádně hrozil nejvyšší trest a sotva mu unikl.¹⁰¹⁸

Mělničtí zvláště přísně pohlíželi na záškodnickou činnost na svých vinicích, v tomto směru byli nekompromisní. Když jeden z místních měšťanů přistihl na svém majetku jistého pacholka z roudnického panství, jak mu řeže hrozny, žádal okamžitě, aby byl zloděj vyslýchán útrpným právem. Chtěl prý o jeho zločinech vyzvědět více. Ačkoli se pacholek mezitím přiznal i k jiným krádežím, nechťeli Mělničtí zatím k tortuře svolit, dokud o tom nebude vědět roudnický hejtman.¹⁰¹⁹ Pacholek však stěží mučení unikl a ani on nemusel Mělník opustit živý. Jiné to bylo v kauze mělnického souseda, který byl nařčen podolským rychtářem z krádeže dvou věder vína v obecním dvoře. Rychtář totiž nemohl svou pravdu nijak dokázat, takže nakonec mezi oběma došlo na zásah městské rady ke smíru.¹⁰²⁰

Že ani malý Mělník nebyl nijak idylickým prostředím v oblasti mezilidských vztahů, dokazují početné bitky a pranice mezi zdejšími sousedy. Z některých přitom rezultovaly velmi vážná zranění, i s následky trvalé invalidity, což je pochopitelné, víme-li, že lidé na sebe útočili rovněž nebezpečným náradím (motyky, sekyry) a někdy i zbraněmi. V pozadí těchto agresivních fyzických výpadů přitom nezřídka stálo požití alkoholu, na které se pak někteří z obžalovaných snažili vymlouvat. V dobovém pojmání byl jedním z nejtěžších prohřešků útok na osobu pobývající ve své domácnosti, jak jej v Mělnice provedl např. zámku poddaný mlynář se dvěma svými tovaryši, když podnikl ve čtyři hodiny ráno, kdy ještě všichni spali, útok na chalupu jednoho poddaného obecního. Agresori rozsekali dveře jeho příbytku a když hospodář vstal a žádal je, aby mu dali pokoj, že jim nikdy nic neudělal, popadl jej hlavní

¹⁰¹⁷ Tamtéž, Kniha 17, fol. 11 – 23. září 1626 Mělničtí zámeckému hejtmanovi Martinu Pruškovi. Obviněným byl Ondřej Černohlávek.

¹⁰¹⁸ Tamtéž, Kniha 16, fol. 96-97 – nedatováno (červen 1621, asi mezi 14. a 18.), Mělničtí Oldřichovi Kaplíři ze Sulevic a na Odolena Vodě. Viníkem byl Pavel Krump.

¹⁰¹⁹ Tamtéž, fol. 241 – 22. října 1622 Mělničtí Blažejovi Albinovi z Weisenberka.

¹⁰²⁰ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 74 – porovnali se 25. června 1645.

útočník za hlavu, zbil jej a ještě zranil sekerou do ruky. Mělničtí se samozřejmě svého poddaného museli zastat, takže obratem žádali zámeckého hejtmána o zajištění onoho mlynáře, kterému hrozila minimálně velmi vysoká pokuta.¹⁰²¹ Potrestání za vzájemnou potyčku byli dva mělničtí sousedé, z nichž jeden druhého nakonec těžce poranil na hlavě úderem motykou. Zraněný se následně obrátil na právo městské, kde však neuspěl, takže svou stížnost poslal dokonce knížeti z Lichtenštejna. Na jeho poručení pak byl útočník uvězněn a mělo se čekat na obvinění.¹⁰²² Řeč již byla o muži, který při šarvátce svému protivníkovi utřel levou ruku.¹⁰²³ Drobných zranění byla celá řada při vysoké frekvenci a malých časových odstupech¹⁰²⁴, nemělo by však smysl se zde jimi podrobněji zabývat, snad s výjimkou recidivy problémových bratří Víta a Jana Zákralských.

Jejich otec, řezník Václav Zákralský, patřil k váženým měšťanům a radním, cestu do rady vydláždil i svému staršímu synovi Vítovi, který se stal také řeznickým cechmistrem. Mladší ze synů, žijící v domě na předměstí, se dostal do vězení poprvé kvůli nespecifikovanému přečinění asi v létě roku 1638. Nebyl tehdy schopen sehnat rukojmí, proto požádal o propuštění na kauci, ručit hodlal celým svým majetkem.¹⁰²⁵ Z vězení se sice dostal, ale ne na dlouho. Vzápětí urazil císařského rychtáře i momentálního mělnického purkmistra, zle se choval ke své manželce, nevážil si prý ani vlastní matky a způsoboval na různých místech svády, dokonce i rvačky. Za to vše by si podle radních zasloužil nejen vězení, do kterého se také znovu dostal, ale rovněž přísnější trestání. Rada však přihlédla k jeho pokoření a k prosbám a propustila jej za několika podmínek. Měl se omluvit rychtáři, poslušně se chovat vůči konšelům a pokojně ve městě, k matce uctivě a k manželce svorně, nikomu se neměl mstít, z města nesměl odejít na vojnu, ani nikam jinam, neměl nosit zbraň, poboční ani střelnou. Jako pokutu měl odvést sud vína mělnickému záduší. Pokud by se proti čemukoli z toho provinil, neměl mít již nárok na žádnou přímluvu a ztratit dědictví, čest i hrdlo.¹⁰²⁶ Může se to zdát být neuvěřitelné, ale o tři měsíce později byl Zákralský ve vězení kvůli svému chování znovu. A přestože se prý k matce choval neuctivě, ta se za něj nyní zaručila svým majetkem.¹⁰²⁷ Znovu se Zákralský z vězení dostal, aby se do něj nejpozději příští rok vrátil. Tentokrát byl propuštěn na přímluvu své ženy.¹⁰²⁸ Ani tím však lapálie s Janem Zákralským neskončily, v posledním válečném roce se totiž popral se svým bratrem a do vězení putoval opět (pokolikáté již?), i s bratrem. Nejen, že se poprali, vzájemně se i pohaněli a vyhrožovali si zabitím. Jejich přestupek byl oznámen také na vyšší místa. Jako pokutu pak měli oba na své útraty nechat vydláždít cestu mezi branami a pod věží.¹⁰²⁹

Vít Zákralský ostatně také nebyl žádný beránek. Nepopral se během své kariéry jen se svým bratrem, ale také se svým kolegou z mělnické rady¹⁰³⁰ a s jiným kolegou, s nímž stál

¹⁰²¹ SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 16, fol. 112-113 – 14. srpna 1621 Mělničtí zámeckému hejtmánovi.

¹⁰²² Tamtéž, fol. 153 – 3. prosince 1621 Mělničtí Lichtenštejnovi.

¹⁰²³ Viz stať o elitách – tím, kdo se prohřešil, byl Daniel Střelec, postiženým obecní poddaný z Podolí Jiří Hanuš.

¹⁰²⁴ Např. SOKA Mělník, AM Mělník, Kniha 75, fol. 120 – roku 1645 se v opilosti poprali šífař Tobiáš Vendelín a provazník Jiří Šermer. Ačkoli to bylo orovnáno, měl jako pokutu Vendelín vyspravit obecní muškety a Šermer zhotovit provaz k jednomu zvonu. Nebo Tamtéž, Kniha 49a, fol. 19 (18. července 1635 Jan Pokorný slovně i fyzicky napadl Bartoloměje Fialu, dostal se kvůli tomu do vězení a aby z něj mohl být propuštěn, musel postavit rukojmí a kauci 100 říšských tolarů), fol. 24 (5. března 1636 činili Havel Byškovský a Tobiáš Vendelín rukojemství za Jakuba Vendelína, který se dostal do šatlavy za pranicí u Pražské brány – kauce 50 kgm) či fol. 27 (zápis z 8. srpna 1636, že mělnický měšťan Jiljí Seckler měl rozepři kvůli zranění s Ondřejem Frankem).

¹⁰²⁵ Tamtéž, Kniha 49a, fol. 40-41 – zápis z 26. srpna 1638.

¹⁰²⁶ Tamtéž, fol. 46 – zápis z ledna 1639.

¹⁰²⁷ Tamtéž, fol. 47 – zápis z 2. dubna 1639.

¹⁰²⁸ Tamtéž, fol. 50 – z vězení byl propuštěn 17. července 1640.

¹⁰²⁹ Tamtéž, Kniha 76, fol. 39-40.

¹⁰³⁰ Oba viníci pak prohlašovali, že se již udobřili a nikdy více nehodlají něco podobného provádět, aby proto byli propuštěni z vězení, kde stále zůstávají. Přitom se jako konšelé stále účastnili rady! Rychtář Prušek a radní

v čele řeznického cechu, si vyměnil pohlavky.¹⁰³¹ Sotva byl Vít Zákralský propuštěn z vězení za zmíněnou potyčku s radním, podal na něj v radě stížnost rychtář David Prušek, že se Zákralský předešlé noci nenáležitě choval, bil svoji těhotnou manželku, po zavření městských bran ve městě střílel, a když mu rychtář vzkazoval, aby toho nechal, nechťel uposlechnout. Dokonce neuposlechl ani hlídku, která na něj byla poslána, vyhrožoval jí, ať k němu nechodí, že někoho z nich zastřelí. Úředního služebníka se ptal, kdo je ten, kdo pro něj posílá, ať se ukáže, a vyhrožoval i jinak, že musí někoho zabít. Prušek žádal, aby o tom byl udělán zápis a zpráva poslána podkomořimu, protože toto chování se na konšela nehodilo. Zákralskému nepomohlo ani to, že se údajně kořil a slzavě prosil o prominutí.¹⁰³² Když byla o několik měsíců později jmenována nová městská rada, Vít Zákralský v ní již nezasedl. Také se podobně jako jeho bratr asi příliš nenapravil. V roce, ve kterém se popral se svým bratrem, byl navíc předvoláván do rady i proto, že zlořečil radním, mj. aby je hrom zabil.¹⁰³³ Bratři Zákralský jistě v Mělnice nebyli jedinými černými ovce, jejich kauzy však v dostupných pramenech analogii nemají.

Kromě fyzické agrese se oba muži tedy dopustili i kriminalizovaného vyhrožování a urážek na cti. Dá se říci, že oboje bylo nejčastějšími přečiny proti společenským normám a soužití, které se před mělnické radní dostávaly. Trestány byly tyto prohřešky vězením a pokutou (finanční, naturální nebo veřejně prospěšnou prací) s tím, že se viník musel omluvit, svá slova odvolat a slíbit, že se více ničeho podobného nedopustí. Pohružky měly podobu vyhrožování zabitím, případně přání, aby protivníka „zabil hrom“ nebo „trefil šlak“, případně i méně častých slovních forem, mj. aby čert někomu „ruku v hlavu vrazil“. Někdy byly ještě zostřeny „sakramentováním“. Urážky na cti se nejběžněji týkaly mravního zpochybnění, např. neřádného zplození, smilstva, krádeží, nepoctivosti apod., neostřejších forem dosahovaly v neopodstatněných obviněních z vraždy. Urážen přitom nebyl jen protivník, ale případně také celá jeho rodina. Vynalézavé v tomto směru byly zvláště ženy. Záminkou a katalyzátorem bývaly sousedské neshody (mj. kvůli domovním žlabům), majetkové spory (dědictví, vyrovnání aj.), pocit křivdy¹⁰³⁴ nebo v případě urážek rady požadování určité činnosti, kterou pověřený nechťel splnit.¹⁰³⁵

Mělničtí radní nemuseli řešit jen spory svých sousedů, ale také spory celé obce se sousedními subjekty, zvláště se zámeckým panstvím, zastupovaným vrchnostenským hejtmánem, a s pšoveckým klášterem augustiniánů, reprezentovaným tamním převorem. I ony naplňovaly každodenní mělnickou realitu a otravovaly ovzduší ve městě a v jeho nejbližším okolí.

Ukřivdění ze strany zámku se mělničtí obyvatelé cítili velmi často. Ať se již jednalo o liknavé odvádění tradičních poplatků a příspěvků pro městskou školu, špitál, vězení či pro ruraře, táhnoucí se po většinu let třicetileté války, nebo o nepřispívání Mělnickým ve chvíli, kdy měli ve svých domech císařské vojáky. Naopak zámečtí se zase domáhali příjmů, které mělo odvádět město, v první řadě perkrechtu za využívání vinic na zámeckých pozemcích mělnickými sousedy. Zámek také pro město představoval hospodářského konkurenta, který se snažil uzurpovat některá jeho starobylá práva a privilegia, zvláště v případech šenkování vína,

to povázili, ale rozhodli, že oba muži dali ostatním špatný příklad, takže dokud nezaplátí pokutu 10 kgm, nebudou moci být z vězení propuštěni. Tamtéž, fol. 4 – 28. srpna 1646.

¹⁰³¹ Tamtéž, Kniha 75, fol. 140 – 7. srpna 1646. Vít Zákralský a Jan Holý tak měli učinit v domě rychtáře Davida Pruška, který pak od nich chtěl jako pokutu za tento přestupek od každého 50 zlatých. Holý i Zákralský jako na původce ukazovali na sebe navzájem. Sice se prý nakonec přátelsky porovnali, ale vysokou pokutu měli zaplatit, chtě nechťe.

¹⁰³² Tamtéž, Kniha 76, fol. 5-6 – v radě 11. září 1646.

¹⁰³³ Tamtéž, fol. 45 – v radě 19. července 1648.

¹⁰³⁴ Opakovaně tak byli např. nařkáni zdejší mlynáři, že při mletí mouky šidí a z produktu si něco nechávají. Např. Tamtéž, Kniha 49a, fol. 74 a fol. 75.

¹⁰³⁵ Např. Tamtéž, Kniha 76, fol. 46 – 15. září 1646.

výčepu piva a skladu soli. Vzhledem ke komplikovanosti příbuzenských vztahů, a i z jiných důvodů, vznikaly také spory o příslušnost poddaných. Vzájemnou nedůvěru a někdy až nevraživost přitom ještě vyhocovaly další záležitosti. Třeba když psi náležející zámeckým poddaným a k zámeckým nemovitostem volně pobíhali dnem i nocí po mělnických vinicích a dělali v nich škody.¹⁰³⁶ Nebo když si od jednoho zámeckého poddaného museli Mělničtí vyslechnout urážky do sakramentů a měšťáčků.¹⁰³⁷

Velmi podobného charakteru byly konflikty města s klášteřem, byť Mělničtí od dob braneckého přepadu proklamovali vzájemné bezproblémové vztahy – i přes zakoupení konventního panství v době stavovského povstání. Nemovitosti hned po Bílé hoře vrátili a dohodli se s převorem na odvedení náhrady, ale o následném bezkonfliktním soužití nemůže být řeč. Nejen proto, že Mělničtí nebyli schopni kvůli vojenským pobytům své dluhy vůči klášteři hned tak splatit. Plný průchod svým pocitům dal převor Albert Körnicher při návštěvě v domě jednoho radního. V jeho přítomnosti prý tehdy k jinému radnímu, Janu Šererovi, pronesl hanlivá slova na některé mělnické konšely. A sice, že Šerer pobral jako nepoctivý člověk klášternímu poddanému potřeby na prodej soli, že někteří mělničtí měšťané pomáhali loupit klášter, že dodávali nepřátelským vojákům sekery a že pochodujícím vojákům ukazovali na klášter a posílali je na jeho pozemky. Vše Körnicher údajně korunoval prohlášením, že Mělničtí jsou zloději.¹⁰³⁸ Pobouření byli radní několik let poté také činem jeho nástupce, který počal při klášteře budovat nový pivovar, jehož dostavbou a provozem by byla narušena mělnická privilegia. Věc se ale dostala do české komory, která převorovi provoz zakázala.¹⁰³⁹

4.2.3. Frustrace, deziluze, rezignace? Dopad války na myšlení a konání mělnických obyvatel

Stanovit, jak se s válkou dokázali vypořádat a ubránit se tristi realitě jednotliví mělničtí obyvatelé, je vzhledem k nedostatku potřebných pramenů více než obtížné. Není pochyb, že v některých českých městech se našli podnikaví jedinci, kteří dokázali na válečné situaci vydělat. Byli to zvláště ti, kteří vyráběli zbraně, dodávali císařské armádě, spekovali s nemovitostmi nebo úvěrově podnikali. Nezdá se však, že by taková v Mělnici byli. Město bylo odkázáno především na vinařskou produkci a ta byla závislá na úrodě, postihované za války jednak častými klimatickými výkyvy, jednak chováním vojáků. Hlavní bohatství místní elity pocházelo z doby předbělohorské nebo ze dvacátých let 17. století – že by se zde objevili v následných dvou dekadách výrazně zbohatnuvší jedinci, není prokazatelné. Za nízké ceny koupené nemovitosti (domy, vinice, polnosti) měly přinést prosperitu svým majitelům znovu až v mírovém období, v tom válečném byly spíše zátěží, domy byly ruinami a zemědělské pozemky ležely ladem.

Vydělat na tísní jiných se ale snažili někteří živnostníci, zvláště pekaři a řezníci. Pekaři pekli za nadstandardní cenu pečivo, které bylo pod mírou, řezníci si dovolili prodávat nekvalitní maso. Obhajobou jim budiž, že někdy byli rádi i za něj, protože zvláště za zvýšených nepřátelských pohybů neměl kdo dodávat městu dobytek. Snad i víno bylo prodáváno ve vyšších cenových relacích než v mírovém období, ale o tom, že by si jeho

¹⁰³⁶ Tamtéž, Kniha 16, fol. 127 – 29. září 1621 Mělničtí zámeckému hejtmanovi.

¹⁰³⁷ Tamtéž, Kniha 17, fol. 39 – 21. května 1627 Mělničtí zámeckému hejtmanovi. Oním výtržníkem byl Jan Kohout, tentýž poddaný z Kozlova, kterého později Mělničtí vyšetřovali kvůli napomáhání Banerovým oddílům při operacích na Mělnicku.

¹⁰³⁸ Tamtéž, Kniha 16, fol. 16 – 2. října 1637 Mělničtí převoru Körnicherovi.

¹⁰³⁹ Tamtéž, Kniha 75, fol. 95 (koncem listopadu 1644 se o stavbě pivovaru a nové krčmy teprve proslýchalo a mělo se počkat, co je na tom pravdy) a fol. 99 (3. ledna 1645 již dostali Mělničtí od komory vyrozumění, že se převorovi stavba nepovoluje).

prodejem někdo z místních výrazně vydělal, sotva může být řeč. Pro zlepšení jejich situace bylo některým jednotlivcům výjimečně povoleno uvaření jedné nebo poloviční várky piva pro vlastní potřebu v obecním pivovaru. Čepovat mimo svou domácnost jej samozřejmě nesměli.

Zaznamenání hodný je případ dvou mělnických obyvatel, kteří se pokusili obohatit se při zavedení tzv. dlouhé mince. Jeremiáš Moskva a Martin Palma byli v roce 1622 obcí jmenováni k vybrání berně náležející císaři. Oba se k tomu však stavěli liknavě, možná záměrně, a odkládali úkol ze dne na den. Když se pak blížil termín, narychlo vybrali to, co ještě chybělo. Mělničtí dost dobře nechápali, jak se jim to mohlo povést, ale domnívali se, že některé ze sousedů oba výběřčí založili vlastními penězi, oněmi horšími groši. Pak by samozřejmě od dlužníků požadovali platbu v kvalitní minci, na čemž by nemálo vydělali. O Moskvovi se ostatně vědělo, že své víno prodal za mnoho špatných grošů a za sousedy, kteří neodvedli povinné částky, nekvalitními penězi zaplatil. Tím tyto mince ovšem převedl na mělnickou obec. Dokonce toho dal více, než podle rejstříků měl. Mělničtí proto požadovali na obou výběřčích, aby se před nimi očistili přísahou, že odevzdané peníze jsou skutečně penězi, které vybrali od ostatních sousedů. Oni však přísahu vykonat nechtěli a ještě i jinak vzdorovali, takže byli dáni do vězení. Aby prý ale neměli pocit potupy, brzy byli propuštěni. Sepsali pak ukřivděnou suplikaci, kterou adresovali Lichtenštejnovi. Buřičem měl být hlavně Moskva, protože Palma přistoupil na to, že přísahu vykoná, nebo i bez přísahy vynahradí obci utrpenou škodu. Moskva jej ale přesvědčil, aby tak nečinil.¹⁰⁴⁰ Záležitost nakonec vyšuměla do ztracena, asi i proto, že oba výběřčí byli předními mělnickými měšťany.

Někteří z Mělnických jistě participovali na vojenském lupu. Obchodní spolupráce mezi obyvateli a vojáky byla jedním z běžných jevů raně novověkých válek, někteří z měšťanů si z ní udělali výnosné řemeslo. Ukradené zboží totiž bylo vojákem nepochybně téměř vždy prodáváno pod reálnou odhadní cenou. Zájem byl nejen o koně, o dobytek a o potraviny, ale i o předměty k vykonávání řemesla (zvláště ceněna byla třeba pivovarní pánev) nebo ke každodenní potřebě. Sousedé museli z vlastní zkušenosti velmi dobře vědět, že vojáci jim až na výjimky prodávají kradené zboží, přesto se neštíteli je od nich koupit. I to byl důsledek morálního úpadku způsobeného vyčerpávající válkou. Kupcům přitom hrozilo, že poznané předměty budou muset vrátit bez náhrady původnímu majiteli. Takové riziko však bylo při objemu vojenských krádeží zcela zanedbatelné a víceméně hrozilo jen u větších zvířat nebo u předmětů, se kterými se nový majitel ukazoval často na veřejnosti. Nelegálního původu byla např. také pšenice, kterou jeden z mělnických měšťanů koupil od vojáků na zhotovení sladu.¹⁰⁴¹ Mělnická rada se snažila apelovat na své sousedy, aby od vojáků kradené věci nekupovali¹⁰⁴², prostředky, jak tomu zabránit, ale neměla.

Při studiu mělnických pramenů si nelze nepovšimnout, že spory a vyhrocené konflikty, zvláště mezi jednotlivými sousedy, se aritmetickou řadou zvyšují s postupujícími roky války. A to i přesto, že stejnou aritmetickou řadou klesal počet zdejší populace, a tím se zmenšovala i množina potenciálních iniciátorů konfliktů. Nedomnívám se, že by se jednalo o náhodu. Pokud bychom se domnívali, že válka a společné utrpení mohly obyvatele vzájemně spojit, byl spíše opak pravdou – jako by se chtěla potvrdit výše uvedená slova o boji všech proti všem. Dennodenní vystavení životní nejistotě, spojené s obavou o život, s pochybností o možnosti uživení rodiny a s opakovaným negativním prožitkem pobytů sociálně nepřizpůsobivého vojenského živli musely vést ke změně psychiky městských obyvatel jako celku. Dříve sebevědomý a vyrovnaný měšťan se v důsledku války stával psychicky labilním jedincem, který v mnohem menší míře dokázal ovládnout své emoce. Naopak ve zvýšené míře se asi utíkal k alkoholu, který mu mohl poskytnout chvilkové zapomenutí, ale v důsledku také způsoboval výbuchy nekontrolovatelné agresivity. Za třicetileté války ve městě

¹⁰⁴⁰ Tamtéž, Kniha 16, fol. 208-209 – 20. května 1622 Mělničtí Lichtenštejnovi.

¹⁰⁴¹ Tamtéž, fol. 4034 – 19. dubna 1635 Václav Vrutický z Prachové Mělnickým.

¹⁰⁴² Viz např. Tamtéž, Kniha 76, fol. 35 – výzva radních při svolání obce 14. března 1648.

pozorujeme konflikty, které by snad v mírovém období ani nemohly vzniknout. Nejilustrativnějším je případ několikahodinové manželské potyčky kvůli skývě chleba, na jejímž konci byla smrt malého dítěte. Válka tak opravdu nezpůsobovala jen šrámy na těle, ale mnohem obtížněji zhojitelné šrámy na duši. Jistě i to byl jeden z důvodů, proč tehdy lidé umírali předčasně a proč ani v Mělníce nebylo mnoho skutečných pamětníků.

Frustraci a deziluzi si tedy město a jeho obyvatelé prožili v plné míře, někteří jim i podlehlí natolik, že rezignovali. Opouštěli pak zděděný nebo po léta budovaný majetek, aby se do Mělníka více nevrátili. Přesto nelze hovořit o rezignaci obecné, naopak. Většina obyvatel se snažila s tvrdou válečnou realitou vyrovnat, byť někdy způsoby (výše poskrovnu nastíněnými), které byly v rozporu s akceptovaným chováním v dobách mírových. Je ostatně otázkou, jak na jednotlivých místech probíhal návrat do kolejí před vypuknutím stavovského povstání, jak se postupně transformovalo válkou narušené myšlení obyvatel a jak se zvláště vojenský živel dokázal integrovat zpět do městské či venkovské společnosti. Tato problematika na své badatele teprve čeká.

5. Město ve válce, válka ve městě (Shrnutí)

V předložené studii jsem sledoval vybrané aspekty z dějin Mělníka, malého středočeského věnného města, v časovém období třicetileté války (1618-1648). Struktura práce vycházela z možností, daných stavem dochování městského archivu a komplementárních dokumentů, stejně jako ze tří stěžejních cílů, stanovených na počátku výzkumu. Tyto tři cíle – podoba a vývoj městského organismu, proměny městského hospodářství konfrontovaného s válečnou realitou, prozkoumání válečného prožitku městských obyvatel – byly doplněny o standardní soupis pramenů a literatury a o úvodní kapitolu, ve které jsem kromě položení nezásadnějších otázek řešil zvláště stav výzkumu dané problematiky, obsah pramenné základny a teoreticko-metodologické aspekty přístupu ke studii.

Období třicetileté války v městském prostředí nepatří v české historiografii k frekventovaným tématům, na rozdíl od jeho velkých postav z panovnických a šlechtických rodin. Rovněž komplexních syntéz onoho vleklého konfliktu u nás dosud vzniklo poskrovnu, nemluvě o zpracování problematiky sociokulturní a antropologické, kterou si vyžadují moderní světové trendy. Historici nejsou ani dnes sjednoceni v klasifikaci a v terminologii – opuštěna sice již byla škatulka třicetileté války jako výlučně náboženského konfliktu a přidány byly aspekty politické, ekonomické a sociální, nicméně přetrvává např. otázka časového a prostorového vymezení. Někteří badatelé se tak přiklání k označení „tzv. třicetiletá válka“, jiní tradiční termín úplně odmítají s poukazem na boje, které jí předcházely i které po ní následovaly. Bouřlivé debaty se rozvinuly při sledování kořenů konfliktu, zvláště při klasifikaci údajné krize evropské společnosti. Za mystifikující je možno označit takové studie, které se snažily poukázat na nacionalistické aspekty třicetileté války. Tu ostatně různí autoři pojímali různě – deskriptivně a chronologicky, narativně, jako komparaci v několika dimenzích či jako galerii dějintvorných jedinců.

V posledních desetiletích se do zorného úhlu pohledu dostala ve větší míře také města, která sice byla jen trpným účastníkem ozbrojených sporů, sehrávala ovšem nezpochybnitelnou, zvláště ekonomickou roli. Za průkopnické na urbánním poli sledované doby můžeme považovat studie Bernda Roecka o Augsburgu, přidávají se však další západoevropští (i američtí) badatelé. Především v Německu jsou pořádána odborná symposia, věnovaná problematice měst za třicetileté války a jednotlivým aspektům tehdejšího života. Poznatky a závěry z nich pronikly také do naší odborné literatury, která se sice dosud nemůže pochlubit žádným reprezentativním kompendiem, ale naznačuje své možnosti. Bohužel, pokud se již čeští historikové a historičky městům věnují, jedná se v drtivé většině o města předbělohorské éry, které v naší historiografii stále platí za konjunkturální téma. Města v období dlouhého válečného konfliktu a navazujícího barokního období jsou dosud neprozkoumána, až na výjimky nejsou odpovídající práce vůbec k dispozici. K využití se alespoň nabízejí vícere edice městských kronik z českého a moravského prostředí, mnohdy pozoruhodné nejen svou obsahovou, ale i literární stránkou.

Mělník nemůže nabídnout ani takovou kroniku, ani žádné dílčí zpracování své raně novověké dějinné fáze, dokonce ani jediný ucelený přehled svých dějin, nebudeme-li za takový považovat více než stoletou vlastivědu. Mělnický městský archiv, uložený v SOKA Mělník, je přitom nesmírně bohatou, byť ne úplnou studnicí pro poznání vývoje města v letech 1618-1648. Svými zápisy do sledovaného období zasahuje prokazatelně jednadvacet knih nejrůznějšího obsahu. Mnohé zásadní typy knih ovšem chybějí, zvláště knihy inventářů. Součástí dosud neinventarizovaného celku je ale také vytríděná spisová složka Militare, zahrnující zvláště úřední korespondenci z období třicetileté války. Tento zásadní a ucelený fond bylo nutno při výzkumu rozšířit o další prameny – mj. o sedm kartonů v rámci Staré manipulace, o dokumenty ve fondech Archiv pražského arcibiskupství a Podkomořský úřad věnných měst (vše NA Praha), dále o některé archiválie z litoměřického oblastního archivu (zvláště z fondu Velkostatek Mělník), či o matriky v pražském oblastním archivu.

Absence určitých typů dokumentů pochopitelně neovlivnily jen strukturu práce, ale také metodologický přístup k tématu. Vlastivědná i pozitivistická metoda byly jako příliš deskriptivní a zastaralé odmítnuty a snahou autora bylo pokusit se o historicko-antropologickou analýzu, zvláště s využitím poznatků sociologie, demografie, *gender studies* a závěrů z výzkumů dějin mentalit. Módní a jistě pro zvolená téma vhodná mikrohistorická metoda mohla být aplikována jen částečně, jelikož ve studovaných pramenech nejsou výrazněji zastoupeny dokumenty, které by takové pojetí umožňovaly. Na mikroanalytický pohled jsem přesto nerezignoval a soustředil se zvláště na vybranou problematiku sociokulturní, demografickou, ekonomickou a konfesní.

Ve druhé kapitole je pozornost upřena na podobu města, na jeho strukturu a stratifikaci, na demografii, na kulturu jeho obyvatel a na jeho elity. Podařilo se snad prokázat, že Mělnicko nemělo rozvinutou městskou síť a Mělník tak byl přirozeným centrem regionu, byť v rámci královských měst patřil k těm méně významným a nepřilíš lidnatým. Jeho síť komunikační byla průměrná, ale město mohlo využít toku dvou nejvýznamnějších českých řek. Hlavní pozemní cesta vedla do Prahy, která byla pro Mělnické nedůležitějším partnerem. Zatímco architektonická podoba Mělníka byla co do konkrétních staveb sice unikátní, nikoli však mimořádná (větší pozornost byla věnována jen fortifikačnímu systému, který byl pro nastávající období klíčový, přičemž bylo možno sledovat jeho zanedbaný a mnohdy až havarijný stav, jenž samozřejmě účinnou obranyschopnost nemohl poskytnout), struktura městského organismu byla ve srovnání s dalšími královskými a věnnými městy standardní – městská ani církevní správa nevykazovaly žádné mimořádnosti. Existence městských korporací byla typickým dobovým jevem i v Mělníce, který třicetiletá válka sice utlumila, ale nevymazala. Bohužel, prameny, umožňující detailnější výzkum úlohy nepočtených cechů či náboženských bratrstev, nejsou k dispozici. Pozoruhodná jistě byla intelektuální úroveň malého města v předbělohorské době a úroveň jeho školství, oboje však bylo za války fatálně postiženo a stagnovalo, ba upadalo. V případě školství bylo možné prokázat již i obtíže s obstaráním kvalitního a morálně nepokleslého kantora do mělnické školy.

Naopak, o populačním regresu jen v důsledku války nelze, s odvoláním na výsledky výzkumu, hovořit. Mělnická populace totiž byla jistě nemálo postižena již morem roku 1599, který zastavil její předpokládaný rozkvět, a epidemie se objevila před vypuknutím stavovského povstání ještě jednou. Další depopulaci přinesla válečná léta, ať se jednalo o morovou ránu na přelomu let 1631-1632, o náboženskou emigraci, nebo o uprchlíky před vojáky. Nejvíce počet mělnického obyvatelstva poklesl ve 40. letech 17. století, kdy se ke všem nesnázím přidaly ještě opakované švédské útoky. Přesto je nezpochybnitelné, že se místní populace dokázala během několika málo mírových let z útluhu, který dosvědčují i dochované matriky, vzpamatovat. Závěr této části výzkumu vede k přesvědčení, že nebytí ničivých požárů ve druhé polovině 17. století a katastrofální morové epidemie roku 1680, mohla mělnická populace a počet jejích domů dosáhnout původních stavů mnohem dříve. Považování dlouhodobé resuscitace města jen za důsledek třicetileté války by proto bylo zavádějící. Mizející původní obyvatelstvo bylo průběžně doplňováno novými usedlíky – z blízkého okolí, zvláště z vesnic mělnického panství, ale i ze vzdálenějších míst a z jiných měst. Bez zajímavosti nejsou doslova morganatické sňatky předních měšťanů se služebními děvečkami, či naopak uzavírání manželství mezi mělnickými sousedy a příslušníky rytířského stavu. Překvapivé je zjištění o národnostní vyhraněnosti města ve sledovaném období – kromě Čechů zde jiné národnosti vlastně nenacházíme, ani Židy a Němce (ty s výjimkou několika málo naturalizovaných jedinců), byť některé z poměrně blízkých vesnic byly čistě německého rázu (Kokořínsko). Na vrcholu stratifikované městské společnosti stáli měšťané (sousedé), majitelé městských domů. V těch ovšem žili rovněž početní podruzi, služební obyvatelstvo, čeledíní a děvečky, na předměstí a v okolních chalupách pak nižší sociální skupiny, např. viniční dělníci. Chudí a zestárlí mohli využít služeb špitálu. Každé z uvedených skupin byla

věnována pozornost se zřetelem k její roli a zastoupení ve městě. Dospěl jsem k závěru, že jejich úloha tu v žádném případě nebyla podřadná (i vzhledem k možnostem sociálního vzestupu) a jejich počty poměrně vysoké, s ohledem na celkovou velikost města možná až překvapivě. Co se výsledků průzkumu mělnických profesí týče, dělilo se město, podobně jako jiná, na obchodníky, řemeslníky, živnostníky, služebníky a představitele byrokratických a intelektuálních zaměstnání. Nejpodstatnější složku obživy mělnických obyvatel nicméně představovalo zemědělství, respektive vinařství a ovocnářství. Typická mělnická rodina se nelišila od rodiny v jiných městech sledovaného období, vykazovala s nimi shodné aspekty: sňatková dostupnost a podobný průměrný sňatkový věk, vysoká dětská úmrtnost, nižší úmrtní věk žen, početné domácnosti, zahrnující i čeled', existence domácností podružských aj. U osudů žen bylo možno sledovat odlišnosti od údělu a strategií jejich mužských protějšků – ženu jsem přitom pojal jako manželku, matku, hospodyni (případně jako samostatnou hospodyni) a jako sloup víry, když v tomto ohledu prokázaly některé ženy obdivuhodnou nezlomnost a nezávislé jednání na mužích. Každá z nastíněných ženských úloh byla specifická a domnívám se, že průzkum dostatečně prokázal nezastupitelnou roli ženy v regionálních mělnických dějinách dané doby.

Ještě ve dvacátých letech 17. století si mohla i průměrná mělnická domácnost dovolit slušný blahobyt a sledování módních trendů v interiérech domácností, v odívání, ve stravování i v zábavě. Měšťanská kultura byla v Mělníce na solidní úrovni, srovnatelné s většími královskými městy. Zámožní mělničtí obyvatelé se odívali do drahých látek a kožešin, zdobili se šperky, budovali si doma knihovny, na zdi zavěšovali obrazy, pořizovali si drahé mapy, bavili se lovem (spíše však drobného zvířectva), hudbou a společenskými hrami, jejich hroby zdobily honosné náhrobní kameny. Záležitosti umírání a smrti ostatně vždy byly v popředí zájmu dobových mělnických obyvatel, což dokazují jak početné zápisy v městských knihách, tak zmíněné náhrobníky, jichž se v Mělníce nejvíce dochovalo právě z první poloviny období třicetileté války. O kultuře komunity jistě svědčí také zohledňování hygienických zásad, jimž jsem se na patřičném místě v rámci možností věnoval, a mohu konstatovat, že Mělník nebyl výjimkou ve špatném přístupu k hygieně. Prašné prostředí, chybějící dlažba, bláto a hnůj na ulicích dotvářely kolorit města. Jeho představitelé každopádně dbali na odstraňování nejkřiklavějších neřestí a v první řadě také na bezpečnostní opatření proti požárům, jimž se ovšem město za třicetileté války opakovaně nevyhnulo. S tím souvisela i starost o vodu, táhnoucí se mělnickými dějinami jako pověstná červená nit. Společenský život ale s postupujícími válečnými lety utíchal (depopulace, okupace, nekonání jarmarků atd.) a relativní bohatství se rozplývalo. Lidé žili v první řadě válku, zhmotněnou do u nich pobývajících vojáků. Zvláště v této části studie o měšťanské kultuře ve sledovaném období se nicméně musela projevit absence těch pramenů, které by umožnily detailnější průzkum problematiky. Takto zůstalo jen u sond a u hypotéz. Z nemnoha dochovaných inventářů a ze zmínek v různých typech dokumentů jistě nelze vytvořit odpovídající pohled na vybavení mělnických domácností a na způsob trávení volného času, přesto jsem z pramenů známé záležitosti nechtěl přejít mlčením. Hlavním zjištěním by ale mělo být, že během několika málo let po válce se podařilo na přetržený vývoj navázat a mělnické domácnosti (nyní již i lépe pramenně dokumentované) se mohly v mnoha případech pochlubit vysokou životní úrovní a nadstandardním vybavením. Je přitom otázkou, zda např. v pramenech zachycené šperky a luxusní předměty pocházely až z mírového období, či zda byly odkazem rodičů a příbuzných, jimž se je podařilo uchránit před válečnými zmatky.

Městkou špičku tvořila úzká skupina nejzámožnějších měšťanů, většinou majitelů největších domů a rozlehlých nemovitostí. Pokusil jsem se prosopograficky prozkoumat a typologizovat její vzorek s cílem získat představu o jejím utváření a restrukturalizaci ve válečných letech, o budování majetkové domény, o jejích rodinných a sociálních strategiích, vztazích apod. Studium prokázalo ústup tradičních rodin, strategické sňatky jako způsob

průniku mezi elitu, katolictví a konverze jako odrazový můstek ke kariéře, populační nedostatek elit ve 40. letech, spojený s jejich doplňováním, i ekonomický úpadek elit ve stejné době. I pro Mělník je charakteristický průnik mezi zdejší elitou osobami, které zde byly sice sotva nově osedlé, ale měly nadprůměrný majetkový potenciál. Mělnické elity, zvláště 30. a 40. let, se tak rekrutovaly především ze zámeckých úředníků a do města dosazených císařských rychtářů. Tradiční rodiny jednak populačně stagnovaly nebo město trvale opouštěly, ale mělnické špičky, které by v uvedených letech ani nemohly fungovat bez hromadného přijímání nových členů, se samovolně doplňovaly. Primásem se mohl nyní stát i muž, který byl ještě nedávno obecním služebníkem. Při komparaci mělnických elit z počátku 20. a z konce 40. let zřetelně vidíme, jakou obměnou špička zdejší společnosti prošla, změnila se od základů. Co se týče elit radních, k největší proměně došlo ve dvacátých letech (emigrace a rekatolizace) a na přelomu let 30. a 40. (ničivé švédské vpády). Kromě čtyř rodů žádný jiný za celou sledovanou dobu neměl v radě vícenásobné zastoupení. Unikátem je případ radního, který svou konšelskou pozici zastával nepřetržitě od stavovského povstání do prvních poválečných let po Vestfálském míru. Úřední život ostatních radních byl mnohem kratší, deset funkčních let překročil jen málokdo. Signifikantní byla provázanost mezi radními a zámeckými nebo královskými úředníky. Nemusí přitom platit rovnítka mezi elitami radními a elitami ekonomickými. Ve větší míře se sice opravdu kryly, ale v Mělníce také byly velmi zámožné rodiny, které patrně netoužily po angažovanosti v městské správě. Zdroje zámožnosti mělnických elit byly podobné – vinařství, lukrativní řemeslo (řeznictví, sladovnictví), zemědělské a hospodářské podnikání (polnosti, dvory, sladovny, pivovary), v neposlední řadě také sňatky. Intelektuální elitu v Mělníce představovali výlučně radní písaři a správci mělnické školy, i někteří jejich zástupci však dokázali proniknout mezi absolutní špičku majetkovou a radní. Rovněž katolické děkany jsem zahrnul vzhledem k jejich významu a postavení na vrcholu městské hierarchie mezi místní elitou (duchovní), byť tato moje klasifikace nemusí vyvolat všeobecný souhlas. Primárně jsem se v tomto případě nezaměřil na životní osudy, ale na úlohu děkanů ve městě a na vztahy s jeho představiteli i dalšími obyvateli, přičemž závěr je nasnadě – o idylické vztahy se přes proklamované katolictví města téměř nikdy nejednalo, spory byly i kvůli hmotnému zajištění existence duchovního.

Třetí kapitola s cílem analýzy městského hospodářství ve válečných letech mohla plně prokázat, že mělnická ekonomika byla po celý raný novověk zaměřena v první řadě na vinařství, období třicetileté války nevyjímaje. Vinice poskytovaly v mírových časech svým majitelům mnohdy i životní nadstandard. Samozřejmě ale jen v případě dostatečné úrody, která byla závislá na mnoha faktorech, zvláště na přízni počasí. Proto jsem také v této části studie sledoval dobové klimatické zvláštnosti a výkyvy. Výsledkem je potvrzení paradigmatu celkového ochlazení, známého v Evropě jako malá doba ledová, s častými jarními mrazy a letními krupobitími. Na vinařství přitom podle provedených sond v Mělníce participovala drtivá většina obyvatelstva. Celkové výnosy bohužel neznáme a o objemu produkce se tak můžeme jen dohadovat. Je však možné, že v úrodných letech se jednalo o mnoho set sudů, jejichž sumární hodnota dosahovala desítek tisíc kop míšeňských grošů. Pokud tedy nastala neúroda nebo město o svou produkci v důsledku válečných okolností přišlo, docházelo k ekonomické katastrofě, srovnatelné s novodobými bankroty. Město tehdy muselo hledat úsporná opatření a žádat vládu o fiskální polevení. Nezanedbatelná byla v Mělníce také ovocnářská produkce, jmenovitě broskve a třešně, ačkoli z hospodářského hlediska byla podružná, stejně jako obilnářství, mající spíše charakter doplňkového odvětví. Rovněž pivovarnictví zde ve srovnání s vinařstvím nesehrávalo výraznější roli a místní produkce ani nemohla pokrýt nutnou potřebu. Pivo se vyrábělo bílé i hořké, várečné právo mělo jen několik mělnických rodin, k dispozici byl také obecní pivovar. Problémem ve sledovaném období byl kromě zvýšené spotřeby piva nedostatek surovin na jeho výrobu. Se stejným nebo

s podobným nedostatkem se potýkali také mělničtí pekaři a řezníci, z nichž druzí jmenovaní tvořili společně s nákladníky vína přední řemesla ve městě. Měli zde také vlastní cech, stejně jako sladovníci, pekaři, krejčí, kožešníci, ševci, zámečníci a soukeníci, společný cech měli provazníci, truhláři a zámečníci, stejně jako koláři, kováři a bednáři. Cechmistrů se většinou řadili k místní elitě. Napočítáme zde tedy celkem deset cechů, které reprezentují čtrnáct řemesel, čímž ale jejich mělnický výčet nekončí. Byli tu také jednotlivci – zlatník, mlynáři, perníkář, zedníci, mydláři, svícníci a několik dalších. Domnívám se proto, že Mělník byl po řemeslnické stránce téměř soběstačný, importovat musel asi spíše jen výrobky producentů luxusních předmětů. Na mělnickém trhu navíc prodávali své zboží hokynáři a hokynářky, na výroční trhy přijížděli přespolní obchodníci (pokud to ovšem za války situace dovolovala). Město mělo své příjmy z nejrůznějších poplatků a cel, mj. z hraničního, za sůl, za železo, za místo pro krámky apod., jeho výdaje za války ale příjmy výrazně převýšily, takže došlo k nárůstu zadlužení. Ve studii však bylo prokázáno, že nemalé dluhy si město přinášelo již z období předbělohorského a minimálně v případě Mělníka není tudíž pravdivé ono tradované tvrzení, že město se nadměrně zadlužila teprve za třicetileté války. Při sledování obecních dluhů se také ukázalo, že obecními věřiteli byli namnoze vlastní obyvatelé, ale také měšťané středočeských měst, v menší míře příslušníci šlechtického stavu. Za důležité považuji zjištění o aplikování vládní pomoci s cílem alespoň částečného oddlužení českých měst, probíhající v menší míře již za třicetileté války (zrušení dluhů učiněných za stavovského povstání), důrazněji v desetiletích po jejím skončení. Výrazným aspektem mělnického hospodářství byla existence vrchnostenského statku, systematicky budovaného po staletí, nejvýrazněji se však rozšiřujícího až krátce před vypuknutím stavovského povstání nákupem dolnopřívorského statku s mnoha hospodářskými podniky (dvůr s širokým příslušenstvím, pivovar, mlýn, vinice, krčmy aj.) a samozřejmě také s poddanými. Za svá provinění byli sice Mělničtí potrestáni konfiskací majetku, ale po několika letech jim byly nemovitosti opět navraceny, takže dolnopřívorský statek mohl skýtat městu zajímavé příjmy, především z produkce piva. Třicetiletá válka pro všechny obecní vsi bez rozdílu znamenala obrovské zatížení a způsobila jejich devastaci, která byla v případě vsí Tuhaně a Přívor totální, takže příjmy odsud byly pro město dočasně nulové, pokud ne přímo minusové. Přesto bylo možné prokázat, že i zde proběhla poválečná rekonstrukce velmi rychle.

Cílem čtvrté kapitoly byl průzkum válečného prožitku města, zvláště vzájemného vztahu městských obyvatel a vojáků, skutečných i potenciálních obranných mechanismů města, aspektů konfesního absolutismu a dopadů válečné reality na mentalitu konfliktem postižených lidí. Je možné říci, že zmíněný vztah se ustálil záhy na antagonismu. Měšťan byl přesvědčen o sociálně-deviantním chování de facto každého příslušníka armády a voják zase svého městského ubytovatele chápal jako ustrašeného, antimilitantního civilistu, který mu včas neodváděl požadované zaopatření. Kromě ubytování měli Mělničtí vojákům poskytovat každodenně vyměřené porce jídla, pití a případně krmiva pro koně, museli pro ně také péct komisní chléb a vařit pivo. I v době, kdy zde soldateska přímo nepobývala, se měli na jejím zaopatřování alespoň podílet odváděním kontribucí. Nepříjemnosti mohli mít přitom sousedé i s těmi vojáky, kteří kolem města pouze projížděli: krádeže (koní, hovězího dobytka i drobnějšího zvířectva, obilí, vína i předmětů denní potřeby) páchané vojáky byly v českém městě a ve vesnicích v době třicetileté války na denním pořádku. Mohlo být prokázáno, že krádeže byly také nejčastějším zdrojem vzájemných konfliktů mezi vojáky a civilisty, společně s urážkami a s poškozováním hospodářova majetku. Je však rovněž faktem, že i někteří z Mělnických mohli na vojenském lupu participovat, obchodní spolupráce mezi obyvateli a vojáky byla jedním z běžných jevů. Jiní se k vojsku přímo nechávali naverbovat. Co se týče nepřátelských vojáků, první zkušenost zaznamenali Mělničtí se Sasy v době jejich vpádu v letech 1631-1632, ale hůře si počínaly až sasko-švédské jednotky o dva roky později, byť Mělník ani tehdy příliš citelně postižen nebyl. Teprve po švédském vpádu roku 1639

zůstalo kdysi prosperující vinařské město z poloviny v troskách, přičemž někteří mělničtí obyvatelé padli, jiní utekli. Švédští vojáci se v Mělníce ve 40. letech 17. století objevili ještě několikrát, jejich poslední pobyt přesáhl i signování Vestfálského míru. Je nutno nicméně konstatovat, že povinnosti města vůči domácím a okupačním vojskům se od sebe v zásadě příliš nelišily, obě strany požadovaly zdroje finanční, materiální a případně i lidské, aniž by nepřátelská strana musela být vždy náročnější. Komparací mohlo být ostatně také prokázáno, že obě armády se uchýlovaly k výhrůžkám vojenskou exekucí, pokud by nebyly splněny jejich požadavky. Domnívám se však, že tvrzení o nerozlišování domácích a nepřátelských vojsk obyvateli českých měst a venkova není úplně přesné. Obě vojska sice způsobovala požáry, oběti a zruinování ekonomiky, dopouštěla se násilí, ale v případě císařských mužů bylo riziko přeci jen nižší a následky méně fatální, rovněž znásilňování bylo méně pravděpodobné. Navíc dovolání se nápravy bylo reálnější, byť obtížné a zdlouhavé. Z městských zápisů také vyzorujeme větší obavy obyvatel ve chvíli pobytu nepřátelských oddílů. Dovolím si tedy tvrdit, že obyvatelé sledovaného města se mnohem více než císařských obávali nepřátel.

Podrobněji jsem se věnoval kauze údajné vlastizrady a kolaborace dvou mělnických obyvatel se Švédy, nejen z důvodu, že jejich příběh je v pramenech detailně dokumentován, ale hlavně proto, že nechává, spíše výjimečně, nahlédnout dobovou mentalitu zúčastněných. Soudní proces tohoto rozsahu neměl ve městě ve své době obdoby. Bylo při něm nashromážděno velké množství výpovědí, podle kterých i dnes můžeme bez potíží rekonstruovat počínání obou obžalovaných v kritické době. Více než o čemkoli jiném svědčí dochovaný materiál o strachu jedince z neuposlechnutí nepřátelských příkazů a o jednání, jehož smyslem měla být záchrana vlastní existence.

Následně jsem se snažil prokázat, že by byla zavádějící představa českého města, a potažmo i venkova, nedisponujících žádnými možnostmi, jak válečné realitě vzdorovat. Obyvatelstvo se jí muselo přizpůsobit a také to dokázalo. Prohloubila se spolupráce mezi jednotlivými městy, zvláště na bázi informační. Město si postupně vypracovalo strategii vlastních obranných mechanismů. Pouze na okraji přitom stály obrana se zbraní v ruce a na opačném konci útek z domova. Město si bylo dobře vědomo své ekonomické potřeby a toho, že je nezanedbatelnou součástí státního systému hospodářství. Stížnosti, urgence a požadavky (mj. na odpuštění či slevu různých poplatků či kontribucí, na snížení počtu vojáků) městských představitelů sice vždy nepadly na úrodnou půdu, ale vyvinuly se rychle v určitý nátlakový prostředek za strany měst vůči vládě a panovníkovi. Z měst úřadům adresované písemnosti dostávaly standardní podobu, v nichž se město stylizovalo do podoby nanejvýše zchuzené, vyloupené, případně i vypálené, a tudíž velmi politováníhodné obce. Poukazovalo na zásady křesťanské morálky a uchýlovalo se k pohrůžkám odchodu obyvatel z místa, což by vedlo k zániku lokálního hospodářství, které pochopitelně nemohlo být ve státním zájmu. Úředníci to tudíž nemohli brát na lehkou váhu. V Praze se mnohokrát objevila mělnická delegace, která se snažila vyjednat v rámci možností lepší podmínky pro své město. Rovněž uvnitř komunity se našly záhy způsoby, jak přežít válečné období, a to i dobu pobytu císařského oddílu nebo dokonce dobu okupace. Jednalo se o kolaboraci, překupování kradeného zboží, vzájemnou solidaritu, ale i o podvody apod. Objevily se i případy, kdy se městští představitelé neštíteli poukazování na možnost zatížit jiné lokality, podle jejich přesvědčení méně postižené.

Během několika málo desítek let došlo na poli náboženském i v Mělníce k zásadnímu přerodu, na jehož konci se z původně čistě kališnického města stalo katolicky pravověrné sídlo. Nátlakové i výchovné prostředky vítězné strany slavily úspěch, aniž by k němu bylo zapotřebí přílišných výdajů nebo fluktuace obyvatelstva. Emigrace z Mělníka byla v porovnání s jinými českými městy nízká. Místní elita z valné většiny konvertovala z obav z nejistých zítřků a ztrát sociálního postavení, mezi nižšími vrstvami a manželkami již

konvertovavších mužů sice ještě po určitou dobu zůstávaly nekatolické osoby (snažil jsem se prokázat, že se nejednalo o mělnické hospodáře), ale i na ně mělo po skončení třicetileté války dojít. Po vyslání nových reformačních komisí a vyřčení trestů pro nepoddajné se Mělník etabloval do podoby konfesně jednotného města. Druhá polovina dvacátých let 17. století byla obdobím, ve které došlo nejen k nejvýraznější sociální, ale i náboženské proměně sledovaného města. Exodus, který v kališnickém Mělníce postihl blíže neznámý počet osob, snad jen o nemnoho překračující stovku jedinců, znamenal jeho výrazné demografické oslabení. Ti, kteří odešli, našli nový domov ponejvíce v pohraničních saských městech v Krušnohoří. Rekatolizace v Mělníce proběhla podobně jako jinde, ve dvou fázích – po násilné akci (dragonády) následovalo zaměření na převýchovu a výuku. Výraznou roli přitom sehráli noví katoličtí děkanové, ačkoli ti se museli během svého mělnického působení potýkat s mnoha nedostatky materiálního rázu a smířit se mj. s pauperizací zdejšího záduší.

Jelikož je dostatečně známo, že ani mírové prostředí malé komunity rozhodně nemusí představovat bezkonfliktní ovzduší, zaměřil jsem svou pozornost na výzkum mezilidských vztahů s cílem odhalit v nich stopy jednání pod tíhou válečných okolností. Porovnat kriminalitu s jinými obdobími bohužel není možné pro absenci alternativních prací, nezdá se však přesto, že by za války v Mělníce přesáhla běžné meze. Dokonce ani nevíme o žádných závažnějších deliktech, které by byly spáchány přímo ve městě. To ovšem neznamená, že by konflikty vymizely a zkoumaná entita se solidárně semkla v harmonický celek, naopak, studiem pramenů alespoň částečně odkryté mezilidské vztahy o žádné idyle nesvědčí. Vždyť i partnerských konfliktů s případy domácího násilí s nejzávažnějšími následky ve sledované době výrazně přibýlo. Sousedské vztahy otravovaly nespočetná zhanění i majetkové spory a rovněž mezi městem jako takovým a jeho sousedy (zámecké panství a jeho majitelé či správci, pšovecké klášterní panství) nepanoval vždy smír, zde zvláště kvůli záležitostem hospodářského nebo vrchnostenského charakteru. Válka mělnické obyvatele každopádně po psychické stránce proměnila. Všichni se museli vyrovnat s frustrující realitou a ti, co to nedokázali, podléhali deziluzi a rezignaci, jejímž vrcholem bylo opuštění ztenčeného a poškozeného majetku a odchod z města. Jiní mělničtí obyvatelé se stávali psychicky labilními a potenciálně velmi konfliktními jedinci, což jsem se snažil dokumentovat zvláště na případu dvou sourozenců, nezvládajících své chování ani k rodině, ani k sousedům. Přestože jsou z jiných míst známi jedinci, kteří dokázali na válce vydělat, v Mělníce se mi nepodařilo takové odhalit, byť i zde se našli lidé spekulující s nemovitostmi, skupující majetky exulantů či snažící se vydělat na vojenském lupu nebo na znehodnocené minci. Jejich zisky ale byly krátkodobého rázu a během pokračujících válečných let se rozplynuly.

6. Přílohy

1. Mělničtí císařští rychtáři v letech 1617-1649

Jakub Čurda 1617-1620

Martin Prušek z Prušova 1621-1623

Kryštof Woltrsdorf 1623-asi 1624)

Jakub Žamborský (asi 1624-1628)

Jan Chrisostom Siderius (1628-1637)

David Rafael Prušek z Prušova (1638-1657)

2. Mělničtí primasové 1617-1649

Jan Husa 1617-1620

Václav Nedvěd z Peclínovce 1621-1622

Andreas Šolc 1622-1625

Václav Nedvěd z Peclínovce 1625-1627

Martin Prušek z Prušova 1627-1631

David Prušek z Prušova 1632-1634

Jan Šerer 1634-1636

David Prušek z Prušova 1636-1638

Daniel Klaudyán 1638-1641

Jan Šerer 1641-1643

Daniel Klaudyán 1643-1646

Jakub Hamák 1646-1649

3. Mělničtí konšelé v letech 1617-1649

1. Jiří Husa 1617-1620
2. Václav Nedvěd z Peclínovce 1617-1627
3. Martin Prušek z Prušova 1617-1623?, 1627-1631
4. Vít Tichý 1617-1619
5. Linhart Nepomucký 1617-1619
6. Pavel Šrámek 1617-1619
7. Ondřej Rejnek 1617-1622?
8. Fridrich Želecký 1617-1623?
9. Jiří Pokorný 1617-1622?
10. Adam Kornejšek 1617-1623?
11. Simeon Koracín 1617-1621
12. Jiří Redlich 1617-1621
13. Jiří Morávek 1619-1623?
14. Jan Chrisostom Siderius 1619-1628
15. Jan Burián Koreš 1619-1623?
16. Václav Šud 1621-1623?
17. Václav Zálužský 1621-1649
18. Jan Janáček 1621-1623?
19. Andreas Šolc 1622-1626
20. Albrecht Hrdlička ?1627-628
21. Melichar Šolc ?1627-1632
22. Jan Šerer ?1627-1649
23. Václav Zákralský ?1627-1631
24. Jiří Senický ?1627-1631, 1632-1636
25. Jiří Husa ?1627-1632
26. David Prušek z Prušova 1628-1638
27. Jiří Zumr 1628, 1629-1641
28. Daniel Klaudyán 1628-1643
29. Jeremiáš Moskva 1628-1637
30. Vavřinec Lukšík 1628-1629, 1631-1633
31. Jonáš Pelargus 1628-1629, 1631-1632
32. Jiří Wolf 1629-1631
33. Jan Pokorný 1631-1634
34. Kašpar Šolc 1632-1633, 1634-1639
35. Jiří Jílek 1632-1636, 1637-1638
36. Albrecht Kaňkovský 1632-1635
37. Felix Pichman 1633-1634
38. Bartoloměj Fiala 1633-1643
39. Samuel Šrámek 1634-1647
40. Václav Javůrek 1636-1637
41. Tomáš Jedlička 1636-1649
42. Jeroným Zlatohlávek 1636-1637, 1638-1645
43. Fridrich Wolf 1637-1641? (1639)
44. Martin Palma 1637-1639
45. Jan Holý 1638-1649
46. Jiří Švorcaur 1641-1649
47. Zikmund Machuta 1641-1649
48. Václav Šolc 1641-1643, 1643-1647

- 49.Mates Štulc 1641-1647, 1649
- 50.Mikuláš Weissenbašský 1643
- 51.Jan Růže 1643-1644, 1649
- 52.Jakub Hamák 1643-1649
- 53.Vít Zákralský 1644-1647
- 54.Jan Pelikán 1645-1649
- 55.Pavel Mirotický 1647-1649
- 56.Tobiáš Vendelín 1647-1649
- 57.Tobiáš Semeneč 1649
- 58.Jan Slovák 1649

4. Mělničtí děkanové v letech 1609-1651

Pavel Ravigius (1609-1622)

Ondřej Bartoloměj Fizýrek (1622-1632)

Matyáš Grandinus z Libětína (1633)

Rudolf Roder z Felsburku (1633-1636)

Jakub Peytus Hostounský (1636-1638)

Jan Augustin Přerovský (1638-1639)

Petr Pavel Rosa (1640-1642)

Jan Václav Tlapa z Weinspergu (1642-1643)

Petr Vojtěch Koukal (1643-1647)

Vavřinec Malešovský (1647-1651)

7. Seznam pramenů a literatury

7.1. Prameny archivní

SOA LITOMĚŘICE, POBOČKA ŽITENICE

Vs Mělník

- Inv. č. 006 – Urbář panství Mělník 1625
- Inv. č. 8 – Urbář statku pšoveckého kláštera 1611
- Inv. č. 13 – Inventář panství Mělník 1623
- Inv. č. 117 – Gruntovní kniha statku Skuhrov 1615-1729
- Inv. č. 648 – Statek Pšovka

SOA Praha – SOkA MĚLNÍK

AM Mělník

Knihy

- č. 1 – Registrum kšaftovní 1491-1536
- č. 10 – Kniha smluvní 1587-1610 (i další roky, mj. 1612)
- č. 15 – Kopiář městské rady 1610-1615
- č. 16 – Kopiář městské rady 1619-1623
- č. 17 – Kopiář městské rady 1626-1628
- č. 18 – Kopiář městské rady 1636-1637
- č. 19 – Kopiář městské rady 1637-1654
- č. 25 – Kopiář Martina Pruška z Křížové hory 1611-1614 (1616)
- č. 38 – Registra vstoupení, obeslání a odkladů 1614-1618
- č. 39 – Registra vstoupení, obeslání a odkladů 1628-1644
- č. 40 – Registra vstoupení, obeslání a odkladů 1646-1662
- č. 48 – Kniha pamětní 1604-1835
- č. 49 – Kniha pamětní 1605-1615
- č. 53 – Protokol podací 1614-1628
- č. 74 – Manuál neb protokol radní 1611-1614
- č. 75 – Manuál neb protokol radní 1641-1646
- č. 75 – Manuál neb protokol radní 1646-1653
- č. 189 a – Kniha patentů 1625-1646
- č. 274 – Extractus privilegiorum z 16. a 17. věku
- č. 103 – Hausbuch der Stadt Melnik (17. století)
- č. 104 – Blaues Kontraktenbuch der Stadt Melnik 1610-1759
- č. 120 – Weingartenbuch 1610-1745
- č. 126 – Liber testamentorum 1606-1771
- č. 138 – Schuldenbuch 1604-1728
- č. 132 – Grundbuch Podolí, Okrouhlíku a Kozlova 1615 (1635)-1776

Spisy

- Militare
- Nekatolíci a emigranti do roku 1760

Pozůstalost Josefa Stáhlíka

- Kartony 1-8

Pozůstalost Karla Zamastila

- Kartony 1-2

ARCHIV NÁRODNÍHO MUZEA, PRAHA

Topografická sbírka F

- sign. F 127, karton 100 – Mělník

NÁRODNÍ ARCHIV PRAHA

APA

- Inv. č. 1190, sign. B 2/3 (N. 26) – Kopiář českých listů z let 1629-1631.
- Inv. č. 1191, sign. B 2/4 – Kopiář českých listů z let 1622-1632.
- Inv. č. 1194, sign. B 2/7 (N 29) – Kopiář reformačních aktů 1627-1629 (dopisy městům).
- Inv. č. 1198, sign. B 2/11 – Kopiář listů reformační komise Pražským městům 1627-1630.
- Inv. č. 2937-2945, sign. C 80, kartony 757-765 – Recepta (listiny došlé) pro léta 1621-1629.
- Inv. č. 2946-2948, sign. C 81, kartony 766-770 – Recepta (listiny došlé) pro léta 1630-1632.
- Inv. č. 5150, sign. H 2/4, karton 4288 – Obnovení katolického náboženství 1622-1759.

JEZUITIKA

- sign. XLVI / 4 a 5 , karton 89 – záležitosti Jakuba Horčického z Tepence

NM

- sign. M 12 – Mělník (město)
- sign. M 13 – Mělník (panství)

SM

- Inv. č. 97, karton 8 – Urbář věnných měst ze 17.století.
- Inv. č. 662, sign. C 215 M 5, karton 434 – Konfiskace v Mělníce.
- Inv. č. 1366, sign. H 164/1-5, karton 921 – Horčický z Tepence.
- Inv. č. 2209, sign. M 28/1-101, kartony 1468-1474 – Mělník.

Zemský podkomořský úřad – část Podkomořský úřad věnných měst

- Inv. č. 38, číslo knihy RKP 2854 – Kniha podkomořská 1638-1712

NÁRODNÍ KNIHOVNA, PRAHA

Oddělení rukopisů a starých tisků

- Sign. XVII F 72 – Kniha motet od Martina Pruška 1618 (1619)

SOA PRAHA

ŘKFÚ Mělník, Matriky

- Matriky č. 1 a č. 2.

SOA TŘEBOŇ, POBOČKA JINDŘICHŮV HRADEC

Černínská ústřední správa

- Archiv panství Mělník, sig. VI W b (Vinařství) – Mělník.

RA Slavatů

- I. 98 . I – Konceptář Viléma Slavaty, č. knihy 15.
- I. 118. III. A 3g, karton 18 – Korespondence Viléma Slavaty a úřední činnost.

7.2. Staré tisky

- Johannes Philipus ABELIN, *Theatrum Europaeum* I, Franckfurt am Main 1662.
Simeon ANEMIUS, *Topographia Melnicensis carmine descripta...*, Praha 1608.
Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica Regni Bohemiae* I-II, Praha 1679-1687.
Jakub HORČICKÝ Z TEPENCE, *Konfesi katolická*, Praha 1609.
Franz Christoph KHEVENHÜLLER, *Annales Ferdinandei* I-IX, Regensburg 1640-1646.
Pavel Kristián z KOLDÍNA, *Práva městská Království českého*, Praha 1579.
Kurze doch gründliche Vorstellung und Recommendation des rothen Melnicker Weins, Prag 1736.

7.3. Edice pramenů

- Tilman BERGER-Tomáš MALÝ (ed.), *Historia Chrudimska w niź se wipisuje počátek Města Chrudimě* I-II, Chrudim 2005.
Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654* I-II, Praha 1953-1954.
František DOSTÁL (ed.), *Valašské Meziříčí v pamětech třicetileté války*, Ostrava 1962.
Ivana EBELOVÁ a kol. (ed.), *Libri Civitatis I. Pamětní kniha města České Lípy 1461-1722*, Ústí nad Labem 2005.
Vlasta FIALOVÁ (ed.), *Kronika Holešovská (1615 – 1645)*, Holešov 1967.
Julius GLÜCKLICH (ed.), *Nová redakce zemského zřízení Království českého z posledních let před českým povstáním*, Brno 1936.
Josef JANÁČEK (ed.), *Pavel Skála ze Zhoře. Historie česká. Od defenestrace k Bílé hoře*, Praha 1984.
Josef JANÁČEK (ed.), *Sixt z Ottersdorfu. O pokoření stavu městského léta 1547*, Praha 1950.
Hans JESSEN (ed.), *Der Dreissigjährige Krieg in Augenzeugenberichten*, Düsseldorf 1963.
Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené Právo a Zřízení Zemské dědičného království Českého*, Praha 1888.
Josef JIREČEK (ed.), *Některé listy Viléma hr. Slavaty. Z archivu hr. Černínského v Jindřichově Hradci*. In: Josef JIREČEK-Hermenegild JIREČEK (red.), *Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury* 1, Vídeň 1860, s. 80-85.
Josef JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty* I-II, Praha 1866-1868.
Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941.
Zdeněk KAMPER, (ed.), *Kronika mladoboleslavská od Jiříka Bydžovského sepsaná*, Mladá Boleslav 1935.
Jan KILIÁN (ed.), *Mělnická kronika Jana Josefa Albrechta ze sklonku baroka*, Mělník 2005.
Jaroslav KOLÁR (ed.), *Václav Hájek z Libočan. Kronika česká*, Praha 1981.
Petr KOPIČKA (ed.), *Deníky roudnického hejtmana Blažeje Albína z Weisenberku z let 1611 a 1625*, Praha 2003.
Václav LÍVA (ed.), *Regesta fondu Militare. Prameny k dějinám třicetileté války* III.-VIII., Praha 1951-1957.
Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2006.
Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996.

- Jaroslav MILLER a kol. (ed.), *Konfliktní soužití: Královské město – šlechta – duchovenstvo v raném novověku. Knihy púhonné a nálezové královského města Olomouce (1516-1616)*, Olomouc 1998.
- Jaroslav PÁNEK (ed.), *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Praha 1977.
- Alena PAZDEROVÁ (ed.), *Soupis poddaných podle víry. Boleslavsko II*, Praha 1994.
- Jan PETERS (ed.), *Ein Söldnerleben im Dreissigjährigen Krieg. Eine Quelle zur Sozialgeschichte*, Berlin 1993.
- Antonín PODLAHA, (ed.), *Dopisy reformační komise v Čechách z let 1627-1629*, Sbirka pramenů církevních dějin českých století XVI.-XVIII. č. 1, Praha 1908.
- Josef POLIŠENSKÝ (ed.), *Historie o válce české*, Praha 1964.
- Josef POLIŠENSKÝ (ed.), *Knihy o bolesti a smutku*, Praha 1948.
- Josef POLIŠENSKÝ a kol. (ed.), *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia I-VII*, Praha 1971-1981.
- Antonín REZEK (ed.), *Jan Beckovský. Poselkyně starých příběhův českých II/1-3*, Praha 1879-1880.
- Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I-II*, Praha 1878-1880.
- Bohumil RYBA (ed.), *Pavel Stránský. Český stát - Okřík*, Praha 1953.
- Antonín SCHULZ (ed.), *Dopisy Jaroměřské 1606-1641*, Hradecký kraj 6, 1909, s. 110-114.
- Antonín SCHULZ (ed.), *Trudné epištoly Jaroměřských a královédvorských měšténinů k hraběti Heřmanu Černínovi, jeho choti, jeho zřízenci a plnomocniku jeho dědiců*, Hradecký kraj 5, 1908, s. 132-141.
- Václav SCHULZ (ed.), *Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531-1746*, Praha 1901.
- Alexandr STICH-Radek LUNGA (ed.), *Jan Kořínek. Staré paměti kutnohorské*, Praha 2000.
- Josef STRNAD (ed.), *Paměti Plzeňské M. Šimona Plachého z Třebnice*, Plzeň 1883.
- Josef ŠIMÁČEK (ed.), *Důležitější listiny a zápisky bývalého poctivého pořádku vinařského královského věnného města Mělníka*, Praha 1874.
- Martin ŠTINDL (ed.), *1401-1723. Velká Mezeříč Františka Ignáce Konteka. Městská kronika barokní Moravy*, Tišnov 2004.
- Václav ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá stavův království Českého, tělo a krev Pána Ježíše Krista pod obojí spůsobou přijímajících, která, roku 1618 na ospravedlnění Čechův před Evropou od týchž pánův stavův v českém i německém jazyku tiskem vydaná, ...*, Praha 1862.
- Zdeňka TICHÁ (ed.), *Kroniky válečných dob*, Praha 1975.
- František TISCHER (ed.), *Dopisy Sylvie hrab. Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřm. hrab. Černínem z Chudenic z let 1635-1651*, Praha 1908.
- Marie TOŠNEROVÁ (ed.), *Paměti města Žatce (1527-1609)*, Žatec 1996.

7.4. Literatura

- Karolina ADAMOVIÁ, *K politickému programu městského stavu v českém státě v roce 1619*, PHS 31, 1990, s. 169-175.
- Rudolf ANDĚL a kol., *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy*, Praha 1984.
- Philippe ARIÉS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.
- Trevor ASTON (red.), *Crisis in Europe 1560 – 1660*, London-New York 1967, 1975.
- Joachim BAHLCKE-Arno STROHMEYER (red.), *Konfessionalisierung in Ostmitteleuropa. Wirkungen des religiösen Wandels im 16. und 17. Jahrhundert*, Leipzig 1996.

- Joachim BAHLCKE-Arno STROHMEYER (red.), *Die Konstruktion der Vergangenheit. Geschichtsdenken, Traditionsbildung und Selbstdarstellung im frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa*, Berlin 2002.
- Jaroslav BAKALA, *K vztahům mezi lokací a právním zřízením města v 16.-18. století*. In: Karel MALÝ (red.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě. Sborník příspěvků z mezinárodní konference, uspořádané právníkou fakultou UK ve dnech 25.-27. září 1979 v Praze, Praha 1982, s. 27-34.*
- Pavel BALCÁREK, *Brno versus Olomouc. Pod Špilberkem proti Švédům*, Brno 1993.
- Milan BÁRTA, „...odpuštění od měšťanstva jest vzal“ (*Příspěvek k poznání vztahů královských měst a nižší šlechty v předbělohorském období: rytíři Hruškové z Března a Louny*). In: Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000, s. 239-254.*
- Günter BARUDIO, *Der Teutsche Krieg 1618-1648*, Frankfurt am Main 1988.
- Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000.
- Lydia BAŠTECKÁ – Ivana EBELOVÁ (red.), *Náchod*, Praha 2004.
- Friedemann BEDÜRFTIG, *Taschenlexikon Dreissigjähriger Krieg*, München 1998.
- Pavel BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Dějiny Plzně I*, Plzeň 1965.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Mělnické městské hospodářství před Bílou horou*, ČSPSČ 63, 1955, s. 147-168.
- Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeň – obraz města předbělohorské doby*, FHB 15, 1991, s. 101-135.
- Vladimír BERÁNEK, *Nejstarší zprávy o hrdebním soudnictví v Kostelci nad Labem*, Středočeský vlastivědný sborník 24, 2006, s. 40-84.
- Inge BERNHEIDEN, *Individualität im 17. Jahrhundert. Studien zum autobiographischen Schrifttum*, Frankfurt am Main 1988.
- Karol BÍLEK, *Správa města Sobotky v 16. a 17. století a poměr ke kostecké vrchnosti*. In: Marie MACKOVÁ (red.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy, Ústí nad Orlicí 1996, s. 78-84.*
- Tomáš BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I-II*, Praha 1882-1883.
- Tomáš BÍLEK, *Reformace katolická aneb obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892.
- Robert BIRELEY, *Ferdinand II: Founder of the Habsburg Monarchy*. In: Robert John Weston EVANS-T. V. THOMAS (red.), *Crown, Church, and Estates*, London 1991, s. 226-242.
- Marie BISINGEROVÁ-Lubomír VANĚK, *Agenda kutnohorské městské správy v 16. století ve světle radních manuálů*, *Práce z okresního archivu v Kutné Hoře 1984, s. 1-28.*
- Petra BIŠKOVÁ, *Malostranské radní elity na přelomu 16. a 17. století*, DocP 22, 2004, s. 107-116.
- Petra BIŠKOVÁ, *Městská rada na Malé Straně v letech 1547-1650*, DocP 21, 2002, s. 67-79.
- Lenka BOBKOVÁ, *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621-1639*, Praha 1999.
- Maria BOGUČKA, *Bialogłowa w dawnej Polsce. Kobieta w społeczeństwie polskim XVI.-XVIII. wieku na tle porównawczym*, Warszawa 1998.
- Maria BOGUČKA, *Woman in Early Modern Polish Society against the European Background*, Aldershot 2004.
- Ludvík BÖHM, *Královské věnné město Mělník a okres Mělnický*, Mělník 1892.
- Pavčina BOUŠKOVÁ, *Mělnický měšťan Martin Veselý Brzobohatý ve světle pozůstalostního spisu*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*.

- Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004, Mělník 2004, s. 63-70.
- Rudolf BRÁZDIL-Oldřich KOTYZA, *Denní záznamy počasí v Praze v letech 1649-1650*, Meteorologické zprávy 48, č. 4, 1995, s. 109-111.
- Rudolf BRÁZDIL-Oldřich KOTYZA, *Současná historická klimatologie a možnosti jejího využití v historickém výzkumu*, ČMM 120 – supplementum, 2001, s. 17-60.
- Ulrich BRÖCKLING-Michael SIKORA (red.), *Armeen und ihre Deserteure. Vernachlässigte Kapitel einer Militärgeschichte der Neuzeit*, Göttingen 1998.
- Almut BUES, *Das Testament der Eleonora Gonzaga aus dem Jahre 1651. Leben und Umfeld einer Kaiserin-Witwe*, MIÖG 102, 1994, s. 316-358.
- Marcela BURGEROVÁ, *Inventáře pozůstalostí města Litoměřic 17. století*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 77-86.
- Vladimír BURIAN, *Účast Brna na českém povstání a jeho potrestání*, Brno v minulosti a dnes 6, 1964, s. 87-117.
- Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004.
- Johannes BURKHARDT, *Der Dreissigjährige Krieg*, Frankfurt am Main 1992.
- Peter BURSCHEL, *Himmelreich und Hölle. Ein Söldner, sein Tagebuch und die Ordnungen des Krieges*. In: Hans MEDICK-Benigna KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe*, Göttingen 1999, s. 181-194.
- Peter BURSCHEL, *Söldner im Nordwestdeutschland des 16. und 17. Jahrhunderts*, Göttingen 1994.
- Václav BŮŽEK, *Aristokratický dvůr a rezidenční město. Český Krumlov mezi 16. a 18. stoletím*, OH 5, 1996, s. 365-394.
- Václav BŮŽEK, *Interiéry v jihočeských předbělohorských městech. Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu*, JSH 59, 1990, s. 113-127.
- Václav BŮŽEK, *Každodenní kultura jihočeských měšťanských domácností v předbělohorské době*, OH 1, 1991, s. 43-73.
- Václav BŮŽEK, *Každodenní život na statcích Šťastného Václava Pětipeského z Chýš očima hospodářských úředníků počátkem 17. století*, In: Marie KOLDINSKÁ-Alice VELKOVÁ (red.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 198-210.
- Václav BŮŽEK, *Městské domácnosti úředníků a dvořanů posledních Rožmberků*. In: Zdeněk BENEŠ-Eduard MAUR-Jaroslav PÁNEK (red.), *Poceta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*, Praha 1991, s. 301-325.
- Václav BŮŽEK, *Mezi dvorem, rezidenčním městem a rytířskou tvrzí. Domácnosti rytířů, měšťanů a církevních hodnostářů v rožmberských službách*, OH 3, 1993, s. 287-311.
- Václav BŮŽEK, *Renesanční domácnost soběslavského primátora Řehoře Smrčky ze Sabinova*, Tábořský archiv 3, 1991, s. 34-51.
- Václav BŮŽEK, *Říšské město Norimberk a české země v předbělohorské době. Stav a perspektivy studia*, FHB 18, 1997, s. 19-70.
- Václav BŮŽEK-Hana BŮŽKOVÁ-Jana STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách. Prameny, metody, stratifikace*, JSH 59, 1990, č. 2, s. 65-80.
- Václav BŮŽEK-Pavel KRÁL (red.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- Markus CERMAN-Hermann ZEITLHOFER (red.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.-19. Jahrhundert*, Wien-München 2002.
- Peter CLARK-Bernard LEPETIT (red.), *Small Towns in Early Modern Europe*, Cambridge 1995.

- Alexander COWAN, *Urban Europe 1500-1700*, London 1998.
- Kateřina ČADKOVÁ-Milena LENDEROVÁ-Jana STRÁNÍKOVÁ, *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006.
- Eliška ČÁŇOVÁ, *Mor v Čechách v roce 1680*, SAP 31, 1981, s. 265-339.
- Eliška ČÁŇOVÁ, *Počátky rekatolizace ve Středočeském kraji*, SSH 7, 1972, s. 61-75.
- Eliška ČÁŇOVÁ, *Rekatolizace ve Středočeském kraji*, SSH 11, 1976, s. 65-86.
- Eliška ČÁŇOVÁ, *Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620-1671)*, SAP 35, 1985, s. 486-560.
- Jaroslav ČECHURA, *Městská šlechta – součást pražského patriciátu? K otázce continuity pražského patriciátu 14.-16. století*, DocP 9, 1991, s. 57-76.
- Jaroslav ČECHURA, *Mikrohistorie – nová perspektiva dějepisectví konce tisíciletí?*, DaS 16, 1994, č. 1, s. 2-5.
- Jaromír ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomořský v Čechách*, ČČM 51, 1877, s. 3-31, 239-271, 437-458, 557-580; ČČM 52, 1878, s. 14-43.
- Bohuslav ČERMÁK, *Proboštský chrám sv. Petra a Pavla na Mělníce*, Mělník 1899.
- Bohuslav ČERMÁK, *Mědirytina, znázorňující drancování kláštera sv. Vavřince pod Mělníkem roku 1611*, PAM 35, 1925, s. 515-516.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Raně novověké poddanské město jako vrchnost. Náchod a jeho venkovské zázemí v 15. – 17. století*, in: Jiří KUBEŠ (red.), *Historie 2003. Celostátní studentská vědecká konference*, Pardubice 2004, s. 55-88.
- Petr ČERNIKOVSKÝ, *Věnná města severovýchodních Čech a jejich poddaní po třicetileté válce*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004, s. 37-47.
- Václav ČERNÝ, *Hospodářské instrukce. Přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV.-XIX. století*, Praha 1930.
- Ivana ČORNEJOVÁ, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích. Pokus o zasazení fenoménu do středoevropských souvislostí*. In: Ivana ČORNEJOVÁ (red.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003, s. 14-24.
- Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995.
- Ivana ČORNEJOVÁ (red.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci*, Praha 2003.
- Arnošt DENIS, *Čechy po Bílé hoře I/1-2*, Praha 1911.
- Josef DOBIÁŠ, *Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí V, Doba pobělohorská. Část 1. Třicetiletá válka*, Praha 1970.
- Josef DOBIÁŠ, *Zrádné proudy v českém povstání r. 1618 ?*, Praha 1939.
- Miloň DOHNAL, *Severovýchodní Morava a Hukvaldské panství v době třicetileté války*, Sborník prací filozofické fakulty Ostravské univerzity – *Historie* 168, č. 5, 1997, s. 41-62.
- Lumír DOKOUPIL a kol., *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.
- Daniel DOLEŽAL, *Rožmitál pod Třemšínem za Arnošta z Harrachu (1623-1627)*. In: Marie MACKOVÁ (red.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 94-100.
- Jaroslav DOUŠA, *Činnost a postavení pražských městských rad za saské okupace v letech 1631-1632*, DocP VI/1, 1986, s. 182-197.
- Jaroslav DOUŠA, *Městské rady v Plzni a na Starém Městě pražském v letech 1550-1650, sociální složení rad v letech 1560-1590*, SAP 32, 1982, s. 321-418.
- Jaroslav DOUŠA, *Plzeň v letech 1618-1621. K postavení a vývoji města v době českého stavovského povstání*, FHB 8, 1985, s. 157-209.
- Jaroslav DOUŠA, *Plzeň za saského vpádu v letech 1631-1632, Minulost Západočeského kraje* 30, 1995, s. 22-71.

- Jaroslav DOUŠA, *Seznam staroměstských purkmistrů z let 1618-1622*, PSH 17, 1984, s. 105-112.
- Jaroslav DOUŠA, *Seznamy staroměstských konšelů z let 1547-1650*, PSH 14, 1981, s. 65-119.
- Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar 1996.
- Jaroslav DŘÍMAL (red.), *Dějiny města Brna I*, Brno 1969.
- Richard van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001.
- Richard van DÜLMEN, *Entstehung des frühneuzeitlichen Europa 1555-1648*, Frankfurt am Main 1982.
- Richard van DÜLMEN, *Heirat und Eheleben in der Frühen Neuzeit. Autobiographische Zeugnisse*, AfKG 72, 1990, s. 153-171.
- Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj. Problémy. Úkoly*, Praha 2002.
- Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku I-III*, Praha 1999-2006.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Agenda podkomořího věnných měst a agenda podkomořího královských měst ve vzájemném porovnání*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004, Mělník 2004, s. 32-36.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Kolektivní paměť měst? Narativní prameny městské provenience, jejich autoři a vztah k pramenům diplomatické povahy na příkladu středních Čech v první polovině 17. století*, OH 11, 2006, s. 375-388.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Nymburská registra z let 1629-1634 jako pramen k dějinám pobělohorské emigrace*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Víra nebo vlast. Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 291-294.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Obnovování rad v českých královských městech v letech 1624-1636*, DocP 21, Praha 2002, s. 93-101.
- Marek ĎURČANSKÝ, *Zkušenosti Nymburských s vojáky za třicetileté války. Sonda do problematiky obrazu vojáka v českém prostředí*, Kuděj 1999/1, s. 22-38.
- Renate DÜRR, *Mägde in der Stadt. Das Beispiel Schwäbisch Hall in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main – New York 1995.
- Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století*, Ústí nad Labem 1974.
- František DVORSKÝ, *O počtu domů v Praze a v královských městech v Čechách v 16.-19. století*, ČČM 55, 1881, s. 478-494.
- Jiří DVORSKÝ, *Praha v českém stavovském povstání 1618-1620*, PSH X, 1977, s. 51-120.
- Miloš DVOŘÁK, *Českobrodské pivovarnictví v předbělohorské době*, Český Brod 1996.
- Miloš DVOŘÁK, *Odbytové problémy městské ekonomiky v 16. století: Český Brod a kutnohorská hornická oblast*, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 205-248.
- Miloš DVOŘÁK, *Pražský obchod po Bílé hoře*, FHB 8, 1985, s. 317-330.
- Karl EDER, *Die Konfessionspolitik Ferdinands II.* In: Bericht über den dritten Österreichischen Historikertag in Graz 1953, Veröff. des Verbandes Österreichischer Geschichtsvereine 4, Wien 1954, s. 12-25.
- Peter ENGLUND, *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*, Praha 2000.
- Karel Jaromír ERBEN, *Sasové v Praze léta 1631*, ČČM 27, 1853, s. 499-525 a s. 710-727.
- Robert John Weston EVANS, *Bílá hora a kultura českých zemí*, ČsČH 17, 1969, s. 845-862.
- Robert John Weston EVANS, *Vznik habsburské monarchie 1550-1700*, Praha 2003.
- Brian FAGAN, *Malá doba ledová. Jak klima formovalo dějiny v letech 1300-1850*, Praha 2007.
- Olga FEJTOVÁ, *Měšťanské elity na Novém Městě pražském v 17. století a knižní kultura*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK (red.), *Pražské městské elity středověku a*

- raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22), Praha 2004, s. 159-174.
- Olga FEJTOVÁ, *Měšťanský čtenář 17. století a recepce aktuální barokní literatury*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK-Vít VLNAS (red.), *Barokní Praha – barokní Čechie, 1620-1740*, Praha 2004, s. 629-642.
- Olga FEJTOVÁ, *Rekatolizace v městech pražských v době pobělohorské – úspěch, nebo fiasko? Příspěvek k důsledkům pobělohorské rekatolizace na Novém Městě pražském*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK-Vít VLNAS (red.), *Barokní Praha – barokní Čechie, 1620-1740*, Praha 2004, s. 457-471.
- Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Město a voda. Praha, město u vody* (=DocP 24), Praha 2005.
- Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK (red.), *Pražské měšťské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil* (=DocP 22), Praha 2004.
- Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK-Vít VLNAS (red.), *Barokní Praha – barokní Čechie, 1620-1740*, Praha 2004.
- Olga FEJTOVÁ-Petra SLÁMOVÁ, *Několik poznámek k ekonomickým důsledkům pobělohorské emigrace na Novém Městě pražském*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Víra nebo vlast. Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 273-282.
- Thomas FELLNER-Heinrich KRETSCHMAYR, *Die österreichische Zentralverwaltung I. 1*, Wien 1907.
- Petr FIDLER, *Mäzenatentum und Politik am Wiener Hof: Das Beispiel der Kaiserin Eleonora Gonzaga-Nevers*, *Innsbrucker Historische Studien* 12/13, 1990, s. 41-68.
- Jörg Peter FINDEISEN, *Der Dreissigjährige Krieg: eine Epoche in Lebensbildern*, Graz – Wien – Köln 1998.
- Rudolf FIŠER a kol., *Třebíč. Dějiny města I*, Brno 1978.
- Jindřich FRANCEK (red.), *Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16.-18. století*, Pardubice 1996.
- Jindřich FRANCEK (red.), *Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně 1993*, Pardubice 1995.
- Günther FRANZ, *Der Dreissigjährige Krieg und das deutsche Volk*, Stuttgart 1976.
- Johann FRANZL, *Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit*, Graz-Wien-Köln 1978.
- Gustav FRIEDRICH, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934.
- Christopher FRIEDRICH, *The Early Modern City 1450-1750*, London – New York 1995.
- Christopher FRIEDRICH, *Urban Society in an Age of War: Nördlingen 1580-1720*, Princeton 1979.
- Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005.
- Radek FUKALA, *Třicetiletá válka. Konflikt, který změnil Evropu*, Opava 2001.
- Clifford GEERTZ, *Dichte Beschreibung. Bemerkungen zu einer deutenden Theorie von Kultur*, Frankfurt am Main 1983.
- Alois GERLICH (red.), *Weinbau, Weinhandel und Weinkultur*, Stuttgart 1993.
- Klaus GERTEIS, *Die deutschen Städte in der Frühen Neuzeit. Zur Vorgeschichte der „bürgerlichen Welt“*, Darmstadt 1986.
- Antonín GINDELY, *Dějiny českého povstání léta 1618 I-IV*, Praha 1870-1880.
- Anton GINDELY, *Geschichte der Gegenreformation in Böhmen*, Leipzig 1894.
- Anton GINDELY, *Geschichte des Dreissigjährigen Krieges I-IV*, Prag 1869-1880.
- Carlo GINZBURG, *Mikro-Historie. Zwei oder drei Dinge, die ich von ihr weiss*. In: *Historische Anthropologie* 1, 1993, s. 169-192.
- Holger Thomas GRÄF (red.), *Kleine Städte im neuzeitlichen Europa*, Berlin 1997.

- Josef GRULICH, *Venkovská žena v období raného novověku (16.-18. století)*, Československá historická ročenka 2001, s. 225-235.
- Josef GRULICH, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, č. 3, 2001, s. 519-547.
- Josef GRULICH-Hermann ZEITLHOFER, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, Historická demografie 22, 1998, s. 79-105.
- Ludmila GRŮZOVÁ-Michaela KOKOJANOVÁ-Josef MALIVA, *Prostějov. Dějiny města I*, Prostějov 2000.
- Otto von GUERICKE, *Die Belagerung, Eroberung und Zerstörung Magdeburgs*, Magdeburg 1860.
- František X. HALAS, *Čeští měšťanští dějepisci třicetileté války*, ČMM 48, 1979, s. 137-162.
- Tomáš HALÍK, *Dějiny Dvora Králové n. L.*, Dvůr Králové n. L. 1926.
- Josef HANUŠ, *O pobělohorské protireformaci*, Sborník filosofické fakulty University Komenského v Bratislavě 4, 1926, s. 3-105.
- Josef HANZAL, *Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam*, SH 37, 1990, s. 37-91.
- Květoslava HAUBERTOVÁ, *Hospodaření města Žlutic na počátku 17. století ve světle knihy obecních počtů*, Západočeský historický sborník 7, 2001, s. 179-213.
- Karin HAUSEN, *Frauengeschichte – Geschlechtergeschichte*, Frankfurt am Main – New York 1992.
- Lubomír HAVLÍK, *Dějiny královského města Znojma a Znojemského kraje od nejstarších dob do sedmdesátých let 19. století*, Brno 1999.
- Josef HEJNIC, *Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13.-18. století)*, Praha 1979.
- Josef HEJNIC, *Měšťtí písaři a jejich literární a kulturní činnost v českých středověkých a raně novověkých městech*. In: *Městská diplomatika*, Praha 1992, s. 31-42.
- Josef HEJNIC-Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I-V*, Praha 1966-1982.
- Nicholas HENSHALL, *The Myth of Absolutism. Change and Continuity in Early Modern European Monarchy*, London – New York 1992.
- Marie HEROUTOVÁ-Dobroslav LÍBAL-Jana MACHÁČKOVÁ, *Stavebně-historický průzkum historické části města Mělník*, Praha 1971.
- Kamil HILBERT, *Proboštský chrám sv. Petra a Pavla na Mělníce*, PAM 28, 1916, s. 190-207.
- Ernst HINRICHS, *Fürsten und Mächte. Zum Problem des europäischen Absolutismus*, Göttingen 2000.
- Ivan HLAVÁČEK-Jaroslav KAŠPAR-Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Jinočany 1997.
- Petr HLAVÁČEK, *Kadaň mezi středověkem a novověkem. Deset kapitol z kulturních a náboženských dějin severozápadních Čech*, Ústí nad Labem 2005.
- František HOFFMANN, *České město ve středověku*, Praha 1992.
- František HOFFMANN, *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do roku 1848*, Jihlava 1999.
- Petra HOFFMANNOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 107-122.
- Zdeněk HOJDA, *Boj o Prahu a závěr třicetileté války v Čechách*, DaS 20, č. 5, 1998, s. 11-18.
- Zdeněk HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627-1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy I*, PSH 26, 1993, s. 38-102.
- Jiřina HOLINKOVÁ, *Městská škola na Moravě v předbělohorském období*, Praha 1967.

- Petr HOLODŇÁK-Ivana EBELOVÁ (red.), *Žatec*, Praha 2004.
- Ivana HOLZBACHOVÁ, *Škola Annales a současné pojetí dějin. Antologie textů*, Brno 1995.
- Pavla HORSKÁ-Jan KUČERA-Eduard MAUR-Milan STLOUKAL, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- Pavla HORSKÁ-Eduard MAUR-Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha-Litomyšl 2002.
- Jan HORSKÝ-Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- Ladislav HOSÁK-Josef DOSTÁL (red.), *Dějiny města Přerova I-II*, Přerov 1970-1971.
- Josef HRDLIČKA, *Konflikt jindřichohradeckých měšťanů s Vilémem Slavatou v pamětech Jiříka ze Kře*, JSH 69-70, 2000-2001, s. 188-208.
- Josef HRDLIČKA, *Otázky bez odpovědi aneb konsenzuální ticho při obnovách městských rad v raně novověkých Čechách*, OH 12, 2007, s. 187-220.
- Josef HRDLIČKA, *Rezidenční město a panská kuchyně. Podíl jindřichohradeckých měšťanů, ostatních obyvatel a panských služebníků na zásobování předbělohorského dvora pánů z Hradce potravinami*, JSH 64, 1995, s. 84-112.
- Miroslav HROCH-Josef PETRÁŇ, *17. století – krize feudální společnosti?*, Praha 1976.
- Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000.
- Michaela HRUBÁ, *Měšťanské elity v královských městech severozápadních Čech v předbělohorské době*. In: Jiří JUROK (red.), *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře, Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002*, s. 125-143.
- Michaela HRUBÁ, *Možnosti studia inventářů pozůstalostí a testamentů v královských městech severozápadních Čech*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 7-34.
- Michaela HRUBÁ, *Možnosti výzkumu měšťanských elit v prostředí královských měst severozápadních Čech*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22)*, Praha 2004, s. 193-210.
- Michaela HRUBÁ, *„Nedávej statku žádnému dokud duše v těle“: Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.
- Michaela HRUBÁ, *Pozůstalostní agenda královských měst severozápadních Čech jako pramen poznání renesančního umění. Pozůstalost kameníka Vincenta Strašryby*. In: Michaela HRUBÁ-Petr HRUBÝ (red.), *Renesanční sochařství a malířství v severozápadních Čechách. Sborník z kolokvia uskutečněného v Muzeu města Ústí nad Labem 25.-26. listopadu 1999*, Ústí nad Labem 2001, s. 53-86.
- Michaela HRUBÁ, *Předzvěst nepokojných let. Spory zástavního pána Jiřího Popela z Lobkovic s Mělnickými*, Confluens 1, s. 42-50.
- Michaela HRUBÁ (red.), *Víra nebo vlast. Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001.
- Václav CHALOUPECKÝ, *Česká rebelie na Podřipsku. Historie o poddaných i pánech z let 1619-1621*, Praha 1918.
- Paulette CHONÉ, *Die Kriegsdarstellungen Jacques Callots: Realität als Theorie*. In: Benigna von KRUSENSTJERN-Hans MEDICK (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 409-426.
- Georg IGGERS, *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert. Ein kritischer Überblick im internationalen Zusammenhang*, Göttingen 1993.

- Josef JANÁČEK, *České soukenictví v 16. století*, ČsČH 4, 1956, s. 553-576.
- Josef JANÁČEK, *České stavovské povstání 1618-1620 (Otázky a problémy)*, FHB 8, 1985, s. 7-41.
- Josef JANÁČEK, *Dějiny obchodu v předbělohorské Praze*, Praha 1955.
- Josef JANÁČEK, *Doba předbělohorská I/1-2*, Praha 1971 a 1984.
- Josef JANÁČEK, *Města v českých zemích v 16. století*, Hospodářské dějiny 4, 1979, s. 165-203.
- Josef JANÁČEK, *Pivovarnictví v českých královských městech v 16. století*, Praha 1959.
- Josef JANÁČEK, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.
- Josef JANÁČEK, *Rudolfínské drahotní řády. Příspěvek k dějinám cenové revoluce v Čechách*, Rozpravy ČSAV 67, sešit 4, Praha 1959.
- Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.
- Josef JANÁČEK, *Valdštejn a jeho doba*, Praha 1978.
- Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1996.
- Josef JANÁK-Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.
- Petr JANČÁREK, *Města českého Krušnohoří v předbělohorské době. Příspěvek ke studiu jejich sociální struktury*, Ústí nad Labem 1991.
- Petr JANČÁREK, *Vznik měst a městeček v české části Krušnohoří v době předbělohorské. Regionální studie*, Krušnohorský historický sborník 7, Most 1968.
- Karin JANSSON, *Soldaten und Vergewaltigung im Schweden des 17. Jahrhunderts*. In: Hans MEDICK-Benigna KRUSENSTJERN, *Zwischen Alltag und Katastrophe*, Göttingen 1999, s. 195-225.
- Tomáš JIRÁNEK-Jiří KUBEŠ (red.), *Bratrstva. Světská a církevní sdružení a jejich role v kulturních a společenských strukturách od středověku do moderní doby*, Pardubice 2005.
- Jiří JIRÁSEK, *Venkovské statky města Brna před Bílou horou (Příspěvek k hospodaření královských měst)*, Brno v minulosti a dnes 4, 1962, s. 187-194.
- Hermenegild JIREČEK, *Královské věnné město Vysoké Mýto. Obraz místopisný, dějepisný, životopisný i statistický*, Vysoké Mýto 1884.
- Josef JIREČEK, *Leben des Obersten Hofkanzlers von Böhmen Wilhelm Grafen Slavata*, Prag 1876.
- Hana JORDÁNKOVÁ-Ludmila SULITKOVÁ, *Brněnská městská kancelář v předbělohorském období. Prosopografická a diplomatická studie*, SAP 45, 1995, s. 291-510.
- Hana JORDÁNKOVÁ-Ludmila SULITKOVÁ, *Hlavní tendence brněnské řemeslné výroby od počátků města do zániku cechovního sdružení*, Brno v minulosti a dnes 12, 1994, s. 15-37.
- Hana JORDÁNKOVÁ-Ludmila SULITKOVÁ, *Kompetence brněnských radních v předbělohorské době. Porovnání se situací v dalších moravských královských městech*, DocP 21, 2002, s. 39-54.
- Hana JORDÁNKOVÁ-Ludmila SULITKOVÁ, „*Otevřená společnost*“ jednoho královského města na prahu novověku (na příkladu Brna). In: Kateřina JÍŠOVÁ (red.), *V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám*, Praha 2007, s. 165-180.
- Jiří JUROK (red.), *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného sympozia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře, Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002*.
- Michael KAISER, *Inmitten des Kriegstheaters. Die Bevölkerung als militärischer Faktor und Kriegsteilnehmer im Dreissigjährigen Krieg*. In: Bernard R. KROENER-Ralf PRÖVE

- (red.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 281-303.
- Michael KAISER, *Die Söldner und die Bevölkerung. Überlegungen zu Konstituierung und Überwindung eines lebensweltlichen Antagonismus*. In: Stefan KROLL-Kersten KRÜGER (red.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Münster – Hamburg – London 2000, s. 79-120.
- Michael KAISER-Stefan KROLL (red.), *Militär und Religiosität in der Frühen Neuzeit*, Münster 2004.
- Kristina KAISEROVÁ-Vladimír KAISER (red.), *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995.
- Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí Koruny české I-III*, Praha 1913-1937.
- Andrzej KARPIŃSKI, *Kobieta w miasteczku polskim w drugiej połowie XVI. i w XVII. wieku*, Warszawa 1995.
- Stanislav KASÍK-Petr MAŠEK-Marie MŽYKOVÁ, *Lobkowiczové. Dějiny a genealogie rodu*, České Budějovice 2002.
- František KAVKA, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962.
- František KAVKA, *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496-1570*, JSH 34, 1965, s. 31-58.
- Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.
- Ladislav KESNER, *Mistr IW – votivní obraz ze Pšovky s Kristem, Smrtí a prosebníkem*. In: Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Mělník-Pšovka. Sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002*, Mělník 2004, s. 54-61.
- Jan KILIÁN, *11. 12. 1617. Zboření kostela v Hrobu. Na cestě k defenestraci*, Praha 2007.
- Jan KILIÁN, *Filip Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Život, rod a dílo defenestrováného sekretáře*, České Budějovice 2005.
- Jan KILIÁN, *Historické náhrobníky a epitafy Mělnicka*, Mělník 2004.
- Jan KILIÁN, *Jan Václav Fabricius z Rosenfeldu a Hohenfallu. Neznámý syn známého otce*, *Středočeský vlastivědný sborník – Muzeum a současnost* 22, Roztoky u Prahy 2004, s. 49-62.
- Jan KILIÁN, *Kauza mělnických zrádců v době švédského vpádu v roce 1639*, *Confluens – Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka* 6, 2007, s. 123-134.
- Jan KILIÁN, *Majetkové poměry Filipa Fabricia*, *Porta Bohemica* 3, 2005, s. 46-71.
- Jan KILIÁN, *Martin Prušek z Prušova. Studie životopisná a edice hejtmanského kopiáře z let 1611-1614 (1616)*, Mělník-Praha 2007.
- Jan KILIÁN, *Mělnická rekatolizace a náboženská emigrace*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004, s. 71-96.
- Jan KILIÁN, *Mělnické registrum kšaftovní z let 1491-1536 – dosud nevyužitý pramen*. In: Kateřina JÍŠOVÁ-Eva DOLEŽALOVÁ (red.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 231-241.
- Jan KILIÁN, *Mělník pobělohorskou baštou katolicismu? Odchytky, přestupky, výstřelky*. In: Zdeněk R. Nešpor (red.), *Čeští nekatolíci v 18. století. Mezi pronásledováním a náboženskou tolerancí*, Ústí nad Labem 2007, s. 112-124.
- Jan KILIÁN, *Podkomoří a zámecký hejtmán na cestách. Komparace pracovních i jiných výjezdů Filipa Fabricia a Martina Pruška z Prušova v letech 1611-1632*. In: Jiří KUBEŠ (red.), *Šlechtic na cestách v 16.-18. století*, Pardubice 2007, s. 87-98.
- Jan KILIÁN, *Poslední Fabriciové*, *Confluens* 1, 2005, s. 71-79.
- Jan KILIÁN, *Poslední generalát Matyáše Gallase (1646-1647)*, *Historická Olomouc* XIII, Olomouc 2003, s. 69-80.

- Jan KILIÁN, *Pražští majitelé mělnických vinic v 17. století*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK (red.), *Dobrou chuť, velkoměsto (=DocP 25)*, Praha 2007, s. 211-229.
- Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004.
- Jan KILIÁN, *Vrchnostenský statek mělnické městské obce v první polovině 17. století*, *Středočeský vlastivědný sborník – Muzeum a současnost* 24, Roztoky u Prahy 2006, s. 9-39.
- Jan KILIÁN, *Z příkopu na vrchol. Podefenestrační osudy mikulovského rodáka Filipa Fabricia*. In: Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba (=XXIX. Mikulovské sympozium 2006), Brno 2007, s. 367-374.
- Jan KILIÁN, *Zmizelý Mělník*, Praha – Litomyšl 2007.
- Bernhard KIRCHGÄSSNER-Günter SCHOLZ (red.), *Stadt und Krieg*, Sigmaringen 1989.
- Josef KLIK, *Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské*, ČČH 27, 1921, s. 8-62 a s. 289-352; ČČH 28, 1922, s. 31-73.
- Petr KLUČINA, *Třicetiletá válka. Obraz doby 1618-1648*, Praha-Litomyšl 2000.
- Harm KLUETING, *Das Konfessionelle Zeitalter 1525-1648*, Stuttgart 1989.
- Lud'a KLUSÁKOVÁ, *Evropská města na prahu kapitalismu*, Praha 1984.
- Antonín KNAPP, *Paměti královského věnného města Jaroměře nad Labem*, Jaroměř 1887.
- Herbert KNITTLER, *Die europäische Stadt in der frühen Neuzeit*, Wien – München 2000.
- Tomáš KNOZ, *Pobělohorské konfiskace. Moravský průběh, střeoevropské souvislosti, obecné aspekty*, Brno 2006.
- Michaela KOKOJANOVÁ (red.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997.
- Michaela KOKOJANOVÁ (red.), *Národnostní problémy v historii měst*, Prostějov 1993.
- Kol. autorů, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- Kol. autorů, *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*, Brno 1973.
- Roman KOLEK, *Kolínští pobělohorští emigranti ve světle dědické agendy*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Víra nebo vlast. Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 2001, s. 295-308.
- Karel KONRÁD, *Dějiny posvátného zpěvu staročeského od XV. věku do zrušení literátských bratrstev*, Praha 1893.
- Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16.-20. století. Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy*, *Porta Bohemica* 2, 2003, s. 24-78.
- Irena KORBELÁŘOVÁ, *K postavení poddanských měst na Opavsku a Krnovsku po třicetileté válce*, *Slezský sborník* 93, č. 4, 1995, s. 272-292.
- Irena KORBELÁŘOVÁ, *Města na Těšínsku v 18. století*, Český Těšín 2005.
- Irena KORBELÁŘOVÁ, *Poddanská města Opavského a Krnovského knížectví v letech 1648-1740. Ekonomické a sociální aspekty vývoje*, Opava 1999.
- Irena KORBELÁŘOVÁ, *Ženy ve slezské měšťanské společnosti barokního období (několik poznámek na okraj probíhajícího výzkumu)*. In: Kateřina ČADKOVÁ-Milena LENDEROVÁ-Jana STRÁNIKOVÁ (red.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie*, s. 251-262.
- Antonín KOSTLÁN, „Cenová revoluce“ a její odraz v hospodářském vývoji Čech, *FHB* 11, 1987, s. 161-212.
- Antonín KOSTLÁN, *Dlouhá mince v Čechách*, *AUC-Philosophica et Historica* 1-Studia Historica 34, 1989, s. 101-127.
- Antonín KOSTLÁN, *Finanční zhroucení ve střední Evropě na počátku třicetileté války*, *FHB* 8, 1985, s. 265-316.
- František KOŠEK, *Dějiny vinařství na Mělnicku a okolí, Žabovřesky nad Ohří* 1930.

- Oldřich KOTYZA-Jan SMETANA-Jindřich TOMAS (red.), *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997.
- Jiří KOUMAR, „*Martin Kapr ujal grunt*“. *Postavení poddanských rybářů na mělnickém panství v raném novověku*. In: *Město a voda*. Praha, město u vody (=DocP 24), Praha 2005, s. 439-454.
- Jiří KOUMAR, *Mělnické panství a jeho poddaní v 16. a na počátku 17. století*, VSM 4, 2002, s. 67-106.
- Jiří KOUMAR, *Mělnické panství v 16. a na počátku 17. století ve světle urbářů*, DP PF UJEP, Ústí nad Labem 2001.
- Jiří KOUMAR, *Statky a poddaní kláštera sv. Vavřince v 16. a 17. století*. In: Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Mělník-Pšovka*. Sborník vydaný při příležitosti znovuvyvěšení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002, Mělník 2004.
- Karel KRÁL, *K rekatolizaci v Ústí nad Labem*. In: Jindřich FRANCEK (red.), *Rekatolizace v českých zemích*. Sborník příspěvků z konference v Jičíně 1993, Pardubice 1995, s. 101-110.
- Karel KRATOCHVÍL, *Pelhřimovský primas Matěj Mauricius Klokotský a radní vrstva. K roli příbuzenských vztahů v samosprávě královských měst v 17. století*, OH 12, 2007, s. 221-254.
- Vilém KRAUS, *Historie českého vinařství*, VSM 1, 1982, s. 61-69.
- Bernhard R. KROENER, *Militär in der Gesellschaft. Aspekte einer neuen Militärgeschichte der Frühen Neuzeit*. In: Thomas KÜHNE-Benjamin ZIEMANN (red.), *Was ist Militärgeschichte*, Paderborn 2000, s. 283-299.
- Bernhard R. KROENER-Ralf PRÖVE (red.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn 1996.
- Stefan KROLL-Kersten KRÜGER (red.), *Militär und ländliche Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Münster – Hamburg – London 2000.
- Eva KROUŽELOVÁ, *Dějiny mělnického vinařství*, BP PF UJEP, Ústí nad Labem 1996.
- Dagmar KRŠKOVÁ, *Královný a jejich věnná města*, Dvůr Králové nad Labem 2001.
- Kersten KRÜGER (red.), *Europäische Städte im Zeitalter des Barock. Gestalt – Kultur – Sozialgefüge*, Köln – Wien 1988.
- Benigna von KRUSENSTJERN, *Selbstzeugnisse der Zeit des Dreissigjährigen Krieges. Beschreibendes Verzeichnis*, Berlin 1997.
- Benigna von KRUSENSTJERN-Hans MEDICK (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999.
- Josef KŘIVKA, *K dějinám poddanského vinařství na Litoměřicku v předbělohorské době*, *Vlastivědný sborník Litoměřicka* 3, 1966, s. 32-50.
- Josef KŘIVKA, *Podíl poddaných a velkostatku na tržní produkci a vývozu obilí po Labi v předbělohorském období*, *Ústecký sborník historický* 1967, s. 7-20.
- Josef KŘIVKA, *Roudnický velkostatek na sklonku 16. století*, *Historie a muzejnictví* 1956, s. 117-136, 195-204, 237-248.
- Josef KŘIVKA, *Zemědělská výroba na poddanském hospodářství v dolním Polabí a Pooohří před Bílou horou*, *Ústecký sborník historický* 1966, s. 73-91.
- Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III.*, Praha 1998.
- Jan P. KUČERA, *Stavovská opozice v Čechách a volba Ferdinanda Štýrského českým králem*, SCH 14/28, 1984, s. 5-40.
- Jiří KUDELA, *Obnova staroměstských patrimoniálních statků po třicetileté válce*, PSH 27, 1994, s. 26-46.
- Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Renesance*, Praha 1996.
- Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Barok a rokoko*, Praha 1996.

- Miroslava LACINOVÁ, *Movité umělecké památky v kostele sv. Petra a Pavla na Mělníce*, BP PF UJEP, Ústí nad Labem 2003.
- Reinhard LAMER, *Trautenau. Geschichte einer deutschen Stadt*, Wien 1971.
- Luboš LANCINGER, *Příspěvek ke studiu cen městských domů (Český Krumlov)*, Historická demografie 8, 1981, s. 141-182.
- Herbert LANGER, *Hortus Bellicus. Der Dreissigjährige Krieg. Eine Kulturgeschichte*, Leipzig 1978.
- Václav LEDVINKA, *Česká města v době třicetileté války a problematika jejich vývoje v epoše baroka*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004, Mělník 2004, s. 22-31.
- Václav LEDVINKA, *Feudální velkostatek a poddanská města v předbělohorských Čechách*. In: Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s. 95-120.
- Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000.
- Milena LENDEROVÁ a kol., *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- Giovanni LEVI, *On Microhistory*. In: Peter BURKE (red.), *New Perspectives on Historical Writing*, Oxford 1991, s. 93-113.
- Václav LÍVA, *Bouře nad Prahou aneb Švédové před Prahou a v Praze*, Praha 1948.
- Václav LÍVA, *Kolik obyvatelů měla Praha před třicetiletou válkou a po ní*, ČČH XLII, 1936, s. 332-347.
- Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské II. Rekatolizace*, SPDMP 7, Praha 1933, s. 1-120.
- Václav LÍVA, *Studie o Praze pobělohorské III. Změny v domovním majetku a konfiskace*, SPDMP 9, Praha 1935.
- Georg LOESCHE, *Die böhmischen Exulanten in Sachsen. Ein Beitrag zur Geschichte des 30-jährigen Krieges*, Wien 1923.
- Alf LÜDTKE (red.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*, Frankfurt am Main – New York 1989.
- Heinrich LUTZ, *Reformation und Gegenreformation*, München 1997.
- Jaroslav MACEK-Václav ŽÁČEK, *Krajská správa v českých zemích a její archivní fondy (1605-1868)*, Praha 1958.
- Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526) 3. Města*, Praha 1998.
- Petr MACEK, *Stavební a umělecké proměny bývalého kláštera augustiniánů v Pšovce u Mělníka*. In: Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Mělník-Pšovka*. Sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002, Mělník 2004, s. 46-53.
- Petr MACEK, *Stavební a umělecké proměny kostela sv. Ludmily v Mělníce*. In: Petr MEDUNA-Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Nomine Liudmilam*. Sborník k počtě sv. Ludmily, Mělník 2006, s. 99-111.
- Petr MACEK-Pavel ZAHRADNÍK, *Mělník. Proboštský kostel sv. Petra a Pavla. Stavebně historický průzkum*, Praha 1996.
- Marie MACKOVÁ (red.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996.
- Vladimír MACH, *Městská kancelář a městská správa v Mělníku v letech 1572-1575*, DP FF UK, Praha 1997.
- Otmar MÁCHA-Dobroslav LÍBAL-Alena LIŠKOVÁ, *Mělník. Hradební systém. Stavebně historický průzkum*, Praha 1980.
- Jitka MAJERNÍČKOVÁ, *Dějiny královského věnného města Mělníka do roku 1526 ve světle udělených privilegií*, DP PF UJEP, Ústí nad Labem 1992.
- Jaroslav MAREK, *O studiu městského přistěhovalství*, ČMM 79, 1960, s. 86-111.

- Jaroslav MAREK, *Řemeslná výroba v moravských městech v 16. století*, ČMM 81, 1962, s. 124-154.
- Jaroslav MAREK, *Společenská struktura moravských královských měst v 15. a 16. století*, Praha 1965.
- Jaroslav MAREK-František ŠMAHEL, *Škola Annales v zrcadle českého dějepiscectví*, ČČH 97, č. 1, 1997, s. 1-18.
- Marie MAREŠOVÁ, *Přebělohorské matriky ze Středočeského kraje*, SSH 7, 1972, s. 91-108.
- František MATĚJEK, *Morava za třicetileté války*, Praha 1992.
- František MATĚJEK, *Osídlení Moravy a třicetiletá válka*, SH 24, 1976, s. 53-101.
- František MATĚJEK, *Škody způsobené řáděním vojáků za třicetileté války*, ČMM 113, č. 1, 1994, s. 83-94.
- Franz MATHIS, *Zur Bevölkerungsstruktur österreichischer Städte im 17. Jahrhundert*, München – Wien 1977.
- Petr MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, OH 7, 1999, s. 139-162.
- Petr MAŤA, *Svět české aristokracie*, Praha 2004.
- Eduard MAUR, *Čeled' a tovaryši v soupisu podle víry z roku 1651*, Historická demografie 23, 1999, s. 85-135.
- Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století. Příspěvek k otázce „druhého nevolnictví“ v českých zemích*, Praha 1976.
- Eduard MAUR, *Das Gesinde in Böhmen nach dem Soupis poddaných podle víry aus dem Jahre 1651*. In: M. Cerman – H. Zeithofer (red.), *Soziale Strukturen in Böhmen*, Wien – München 2002, s. 111-125.
- Eduard MAUR, *Královská města v Čechách a tržní produkce pobělohorského velkostatku*. In: Pocta profesoru Zdeňku Jindrovi (Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 1998, č. 3), Praha 2003, s. 29-37.
- Eduard MAUR, *Die Minderstädte in Böhmen und Mähren, besonders in der frühen Neuzeit*. In: Herbert KNITTLER (red.), *Minderstädte – Kümmerformen – gefreite Dörfer. Studien zur Urbanität und das Marktproblem*, Linz 2006, s. 159-180.
- Eduard MAUR, *Nová královská města ve druhé polovině 16. století*. In: Karel MALÝ (red.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 19-25.
- Eduard MAUR, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 197, s. 137-152.
- Eduard MAUR, *Urbanizace Čech v raném novověku*, Historická demografie 25, 2001, s. 5-64.
- Eduard MAUR, *Vrchnosti a poddaní za třicetileté války*, FHB 8, 1985, s. 241-264.
- Eduard MAUR, *Vznik a územní proměny majetkového komplexu českých panovníků ve středních Čechách v 16. a 17. století*, SSH 11, 1976, s. 53-63.
- Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Prameny a studie 33, 1999, s. 3-129.
- Hans MEDICK, *Historisches Ereignis und Zeitgenössische Erfahrung: Die Eroberung und Zerstörung Magdeburgs*. In: Týž – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 377-407.
- Hans MEDICK, *Weben und Überleben in Laichingen 1650-1900. Lokalgeschichte als Allgemeine Geschichte*, Göttingen 1997.
- Hans MEDICK – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999.
- Petr MEDUNA, *Mělník a Pšovka (z pohledu archeologie)*. In: Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Mělník-Pšovka. Sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřínce v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002*, Mělník 2004, s. 2-6.

- Petr MEDUNA-Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Nomine Liudmilam. Sborník k počtě sv. Ludmily*, Mělník 2006.
- Miroslava MELKESOVÁ, *Křtiny a úvod ve venkovském prostředí raného novověku*, *Historický obzor* 14, 2003, s. 262-276.
- Miroslava MELKESOVÁ, „*skrze něž Pán Bůh svět, církev i nebe množí...*“. *Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry*. In: Kateřina ČADKOVÁ-Milena LENDEROVÁ-Jana STRÁNÍKOVÁ (red.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, s. 275.
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Novoměstské měšťky a protireformace*, *DocP* 13, 1996, s. 145-151.
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Rada Nového Města pražského v letech 1600-1650*, *PSH* 29, 1996, s. 59-106.
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Staroměstské a novoměstské rady v první polovině 17. století*, *DocP* 21, 2002, s. 81-91.
- Jaroslava MENDELOVÁ, *Třicetiletá válka a Nové Město pražské (1620-1650)*, *PSH* 31, 2000, s. 149-185.
- Markus MEUMANN-Dirk NIEFANGER (red.), *Ein Schauplatz herber Angst. Wahrnehmung und Darstellung von Gewalt im 17. Jahrhundert*, Göttingen 1997.
- Alois MÍKA, *K národnostním poměrům v Čechách po třicetileté válce*, *ČsČH* 24, 1976, s. 535-563.
- Alois MÍKA, *Národnostní poměry v českých zemích před třicetiletou válkou*, *ČsČH* 20, 1972, s. 207-233.
- Alois MÍKA, *Počet obyvatelstva, zvláště městského, v českých zemích před třicetiletou válkou*, *Demografie* 14, 1972, s. 193-202.
- Alois MÍKA, *Sociálně ekonomická struktura českých zemí před třicetiletou válkou*, *SH* 21, 1974, s. 41-72; 23, 1976, s. 37-80.
- Jiří MIKULEC, *Města a venkovští poddaní v pobělohorské době*. In: Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s.139-151.
- Jiří MIKULEC, *Pobělohorská rekatolizace v českých zemích*, Praha 1992.
- Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové do roku 1850 I-II*, Hradec Králové 1994-1997.
- Jaroslav MILLER, *Raně novověká městská migrace – české země, královské Uhry, polsko-litevský stát. Pokus o základní komparaci*, *ČČH* 100, č. 3, 2002, s. 522-554.
- Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé. Město středovýchodní Evropy (1500-1700)*, Praha 2006.
- Jaroslav MILLER-Petr ČERNIKOVSKÝ, *Urbánní historie (raného novověku) ve středovýchodní Evropě. Stručná úvaha o minulosti, současném stavu a perspektivách oboru*, *ČČH* 103, č. 4, 2005, s. 861-884.
- Michael MITTERAUER, *Familie und Arbeitsteilung. Historischvergleichende Studien*, Wien-Köln-Weimar 1992.
- Sylvia MÖHLE, *Ehekonflikte und sozialer Wandel*, Frankfurt – New York 1997.
- Karel MÜLLER – Rudolf ŽÁČEK (red.), *Opava*, Praha 2006.
- František MUSIL, *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004, s. 1-15.
- Petr MUŽÍK, *Knihy domazlických měšťanů*, Výroční zpráva Okresního archivu Domažlice 9, 1986, s. 73-109.
- Petr MUŽÍK, *Městská kancelář, správa a hospodářské poměry v Domažlicích v 16. a na počátku 17. stol.*, *SAP* 27, č. 1, 1977, s. 53-109.
- Petr MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1651-1830*, *SAP* 36, č. 1, 1986, s. 103-207.

- Martin MYŠIČKA, *Statuta potravinářských cechů královského města Mostu 16.-18. století*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 133-148.
- Alena NACHTMANNOVÁ, *Móda a luxus v odívání staroměstských měšťanů v 17. století*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22)*, Praha 2004, s. 175-192.
- Václav NEŠPOR, *Dějiny města Olomouce*, Olomouc 1998.
- Jaromír NEUMANN, *Karel Škréta 1610-1674*, Praha 1974.
- Miroslava NIEBAUEROVÁ, *Panství Točnick a Králův Dvůr za třicetileté války*, *Historický obzor* 6, č. 9/10, 1995, s. 235-236.
- David NICHOLAS, *Urban Europe 1100-1700*, Basingstoke – New York 2003.
- Martin NODL, *Raně novověké městské migrace. Perspektivy, tendence a metodické podněty německého bádání 70. až 90. let*, *FHB* 18, 1997, s. 289-304.
- Emanuela NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, *Dlouhá mince v Čechách v letech 1621-1623*, *Numismatické listy* 1, 1946.
- Jaroslav NOVOTNÝ, *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654-1757. Materiály k hospodářským dějinám českých měst v době pobělohorské*, Praha 1929.
- Otakar ODLOŽILÍK, *Zkáza Nymburka za třicetileté války*, Nymburk 1934.
- Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991.
- Jaroslav PÁNEK, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*. In: Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s. 15-39.
- Jaroslav PÁNEK, *Města v předbělohorském českém státě*, *OH* 1, 1991, s. 9-29.
- Jaroslav PÁNEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách (1547-1577)*, Praha 1982.
- Jaroslav PÁNEK, *Okrajové vrstvy obyvatelstva českých měst a městeček v 16.-18. století*, *DocP* 16, 1998, s. 49-53.
- Geoffrey PARKER, *Der Dreissigjährige Krieg*, Frankfurt am Main 1987.
- Geoffrey PARKER, *Europe in Crisis 1598-1648*, London 1979.
- Geoffrey PARKER, *The military revolution. Military innovation and the rise of the West, 1500-1800*, Cambridge 1988.
- Jiří PAVLÍK-Radek POKORNÝ, *Osudy fondu města Hradce Králové se zřetelem na 17. století*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4. – 5. května 2004*, Mělník 2004, s. 129-132.
- Josef PEKAŘ, *Bílá hora, její příčiny a následky*, Praha 1921.
- Josef PEKAŘ, *České katastry 1654-1789 se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*, Praha 1932.
- Christian Adolf PESCHECK, *Čeští exulanti v Sasku*, Varnsdorf 2001.
- Václav PEŠÁK, *Obecní dluhy královských, věnných a horních měst v Čechách, zvláště Starého Města pražského po třicetileté válce*, *SPDMP* 7, 1933, s. 311-466 a s. 474-477.
- Jiří PEŠEK, *Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620*, *FHB* 2, 1980, s. 247-282.
- Jiří PEŠEK, *Kultura českých předbělohorských měst (1547-1620)*. In: Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s. 203-214.
- Jiří PEŠEK, *Měšťanská kultura a vzdělanost v rudolfínské Praze*, *FHB* 5, 1983, s. 173-187.
- Jiří PEŠEK, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547-1620*, Praha 1993.
- Jiří PEŠEK, *Obrazy, grafiky a jejich majitelé v předbělohorské Praze*, *Umění* 39, 1991, s. 269-383.

- Jiří PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře jako pramen k poznání kultury každodenního života*, OH 1, 1991, s. 30-42.
- Jiří PEŠEK, *Pražská univerzita, městské latinské školy a měšťanské elity předbělohorských Čech (1570-1620)*, ČČH 89, 1991, s. 336-355.
- Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s.63-92.
- Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Úvodní zamyšlení*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22)*, Praha 2004, s. 7-22.
- Jiří PEŠEK, *Pražské měšťanské zbrojnice v letech 1584-1620*, DocP 6, 1986, s. 132-149.
- Jiří PEŠEK, *Univerzitní správa městských latinských škol v Čechách a na Moravě na přelomu 16. a 17. století*, AUC-HUCP 30, 1990, č. 2, s. 41-58.
- Jiří PEŠEK-Václav LEDVINKA (red.), *Žena v dějinách Prahy (=DocP 13)*, Praha 1996.
- Jaroslav PEŠINA, *Česká malba pozdní gotiky a renesance*, Praha 1950.
- Jan PETERS, *Ein Söldnerleben im Dreissigjährigen Krieg. Eine Quelle zur Sozialgeschichte*, Berlin 1993.
- Josef PETRÁŇ, *Dějepis na sklonku století*, ČČH 98, č. 1, 2000, s. 119-123.
- Josef PETRÁŇ, *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.
- Josef PETRÁŇ, *Staroměstská exekuce*, Praha 1996.
- Josef PETRÁŇ, *Zemědělská výroba v Čechách ve druhé polovině 16. a počátkem 17. století*, Praha 1963.
- Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury II/1-2*, Praha 1995-1997.
- Christian PFISTER, *Bevölkerungsgeschichte und historische Demographie 1500-1800*, München 1994.
- Otto PLACHT, *Co jest usedlost v l. 1567–1654?*, Agrární archiv 6, 1919, s. 78-86.
- Otto PLACHT, *České daně 1517-1652*, Praha 1924.
- Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. až 18. století*, Praha 1957.
- Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Mělnickém*, Praha 1899.
- Antonín PODLAHA, *Tři čeští laikové jakožto literární obránci víry katolické ve století XVI. a XVII.*, Sborník historického kroužku Vlast, 1896, s.1-24.
- Jan Stanislav POLICKÝ, *Procházky starou Jaroměří. Obraz města v době třicetileté války*, Hradecký kraj 5, 1908, s. 85-89 a s. 128-132.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Měšťanští historikové českého stavovského povstání*, Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci, Historie 3, 1956, s. 95-122.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a český národ*, Praha 1970.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Třicetiletá válka a evropské krize XVII. století*, Praha 1970.
- Josef POLIŠENSKÝ, *Úvahy o typologii rezidenčních měst*. In: Michaela KOKOJANOVÁ (red.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 25-37.
- Karl POPPER, *Otevřená společnost a její nepřátelé I-II*, Praha 1994.
- Jaroslav POŠVÁŘ, *Brněnské vinice a brněnské viniční právo*, Brno v minulosti a dnes 10, 1988, s. 97-112.
- Volker PRESS, *Kriege und Krisen. Deutschland 1600-1715*, München 1999.
- Volker PRESS, *Soziale Folgen des Dreissigjährigen Krieges*. In: Winfried SCHULZE (red.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988, s. 239-268.
- Vladimír PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.

- Eva PROCHÁZKOVÁ, *Žena a smrt dítěte v soudní praxi raného novověku*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 34, 1994, s. 115-128.
- Ralf PRÖVE, *Der Soldat in der „guten Bürgerstube“. Das frühneuzetliche Einquartierungssystem und die sozioökonomischen Folgen*. In: B. KROENER-R. PRÖVE (red.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 191-219.
- Matthias PUHLE (red.), *„...gantz verheeret!“ Magdeburg und der Dreissigjährige Krieg*, Magdeburg 1998.
- František PURŠ, *K vývoji mělnické radnice*, Památková péče 1975, s. 208-215.
- František PURŠ, *Mělnické poklady*, Mělník 2003.
- František PURŠ, *Príspevek ke středověkému opevnění Mělníka*, VSM 4, 2002, s.107-115.
- Jiří RÁC, *K otázce vzniku Pražského předměstí a fortifikační soustavy města Mělníka*, SSH 13, 1978, s. 335-337.
- Jiří RÁC, *Nástin dějin předhusitského Mělníka*, VSM 1, Mělník 1982, s. 41-59.
- Jiří RÁC, *Vinařství a předhusitské město Mělník*, Český vinař, Mělník 1970.
- Svatava RAKOVÁ, *Fenomén „evropských“ měst 17. století v transatlantické perspektivě*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK-Vít VLNAS (red.), *Barokní Praha – barokní Čechie, 1620-1740*, Praha 2004, s. 163-176
- Jana RATAJOVÁ, *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In: Kateřina ČADKOVÁ-Milena LENDEROVÁ-Jana STRÁNÍKOVÁ, *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 33-40.
- Wolfgang REINHARD (red.), *Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts. Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen 1500-1620*, Berlin 1996.
- Wolfgang REINHARD-Heinz SCHILLING (red.), *Die katholische Konfessionalisierung*, München 1995.
- Noemi REJCHRTOVÁ, *Města jako středisko náboženského života*. In: Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s. 163-173.
- Martin REJŠEK, *Hospodářsko-sociální poměry v Kostelci nad Labem 50. a 60. let 17. století*, Confluens 2007, s. 135-163.
- Konrad REPGEN (red.), *Krieg und Politik 1618-1648. Europäische Probleme und Perspektiven*, München 1988.
- Konrad REPGEN, *Über die Geschichtsschreibung des Dreissigjährigen Krieges: Begriff und Konzeption*. In: Týž (red.), *Krieg und Politik 1618-1648. Europäische Probleme und Perspektiven*, München 1988, s. 1-84.
- Antonín REZEK, *Děje Čech a Moravy za Ferdinanda III. až do konce třicetileté války (1637-1648)*, Praha 1890.
- Antonín REZEK, *Dějiny saského vpádu do Čech (1631-2) a návrat emigrace*, Praha 1889.
- Bernd ROECK, *„Als wollt die Welt schier brechen“. Eine Stadt im Zeitalter des Dreissigjährigen Krieges*, München 1991.
- Bernd ROECK, *Der Dreissigjährige Krieg und die Menschen im Reich. Überlegungen zu den Formen psychischer Krisenbewältigung in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts*. In: Bernard R. KROENER-Ralf PRÖVE (red.), *Krieg und Frieden. Militär und Gesellschaft in der Frühen Neuzeit*, Paderborn 1996, s. 265-280.
- Bernd ROECK, *Eine Stadt im Krieg und Frieden. Studien zur Geschichte der Reichstadt Augsburg zwischen Kalenderstreit und Parität I-II*, Göttingen 1989.
- Bernd ROECK, *Einige offene Fragen und Perspektiven der Forschung*. In: Hans MEDICK – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 609-620.

- Bohumír ROEDL, *Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku*. In: Jindřich FRANCEK (red.), *Hrdelní soudnictví v českých zemích v 16.-18. století*, Pardubice 1996, s. 41-62.
- Bohumír ROEDL (red.), *Louny*, Praha 2005.
- Bohumír ROEDL, *Vademecum městské správy v Lounech v letech 1573-1727*, Louny 2004.
- Bohumír ROEDL, *Žatecká rodina Hošťálků z Javořice*, Žatec 1997.
- František ROUBÍK, *Královští rychtáři v pražských i jiných českých městech v letech 1547-1783*, SPDM 6, 1930, s. 265-355.
- Blanka ROZKOŠNÁ-Pavel JAKUBEC, *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*, Praha 2004.
- Jindřich RŮŽIČKA-Josef KRUŠINA, *Dějiny města Poličky I. Šest století feudálního řádu*, Hradec Králové 1968.
- Michal ŘEZNÍČEK, *Záduší a jeho správa v Ledčském vikariátu v 17. a první čtvrtině 18. století*, ČNM 173, č. 1-2, 2004, s. 51-82.
- Celestin ŘÍHA, *Místopis a dějiny král. věnného města Nového Bydžova*, Praha 1868.
- Hubert SALM, *Armeefinanzierung im Dreissigjährigen Krieg. Der Niederrheinisch-Westfälische Reichskreis 1635-1650*, Monster 1990.
- August SEDLÁČEK, *Dějiny královského krajského města Písku nad Otavou II*, Písek 1912.
- August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého I-XV*, Praha 1882-1927.
- Veronika SEMERÁDOVÁ, *Vizitační písemnosti Čech 17. století. Farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623-1694*, SAP 47, 1997, s. 125-204.
- Eva SEMOTANOVÁ, *K historické geografii raně novověkých měst – problémy a východiska*, ČČH 91, 1993, s. 286-297.
- Eva SEMOTANOVÁ, *Knihy měšťanských práv – významný pramen předstatistického období. Příspěvek ke studiu přistěhovalectví do měst pražských v letech 1618-1770*, HD 10, 1986, s. 73-113.
- Jaroslav SCHIEBL, *Měšťan ve zbroji. Příspěvky k dějinám ozbrojeného měšťanstva a válečnictví města Plzně I*, Plzeň 1928.
- Heinz SCHILLING, *Die Stadt in der frühen Neuzeit*, München, München 1993.
- Heinz SCHILLING-Hendrik DIDERIKS (red.), *Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland*, Wien 1985.
- Jürgen SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien und Höfe. Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirschiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650-1860*, Göttingen 1994.
- Karel Bedřich SCHUBERTH, *Mělník a jeho památnosti*, Praha 1856.
- Václav SCHULZ, *Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531-1746*, Praha 1901.
- Winfried SCHULZE (red.), *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*, Berlin 1996.
- Winfried SCHULZE (red.), *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie. Eine Diskussion*, Göttingen 1994.
- Jan SCHWALLER, *Pardubice a pardubické panství v polovině 17. století*. In: *Historická Olomouc XIII*, Olomouc 2002, s. 409-418.
- Jana SCHWALLEROVÁ, „Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji“. *Čest a každodennost ve Veslí nad Lužnicí v 17. a 18. století*, Kuděj 8, 2006, č. 1, s. 26-45.
- Karel SKLENÁŘ, *Pravěk na soutoku: nejstarší osudy mělnické kotliny a jejího sousedství*, Mělník 1998.
- Jan SKUTIL (red.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha – Brno 1995.
- František Augustin SLAVÍK, *Která města utrpěla třicetiletou válkou nejvíce a která nejméně?*, ČMM 16, 1892, s. 153-156.
- Jan SMOLÍK, *Lounské pivovarnictví v předbělohorské době*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 149-174.

- Věra SMOLOVÁ, *Rada Starého Města pražského v letech 1650-1715*, PSH 24, 1991, s. 5-37.
- Johann Gottfried SOMMER, *Böhmen. Bunzlauer Kreis*, Prag 1834.
- Vladimír SPÁČIL, *Písaři a kanceláře města Olomouce do roku 1786*, Olomouc 2001.
- Josef STÁHLÍK, *Matyáš Prušák Tábořský*, Mělník 1924.
- Josef STÁHLÍK, *Mělničtí primasové*, Mělnické listy X, 22, 1. 6. 1928.
- Josef STÁHLÍK, *Poslední kališný duchovní na Mělnicku*. In: 11. ročenka českobratrského evangelického sboru ve Mšeně, Mšeno 1959, s. 13-15.
- Josef STÁHLÍK, *Z dějin zámeckého panství mělnického*. In: Miloslav NOVOTNÝ (red.), 180 let Lobkowiczského vinařství na Mělníce 1753-1933, Mělník 1933, s. 15-28.
- Josef STÁHLÍK, *Z osudů mělnické radnice*, Výroční zpráva Spořitelny Mělnické za r. 1941, Mělník 1941.
- Sigfrid Henry STEINBERG, *Der Dreissigjährige Krieg und der Streit um die Vorherrschaft in Europa 1600-1660*, Göttingen 1967.
- Aleš STEJSKAL, *Hospody posledních Rožmberků*, DaS 18, 1996, č. 4, s. 9-13.
- Tomáš STERNECK, *K objektivitě berních přiznání z předbělohorské Moravy na příkladu královských měst v brněnském berním kraji*, FHB 21, 2005, s. 83-110.
- Tomáš STERNECK, *Město, válka a daně. Brno v moravském berním systému za dlouhé války s Vysokou Portou (1593-1606)*, Praha 2006.
- Tomáš STERNECK, *Měšťanské elity v berních úřadech a královská města jako daňoví poplatníci – střet zájmů? Případ předbělohorského Brna*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22)*, Praha 2004, s. 225-242.
- Tomáš STERNECK, *„Mnohem hůře nežli nepřítel“: Z brněnské každodennosti v době dlouhé války s Turky 1593-1606*. In: Tomáš BOROVSÝ-Libor JAN-Martin WIHODA (red.), *Ad vita met honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Brno 2003, s. 691-702.
- Jitka STIBOROVÁ, *Příspěvek k historii vinařství v Mělníku v 15. a 16. století*, DP PF UJEP, Ústí nad Labem 2003.
- Karel STLOUKAL, *Královny, kněžny a velké ženy české*, Praha 1940.
- Michael STOLLEIS, *Pecunia nervus rerum. Zur Staatsfinanzierung in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1983.
- Michael STOLLEIS (red.), *Recht, Verfassung und Verwaltung in der frühneuzeitlichen Stadt*, Köln – Wien 1991.
- Jitka STUDIHRADOVÁ, *Kulturní úroveň staroměstských domácností předbělohorského období. Umělecké řemeslo v měšťanské domácnosti v Praze*, DP FF UK, Praha 1982.
- Heribert STURM, *Eger – Geschichte einer Reichstadt*, Augsburg 1951.
- Hans STURMBERGER, *Kaiser Ferdinand II. und das Problem des Absolutismus*, München 1957.
- Ludmila SULITKOVÁ, *Ke kritice pramenů hromadné povahy k dějinám měst v 16. století (na příkladu Brna)*, ČMM 105, 1986, s. 288-304.
- Ludmila SULITKOVÁ, *Měšťané, jejich společenství a elity v Brně v předbělohorském období*. In: Jiří JUROK (red.), *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5.-6. října 2001 v Příboře, Ostrava – Nový Jičín – Příbor 2002*, s. 115-123.
- Ludmila SULITKOVÁ, *Zamyšlení nad charakterem vůdčí vrstvy městského obyvatelstva na příkladu Brna v raném novověku. Diskusní příspěvek*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22)*, Praha 2004, s. 243-250.

- Hans SÜSSMUTH (red.), *Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte*, Göttingen 1994.
- Eduard SVÁROVSKÝ, *Mladá Boleslav do bělohorské katastrofy*, Mladá Boleslav 1958.
- Petr SVOBODNÝ, *Sociální a regionální struktura literárně činných absolventů pražské univerzity v letech 1500-1620*, AUC-HUCP 26/1, 1986.
- Milada SVOBODOVÁ, *Katalog českých a slovenských rukopisů sig. XVII získaných Národní (univerzitní) knihovnou po vydání Truhlářova katalogu z roku 1906*, Praha 1996.
- Miroslav ŠERÁK, *Zalidnění Mladé Boleslavi v 17. století*, Boleslavica 68, Mladá Boleslav 1969, s. 31-46.
- Bedřich ŠINDELÁŘ, *Útěk poddaných z Čech na Moravu po třicetileté válce*, Praha 1985.
- Bedřich ŠINDELÁŘ, *Vestfálský mír a česká otázka*, Praha 1969.
- Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Mělník-Pšovka. Sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002*, Mělník 2004.
- Lenka ŠPOROVÁ, *Všední život města Mostu ve světle sirotčí knihy z první poloviny 17. století*. In: Michaela HRUBÁ (red.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, s. 54-76.
- Michal ŠRONĚK-Jaroslava HAUSENBLASOVÁ, *Gloria et Miseria 1618-1648. Praha v době třicetileté války*, Praha 1998.
- Dana ŠTEFANOVÁ-Jan HORSKÝ, *Rekatolizace a rodinné, sociální a kulturní životní světy (Panství Frýdlant – sonda do Soupisu podle víry z roku 1651)*. In: Jindřich Francek (red.), *Rekatolizace v českých zemích. Sborník příspěvků z konference v Jičíně 1993*, Pardubice 1995, s. 131-144.
- Martin ŠTINDL, *Patrimoniální péče o duchovní tvář poddanského města. (Velké Meziříčí 1592-1676)*. In: Marie MACKOVÁ (red.), *Poddanská města v systému patrimoniální správy*, Ústí nad Orlicí 1996, s. 163-172.
- Helena ŠTROBLOVÁ-Blanka ALTOVÁ (red.), *Kutná Hora*, Praha 2000.
- Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a venkovská sociální struktura na panství Brandýs nad Labem v 16.-18. století*, Confluens I, 2005, s. 1-35.
- Jaroslav ŠULC, *Třicetiletá válka a všední den venkovské společnosti (se zřetelem k situaci na komorních panstvích a ve středním Polabí)*, ČNM 175, č. 1-2, 2006, s. 41-78.
- Ferdinand TADRA, *Kanceláře a písaři v zemích českých*, Praha 1892.
- Frank TALLET, *War and Society in Early Modern Europe, 1495-1715*, London 1992.
- František TEPLÝ, *Dějiny města Jindřichova Hradce I-II*, Jindřichův Hradec 1927-1934.
- František TISCHER, *Heřman hrabě Černín z Chudenic*, Praha 1903.
- Miroslav TOEGEL, *České země a třicetiletá válka*, FHB 8, Praha 1985, s. 211-240.
- Miroslav TOEGEL, *Příčiny saského vpádu do Čech v roce 1631*, ČsČH 21, 1973, s. 553-580.
- Jindřich TOMAS, *Hospodářské a sociální poměry v pražských městech v letech 1518-1547*, PSH 7, Praha 1972, s. 62-96.
- Jindřich TOMAS, *Počet berních domů a komínů – možnost k zjištění velikosti města před Bílou horou – Litoměřice 1609*, FHB 10, 1986, s. 317-331.
- Marie TOŠNEROVÁ, *Daňové zatížení města Berouna v předbělohorském období*, SSH 25, 1999, s. 63-83.
- Marie TOŠNEROVÁ, *Obyvatelstvo města Berouna v polovině 17. století*, Historická demografie 21, 1997, s. 73-91.
- Rudolf TUREK, *Dějinné počátky Mělnicka*, VSM 1, 1982, s. 33-40.
- Libuše URBÁNKOVÁ-HRUBÁ, *Zadlužení moravských královských měst po Bílé hoře. Příspěvek k finanční situaci královských měst na Moravě v letech 1624-1625*, ČMM 80, 1961, s. 248-266.
- Valentin URFUS, *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16.-18. století*, Právněhistorické studie 2, 1956, s. 198-242.

- Josef VÁLKA, *Česká společnost v 15.-18. století. II. – Bělohorská doba. Společnost a kultura „manýrismu“*, Praha 1983.
- Marie VÁLKOVÁ-FRÝZOVÁ, *Úřad perkmistra pražských viničných hor*, SPDMP 6, Praha 1930, s. 1-148.
- Alice VELKOVÁ, *Venkovské ženy v letech 1650-1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti*. In: Kateřina ČADKOVÁ-Milena LENDEROVÁ-Jana STRÁNÍKOVÁ (red.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*, s. 125-144.
- Barbora VIKTORIOVÁ, *Barokní výstavba Mělníka*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004, s. 117-123.
- Miloslav VOLF, *Labský zahraniční obchod před Bílou horou a po ní*, ČSPSČ 56, 1958, s. 218-235.
- Miloslav VOLF, *Výsledky soupisu gruntovních knih v středočeském kraji*, SAP 16, 1966, s. 50-127.
- Petr VOREL, *Dějiny města Přelouče I*, Přelouč 1999.
- Petr VOREL, *Královská věnná města v systému českých měst 16. století*. In: Jan KILIÁN (red.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4.-5. května 2004*, Mělník 2004, s.16-21.
- Petr VOREL, *Města jako sídla feudálních vrchností*. In: Jaroslav PÁNEK (red.), *Česká města v 16.-18. století*, Praha 1991, s. 121-138.
- Petr VOREL, *Poddanská rezidenční města v českých zemích. (K typologii měst předbělohorské doby)*. In: Michaela KOKOJANOVÁ (red.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 38-48.
- Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. a 17. století*, Pardubice 2001.
- Petr VOREL (red.), *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*, Pardubice – Praha 1999.
- Iveta VRBOVÁ, *Hygiena veřejných prostranství v předbělohorské Praze. Staré Město pražské 1613-1615*, DP FF UK, Praha 1988.
- Zdeněk VYBÍRAL, *Politická komunikace aristokratické společnosti českých zemí na počátku novověku*, České Budějovice 2005.
- Zdeněk VYBÍRAL, *Představitel městské elity – tvůrce dějin svého města. Život královského města Táboru na počátku 17. století v zrcadle osudů primasa Jana Chvatalia*. In: Olga FEJTOVÁ-Václav LEDVINKA-Jiří PEŠEK, *Pražské městské elity středověku a raného novověku – jejich proměny, zázemí a kulturní profil (=DocP 22)*, Praha 2004, s. 251-260.
- Libor VYKOUPIĚL, *Město Polná v době před a po třicetileté válce*. In: Michaela KOKOJANOVÁ (red.), *Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století)*, Prostějov 1997, s. 528-536.
- Cecily Veronica WEDGWOOD, *Der Dreissigjährige Krieg*, München 1967.
- Andreas WEIGL (red.), *Wien im Dreissigjährigen Krieg. Bevölkerung-Gesellschaft-Kultur-Konfession*, Wien – Köln – Weimar 2001.
- Thomas WINKELBAUER, *Österreichische Geschichte 1522-1699. Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I-II*, Wien 2003.
- Norbert WINNIGE, *Wirtschaften im Dreissigjährigen Krieg. Das Beispiel Göttingen*. In: Hans MEDICK – Benigna von KRUSENSTJERN (red.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreissigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 300.
- Zikmund WINTER, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913.

- Zikmund WINTER, *Kuchyně a stůl našich předků*, Praha 1892.
- Zikmund WINTER, *Kulturní obraz českých měst I-II*, Praha 1890-1892.
- Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909.
- Zikmund WINTER, *Zlatá doba měst českých*, Praha 1913.
- Zikmund WINTER, *Život a učení na partikulárních školách v XV. a XVI. století. Kulturně-historický obraz*, Praha 1901.
- Zikmund WINTER, *Život církevní v Čechách. Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století II*, Praha 1896.
- Thomas WOLF, *Reichstädte in Kriegszeiten*, Memmingen 1991.
- Heide WUNDER, „*Er ist die Sonn', sie ist der Mond*“. *Frauen in der Frühen Neuzeit*, München 1992.
- Pavel ZAHRADNÍK, *Dějiny kláštera obutých augustiniánů v Pšovce u Mělníka*. In: Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Mělník-Pšovka*. Sborník vydaný při příležitosti znovuvysvěcení kostela sv. Vavřince v Mělníku-Pšovce obnoveného po povodni roku 2002, Mělník 2004, s. 7-35.
- Pavel ZAHRADNÍK, *Dějiny kostela sv. Ludmily v Mělníce*. In: Petr MEDUNA-Renata ŠPAČKOVÁ (red.), *Nomine Liudmilam*. Sborník k počtě sv. Ludmily, Mělník 2006, s. 74-98.
- Karel ZAMASTIL, *Kollegiální kapitula mělnická*, Mělník 1896.
- Karel ZAMASTIL, *Mělník v době direktorů a Fridricha Falckého*. In: *Upomínka na slavnost pětadvacetiletého trvání Sokola mělnického a na výroční slet sokolské župy podřípské na Mělníku ve dnech 19. a 20. srpna 1893*, Mělník 1893, s. 2-8.
- Karel ZAMASTIL, *Paměti kaple sv. Jakuba a sv. Panny Barbory v radnici Mělnické*, Mělník 1898.
- Karel ZAMASTIL, *Zaniklé Michalovice*, Mělnicko I, 1938, s. 11-13.
- Adolf ZEMAN, *Hospodářská a sociální skladba Plzně na počátku 18. století*, Plzeň 1955.
- Adolf ZEMAN, *Plzeň v první polovině XVIII. století*, Plzeň 1947.
- Adolf ZEMAN, *Plzeň za války třicetileté. K některým otázkám hospodářských následků války*, *Minulost Plzně a Plzeňska 2*, 1959, s. 37-65.
- Clemens ZIMMERMAN (red.), *Dorf und Stadt. Ihre Beziehungen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Frankfurt am Main 2001.
- Jan ŽUPANIČ-Michal FIALA, *Praha 1648. Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648*, Praha 2001.

7.5. Seznam použitých zkratk

AfKG	Archiv für Kulturgeschichte
AHMP	Archiv hlavního města Prahy
AM	Archiv města
ANM	Archiv Národního muzea
APA	Archiv pražského arcibiskupství
AUC	Acta Universitatis Carolinae
AUP	Acta Universitatis Purkynianae
BP	Bakalářská práce
Bd.	Band (=svazek)
ČČH	Český časopis historický
ČČM	Časopis Musea Království českého
ČMM	Časopis matice moravské
ČNM	Časopis Národního muzea
ČSAV	Československá akademie věd
ČsČH	Československý časopis historický
ČSPSČ	Časopis společnosti přátel starožitností českých
DaS	Dějiny a současnost
Diss.	Disertace (resp. Dissertation)
DocP	Documenta Pragensia
DP	Diplomová práce
DZ	Desky zemské
ed.	Edice, editor
FF	Filozofická fakulta
FHB	Folia historica Bohemica
fol.	Folio
HD	Historická demografie
HUCP	Historia Universitatis Carolinae Pragensis
inv.	inventární
JSH	Jihočeský sborník historický
kgč	Kopa grošů českých
kgm	Kopa grošů míšeňských
LRRA	Lobkovicové roudničtí – rodinný archiv

MIÖG	Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung
MÖStA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
NA	Národní archiv
NM	Nová manipulace
OH	Opera historica
ORST	Oddělení rukopisů a starých tisků
PAM	Památky archeologické a místopisné
PF	Pedagogická fakulta
PHS	Právněhistorické studie
PSH	Pražský sborník historický
r.	rok, roku
RA	Rodinný archiv
red.	redakce, redaktor
RKP	rukopis
roč.	ročník
ŘKFÚ	Římskokatolický farní úřad
s.	strana, strany
SAP	Sborník archivních prací
SCH	Studia Comeniana et Historica
SH	Sborník historický
SHK	Sborník Historického kroužku
sign.	signatura
SM	Stará manipulace
SMK	Studie Muzea Kroměřížska
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
SPDMP	Sborník příspěvků k dějinám města Prahy
SSH	Středočeský sborník historický
sv.	svazek
TU	Technická univerzita
UJEP	Univerzita Jana Evangelisty Purkyně
UK	Univerzita Karlova
Vs	Velkostatek
VSM	Vlastivědný sborník Mělnicka

8. Summary

The objective of this work has been to provide a comprehensive micro-analytical perspective on a small royal town in central Bohemia which has been influenced by its position in the landscape at the convergence of two of the most important rivers in the Czech Republic – the Vltava and Elbe rivers. The focus is on the years between 1618 and 1648, with considerable attention devoted to the developmental aspects of the pre-war and post-war periods. This has been made possible by the exceptional degree of preservation of the town archives, which in contrast to the archives of other Czech towns have not been affected by wide-spread document destruction or shredding. Consequently, the town has preserved for modern times a remarkable material legacy, literally offering the insatiated scholar an opportunity for detailed exploration. The analysis of these materials, primarily divided into books and official documents, has been the focus of attention right from the first chapter, supplemented by alternative sources that are housed in other locations in the Czech Republic.

Subsequently, the reader is invited to observe the town of Mělník on the brink of a turbulent period, to become acquainted with its position, monuments, fortifications, the buildings within the town and in the surrounding areas, as well as its economic life, which is based on viniculture and the operation of enterprises on own properties. The reader learns about the interaction between the institutions in the vicinity, especially the constant expansion of construction by the castle nobility and the nearby suburban Augustinian monastery in Pšovka, for whom co-existence with the ideologically different and economically expanding town meant repeated and serious dangers, threatening the very basis of this venerated Catholic establishment.

One chapter is devoted to issues concerning the inhabitants of Mělník, including its population, which fluctuated with the various war years, military incursions, emigration and epidemic outbreaks. On the basis of the most varied sources (registry offices, tax offices, confessional registers, etc.), I have tried to reveal the demographic and domestic situations in Mělník during the various periods of the Thirty Years' War, to provide the reasons for migration, to determine the social composition of the town, starting from the elites to families and vineyard workers. Likewise, a composition based on sex and age was also determined; however, with the absence of records of creed, this composition was often purely hypothetical when there was no information from the town registry to rely upon.

We also did research on several Mělník families. In close relation to social composition, research was also done on the composition of professions. This was to prove whether, for example, the majority of Mělník inhabitants earned their livelihood through viniculture, or on the contrary, whether the majority considered this type of agricultural enterprise as a means to improving their professional, entrepreneurial, or even intellectual or bureaucratic occupations. The question is posed in such a way that it considers whether all the inhabitants of the town could have participated in viniculture. Because I consider the period of Estates uprising as completely distinct from the other years of the Thirty Years' War, this was reflected in the existence of independently conceived writings of belle-lettres, some of which were also focused on the possible culpability of the Mělník elite in opposition to the Habsburg establishment, for which, consequently, the whole town was conspicuously punished.

Other chapters individually probe the various issues concerning life in Mělník during the Thirty Years' War, including questions of religion. In this framework, I focus on how town society was gradually changing from Evangelical to Catholic, who the departing exiles were and who were the resistant “heretics”, what role was played by the Jesuits during recatholicisation, as well as that of the local Catholic deans. Perhaps there was even some success in gaining access to the difficult to attain frankness of the converts, apprehended in their collaboration or defiance, expressing themselves through their disregard of church

services and confession justifying this by their absence or illness. We also investigated in more detail, where possible, the devoutness of the inhabitants of Mělník, for whom there was sometimes nothing left apart from their solace in God. The most common reason for this was the presence of soldiers – the very co-existence of these free-lancers in the same house with the farmer or owner is one of the core themes of this study. For this reason, from the first day following the battle of White Mountain until to signing of the peace treaty and then several months after that, this was the most onerous day-to-day reality, the alpha-omega in the life of the town. Laments and complaints filled the pages of the town chronicles, as well as the offices of influential officials, governing institutions, and even the governor and governess.

There is an analysis on the behaviour of the soldiers, their fiscal and material demands of the quartermasters and the damage caused to them. I even attempted to find some examples of compassion, although there was an overwhelming amount of violence, even resulting in death. At that time there was an indication of another somewhat more distinctly visible problem – the question of a possible distinction between how one looked on the imperial soldiers and those of the enemy, in regards to which soldiers the inhabitants of Mělník felt more threatened by. Nevertheless, it is not absolutely true, the generally accepted saying that unrelenting frustration lead to numbing and total disillusionment towards the imperial army to the extent that the enemy and domestic armies were impossible to distinguish. The stay of the soldiers can certainly be classified as a catastrophe for the town, both in material and human terms. There were also fires, epidemics and weather extremes that finished off the town in their destruction following that of the soldiers. As a consequence of these and the soldiers' stays, we can directly establish and observe whether and how the town was able to come to terms with these phenomena. The issue of defensive and compensatory mechanisms of the town in regards to the consequences of war has to be carefully considered, as it surely displays certain characteristics that are common to other Czech towns. There was also a close investigation of the mutual solidarity amongst neighbours, if there was any.

Even more than the farmers of Mělník, the consequences of war left an even greater mark on the women, especially in the sense that they had to run their households in such gloomy times as widows. There were many widows (also with orphans) in the middle European cities of that period; Mělník was no exception. Even if they were not widowed, the lot of women was difficult as they may have been subjected to the sexual lust of soldiers as well as the brutal behaviour of their own husbands, who may have been even more aggressive as a consequence of the oppressive realities of war and amplified by alcohol, in which they sought solace from their own often inescapable situations. During the Thirty Years' War, the townswoman – mother, wife and homemaker – finally noticeably stepped out from her anonymity – when she defended her rights and that of her children, when she attempted to preserve a functioning household, when she gained (or maintained) at least the basic means of survival and when she asserted her dignity. At times she even attempted to engage in public affairs, but was expelled to the relegated boundaries. In spite of this, which demonstrates her emancipation that can not be ignored.

In the chapter about farming, there is most emphasis on the sector which is still characteristic of Mělník to this day – viniculture. It was a source of prosperity which during times of bad harvest or the destruction of fruit, or that of the end product, desiccated the soldiers. Overshadowed by the above, we also arrive at the crafts, farm production, trade and more specifically at the patrimonial estate that forms an important part of the farming establishment of the royal town. We attempt to discover what the revenues of the town and individual members were during the war years and critically assess the great expenditures that the inhabitants of Mělník indicated for the residing soldiers in the form of contributions and collections. Subsequently, we calculate the debts that were carried forward throughout the observed period and imagine the most common points of all the negotiations that are known

from sources. For what reason they originated, who the borrowed amounts were obtained from, how they were redeemed, and how successfully they were repaid – these were all issues that were of day-to-day concern for the town councillors of Mělník. We discover that the greatest expenditures were made by the smallest strata of society, what can be considered the town's elite – the councillors and property owners. Although there was a degree of a certain kind of democracy within the town administration, the management of the town and its activities were in the hands of a small number of individuals, especially royal (empire) reeves or bailiffs, community leaders and top level councillors. They offered solutions to the most burning of issues, represented the town during negotiations with town administrative offices, benefited from the trust they had in their neighbours, and most importantly, they chronicled their activities in sources that have survived.

It was especially through this study that we could observe the ordinary day in the life of a small Bohemian town during the Thirty Years' War, including its culture. We also learn about the daily activities of other Mělník citizens – their education, entertainment, home furnishings, clothing, food and drink (including the widespread alcoholism and all its negative aspects). This research should thus serve as one of the many needed analyses for comparative studies of Bohemian towns during the Thirty Years' War.